ฉบรวฌคอดลฉผลร

ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ ๕

พิมพ์แจกในงานศพ

จางวางโท พระยารณไชยชาญยุทธ (ศุข โชติกะเสถียร)

ร ว. ม ส ม. ท จ ว. น ช. ว ป ร. ๓

สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์

ปีมเสงนพศก พ.ศ. ๒๔๖๐

29/08/2565

คำนำ

ด้วยท่านหุ้น โชติกเสถียร ต.จ. มาแจ้งความต่อกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณว่า จะทำการปลงศพ จางวางโท พระยารณไชยชาญยุทธ วรุตมราชภักดี พิริยพาหะ (ศุข โชติกเสถียร) ร.ว. ม.ส.ม. ท.จ.ว. น.ช. ว.ป.ร. ๓ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ นายกองตรีเสือป่า ผู้เปนสามี มีศรัทธาจะรับสร้างหนังสือในหอพระสมุดสำหรับพระนครเปนของแจกในงานศพเรื่อง ๑ ขอให้กรรมการช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ ข้าพเจ้าจึงได้เลือกเรื่องหนังสือประชุมพงษาวดารภาคที่ ๕ ซึ่งพิมพ์ในเล่มนี้ ให้ท่านหุ้นพิมพ์เปนของแจกในงานศพพระยารณไชยชาญยุทธ

หนังสือประชุมพงษาวดาร เปนหนังสือเรื่องพงษาวดารเกร็ดต่าง ๆ ซึ่งมีแยกย้ายอยู่ที่โน่นบ้างที่นี่บ้างรวบรวมมาพิมพ์ไว้ด้วยกันเพื่อรักษาเรื่องพงษาวดารนั้น ๆ ไว้ แลให้บรรดาผู้ศึกษาโบราณคดีมีโอกาศพบเห็นสอบสวนได้สดวก ไม่มีกำหนดว่ากี่ภาคจะจบ ฤๅเรียบเรียงเปนลำดับอย่างไร แล้วแต่หอพระสมุด ฯ หาเรื่องพงษาวดารมาได้พอจะรวบรวมพิมพ์เปนภาคได้ ถ้ามีผู้ศรัทธาจะสร้างก็พิมพ์ออกเปนภาคหนึ่ง ๆ เปนลำดับกันไป หนังสือประชุมพงษาวดารที่ได้พิมพ์แล้ว ๔ ภาคนั้น คือ

ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๑ มี ๖ เรื่อง คือ

๑ หนังสือพงษาวดารเหนือ

๒ หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐ

29/08/2565

๓ หนังสือเรื่องครั้งศุโขไทยตามศิลาจาฤก

๔ พงษาวดารเขมร

๕ พงษาวดารพม่ารามัญ

๖ พงษาวดารล้านช้าง

ภาคที่ ๑ นี้ สมเด็จพระนางเจ้า สว่างวัฒนา สมเด็จพระมาตุฉา มีรับสั่งให้กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณรวบรวมพิมพ์ เมื่อทรงบำเพ็ญพระกุศล ในงานศพหม่อมเจ้าดไนยวรนุช ท, จ. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๒ มี ๕ เรื่อง คือ

๑ เรื่องตั้งเจ้าพระยานครศรีธรรมราช

๒ พงษาวดารเมืองถลาง

๓ พงษาวดารเมืองไทรบุรี

๔ พงษาวดารเมืองตรังกานู

๕ พงษาวดารเมืองกลันตัน

ภาค นี้ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนารถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง มีพระราชเสาวนีย์รับสั่งให้พิมพ์พระราชทานในงานศพพักทองราชินีกูลเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๓ มี ๓ เรื่อง คือ

๑ พงษาวดารเมืองปัตตานี

๒ พงษาวดารเมืองสงขลา

๓ พงษาวดารเชียงใหม่

29/08/2565

ภาคที่ ๓ นี้ เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร ฯ พิมพ์แจกในงานศพหม่อมเจ้าอรชร ในพระเจ้าบรมวงษ์เธอชั้น ๑ กรมหมื่นไกรสรวิชิต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๔ มี ๓ เรื่อง คือ

๑ พระราชพงษาวดารความแต่งครั้งกรุงเก่า

๒ พงษาวดารเมืองลแวก

๓ พงษาวดารหัวเมืองมณฑลอิสาณ

ภาคที่ ๔ นี้ อำมาตย์เอก พระยาศรีสำรวจ (ชื่น ภัทรนาวิก) พิมพ์แจกในงานศพพัน ภัทรนาวิก ผู้มารดา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

หนังสือประชุมพงษาวดารภาคที่ ๕ นี้มี ๔ เรื่อง คือ

๑ จดหมายเหตุจีน ว่าด้วยกรุงสยามแต่โบราณ

๒ ศักราชรัชกาลครั้งกรุงศรีอยุทธยาตามที่สอบใหม่

๓ พงษาวดารลาวเฉียง ของพระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค)

๔ พงษาวดารเมืองหลวงพระบาง

หนังสือทั้ง ๔ เรื่องที่รวมพิมพ์ในประชุมพงษาวดารภาคที่ ๕ นี้ มีคุณวิเศษอย่างไร จะอธิบายไว้พอเปนเครื่องกำหนดของท่านผู้อ่าน

หนังสือจดหมายเหตุจีนว่าด้วยสยามประเทศ ได้ตรวจสอบในหนังสือจีนมี ๕ เรื่อง คือ

๑ หนังสือฮ่วงเฉียวบุ๋นเหียนทงเค้า

๒ หนังสือคิมเตียซกทงจี

29/08/2565

๓ หนังสือยี่จับสี่ซื้อ ตอนเหม็งซื้องั่วก๊กเลียดต้วน

๔ หนังสือคิมเตี้ยซกทงเตี้ยน

๕ หนังสือกึงตังทงจี่

จดหมายเหตุจีนเหล่านี้ หลวงเจนจีนอักษร (สุดใจ) พนักงานหอพระสมุด ฯ ได้แปลเปนภาษาไทยเฉภาะตอนที่กล่าวด้วยสยามประเทศ เรียบเรียงทูลเกล้า ฯ ถวายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อปีระกาเอกศก พ.ศ. ๒๔๕๒ เจ้าพระยายมราชได้พิมพ์ช่วยในงานศพพระยารัษฎานุประดิษฐมหิศรภักดี (คอซิมปี่ ณระนอง) สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็จเปนครั้งแรก เมื่อปีฉลูเบญจศก พ.ศ. ๒๔๕๖ ผู้ที่ได้อ่านพากันชอบ ด้วยได้ความรู้เรื่องพงษาวดารตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระร่วงศุโขไทยแลครั้งกรุงเก่าแปลก ๆ อีกหลายอย่าง แต่หนังสือเรื่องนี้เมื่อพิมพ์ครั้งแรกไปแจกไว้ตามหัวเมืองมาก เพราะทำศพพระยารัษฎานุประดิษฐที่เมืองระนอง ที่ในกรุงเทพ ฯ ไม่ใคร่จะมีใครได้อ่าน มีผู้มาสืบหาที่หอพระสมุด ฯ อยู่เนือง ๆ ไม่ขาด อีกประการ ๑ เมื่อพิมพ์ครั้งแรกนั้น ยังไม่ได้สอบศักราชรัชกาลครั้งกรุงเก่าได้แน่นอน จดหมายเหตุจีนมักเรียกพระเจ้าแผ่นดินสยามแต่ว่า "เสี้ยมหลอก๊กอ๋อง" รู้ไม่ใคร่ได้ว่าความที่กล่าวตรงไหนจะเปนในแผ่นดินไหนแน่ บัดนี้ได้สอบศักราชรัชกาลครั้งกรุงเก่ารู้ได้เกือบจะไม่ผิดแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้บอกรัชกาลแลได้ทำคำอธิบายเพิ่มเติมลงไว้ในฉบับที่พิมพ์ในเล่มนี้ เชื่อว่าทำให้

29/08/2565

ดีขึ้นกว่าที่พิมพ์ครั้งแรกเปนอันมาก ถึงผู้ที่มีฉบับพิมพ์ครั้งแรกอยู่แล้ว ก็คงจะพอใจอ่านฉบับนี้อีก

เรื่องศักราชรัชกาลครั้งกรุงเก่านั้น เปนของที่รู้กันอยู่ในผู้ศึกษาโบราณคดีว่า ศักราชรัชกาลครั้งกรุงเก่าที่ลงไว้ในหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่มก็ดี ฉบับพระราชหัดถเลขาก็ดี ผิดมากบ้างน้อยบ้างเกือบทุกรัชกาล แต่ยังไม่มีหลักฐานที่จะสอบสวนได้ตลอด จนหอพระสมุด ฯ ได้หนังสือพระราชพงษาวดารซึ่งเรียกว่า "ฉบับหลวงประเสริฐ" อันเปนตัวต้นหนังสือพระราชพงษาวดารกรุงเก่าที่แต่งครั้งแรก เมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช ศักราชในหนังสือฉบับหลวงประเสริฐนี้ฉบับเดียวที่สอบได้ถูกต้องตรงกับจดหมายเหตุอื่น ๆ ที่ได้พบมีปูมโหรเปนต้น เชื่อได้ว่าศักราชแม่นยำกว่าฉบับอื่น ๆ แต่หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐ หมดความอยู่เพียงสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ข้าพเจ้าจึงค้นหาจดหมายเหตุโบราณต่าง ๆ สอบศักราชรัชกาลครั้งกรุงเก่าต่อลงมาจนตลอดทุกรัชกาล พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) อุปราชมณฑลกรุงเก่าได้เห็นหนังสือนี้แนะนำว่าควรจะพิมพ์ให้ปรากฏ จะได้เปนประโยชน์แก่ผู้ที่สอบจดหมายเก่าต่าง ๆ ได้อาไศรยเปนหลักสำหรับสอบ ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงพิมพ์ศักราชรัชกาลครั้งกรุงเก่าลงไว้เปนเรื่องที่ ๒ ในเล่มนี้

29/08/2565

เรื่องพงษาวดารลาวเฉียงนั้น พระยาประชากิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) แต่งส่งลงพิมพ์หนังสือวชิรญาณไว้เมื่อปีกุญ พ.ศ. ๒๔๔๒ ก่อนแต่งหนังสือตำนานโยนก หนังสือเรื่องนี้แต่งดีน่าอ่าน แต่พิมพ์ในหนังสือวชิรญาณอยู่แยกย้ายกันในหลายเล่ม สมควรจะรวบรวมมาพิมพ์ไว้ในที่อันเดียวกัน จะได้เปนอนุสาวรีย์ปรีชาญาณของพระยาประชากิจกรจักร ข้าพเจ้าจึงได้เอามาพิมพ์ไว้เปนเรื่องที่ ๓ หนังสือเรื่องนี้ตามต้นฉบับที่พิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ อธิบายใช้ตัวอักษรแลภาษาอังกฤษมีอยู่หลายแห่ง เห็นลำบากแก่การพิมพ์ ไม่จำเปนแท้แก่เนื้อความ ข้าพเจ้าจึงตัดออกเสียบ้าง ส่วนคำภาษาอังกฤษแห่งใดที่มีคำไทยใช้แทน ข้าพเจ้าได้เปลี่ยนเปนคำไทยให้เข้าใจง่ายขึ้นบ้าง นอกนั้นคงตามต้นฉบับเดิม แต่ควรจะบอกไว้แก่ท่านผู้อ่านอย่าง ๑ ว่า ธรรมดาอธิบายโบราณคดีจำต้องใช้ความวินิจฉัย คือ ความนึกเดาของผู้อธิบาย เปนธรรมดาการอธิบายโบราณคดี เพราะฉนั้น วินิจฉัยในโบราณคดีไม่ว่าวินิจฉัยของผู้ใด ย่อมมีผิดบ้างถูกบ้าง ผู้ศึกษาโบราณคดีด้วยกันเห็นชอบด้วยบ้าง เห็นแตกต่างบ้าง วินิจฉัยของพระยาประชากิจกรจักร ที่ปรากฏในหนังสือพงษาวดารลาวเฉียงเล่มนี้ ท่านผู้อ่านควรเข้าใจว่า เปนความเห็นของพระยาประชากิจกรจักร มิใช่เปนความเห็นของผู้อื่นทั่วไป

29/08/2565

เรื่องพงษาวดารเมืองหลวงพระบางนั้น ต้นฉบับมีอยู่ในกระทรวงมหาดไทย สังเกตตามสำนวนแลเนื้อเรื่องเข้าใจว่า มีรับสั่งให้เรียบเรียงทูลเกล้า ฯ ถวายเมื่อในรัชกาลที่ ๕ หนังสือเรื่องนี้ได้ให้พิมพ์ไว้ในหนังสือเทศาภิบาลครั้ง ๑ เพื่อรักษาเรื่อง เห็นควรจะรวบรวมมาพิมพ์ไว้ในหนังสือประชุมพงษาวดาร ข้าพเจ้าจึงจัดไว้ในเรื่องที่ ๔

ข้าพเจ้าอยากจะกล่าวต่อไปถึงเรื่องหนังสือประชุมพงษาวดารสักหน่อย ด้วยยังไม่ทราบว่าจะเปนแก่ท่านผู้อื่นเหมือนกับเปนแก่ตัวข้าพเจ้าฤๅไม่ ข้าพเจ้าเก็บหนังสือเรื่องนี้เรียบเรียงไว้ในตู้ข้างโต๊ะเขียนหนังสือ ในเวลาแต่งหนังสือเรื่องราวในโบราณคดี ข้าพเจ้าต้องหยิบหนังสือประชุมพงษาวดารมาอาไศรยสอบสวนอยู่เสมอ ไม่ใคร่ขาด จนรู้สึกว่าหนังสือพวกนี้ช่างมีประโยชน์เสียจริง ๆ ถ้าหากไม่มีหนังสือประชุมพงษาวดารไว้ให้หยิบมาตรวจตราได้ง่าย ๆ การแต่งหนังสือเรื่องโบราณคดีจะช้าแลลำบากแก่ผู้แต่งอีกมิใช่น้อย ถ้าความรู้สึกเช่นนี้มีอยู่แก่ท่านผู้อื่นเหมือนกับตัวข้าพเจ้าไซ้ ขอชักชวนให้ช่วยกันอนุโมทนากุศลของท่านผู้ที่ได้พิมพ์หนังสือประชุมพงษาวดารให้เปนประโยชน์ดังกล่าวมา ถึงหนังสือเรื่องอื่นที่พิมพ์แจกในการกุศลในสมัยนี้ ที่ได้เปนประโยชน์แลเปนที่อาไศรยปฤกษาเวลาแต่งหนังสือก็ยังมีอีกหลายเรื่อง ท่านผู้ที่ได้สร้างหนังสือเหล่านั้นก็ควรได้รับอนุโมทนาในกุศลจริยาอย่างเดียวกัน

29/08/2565

หนังสือเล่มนี้พิมพ์แจกในงานศพของพระยารณไชยชาญยุทธ (ศุข โชติกเสถียร) ข้าพเจ้าคุ้นเคยชอบพอพระยารณไชยชาญยุทธมาตั้งแต่ยังเปนนักเรียน จนได้มารับราชการร่วมกระทรวงราชการอันเดียวกัน ได้รักชอบกันในฉันทมิตรมาอีกช้านาน จนกระทั่งพระยารณไชยชาญยุทธถึงอนิจจกรรม นับในผู้มีคุณประการข้าพเจ้าผู้ ๑ เจ้าภาพมีประสงค์จะให้ข้าพเจ้าแต่งประวัติของพระยารณไชยชาญยุทธพิมพ์ไว้ในท้ายคำนำนี้ ก็ถูกใจด้วยเปนโอกาศจะได้กระทำปฏิการกิจแม้เล็กน้อย ทั้งตัวข้าพเจ้าได้ร่วมราชการเกี่ยวข้องกับพระยารณไชย ฯ มาก็ช้านาน พอจะแต่งประวัติด้วยความรู้เห็นของตนเองได้โดยมาก

ประวัติพระยารณไชยชาญยุทธ

พระยารณไชยชาญยุทธ วรุตมราชภักดี พิริยพาหะ (ศุข โชติกเสถียร) เกิดเมื่อเดือนพฤศจิกายน ปีมแมตรีศก จุลศักราช ๑๒๓๓ พ.ศ. ๒๔๑๔ เปนบุตรเจ้าหมื่นเสมอใจราช (จู) ๆ เปนบุตรพระยาโชติกราชเศรษฐี (เถียน) ผู้ต้นสกุลโชติกเสถียร

เมื่อครั้งพระยาโชติก ฯ เถียน ยังไม่ได้ทำราชการ ทั้งตัวพระยาโชติก ฯ แลท่านสุ่นผู้ภรรยา ได้ถวายตัวเปนข้าหลวงอยู่ในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี เพราะฉนั้น สกุลโชติกเสถียรจึงเปนสกุลข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทุกชั้นมา พระยาโชติก ฯ ได้ถวายบรรดาบุตรเปนมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ยังไม่ได้เสวยราชย์ ส่วน

29/08/2565

เจ้าหมื่นเสมอใจราช (จู) บิดาของพระยารณไชยชาญยุทธนี้ ทรงใช้สอยสนิทติดพระองค์มาแต่ยังเสด็จประทับอยู่พระตำหนักสวนกุหลาบ เมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ โปรดให้รับราชการอยู่ในกรมมหาดเล็ก ทรงใช้สอยติดพระองค์อยู่อย่างเดิม ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเปนขุนสมุทโคจร แล้วเลื่อนเปนนายชิดหุ้มแพร เปนนายจ่ายง เปนหลวงนายสิทธิ แล้วเปนเจ้าหมื่นเสมอใจราช แต่ถึงแก่กรรมเสียในที่นั้น ไม่ทันที่จะได้รับพระราชทานยศบันดาศักดิ์ยิ่งขึ้นไป เจ้าหมื่นเสมอใจราช (จู) แต่งงานกับถมยา ธิดาพระยาโชดึก ฯ (พึ่ก) มีบุตรธิดาหลายคน พระยารณไชยชาญยุทธนี้เปนบุตรใหญ่ ได้ถวายตัวเปนมหาดเล็กแต่ยังเด็ก ตามประเพณีผู้ที่อยู่ในสกุลข้าหลวงเดิม แล้วไปเรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนวัดบพิตรภิมุข จนสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรประโยค ๓ เมื่อบิดาถึงแก่กรรมแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดให้พระยารณไชยชาญยุทธเปนพระพี่เลี้ยงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ ตั้งแต่อายุพระยารณไชย ฯ ได้ ๑๒ ปี ต่อมาเมื่อปีขาล พ.ศ. ๒๔๓๓ พระราชทานสัญญาบัตรเปนนายบำเรอบรมบาท ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้เลื่อนเปนนายกวด หุ้มแพรมหาดเล็กต้นเชือก ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๓๖ เลื่อนเปนนายจ่ายง

เมื่อจัดหัวเมืองเปนมณฑลเทศาภิบาล จะจัดตั้งมณฑลนครไชยศรี ตำแหน่งที่ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทสาครว่าง จะหาตัวผู้ซึ่งสมควรเปนผู้ว่าราชการจังหวัด จัดการปกครองตามแบบที่ตั้งใหม่ ทรงพระราชดำริห์ว่า นายจ่ายงหลักแหลมอยู่คน ๑ ในข้าราชการ

29/08/2565

ชั้นหนุ่ม จึงพระราชทานสัญญาบัตรตั้งเปนพระสมุทสาครานุรักษ์ ออกไปเปนผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทสาคร เมื่อปีระกา พ.ศ. ๒๔๔๐ ออกไปอยู่ไม่ช้าก็ปรากฏ คุณวุฒิข้อสำคัญของพระยารณไชย ฯ อย่าง ๑ คือที่สามารถอาจจะทำให้กรมการตลอดจนราษฎรมีความนิยมนับถือทั่วไป คุณวุฒิอันนี้เปนเหตุอย่างสำคัญที่พระยารณไชย ฯ ทำการงานสำเร็จได้ผลดี มีความชอบมาแต่ไปว่าราชการจังหวัดสมุทสาครครั้งนั้น แลในที่อื่น ๆ ซึ่งพระยารณไชย ฯ ได้รับราชการต่อมาจนตลอดอายุ พระยารณไชย ฯ ว่าราชการจังหวัดสมุทสาครอยู่ ๔ ปี ปรากฏว่าคุณวุฒิควรจะรับราชการในตำแหน่งสำคัญกว่านั้นได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนเปนพระยาศิริไชยบุรินทร์ ย้ายมารับราชการในตำแหน่งปลัดมณฑลซึ่งมีน่าที่ว่าราชการจังหวัดนครปฐม มณฑลนครไชยศรี เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๔๔ รับราชการในตำแหน่งนี้อยู่จนตลอดรัชกาลที่ ๕

ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ ในปีแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ว่าง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปนสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ แล้วพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนขึ้นเปนพระยารณไชยชาญยุทธ วรุตมราชภักดี พิริยพาหะ ถือศักดินา ๑๐๐๐๐ พระราชทานพานทองเปนเกียรติยศ รับราชการในตำแหน่งนั้นต่อมาจนตลอดอายุ

มีเรื่องซึ่งควรจะกล่าวเปนพิเศษ ให้ปรากฏในประวัติของ

29/08/2565

พระยารณไชยชาญยุทธอย่าง ๑ ด้วยพระยารณไชยชาญยุทธได้เปนพระพี่เลี้ยงเปนข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ดังกล่าวมาแล้ว พอเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติก็ประจวบตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครสวรรค์ว่าง ได้เปนตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลขึ้นไปอยู่มณฑลนครสวรรค์ พอไปถึงในหมู่นั้นเองก็ได้พระแสงศรกำลังรามมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเปนศิริมงคล แลต่อมาไม่อีกกี่เดือนก็ได้พระยาช้างเผือก คือพระเสวตรวชิรพาหะมาถวายเพิ่มภูลพระบารมีติดต่อกันไป ของที่เกิดชูพระเกียรติยศทั้งนี้ ล้วนได้มาแต่มณฑลนครสวรรค์ ในเวลาแรกพระยารณไชยชาญยุทธขึ้นไปเปนสมุหเทศาภิบาลทั้ง ๒ อย่าง จึงเห็นเปนอัศจรรย์

พระยารณไชยชาญยุทธได้เคยรับราชการจรเปนพิเศษหลายครั้งหลายอย่าง ครั้งแรกตั้งแต่ยังเปนนายจ่ายงมหาดเล็ก ก็ได้เปนข้าหลวงไปตรวจราชการทางมณฑลปราจิณถึงมณฑลบุรพา เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๔๓๘ คราว ๑ นอกจากนั้นก็ล้วนในราชการที่เกี่ยวข้องด้วยปกครองหัวเมืองตามน่าที่ ซึ่งไม่จำต้องยกมาพรรณา

พระยารณไชยชาญยุทธได้รับพระราชทานบำเหน็จรางวัลหลายครั้ง ตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๕ เปนต้นมา เครื่องราชอิศริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทานเปนอย่างสูงในเวลาเมื่อถึงอนิจกรรม คือ

รัตนวราภรณ์

มหาสุราภรณ์ มงกุฎสยามชั้นที่ ๑

ทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ

นิภาภรณ์ ช้างเผือกชั้นที่ ๓

29/08/2565

รัตนาภรณ์ ว. ป. ร. ชั้นที่ ๓

เข็มพระชนมายุสมมงคลรัชกาลที่ ๕

เข็ม ว.ม. ชั้นที่ ๑ พระราชทานแต่ในรัชกาลที่ ๕

เข็ม ว.ป.ร. ชั้นที่ ๑

นอกจากนี้ยังได้รับพระราชทานเหรียญที่รฤกในงานพระราชพิธีต่าง ๆ ตามขันดาศักดิ

พระยารณไชยชาญยุทธได้แต่งงานกับท่านหุ่นมีบุตรธิดาด้วยกัน คือ

๑ ธิดาชื่อสร้อย เปนภรรยาพระชวกิจบรรหาร (เลื่อน ณป้อมเพ็ชร)

๒ บุตรชื่อนายส่าน ถวายตัวเปนมหาดเล็ก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ไปเรียนวิชาอยู่เมืองอังกฤษในเวลานี้

๓ นายโสตถิ์ คนเล็กยังเรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียน

พระยารณไชยชาญยุทธถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ คำนวณอายุได้ ๔๕ ปี

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาในกุศลราษีของท่านหุ่นแลบุตรธิดา ซึ่งได้บำเพ็ญเปนปฏิการสนองคุณพระยารณไชยชาญยุทธ ด้วยความกตัญญูกตเวที แลเชื่อว่าท่านผู้ที่ได้อ่านหนังสือนี้จะพอใจแลอนุโมทนาทั่วไป

ดำรงราชานุภาพ

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๗ เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๐

29/08/2565

อธิบายเบื้องต้น

หนังสือเรื่องทางพระราชไมตรีระหว่างกรุงจีนกับกรุงสยามนี้ หลวงเจนจีนอักษร (สุดใจ) พนักงานหอพระสมุดวชิรญาณ แปลถวายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แปลจากหนังสือจีน ๓ เรื่อง คือ หนังสือคิมเตียซกทงจีเรื่อง ๑ หนังสือหวงเฉียวบุ๋นเหียนทงเค้าเรื่อง ๑ หนังสือยี่ขับสี่ซือ ตอนเหม็งซองวังกักเลียต้วนเรื่อง ๑ เปนจดหมายเหตุกล่าวถึงทางพระราชไมตรีที่กรุงสยามได้มีมากับกรุงจีน ตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระร่วง ตั้งราชธานีอยู่ที่นครศุโขไทย ตลอดเวลากรุงศรีอยุทธยาเปนราชธานีลงมาจนครั้งกรุงธนบุรี หนังสือจีนทั้ง ๓ เรื่องที่ได้กล่าวมาแล้ว เปนหนังสือหลวงซึ่งพระเจ้ากรุงจีนราชวงษ์ไต้เช็ง แผ่นดินเขียนหลง ให้กรรมการข้าราชการตรวจจดหมายเหตุของเก่าในเมืองจีนมาเรียบเรียง (ตรงสมัยเมื่อครั้งกรุงธนบุรี) ว่าด้วยเมืองต่างประเทศที่เคยมีไมตรีมากับกรุงจีน หนังสือเหล่านี้จึงมีเรื่องเมืองไทยด้วย

ได้อ่านตรวจดูเรื่องที่แปลนี้ เห็นว่าจดหมายเหตุจีนมีหลักฐานหลายอย่าง ควรเปนเรื่องประกอบพงษาวดารของเมืองไทยได้เรื่อง ๑ แต่ผู้อ่านจำต้องอ่านด้วยไม่ลืมความจริง ๓ ข้อ

ข้อที่ ๑ คือ ต้องไม่ลืมว่าเมื่อจีนมีอำนาจแผ่อาณาเขตรออกมาถึงเมืองต่างประเทศทางตวันตก เช่นในครั้งพระเจ้ากรุงจีนวงษ์หงวน

29/08/2565

เปนต้น อันพงษาวดารปรากฏว่า ได้เคยรบพุ่งชนะเมืองพม่า เมืองญวน กรุงจีนไม่เคยชนะแลไม่เคยรบพุ่งกับกรุงสยาม เพราะเหตุที่ราชธานีทั้งสองฝ่ายอยู่ห่างไกลกันมาก เขตรแดนก็ไม่ต่อติดกันยืดยาวเหมือนเช่นเมืองพม่าแลเมืองญวน เพราะฉนั้น การเกี่ยวข้องในระหว่างกรุงจีนกับกรุงสยามแต่โบราณมา เคยมีแต่เปนมิตรไมตรีอย่างบ้านพี่เมืองน้อง ไทยไม่ได้เคยยอมเปนเมืองขึ้นจีน

ข้อที่ ๒ นั้น ต้องไม่ลืมว่าวิไสยพระเจ้าแผ่นดินจีนชอบยกย่องเกียรติยศของตนเองแต่ไร ๆ มา บรรดาเมืองต่างประเทศที่ไปมาค้าขายหรือแต่งราชทูตไปเมืองจีน จีนจดหมายเหตุคิดขลุมเอาว่าไปอ่อนน้อมยอมขึ้นต่อกรุงจีน ไม่เลือกหน้าว่าประเทศไหน ๆ พระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศไม่ว่าในยุโรปหรือเอเซีย จดหมายเหตุจีนไม่ยอมยกเกียรติยศให้ใครเปน "ฮ่องเต้" ให้เพียงเปน "อ๋อง" ทุกประเทศ ต่างประเทศที่ไปมาค้าขายหรือเกี่ยวข้องกับจีน เมื่อยังไม่รู้หนังสือแลภาษาจีน ก็ไม่รู้เท่าจีน การเปนดังนี้มาหลายร้อยปีจนที่สุดเมื่ออังกฤษกับฝรั่งเศสทำสงครามชนะจีน ฝรั่งเล่ากันว่าเมื่อจะเดินทัพเข้าเมืองปักกิ่ง จีนยังทำองเชิญนตัวหนังสือจีนนำน่า ว่าฝรั่งจะเข้าไปคำนับอ่อนน้อม ฝรั่งพึ่งมารู้ตัวว่าถูกจีนหลอกในเรื่องเหล่านี้ เมื่อฝรั่งมาเรียนรู้หนังสือแลภาษาจีน จนต้องมีในข้อหนังสือสัญญาให้จีนยอมรับว่า พระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศเปนฮ่องเต้เหมือนกับจีน การเปนมาดังนี้ บรรดาจดหมายเหตุของจีนในชั้นเก่า ๆ จึงเรียกพระ

29/08/2565

เจ้าแผ่นดินต่างประเทศว่าอ๋อง แลเหมาเอาการที่ทูตไปเมืองจีนว่าไปยอมเปนเมืองขึ้นทั้งนั้น ไม่ว่าฝรั่ง หรือแขก หรือไทย

ข้อที่ ๓ เหตุที่เมืองไทยจะเปนไมตรีกับกรุงจีนนั้น เกิดแต่ด้วยเรื่องไปมาค้าขายถึงกันทางทเล เมืองไทยมีสินค้าหลายอย่างซึ่งเปนของต้องการในเมืองจีนแต่โบราณมา เหมือนกับทุกวันนี้ แลเมืองจีนก็มีสินค้าหลายอย่างที่ไทยต้องการเหมือนกัน การไปมาค้าขายกับเมืองจีน ไทยได้ผลประโยชน์มาก แต่ประเพณีจีนในครั้งนั้น ถ้าเมืองต่างประเทศไปค้าขาย ต้องมีเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีน จึงจะปล่อยให้ค้าขายได้โดยสดวก เพราะเหตุนี้จึงมีประเพณีที่ถวายบรรณาการแก่พระเจ้ากรุงจีน ไม่แต่ประเทศไทยเรา ถึงประเทศอื่นก็อย่างเดียวกัน ผู้อ่านจะต้องเข้าใจความจริงทั้ง ๓ ข้อนี้ จึงจะไม่ปลาดใจแลไม่เข้าใจผิด เมื่อเวลาอ่านจดหมายเหตุของจีน ซึ่งกล่าวเปนโวหารดุจว่ากรุงสยามเปนเมืองขึ้นของกรุงจีน การที่แต่งหนังสือใช้โวหารเช่นนั้น จะโทษแต่จีนก็ไม่ได้ ถึงไทยเราก็เอาบ้าง ท่านผู้ใดได้อ่านหนังสือพงษาวดารเหนือ คงจะได้พบในเรื่องหนังสือนั้น ๒ แห่ง แห่ง ๑ ว่าเมื่อสมเด็จพระร่วงจะลบศักราชพระเจ้ากรุงจีนไม่มาช่วย สมเด็จพระร่วงขัดเคือง ยกออกไปเมืองจีนพระเจ้ากรุงจีนต้องถวายราชธิดา แลได้พวกจีนบริวารเข้ามาคราวนั้นจึงได้มาทำถ้วยชามสังกโลกขึ้นเปนปฐม อีกแห่ง ๑ เมื่อพระเจ้าสายน้ำผึ้งครองเมืองอโยทธยา ก็ว่าได้ราชธิดาของพระเจ้ากรุงจีน

29/08/2565

ซื่อนางสร้อยดอกหมากมาเปนพระมเหษี ถ้าเทียบเรื่องที่ไทยเราแต่งไว้แต่ก่อนก็จะไม่พอกะไรกับที่จีนเขาแต่งนัก

ความจริงบุทคลต่างชาติกัน จะมีชาติใดที่รักชอบกันยืดยาวมายิ่งกว่าไทยกับจีนนี้ไม่เห็นมี ด้วยไม่เคยเปนสัตรูกัน เคยแต่ไปมาค้าขายแลกประโยชน์ต่อกันมาได้หลายร้อยปี ความรู้สึกทั้งสองชาติจึงเปนอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่โบราณจนตราบเท่าทุกวันนี้ ซึ่งควรจะหวังว่าจะเปนอย่างเดียวกันต่อไปในวันน่า

การไปมาค้าขายในระหว่างจีนกับไทยในครั้งกรุงเก่า ไม่ใช่แต่เปนประโยชน์เฉภาะแต่แก่จีนแลไทยเท่านั้น ฝรั่งก็ต้องมาอาไศรยค้าขายกับจีนทางเมืองไทย ความปรากฎในหนังสือจดหมายเหตุของฝรั่งว่า เมื่อฝรั่งรู้ทางเรือที่จะมาจากยุโรปถึงประเทศทางตวันออกได้ พวกโปตุเกตเปนผู้มาค้าขายก่อน พวกโปตุเกตเปนคนใจร้ายถือว่ามีปืนไฟ ใช้เรือรบเที่ยวปล้นสดมขู่กรรโชกตามเมืองที่ไปค้าขาย เปนเหตุให้จีนเกลียดฝรั่งขึ้น ครั้นต่อมามีพวกฝรั่งวิลันดา อังกฤษ ออกมาค้าขายทางประเทศนี้ จะไปเมืองจีนไม่ได้สดวก ต้องมาอาไศรยเมืองไทยเปนที่พักสินค้า ทำการค้าขายกับเมืองจีนแลเมืองยี่ปุ่นอยู่นาน ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมลงมาจนแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช การค้าขายไปมาในระหว่างเมืองจีนกับเมืองไทยก็ยิ่งเจริญขึ้นโดยลำดับสืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ฯ

29/08/2565

พรรณาว่าด้วยกรุงสยาม

หนังสือเรื่องกรุงสยามได้เปนพระราชไมตรีกับกรุงจีน ข้าพระพุทธเจ้า ขุนเจนจีนอักษร (สุดใจ) แปลออกจากหนังสือหวงเฉียวปุ๋นเหียนทงเค้าเล่ม ๓๔ น่า ๔๐ น่า ๔๑

หนังสือหวงเฉียวปุ๋นเหียนทงเค้านี้เปนหนังสือหลวง ขุนนาง ๖๐ นายเปนเจ้าพนักงาน เรียบเรียงในสมัยราชวงษ์ไต้เซง เมื่อแผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๕๒ เดงอิว (ตรงปีระกาจุลศักราช ๑๑๓๙ ปี พ.ศ. ๒๓๒๐ ในครั้งกรุงธนบุรี)

เสียมหลอก๊ก

เสียมหลอก๊กอยู่ฝ่ายทิศตวันออกเมืองก้วงหลำ เฉียงหัวนอน (เฉียงใต้) เมืองกั้งพู้จ้าย (กำพูชา) ครั้งโบราณมีสองก๊ก เสียม (สยาม คือ ศุโขไทย) ก๊กหนึ่ง หลออก (ลโว้) ก๊กหนึ่ง อาณาเขตรพันลี้เศษ (นับก้าวเท้าแต่ ๑ ถึง ๓๖๐ ก้าวเท้าจึงเรียกว่าลี้) ปลายแดนมีภูเขาล้อมตลอด ในอาณาเขตรแบ่งเปนก๋น (เมือง) กุ้ย (อำเภอ) กุ้ยขึ้นฮู้ (ขึ้นเมือง) ฮู้ขึ้นต๋าคูสี (แปลว่าเจ้าพนักงานคลังมณฑล คือเมืองที่มีข้าหลวงคลังกำกับ คงจะหมายความเปนเมืองที่ตั้งมณฑล ด้วยแบบราชการวงษ์เซงมีข้าหลวงคลังกำกับแต่เมืองที่ตั้งมณฑล)

(๑) เสียมหลอ (จะหมายความว่ากรุงศรีอยุทธยา)

29/08/2565

ต๋าคูสือมี ๙

(๒) ค้อเล้าสี้ม้า (นครราชสีมา)

(๓) จกเซ่าขั้น

(๔) พี่สี่ลก (พิศณุโลก)

(๕) สกก๊อตท้าย (ศุโขไทย)

(๖) โกวผินพี้ (กำแพงเพ็ชร)

(๗) ต๋าวน้าวสี้ (ตนาวศรี)

(๘) ท้าวพี้

(๙) ลกขี่

ฮู้มี ๑๔

(๑) ไซ้นะ (ไชยนาท)

(๒) ขู้เล้า

(๓) ขี่ไซ้ (พิไชย)

(๔) ตงขั้น (เข้าใจว่าชุมพร)

(๕) ลูโซ่ง (เข้าใจว่าหลังสวน)

(๖) พี่พี่ (พริบพรี คือ เพ็ชรบุรี)

(๗) พี่ลี้ (น่าจะเป่นราดพรี คือ ราชบุรี)

(๘) ไซ้เอี้ย (ไชยา)

(๙) โตเอี้ยว

(๑๐) กันขู้ลี้ (กาญจนบุรี)

(๑๑) ลี้หลวงอ๊วด (ศรีสวัสดิ์)

29/08/2565

(๑๒) ไซ้ย็อก (ไทรโยค)

(๑๓) พันสิ้วัน (นครสวรรค์)

(๑๔) เจี่ยมขั่นคอซัง

กุ้ยมี ๗๒ พื้นแผ่นดินข้างฝ่ายทิศตวันตกเฉียงปลายดินหรือเฉียงเหนือมีหินกรวด ด้วยเปนอาณาเขตรเสี้ยมก๊ก อาณาเขตรหลอยกก๊กอยู่ฝ่ายทิศตวันออกเฉียงหัวนอนหรือเฉียงใต้ พื้นแผ่นดินราบแลชุ่มชื้น

เมืองหลวงมีแปดประตู * กำแพงเมืองก่อด้วยอิฐ เลียบรอบกำแพงเมืองประมาณสิบลี้เศษ ในเมืองมีคลองน้ำเล็กเรือไปมาได้ นอกเมืองข้างฝ่ายทิศตวันตกเฉียงหัวนอนหรือเฉียงใต้ ราษฎรอยู่หนาแน่น

ก๊กอ๋อง (พระเจ้าแผ่นดิน) อยู่ในเมืองข้างฝ่ายทิศตวันตกที่อยู่สร้างเปนเมืองเลียบรอบกำแพงประมาณสามลี้เศษ เต้ย (พระที่นั่ง) เขียนภาพลายทอง หลังคาเต้ยมุงกระเบื้องทองเหลือง ซิด (ตำหนักแลเรือน) มุงกระเบื้องตกั่ว เกย (ฐานบัตร) เอาตกั่วหุ้มอิฐ ลูกกรงเอาทองเหลืองหุ้มไม้

ก๊กอ๋องชุดเสงกิมจึงไซ้เกีย (พระเจ้าแผ่นดินเสด็จดำบลใดก็ทรงราชยาน) บางครั้งก็ทรงช้างที่มีกูบ สั่ว (พระกลดแลร่ม) ที่กั้นทำด้วยผ้าแดง

---

* แผนที่เมืองที่พรรณาในหนังสือนี้เปนแผนที่กรุงเก่า

29/08/2565

ก็กอ๋องหมวยต่างเตงเต้ย (พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกท้องพระโรงทุกเวลาเช้า) พวกขุนนางอยู่ที่พื้นปูพรม นั่งพับเข่าตามลำดับ แล้วยกมือประนมขึ้นถึงศีศะ ถวายดอกไม้สดคนละหลายช่อ มีกิจก็เอายุ่นจือ (หนังสือ) อ่านขึ้นถวายด้วยเสียงอันดัง คอยก็กอ๋องวินิจฉัยแล้วจึงกลับ

เสี่ยมหลอก๊กมีขุนนาง ๙ ตำแหน่ง

(๑) อกอาอ๊ว้าง (ออกญา)

(๒) อกบู้ล้า (ออกพระ)

(๓) อกหมัง (ออกเมือง)

(๔) อกควน (ออกขุน)

(๕) อกมู้น (ออกหมื่น)

(๖) อกยุ่น

(๗) อกบึ้ง (ออกพัน)

(๘) อกลั้ง (ออกหลวง)

(๙) อกคิว

การตั้งแต่งขุนนางให้เจ้าพนักงานไปเลือกเอาราษฎรตามหมู่บ้านมอบให้ตำคลี่ๆ จึงให้ผู้ที่จะเปนขุนนางนำหนังสือมาถวายอ๋องๆ ก็สอบไล่ตามวิธีที่เคย แลสอบไล่ข้อปกครองราษฎรด้วย แม้ผู้ที่มาสอบไล่ตอบถูกต้อง อ๋องก็ตั้งให้เปนขุนนางเข้ารับราชการตามตำแหน่ง ที่ตอบไม่ถูกต้องก็ไม่ได้เปนขุนนาง วิธีสอบไล่นั้นสามปีครั้งหนึ่ง แต่

29/08/2565

หนังสือชาวเสี้ยมหลอก็กเขียนไปทางข้าง ด้วยไม่ได้เล่าเรียนห่างยี่ (หนังสือจีน)

แต่ก็กอ๋องนั้นหลิวฮวด (ไว้พระเกษายาว) ฮกเซก (เครื่องแต่งพระองค์) มงกุฎทำด้วยทองคำประดับช๊อเจียะ (เพ็ชรนิลจินดาที่เกิดจากหิน) รูปคล้ายต๋าวหมง (หมวกยอดแหลมสำหรับนายทหารใส่เมื่อเวลาออกรบศึก) เสี่ยงอี (ภูษาเฉียง) ยาวสามเชียะ (นับนิ้ว ๑ ถึง ๑๐ เรียกว่าเชียะ) ใช้แพรตั้งห้าสี เหียอี (ภูษาตรง) ทำด้วยด้ายห้าสี เอ๋ย,ป๋วย (ฉลองพระบาท ถุงพระบาท) ทำด้วยแพรตั้งสีแดง

ขุนนางแลราษฎรไว้ผมยาวเกล้ามวยใช้ปิ่นปักแลใช้ผ้าขาวพันศีศะ ขุนนางตำแหน่งที่ ๑ ถึงที่ ๔ ใช้หมวกทองคำประดับช๊อเจียะ (พลอย) ตำแหน่งที่ ๕ ถึงที่ ๙ ใช้หมวกทำด้วยแพรตั้งแลทำด้วยกำมหยี่ นุ่งห่มใช้ผ้าสองผืน รองเท้าทำด้วยหนังโค ผู้หญิงใส่ก่วย (รัดเกล้า) ค่อนไปข้างหลัง เครื่องปักผมใช้เข็มเงินเข็มทอง หน้าผักแป้ง นิ้วมือนั้นใส่แหวน รัดเกล้าแลแหวนของคนจนทำด้วยทองเหลือง ผ้าห่มทำด้วยด้ายห้าสียกดอก ผ้านุ่งก็ทำด้วยด้ายห้าสีแต่เอาไหมทองยกดอก นุ่งผ้าสูงพ้นดินสองสามนิ้ว ใส่รองเท้าคีบทำด้วยหนังสีดำสีแดง

ฤดูปีเดือนในเสี้ยมหลอก็กไม่เที่ยง พื้นแผ่นดินก็เปียกแฉะ

29/08/2565

ชาวชนต้องอยู่เรือนหอสูง (เรือนโบราณที่มีชั้นบนชั้นล่าง ชั้นบนเรียกว่าหอ) หลังคามุงด้วยไม้หมากเอาหวายผูก ที่มุงด้วยกระเบื้องก็มีเครื่องใช้ไม่มีโต๊ะ,เก้าอี้แลม้านั่ง ใช้แต่พรมกับเสื่อหวายปูพื้น ประชาชนนับถือเซกก่า (พุทธสาสนา) ผู้ชายบวชเปนเจง (พระภิกษุ) ผู้หญิงบวชเปนหนี่ (นางชี) ไปอยู่ตามวัด ผู้ที่มียศศักดิ์แลมั่งมีนั้นเคารพหุด (นับถือพระภิกษุที่สำเร็จ) มีเงินทองถึงร้อยก็ทำทานกึ่งหนึ่งด้วยไม่มีความเสียดาย

แม้ชาวชนถึงแก่ความตาย ก็เอาน้ำปรอทกรอกปากแล้วจึงเอาไปฝัง ศพคนจนเอาไปทิ้งไว้ที่ฝังทเล ในทันใดก็มีกาหมู่หนึ่งมาจิกกินบัดเดี๋ยวหนึ่งก็สูญสิ้น ญาติพี่น้องของผู้ตายร้องไห้เอากระดูกทิ้งลงในทเล เรียกว่าเนี้ยวจิ่ง (ฝังศพกับนก) การซื้อขายใช้เบี้ยแทนตั้งจี้ (กะแปะทองเหลือง) ปีใดไม่ใช้เบี้ยแล้วความไข้ก็เกิดชุกชุม

ขุนนางแลราษฎรที่มีเงิน จะใช้จ่ายแต่ลำพังนั้นไม่ได้ ต้องเอาเงินส่งไปเมืองหลวงให้เจ้าพนักงานหลอมหล่อเปนเมล็ด เอาตราเหล็กที่มีอักษรอยู่ข้างบนแล้วจึงใช้จ่ายได้ เงินร้อยตำลึงต้องเสียค่าภาษีให้หลวงหกสลึง ถ้าเงินที่ใช้จ่ายไม่มีอักษรตราก็จับผู้เจ้าของเงินลงโทษว่าทำเงินปลอม จับได้ครั้งแรกตัดนิ้วมือขวา ครั้งสองตัดนิ้วมือซ้าย ครั้งสามโทษถึงตาย การใช้จ่ายเงินทองสุดแล้วแต่ผู้หญิงด้วยผู้หญิงมีสติปัญญา ผู้ชายที่เปนสามีก็ต้องเชื่อฟัง

ชาวชนเสียมหลอก็กมีชื่อไม่มีแซ่ ถ้าเปนขุนนางเรียกว่าอกมั่ง (มั่งแปลว่านั้น หมายความว่าออกนั้น) ผู้ที่มั่งมีเรียกว่านายมั่ง ยากจนเรียกว่าอ้ายมั่ง ขนบธรรมเนียมของชาวชนนั้นแขงกระด้าง

29/08/2565

การรบศึกสงครามชำนาญทางเรือ ไต๊เจียง (นายทหารใหญ่) เอาเซ่งทิ (เครื่องราง) พันกายสำหรับป้องกันหอกดาบแลจี้ (จี้แปลว่าลูกธนู) เซ่งทินั้นกระดูกศีศะผี ว่ายิงฟันแทงไม่เปนอันตราย

สิ่งของที่มีในประเทศ อำพันทองที่หอม ไม้หอมสีทอง ไม้หอมสีเงิน เนื้อไม้ ไม้ฝาง ไม้แก่นดำ งาช้าง หอระดาน กระวาน พริกไทย ไต๊ยิ่งจือ (ผลไม้) เฉียงหมุยโล่ว (น้ำลูกไม้กลั่น) ไซรเอี๊ยเซี้ยม (แพรมาจากเมืองพุทเกด) แพรลายทอง สิ่งของที่กล่าวนี้เคยเอามาถวายเปนเครื่องบรรณาการ

ทองคำแลหินสีต่างๆที่มีในประเทศ ทองคำก้อน ทองคำทราย ป๊อเจียะ (พลอยหินต่างๆ) ตะกั่วแขง

สัตว์สี่เท้า สัตว์สองเท้า สัตว์มีเกล็ด ที่มีในประเทศ แรดช้าง นกยูง นกแก้วห้าสี ลกจูกกู (เต่าหกเท้า)

ผลไม้แลต้นไม้ที่มีในประเทศ ไม้ไผ่ใหญ่ ไม้ไผ่สีสุก ไม้ไผ่เลี้ยง ผลทับทิม แตง ฟัก

สิ่งของมีกลิ่นหอม กฤษณา ไม้หอม กานพลู หลอฮก (เครื่องยา) แต่หลอฮกนั้นกลิ่นหอมคล้ายกฤษณา นามประเทศคงจะตั้งตามชื่อของสิ่งนี้ [๑]

---

๑ ตอนพรรณาว่าด้วยสยามประเทศนี้ จีนเห็นจะเอาจดหมายเหตุบรรดามีจดไว้เรื่องเมืองไทยตั้งแต่เก่าที่สุดลงมาจนถึงเวลาทแต่งหนังสือนี้ มาเก็บเนื้อความรวบรวมลงในที่อันเดียวกัน ไม่ได้แก้ไขดัดทอนการที่เปลี่ยนแปลงในบ้านเมือง เช่นพรรณาว่าไทยไว้ผมยาวเกล้ามวยเปนต้น

29/08/2565

ว่าด้วยทางพระราชไมตรี

หนังสือเรื่องเสี้ยมก๊ก หลอซกก๊ก เปนพระราชไมตรีกับกรุงจีน ข้าพระพุทธเจ้า ขุนเจนจีนอักษร (สุดใจ) แปลออกจากหนังสือคิมเตี้ยซกทงจี่เล่ม ๕ น่า ๓๔ น่า ๓๕ น่า ๓๖ น่า ๓๗ น่า ๓๙

หนังสือคิมเตี้ยซกทงจี่นี้เปนหนังสือหลวง ด้วยขุนนาง ๖๖ นาย เปนเจ้าพนักงานเรียงหนังสือคิมเตี้ยซกทงจี่ เมื่อแผ่นดินเซียนหลงปีที่ ๓๒ เตงหาย (ตรงกับปีกุญจุลศักราช ๑๑๒๙ ปี) ในราชวงษ์เซงนี้ ต่อมาถึงแผ่นดินเซียนหลงปีที่ ๕๐ อิดจี่ (ตรงกับปีมะเสงจุลศักราช ๑๑๔๗ ปี ในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร) ขุนนางจ๋อโตวหงือซือซือก๊ก (เจ้ากรมพระธาลักษณ์ฝ่ายขวา) กับขุนนางต๋ายลี่ยี่เคงซือเล็กเซียะหิม (ต๋ายลี่ยี่เคงเปนกรมขึ้นอยู่ในกระทรวงเมือง) ได้ชำระหนังสือคิมเตี้ยซกทงจี่นี้อีกครั้งหนึ่ง

ครั้งสมเด็จพระร่วงรามคำแหงครองนครศุโขไทย

พระเจ้าหงวนสี่โจ๊วยองเต้ (ครั้งนั้นเปนมงโกลได้ราชสมบัติในกรุงจีน เปนประถมกระษัตรวงษ์หงวน นามแผ่นดินเรียกว่าจี่หงวน) แผ่นดินจี่หงวนปีที่ ๑๙ หยิมโหงวลักหงั้วย (ตรงกับณเดือนแปดปีมเมีย จุลศักราช ๖๔๔ ปี) พระเจ้าหงวนสี่โจ๊วยองเต้ รับสั่งให้ขุนนางก๊วนกุนโหวซือหอจี่จี่เปนราชทูตไปเกลี้ยกล่อมเสี้ยมก๊ก [๒]

๒ เมื่อครั้งราชวงษ์หงวนเปนใหญ่ในเมืองจีน ยกกองทัพมาปราบปรามตีได้ทั้งเมืองญวนแลเมืองพม่า ส่วนเมืองไทยจีนคงจะได้ความว่า พระเจ้าขุนรามคำแหงเข้มแขงในการศึกสงคราม ทั้งภูมิประเทศก็อยู่ห่าง จึงแต่งทูตมาเกลี้ยกล่อมให้เปนไมตรี

29/08/2565

แผ่นดินจีหงวนปีที่ ๒๖ กี่ทิวจับหงวย (ตรงกับณเดือน ๑๒ ปีฉลูจุลศักราช ๖๕๑ ปี) หลอฮกก๊กให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย [๓]

แผ่นดินจีหงวนปีที่ ๒๘ ซินเบ้าจับหงวย (ตรงกับณเดือน ๑๒ ปีเถาะจุลศักราช ๖๕๓ ปี) หลอฮกก๊กอ๋องให้ราชทูตนำราชสาสนอักษรเขียนด้วยน้ำทองกับเครื่องบรรณาการ คือทองคำ งาช้าง นกกะเรียน นกแก้วห้าสี ขนนกกะเต็น นอรมาด อำพันทอง มาถวาย

แผ่นดินจีหงวนปีที่ ๓๐ กุ่ยจี่สี่หงวย (ตรงกับณเดือนหกปีมเสงจุลศักราช ๖๕๕ ปี) พระเจ้าหงวนสี่โจ๊วฮองเต้รับสั่งให้ราชทูตไปทำพระราชไมตรีด้วยพระเจ้าเสียมก๊ก [๔]

แผ่นดินจีหงวนปีที่ ๓๑ กะโหงวชิดหงวย (ตรงกับณวันเดือนเก้าปีมเมียจุลศักราช ๖๕๖ ปี) ในปีนั้นพระเจ้าหงวนสี่โจ๊วฮองเต้สวรรคต พระเจ้าหงวนเสงจงฮองเต้ขึ้นเสวยราชสมบัติ แต่ยังไม่ได้เปลี่ยนนาม

---

๓ ควรจะสังเกตว่า ครั้งพระเจ้ารามคำแหงครองกรุงศุโขไทยนั้น เสียมก๊กกับหลอฮกก๊กยังแยกกันอยู่ ข้อนี้มีเนื้อความในจารึกพ่อขุนรามคำแหงประกอบ ด้วยในจารึกนั้นชื่อเมืองขึ้นนครศุโขไทยไม่มีชื่อเมืองอโยทธยาเมืองละโว้และเมืองอื่นๆ ซึ่งต่อไปทางตวันออก จนนครราชสีมา อาจจะยังมีผู้ปกครองเมืองละโว้เปนอาณาจักร ๑ ต่างหาก ซึ่งเรียกในที่นี้ว่า "หลอฮกก๊ก" แต่เปนไมตรีกับจีนมาก่อนแล้ว

๔ ตรงนี้ทำให้เข้าใจว่า ทูตจีนมาครั้งแรกเปนแต่มาพึ่งลาดเลา พึ่งมาทำไมตรีกันในคราวนี้

29/08/2565

แผ่นดิน เสี่ยมก๊กอ๋องกังมกติ๋งมาเฝ้า [๕] พระเจ้าหงวนเสงจงฮองเต้ รับสั่งกับเสี่ยมก๊กอ๋องกังมกติ๋งว่าแม้ท่านคิดว่าเปนไมตรีกันแล้วก็ควรให้ลูกชายหรือขุนนางมาเปนจำนำไว้บ้าง

แผ่นดินไต๋เต็ก (นามแผ่นดินของพระเจ้าหงวนเสงจงฮองเต้) ปีที่ ๔ แกจือลักหงวย (ตรงกับณเดือนแปดปีชวดจุลศักราช ๖๖๒ ปี) เสี่ยมก๊กอ๋องมาเฝ้า [๖]

เรื่องเสี่ยมก๊กเปนไมตรีกับกรุงจีน ข้าพระพุทธเจ้า ขุนเจนจีนอักษร (สุดใจ) แปลออกจากหนังสือคิมเตียซกทงจี่เล่ม ๔๐ น่า ๕๕

หนังสือคิมเตียซกทงจี่เปนหนังสือหลวง ขุนนางวงษ์ไต้เซง ๖๖ คน เปนเจ้าพนักงานเรียบเรียง เมื่อแผ่นดินเซียนหลงปีที่ ๓๒ เตงหาย (ตรงกับปีกุญจุลศักราช ๑๑๒๙) [๗]

เสี่ยมก๊ก

เมื่อครั้งวงษ์หงวน (ครั้งนั้นมงโกลได้ราชสมบัติในกรุงจีน) ในแผ่นดินพระเจ้าหงวนเสงจงฮองเต้ (พระเจ้าหงวนเสงจงฮองเต้ กระษัตรที่ ๒ วงษ์หงวนขึ้นครองราชสมบัติปีอีกปี ตรงกับปีมแม

---

๕ ที่จีนเรียกพระนามเสี่ยมก๊กอ๋อง ว่า กังมกติ๋ง จะมาแต่อะไรยังคิดไม่เห็น แต่ศักราชนั้นตรงกับแผ่นดินพระเจ้ารามคำแหง

๖ พระเจ้ารามคำแหงเสด็จไปเมืองจีน ๒ ครั้งนี้ ที่ไปเอาจีนเข้ามาทำเครื่องถ้วยสังกโลก

๗ ความตอนนี้ศักราชก็อยู่ในแผ่นดินพระเจ้ารามคำแหง เปนแต่คัดมาจากหนังสือเรื่องอื่น

29/08/2565

จุลศักราช ๖๕๗ ขนานนามแผ่นดินว่าเจงหงวน) เสี้ยมก๊กให้ราชทูตนำราชสาสนอักษรเขียนด้วยน้ำทองมาถวาย ด้วยเสี้ยมก๊กกับม่าลี้อี๋เอ้อก๊ก [๘] ทำสงครามโดยสาเหตุความอาฆาฏกัน เฉียวเถง (รัฐบาล) แต่งให้ราชทูตนำหนังสือตอบราชสาสนไปถึงเสี้ยมก๊ก ว่ากล่าวประนีประนอมให้เลิกสงครามกันเสียทั้งสองฝ่าย

ในแผ่นดินไต๊เต็ก (นามแผ่นดินที่เรียกเจงหงวนนั้นยกเลิกเมื่อปีเปียซินตรงกับปีวอกจุลศักราช ๖๕๘ นามแผ่นดินที่เรียกไต๊เต็กนี้ขนานขึ้นเมื่อปีเตงอี๋ว ตรงกับปีรกาจุลศักราช ๖๕๙ แผ่นดินไต๊เต็กมี ๑๑ ปี) เสี้ยมก๊กให้ราชทูตมาขอม้า พระเจ้าหงวนเสงจงฮองเต้ประทานเสื้อกิมหลูอี (เสื้อยศลายทอง) ให้ไป

ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี อู่ทอง

ข้าพระพุทธเจ้า ขุนเจนจีนอักษร (สุดใจ) เลือกคัดแปลเรื่องพระราชไมตรีในระหว่างกรุงสยาม กับกรุงจีนออกจากหนังสือยี่จับสี่ซื้อตอนเหม็งซื้องั่วก๊กเลียดต้วน (เรื่องนานาประเทศในรัชกาลวงษ์เหม็ง) เล่ม ๘๒๘ น่า ๓๕ ถึงน่า ๔๐ มีข้อความดังนี้

เสี้ยมหลอฮกก๊ก

แผ่นดินหงบู๊ปีที่ ๓ แกซุด (ตรงปีจอจุลศักราช ๗๓๒) พระเจ้าไถ่โจ๊วฮองเต้ (จูหงวนเจียงได้ราชสมบัติ เปนพระเจ้าไถ่โจ๊วฮองเต้

---

๘ ม่าลี้อี๋เอ้อก๊ก นี้ เข้าใจว่ามลายู

29/08/2565

ปฐมกระษัตรวงษ์เหม็ง ครองราชสมบัติปีโย้วซิน ตรงปีวอกจุลศักราช ๗๓๐ ขนานนามแผ่นดินว่าหงบู๊ อยู่ในรัชกาล ๓๑ ปี วงษ์เหม็งตั้งกรุงที่เมืองน่างกิง สมัยนี้เรียกว่าเมืองเกียงลิ่งฟู (แขวงมณฑลเกียงซู) รับสั่งให้หลุยจงจุ่นเปนราชทูต ถือหนังสือรับสั่งไปชวนเสียมหลอฮกก๊กให้เปนไมตรี [๙]

ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑

แผ่นดินหงบู๊ปีที่ ๔ ซินหาย (ตรงปีกุญจุลศักราช ๗๓๓) เสียมหลอฮกก๊กอ๋อง เซียนเลียดเจียวปีเอ๋งย [๑๐] ให้ราชทูตเชิญพระราชสาสนแลพาช้างกับเต่าหกเท้า แลสิ่งของในพื้นประเทศมาเจริญทางพระราชไมตรีพร้อมกันกับหลุยจงจุ่น พระเจ้าไต่โจ๊วฮองเต้รับสั่งให้เจ้าพนักงานเอาแพรม้วนประทานไปให้อ๋อง กับประทานผ้าม้วนให้ราชทูตด้วย

ในปีนั้นเสียมหลอฮกก๊กอ๋อง ให้ราชทูตกลับมาถวายไชยมงคลในการขึ้นปีใหม่ พระเจ้าไต่โจ๊วฮองเต้ รับสั่งให้เจ้าพนักงานเอาพงษาวดารเรื่องได้ราชสมบัติ กับแพรม้วนผ้าม้วนประทานไปให้อ๋อง

---

๙ ตรงนี้ควรสังเกตว่า ในปลายแผ่นดินสมเด็จพระราชาธิบดี อู่ทอง จีนเรียกประเทศสยามว่า เสียมหลอฮกก๊ก เหมือนหนึ่งว่าได้รวมเสียมก๊กข้างเหนือกับหลอฮกก๊กข้างใต้เข้าเปนอันเดียวกันแล้ว ตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดารพึ่งรวมกันต่อในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ บางทีตรงนี้ผู้เขียนจดหมายเหตุจีนขึ้นหลังจะเรียกรวมกันเร็วไป

๑๐ คำ "เซียนเลียดเจียวปีเอ๋งย" ดูเสียงตรงกับสมเด็จเจ้าพระยามากกว่าคำอื่น หรือจะใช้ยศอย่างนั้นในสมัยนั้น ข้อนี้รู้ไม่ได้

29/08/2565

แผ่นดินหงบู๊ปีที่ ๕ หยิมจื่อ (ตรงปีชวดจุลศักราช ๗๓๔) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตพาหมี, ชนีเผือก, กับสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย

แผ่นดินหงบู๊ปีที่ ๖ กุ่ยทิ้ว (ตรงปีฉลูจุลศักราช ๗๓๕) ราชทูตเสี้ยมหลอฮกก๊กนำสิ่งของมาถวาย

ในปีนั้นนางเซียนเลียะซือลิ่งซึ่งเปนพระพี่นางของเสี้ยมหลอฮกก๊กอ๋อง [๑๑] ให้ราชทูตเชิญพระราชสาสนซึ่งจารึกอักษรในแผ่นทองคำ กับสิ่งของในพื้นประเทศมาถวายตงกง (พระมเหษี) ตงกงไม่รับ

นางเซียนเลียะซือลิ่ง ให้ราชทูตนำสิ่งของกลับมาถวายอีก พระเจ้าไถ่โจ๊วฮองเต้ก็ไม่ทรงรับ เปนแต่โปรดให้เลี้ยงโต๊ะราชทูต

ครั้งนั้นเสี้ยมหลอฮกก๊กอ๋องไม่ปรีชาสามารถ ชาวประเทศก็เชิญเซียนเลียะเป๊าปี๊เอ๋งียสือลี่ตอล่อหลก [๑๒] ลุงของเสี้ยมหลอฮกก๊กอ๋องขึ้นครองราชสมบัติ แล้วจัดให้ราชทูตมาทูลข้อความเรื่องนี้ กับ

---

๑๑ ที่เรียกว่า "นางเซียนเลียะซือลิ่ง" เซียนเลียะนั้นตรงกับสมเด็จเปนแน่ แต่ซือลิ่งเหลือที่จะเดา ที่ว่าเปนพระพี่นางนั้นก็ตรงกัน แต่พระราชพงษาวดารว่าเปนน้องนาง คือพระราชมารดาของสมเด็จพระราเมศวร

๑๒ ตรงนี้เรื่องก็ตรงกับพระราชพงษาวดาร ที่จีนเรียกว่า "เซียนเลียะเป๊าปี๊เอ๋งียสือลี่ตอล่อหลก,, นี้ ถ้าจะเดาตามเสียงที่เห็นใกล้ก็คือ สมเด็จเจ้าพระยาสุรินทรารักษ์ แต่หมายความว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ นั้นเปนแน่ ตรงนี้ว่าเปนพระเจ้าลุงตรงตามพระราชพงษาวดาร

29/08/2565

เอาสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย เจ้าพนักงานก็เลี้ยงดูราชทูต แลจัดสิ่งของพระราชทานตอบแทนตามธรรมเนียม

อ้องที่ขึ้นครองราชสมบัติใหม่ ให้ราชทูตเอาสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย แลถวายไชยมงคลในการขึ้นปีใหม่ กับถวายแผนที่เสียมหลอชกก๊กด้วย ราชทูตที่มาต่างก็มีสิ่งของถวาย พระเจ้าไถ่โจ๊วของเต้ไม่ทรงรับสิ่งของของราชทูต

แผ่นดินหงบู๊ปีที่ ๗ กะอิ้น (ตรงปีขาลจุลศักราช ๗๓๖) ราชทูตเสียมหลอชกก๊กชื่อซาลี้ปะนำสิ่งของมาถวายที่เมืองกวางตง แลบอกแก่เจ้าพนักงานว่า เรือบรรทุกเครื่องราชบรรณาการคราวนี้ มาถึงทเลอุชีถูกลมคลื่นซัดไปถึงทเลน่าเมืองไซ้น่าง (ไหหลำ) เดชะบุญได้เจ้าเมืองแลขุนนางช่วยจึงได้แต่ผ้าย, ไม้ฝาง, ไม้หอม, ที่เหลือลมคลื่นซัดไป มาถวาย

เทศาภิบาลมณฑลกวางตงตอบราชทูตว่า พระเจ้าไถ่โจ๊วของเต้ไม่ทรงเชื่อว่าสิ่งของที่เอามานี้เปนเครื่องราชบรรณาการ เพราะไม่มีพระราชสาสนกำกับมา ซึ่งราชทูตว่าเรือถูกลมคลื่นซัดแต่สิ่งของยังเหลืออยู่ ทรงเห็นว่าคงจะเปนพวกพานิชเสียมหลอชกก๊กปลอมมา มีรับสั่งไม่ให้รับเครื่องบรรณาการไว้

พระเจ้าไถ่โจ๊วของเต้ รับสั่งแก่จงซู (ขุนนางในที่ว่าการอุปราช) กับเจ้าพนักงานลี้ปู้ (กระทรวงแบบธรรมเนียม) ว่า เมื่อครั้งโบราณพวกจูโฮว (เจ้าเมืองเอก) มาเฝ้าเถียนจือ (พระมหา

29/08/2565

กระษัตราธิราช) นั้น ปีหนึ่งนำสิ่งของมาถวายแต่เล็กน้อยครั้งหนึ่ง ถึงสามปีจึงมีสิ่งของมาถวายมาก ๆ เพราะเปนการประชุมใหญ่ ประเทศที่อยู่นอกเขตรหัวเมืองทั้งเก้านั้น (หัวเมืองทั้งเก้านั้นคือสิบแปดมณฑลเดิมของประเทศจีน) สี่หนึ่ง (สี่หนึ่งนั้นสามสิบปี) จึงมาเฝ้าครั้งหนึ่ง แลมีสิ่งของในประเทศมาถวายเพื่อให้เห็นว่าซื่อสัตย์สุจริต แต่เกาหลีก๊กนั้นรู้แบบธรรมเนียมอยู่บ้างจึงอนุญาตให้สามปีมาจินก้ง[๑๓] ครั้งหนึ่ง ประเทศทั้งหลายที่อยู่ไกลนั้นคือเจียมเสีย (ประเทศจามปา) งังน่าง (ญวน) ซีเอี้ยง (โปรตุเกต) ซอลี้ (ประเทศซอลี้นั้นอยู่ใกล้เคียงโปรตุเกต เข้าใจว่าสะเปน) เอี่ยวอ๊วา (ชวา) ปะหนี (ปัตตานี) ซำฟัดฉิ (ประเทศซามฟัดฉินั้นเคยขึ้นชวา) เสี้ยมหลอฮก (สยาม) จินละ (คือลแวก สมัยนี้จีนเรียกกังฟู้จ้ายคือกัมพูชา) เคยมาถวายของเสมอ ฝ่ายเราต้องใช้จ่ายมาก ตั้งแต่นี้ต่อไปจงห้ามประเทศทั้งหลายเหล่านั้นเสียว่าไม่ต้องมาถวายของทุกปี

---

๑๓ ประเพณีจินก้ง หรือจิ้มก้องนี้ เปนการที่เข้าใจผิดกันในข้อสำคัญเรื่องทางพระราชไมตรีในระหว่างจีนกับประเทศอื่น ไม่ใช่แต่ไทยเท่านั้น จีนตั้งประเพณีว่า ชาวต่างประเทศที่ไปค้าขายเมืองจีนนั้น ต่อมีเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีน จึงให้ไปมาค้าขาย ต่างประเทศต้องการประโยชน์ในทางค้าขาย จึงจัดเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีน ถึงต่างประเทศที่มาค้าขายเมืองไทย ก็มีราชบรรณาการมาถวายเช่นนั้น แต่จีนตีขลุมเอาว่า ประเทศที่ถวายเครื่องราชบรรณาการนั้นยอมขึ้นเมืองจีน เครื่องราชบรรณาการเปนทำนองของส่วย เช่นถวายต้นไม้ทองเงิน แต่ประเพณีทั้ง๒ อย่างผิดกันมาก ว่าโดยย่อ เครื่องราชบรรณาการจิ้มก้องไม่จำกัด แต่ของส่วยถวายกับต้นไม้ทองเงินจำกัดจะขาดไม่ได้

29/08/2565

เพราะเปนการลำบาก เจ้าพนักงานจงมีราชสาสนไปให้ประเทศทั้งหลายทราบทั่วกัน [๑๔]

เมื่อมีราชสาสนไปห้ามแล้ว ประเทศทั้งหลายก็ยังมาถวายของเสมอ ในปีนั้นสี่จือ (บุตรชุนนางผู้ใหญ่หรือบุตรเจ้าประเทศราชซึ่งจะได้รับทายาทของบิดาจีนเรียกว่าสี่จือ) ของซูมั่นบังอ๋องชื่อเจียวหลกความอิน [๑๕] ให้ราชทูตถือหนังสือมาถวายฮองไต่จือ (พระราชโอรส) แลมีสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย พระเจ้าไต่โจ้วฮองเต้รับสั่งให้เจ้าพนักงานนำราชทูตเข้าเฝ้าตงกง (พระมเหษี) แล้ว ก็ให้เลี้ยงดูราชทูต กับประทานสิ่งของตอบแทนให้ราชทูตนำกลับไปให้สี่จือ

แผ่นดินหงบู๊ปีที่ ๘ อิคเป้า (ตรงปีเถาะจุลศักราช ๗๓๗) ราชทูตเสียมหลอฮกก็กนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย แลสี่จือ (บุตรซึ่งจะได้รับสมบัติ) ของมั่นถ้ายอ๋ององค์เก่า (องค์เก่านั้นคือ

---

๑๔ จะเห็นได้ในความตอนนี้ ว่าจีนจะตีขลุมเอาเมืองต่างประเทศที่เปนไมตรีให้แลเห็นว่าเปนประเทศราชขึ้นเมืองจีน ที่ว่าไปถวายของทุกปีนั้น คือถึงฤดูมรสุมที่เรือเมืองต่างประเทศไปค้าขายเมืองจีน ก็ส่งราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีนปีละครั้ง ๑ เพื่อประโยชน์แก่การค้าขาย จีนเห็นไม่ตรงกับแบบส่งส่วย จึงแก้กำหนดให้ถวาย ๓ ปีครั้ง ๑ มิใช่เพราะความกรุณา ดังจะแลเห็นผลได้ในความต่อไปข้างน่า ว่าประเทศเหล่านั้นก็ยังถวายปีละครั้งเสมอ

๑๕ ที่จีนเรียก ซูมั่นบังอ๋อง คือพระเจ้าสุพรรณบุรีเปนแน่ ที่เรียก เจียวหลกความอิน นั้น ก็คือเจ้านครอินทร์ตรงกับในพระราชพงษาวดาร พระราชพงษาวดารว่าเจ้านครอินทร์เปนหลานเธอของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ได้ความในจดหมายเหตุจีนแจ้งแจ้งว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชให้น้องยาเธอพระองค์ ๑ ครองเมืองสุพรรณบุรีที่เปนพระบิดาของเจ้านครอินทร์

29/08/2565

องค์ที่ออกจากราชการ) ซือเจียวปะล่อก๊ยก [๑๖] ให้ราชทูตนำราชสาสนกับสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย เจ้าพนักงานก็ตอบแทนสิ่งของแลเลี้ยงดูราชทูตเหมือนกันกับราชทูตอ๋ององค์ที่ยังอยู่ในราชสมบัติ แผ่นดินหงบู๊ปีที่ ๑๐ เดือน ๕ (ตรงปีมะเสงจุลศักราช ๗๓๙) ซูมั่นบังอ๋องให้สี่จือซือเจียวหลกควานอินมาเฝ้า [๑๗] พระเจ้าไถ่โจ๊วฮองเต้ มีความยินดี รับสั่งให้อ๋ยงไวล่าง (ขุนนางในกระทรวงแบบธรรมเนียม) ซือออองหังซึ่งเปนเจ้าพนักงานในลี้ปู้ (กระทรวงแบบธรรมเนียม) ตอบราชสาสน กับตราไปให้อ๋องดวงหนึ่ง อักษรในดวงตรามีว่า เสียมหลอก๊กอ๋องจืออิน (ตราของเสียมหลอก๊กอ๋อง) แลประทานเครื่องยศกับค่าใช้จ่ายในระหว่างไปมาให้แก่สี่จือเจียวหลกควานอิน ตั้งแต่นั้นต่อไป ก็เรียกชื่อประเทศตามอักษรในดวงตราว่าเสียมหลอก๊ก แลเคยมาถวายบรรณาการเจริญพระราชไมตรีเสมอปีละครั้งก็มี สามปีสองครั้งก็มี ครั้นพระเจ้าไถ่โจ๊วฮองเต้จัดราชการ

---

๑๖ ที่เรียกว่า เจียวปะล่อก๊ยก เดาได้แต่ว่าเจ้าพระอะไร ต่อไปเดาไม่ถูก แต่หมายความว่า พระรามราชาที่เปนพระราชโอรสของพระรามเศวรนั้นเปนแน่ ควรจะสังเกตเห็นได้อีกอย่าง ๑ ว่า การถวายบรรณาการพระเจ้ากรุงจีนนั้น ในประเทศอัน ๑ เจ้านายเมืองไหน ๆ จะไปถวายก็ได้ คือ พระองค์ไหนแต่งเรือไปค้าขายเมืองจีน ก็ฝากบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีน ไม่เปนบรรณาการของรัฐบาลนั้นตรงทีเดียว

๑๗ เจ้านครอินทร์นี้ต่อมาได้ครองราชสมบัติ ต่อแผ่นดินสมเด็จพระรามราชา เพราะฉนั้น เปนพระเจ้าแผ่นดินไทยพระองค์ที่ ๒ รองแต่พระเจ้ารามคำแหงที่ได้เสด็จไปเมืองจีน.

29/08/2565

บ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว ต่อหลายปีเสี้ยมหลอก๊กจึงมาเจริญทางพระราชไมตรีครั้งหนึ่ง [๑๘]

แผ่นดินหงบู๊ปีที่ ๑๖ กุ่ยหาย (ตรงปีกุญจุลศักราช ๗๔๕) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาถวายของ พระเจ้าไก่โจ๊วฮองเต้ ประทานแพรม้วนกับเครื่องถ้วยชามให้ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กนำไปให้ก๊กอ๋องเหมือนกันกับจินละก๊ก (ลแวก)

แผ่นดินหงบู๊ปีที่ ๒๐ เตงเบ๊า (ตรงปีเถาะจุลศักราช ๗๔๙) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กนำพริกไทยหมื่นชั่ง ไม้ฝางหมื่นชั่ง (ชั่งหนึ่งนั้นหนักสี่สิบบาท) มาถวาย พระเจ้าไก่โจ๊วฮองเต้รับสั่งให้เจ้าพนักงานเอาสิ่งของตอบแทนให้เปนอันมาก ขณะนั้นราษฎรเมืองอ๋วันเจียวซื้อไม้กฤษณากับสิ่งของต่าง ๆ ของพวกราชทูต ผู้รักษาเมืองหาว่าผู้ซื้อสิ่งของไว้นั้น คบคิดกันกับพวกต่างประเทศ ก็เอาตัวผู้ซื้อสิ่งของมาขังไว้จะลงโทษประจานมิให้ผู้ใดเอาเยี่ยงอย่าง ครั้นพระเจ้าไก่โจ๊วฮองเต้ทรงทราบ ก็รับสั่งแก่เจ้าพนักงานว่าราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรีต้องเดินผ่านมาทางเมืองอ๋วันเจียว พวกราษฎรเห็นมีสิ่งของมาขายก็ซื้อไว้ มิใช่ว่าจะคบคิดกันกับพวกต่างประเทศ ให้ปล่อยราษฎรเหล่านั้นเสีย

---

๑๘ ควรสังเกตความตรงนี้ บรรณาการเมืองจีนไม่ได้ส่งเปนกำหนดเสมอที่จีนว่านาน ๆ จึงไปเจริญทางพระราชไมตรีครั้ง ๑ ที่จริงแปลว่า ในตอนนั้นการค้าขายกับเมืองจีนขาไป

29/08/2565

ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระราเมศวร

แผ่นดินหงปู่ปี่ที่ ๒๑ โบ้วสิน (ตรงปีมะโรงจุลศักราช ๗๕๐) ราชทูตเสียมหลอก๊กนำช้างสามสิบช้าง กับคนเลี้ยงช้างหกสิบคน มาถวาย

แผ่นดินหงปู่ปี่ที่ ๒๒ กี่ (ตรงปีมะเสงจุลศักราช ๗๕๑) สี่จือเจี๋ยวหลกควานอิน ให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย

แผ่นดินหงปู่ปี่ที่ ๒๓ แกโหงว (ตรงปีมะเมียจุลศักราช ๗๕๒) ราชทูตเสียมหลอก๊กนำพริกไทย ไม้ฝาง ไม้หอม รวมน้ำหนักแสนเจ็ดหมื่นชั่ง (ชั่งหนึ่งนั้นหนักสี่สิบบาท) มาถวาย

แผ่นดินหงปู่ปี่ที่ ๒๔ ซินปี้ (ตรงปีมะแมจุลศักราช ๗๕๓) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี ในปีนั้นชาวเจียมเสียก๊ก (ประเทศจามปา อยู่ตอนปากแม่น้ำโขง) แย่งชิงราชสมบัติซึ่งกันแลกัน พระเจ้าไถ่โจ๊วฮองเต้รับสั่งไม่ให้เจ้าพนักงานรับเครื่องบรรณาการนานาประเทศ

แผ่นดินหงปู่ปี่ที่ ๒๘ อิดหาย (ตรงปีกุญจุลศักราช ๗๕๗) สี่จือเจี๋ยวหลกควานอิน ให้ราชทูตนำราชสาสนกับสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย ในราชสาสนมีความว่า พระบิดาสิ้นพระชนม์ พระเจ้าไถ่โจ๊วฮองเต้ รับสั่งให้จังกวาง (ขุนนางในกรมขันที) ชื่อจ๋าวตะนำราชสาสนกับเครื่องสังเวยไปคำนับศพ แลยกย่องสี่จือเจี๋ยวหลกควานอินเปนอ๋อง กับพระราชทานสิ่งของไปให้เปนอันมาก

29/08/2565

ในราชสาสนมีความว่า ตั้งแต่เรา (พระเจ้าไถ่โจ๊วของเต้) ครองราชสมบัติมานี้ ได้แต่งให้ราชทูตออกไปนานาประเทศ ตามแบบธรรมเนียมวงจิว (พระเจ้าบู๊อ๋องเปนปฐมกระษัตรวงษ์จิวครองราชสมบัติปีที่เข้า ตรงปีเถาะก่อนพุทธกาล ๕๗๘ ปี อยู่ในรัชกาล ๗ ปี วงษ์จิวตั้งกรุงที่เมืองลกเอี๋ยง สมัยนี้เรียกเมืองโซ่น่างฟู ซึ่งตั้งเปนที่ว่าการมณฑลโซ่น่าง วงษ์จิวลำดับ ๓๘ กระษัตรจำนวนปีในรัชกาล ๘๗๔ ปี) ด้วยวงษ์จิวให้ราชทูตไปนานาประเทศทั่วทั้งสี่ทิศ ราชทูตวงษ์จิวได้ไปถึงสามสิบหกประเทศ ภาษาพูดพ้องกันสามสิบเอ็ดประเทศ แต่แบบธรรมเนียมนั้นต่างกัน สมัยโน้นจึงมีประเทศใหญ่สิบแปดประเทศ ประเทศน้อยสี่สิบเก้าประเทศมาขึ้นวงษ์จิว เปนแบบธรรมเนียมเนื่องมาถึงบัดนี้

ครั้งนี้ เสียมหลอก็กกับประเทศเราก็ไม่ไกลกัน คราวนี้ราชทูตของท่านไปถึงเราจึงทราบว่าเซยอ๋อง (อ๋ององค์ที่ล่วงลับ) ของท่านสิ้นพระชนม์ ขอให้อ๋องปกครองประเทศตามประเพณีของเซยอ๋องโดยความยุติธรรม ขุนนางแลราษฎรก็คงจะชื่นชมยินดี

บัดนี้ เราจัดให้ขุนนางนำหนังสือยกย่องมาให้ท่าน[๑๙] ขอให้อ๋องปกครองประเทศอย่าให้ผิดแบบธรรมเนียม แลอย่าได้เพลิด

---

๑๙ อ๋ององค์ที่ล่วงลับไปนั้น คือพระเจ้านครสุพรรณบุรีที่เปนพระบิดาของเจ้านครอินทร ๆ ไดครองเมืองสุพรรบุรีต่อพระบิดา อีสมด้วยพระราชพงษาวดาร แล้วจึงได้เข้ามาเสวยราชย์ในกรุงศรีอยุทธยา ต่อแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช

29/08/2565

เพลินในกามคุณ แสวงหาความสำราญประเพณีของเซยอ๋องจึงจะเจริญ ขอท่านได้ประพฤติตามคำของเรานี้เถิด

ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระรามราชาธิราช

แผ่นดินหงปู ปีที่ ๓๐ เตงทิ้ว (ตรงปีฉลูจุลศักราช ๗๕๙) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินหงปู ปีที่ ๓๑ โบ้วอิ้น (ตรงปีขาลจุลศักราช ๗๖๐ ในปีนั้นพระเจ้าไถ่โจ๊วฮองเต้สวรรคต พระเจ้าก๋ยหุยฮองเต้ครองราชสมบัติลำดับกระษัตรที่ ๒ วงษ์เหม็ง ต่อขึ้นปีใหม่จึงขนานนามแผ่นดินว่าเกียนบุ๋น) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินเกียนบุ๋นปีที่ ๔ หยิมโหง๋ว (ตรงปีมะเมียจุลศักราช ๗๖๔ ในปีนั้นเอียนอ๋องราชบุตรที่ ๔ ของพระเจ้าไถ่โจ๊วฮองเต้ แย่งเอาราชสมบัติของกระษัตรที่ ๒ วงเหม็งได้ เอียนอ๋องก็ขึ้นครองราชสมบัติเปนพระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ ลำดับกระษัตรที่ ๓ วงษ์เหม็ง ขนานนามแผ่นดินว่าอ๋ยงลัก ย้ายไปตั้งราชธานีที่เมืองปักกิง) ครั้นพระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ครองราชสมบัติแล้ว ก็รับสั่งแก่ขุนนางคนหนึ่ง ให้เปนราชทูตเชิญพระราชสาสนไปเสี้ยมหลอก๊ก

ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนครอินทราธิราช

แผ่นดินอ๋ยงลักปีที่ ๑ กุยปี (ตรงปีมะแมจุลศักราช ๗๖๕) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้

29/08/2565

รับสั่งให้เจ้าพนักงานเอาตราซึ่งทำด้วยเงินชุบทองคำยอดตราทำเปนรูปอูฐดวงหนึ่ง ประทานให้ราชทูตนำไปให้ก๊กอ๋องเจี่ยวหลกควานอิ่นต่อล่อทีล้า[๒๐]

ลักหง้วย (ตรงกับเดือน ๘) พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ ทรงเพิ่มพระเกียรติยศพระเจ้าไถ่โจ๊วฮองเต้เปนพระเจ้าไถ่โจ๊วเสงเกาฮองเต้ ให้ขุนนางคนหนึ่งเปนราชทูตเชิญพระราชสาสนไปถวายเสี้ยมหลอก๊กอ๋อง

โป๊ยหง้วย (ตรงกับเดือน ๑๐) พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ รับสั่งให้เกะซือจง, ชื่อออองเจะ ฮินเย่น, ชื่อเสงหวู เอาแพรม้วนกับสิ่งของต่าง ๆ ไปถวายเสี้ยมหลอก๊กอ๋อง (เกะซือจง, ฮินเย่น, สองตำแหน่งนี้ คือตำแหน่งขุนนางในกระทรวงขนบธรรมเนียม)

เก้าหง้วย (ตรงกับเดือน ๑๑) พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ รับสั่งให้จงกวาง (ขุนนางในกรมขันที) ชื่อลีฮินเชิญพระราชสาสนกับสิ่งของต่าง ๆ ไปถวายเสี้ยมหลอก๊กอ๋อง ทั้งมีสิ่งของไปประทานให้ขุนนางฝ่ายพลเรือนแลฝ่ายทหารด้วย

แผ่นดินอ๋ยังลักปีที่ ๒ กะซิน (ตรงปีวอกจุลศักราช ๗๖๖) เรือเสี้ยมหลอก๊กถูกลมซัดไปถึงทเลน่าเมืองฝกเกี๋ยน เจ้าพนักงานไต่สวนได้ความว่า เรือเสี้ยมหลอก๊กจะไปหลิวขิวก๊ก (หลิวขิวก๊กนั้นอยู่ใกล้เคียงยี่ปุ่น สมัยนี้ยี่ปุ่นปกครอง) เจ้าพนักงานก็เก็บภาษีสินค้ามีหนังสือบอกมาถึงเมืองหลวง

---

๒๐ อ๋ององค์นี้ คือเจ้านครอินทร ตรงกับพระราชพงษาวดาร เมื่อเสวยราชย์แล้ว จึงเรียกว่าเจ้านครอินทราธิราช คงจะเรียกตามพระราชสาสนที่มีไป แต่ในพระราชพงษาวดารเรียกสมเด็จพระอินทราชาบ้าง สมเด็จพระนครอินทราชบ้าง

29/08/2565

ครั้นพระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ทรงทราบ จึงรับสั่งว่าเสี้ยมหลอก๊กกับหลิวขิวก๊กเปนไมตรีกันก็เปนการดีแล้ว นี่เปนคราวเคราะห์เรือจึงถูกลมซัดเข้ามาในอาณาเขตร ควรมีความสงสารจึงจะถูก ไม่ควรเก็บภาษีสินค้าเอามาเปนประโยชน์ ผู้รักษาเมืองต้องช่วยเหลือเกื้อหนุนซ่อมแซมเรือแลจัดเสบียงอาหารให้ คอยมีลมดีแล้ว ให้ปล่อยเรือเสี้ยมหลอก๊กไปหลิวขิวก๊ก

ในปีนั้น เสี้ยมหลอก๊กอ๋องได้รับตรากับสิ่งของต่าง ๆ ที่พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ส่งไปถวายแล้ว ก็ให้ราชทูตมาถวายคำนับขอบคุณแลมีสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ รับสั่งให้เจ้าพนักงานเอาสิ่งของตอบแทนให้เปนอันมาก แลประทานหนังสือประวัติสัตรีสุจริตให้ร้อยเล่ม ราชทูตทูลขอกฎหมาย เพื่อเอาไปเปนแบบอย่างไว้สำหรับประเทศ พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ก็ทรงประทานให้[๒๑]

เมื่อครั้งก่อนนั้น ราชทูตเจียมเสี่ยก๊ก (ประเทศเจียมเสี่ยก๊กนั้นใกล้กันกับไฮ้หลำ) มาเจริญทางไมตรีกลับไป เรือถูกลมซัดไปถึงตำบลพั่งฮิน ชาวเสี้ยมหลอก๊กจับราชทูตไว้ไม่ปล่อยให้กลับไปเจียมเสี่ยก๊กอ๋องซูมั่นตะล้ากับมั่นล้าเกีย (ซูมั่นตะล้า, มั่นล้าเกียทั้งสองนี้ เปนพระเจ้าแผ่นดินเจียมเสี่ยก๊ก) มีราชสาสนมาฟ้องว่าชาวเสี้ยมหลอก๊กถือว่ามีอำนาจ จึงให้พลทหารเที่ยวสกัดตีเรือ

---

๒๑ เห็นได้ในหนังสือเรื่องนี้ ว่าลมเด็จพระนครอินทราธิราชสนิทสนมกับจีนยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์อื่น

29/08/2565

แย่งชิงเอาหนังสือยกย่องกับดวงตราที่เทียนเฉียว (เมืองสวรรค์ หมายความว่าประเทศจีน) ประทานให้ไป

พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ มีพระราชสาสนไปต่อว่าเสี้ยมหลอก๊กอ๋องว่า เจียมเสียก๊กอ๋องซูมั่นตะล้า, กับมั่นล้าเกีย เปนประเทศที่เปนไมตรีกับเราเหมือนกับท่าน ๆ ไม่ควรกระทำตามอำนาจจับราชทูตแลแย่งชิงเอาหนังสือยกย่องกับดวงตราของเจียมเสียก๊กไว้ แต่ความยุติธรรมของโลกนั้น ถ้าผู้ใดจะมีบุญญาธิการก็ประพฤติกิจการที่ดี ความพินาศจะมาถึงก็ประพฤติอลามก เช่นกับอ้ายโจรเหล (เจ้าประเทศญวน) งังน่านก๊กซึ่งเปนตัวอย่างอยู่แล้ว ขอให้ท่านจงส่งราชทูตเจียมเสียก๊กกับสิ่งของที่แย่งชิงเอาไว้นั้น ไปให้เจียมเสียก๊กอ๋องกับมั่นล้าเกีย, ตั้งแต่นี้ต่อไปขอให้ประพฤติตามคำตักเตือนของเรา ปกครองขอบขัณฑเสมาอย่าให้ผิดธรรมเนียม แลต้องมีไมตรีกับประเทศที่ใกล้เคียงกัน จึงจะอยู่เปนศุขไปกาลนาน

เมื่อครั้งก่อน เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตมาเจริญทางไมตรี เรือถูกลมซัดไปถึงอ่าวงังน่าง ถูกอ้ายโจรเหล (เจ้าประเทศญวน) ฆ่าพื้นไพร่พลเสียสิ้น เหลืออยู่แต่ปะหักคนหนึ่ง ต่อไปไม่นาน กองทัพจงก๊ก (ประเทศจีน) ยกไปตีงังน่างก๊ก (ประเทศญวน) แตก จับเอาผู้คนกลับมา ปะหักก็ถูกจับมาด้วย พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ทรงสงสารปะหักยิ่งนัก

แผ่นดินอ้ยังลักปีที่ ๖ โย้วจือโย้ยหง้วน (ตรงกับเดือน ๑๐ ปีชวดจุลศักราช ๗๗๐) พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ รับสั่งให้จังกวาง

29/08/2565

(ขุนนางในกรมขันที) ชื่อเจียงโย่งไปส่งปะหักณเสี้ยมหลอก๊ก กับประทานสิ่งของไปให้อ๋องด้วย แลมีรับสั่งไปว่า ขอให้อ๋องชุบเลี้ยงครอบครัวพวกที่ถูกอ้ายโจรเหล (เจ้าประเทศญวน) ฆ่าฟัน อย่าให้ถึงแก่ความอดอยาก

จงกวาง (ขุนนางในกรมขันที) ชื่อเจียนห้อ ซึ่งพระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ให้เปนราชทูตไปเกลี้ยกล่อมนานาประเทศ (เมื่อจงกวางเจียนห้อเปนราชทูตไปนานาประเทศนั้น ได้คุมพลทหารสองหมื่นเจ็ดพันแปดร้อยเศษยกไปทางเรือ ลงเรือที่อ่าวทเลน่าเมืองฝกเกียน จำนวนเรือสำเภาหกสิบสองลำออกเรือเมื่อแผ่นดินอ๋ยังลักปีที่ ๓ อิดอิวลักหง้วย (ตรงณเดือน ๘ ปีระกาจุลศักราช ๗๖๗ มีในพงษาวดารวงษ์เหม็งตอนประวัติขุนนาง) ได้ไปถึงเสี้ยมหลอก๊กเมื่อเก้าหง้วย (ตรงณเดือน ๑๑ ปีชวด) เสี้ยมหลอก๊กอ๋อง ให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาเชิญทางไมตรีแลรับผิดการที่ทำครั้งก่อน

แผ่นดินอ๋ยังลักปีที่ ๗ กีทิว (ตรงปีฉลูจุลศักราช ๗๗๑)ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กนำเครื่องสังเวยมาคำนับพระศพนางเย่นเหี่ยวฮองเฮา พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ รับสั่งให้จงกวาง (ขุนนางในกรมขันที) นำเครื่องสังเวยเข้าไปคำนับพระศพ

ในระหว่างนั้น มีราษฎรทุจริตชื่อห้อปะกวานกับพรรคพวกพากันหลบหนีไปอาไศรยอยู่กับเสี้ยมหลอก๊ก ครั้นราชทูตเสี้ยมหลอก๊กจะกลับไปประเทศ พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้รับสั่งแก่ราชทูตว่า

29/08/2565

ถ้าท่านกลับไปถึงเสี้ยมหลอก๊กแล้ว จงบอกแก่จู๊ (เจ้า) ของท่านว่า อย่าได้คบหากับพวกทุจริตที่หนีไปเลย เสี้ยมหลอก๊กอ๋องก็ตกลงตามรับสั่ง จัดให้ราชทูตนำม้ากับสิ่งของในประเทศมาถวาย แลคุมตัวห้อปะกวางกับพรรคพวกมาถวายด้วย พระเจ้าเสงโจ๊วของเต้ รับสั่งให้เจียงย่งตอบราชสาสน กับตอบแทนสิ่งของให้ตามความชอบ

แผ่นดินอ๋ยังลักปีที่ ๙ ซินเป้า (ตรงปีเถาะจุลศักราช ๗๗๓) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินอ๋ยังลักปีที่ ๑๐ หยิมสิน (ตรงปีมะโรงจุลศักราช ๗๗๔) พระเจ้าเสงโจ๊วของเต้ รับสั่งให้จงกวาง (ขุนนางในกรมขันที) ชื่อหงเป้าเอาสิ่งของไปกับราชทูตเสี้ยมหลอก๊กเปนอันมาก เอาไปประทานให้ก๊กอ๋อง ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช (สามพระยา) ที่ ๒

แผ่นดินอ๋ยังลักปีที่ ๑๔ เบียซิน (ตรงปีวอกจุลศักราช ๗๗๘) อ๋องจือ (ลูกยาเธอ) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องซื้อซ้ำในผอล่อม่อล้าตะติใน ให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย กับมีราชสาสนมาด้วยความว่า พระบิดาสิ้นพระชนม์ พระเจ้าเสงโจ๊วของเต้ รับสั่งให้จงกวาง (ขุนนางในกรมขันที) ชื่อเกวาะวั่น นำเครื่องสังเวยไปกับราชทูตไปคำนับศพเสี้ยมหลอก๊กอ๋อง แลรับสั่งให้ขุนนางคนหนึ่ง เชิญพระราชสาสนไปเจริญทางพระราชไมตรียกย่องอ๋องจือ (ลูกยาเธอ) เปนก๊กอ๋อง (เจ้าประเทศ) กับประทานแพรกิ่ม (แพรดอก) ขาว, แพรโล่ขาว, ไข่ให้ด้วย

29/08/2565

แผ่นดินอย่างลักษณ์ที่ ๑๕ เตงอิ๋ว (ตรงปีรกาจุลศักราช ๗๗๙) เสียมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย กับมีราชสาสนมาขอบคุณในการที่ทรงยกย่องเช่นก๊กอ๋อง

แผ่นดินอย่างลักษณ์ที่ ๑๖ โบ้วชุด (ตรงปีจอจุลศักราช ๗๘๐) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินอย่างลักษณ์ที่ ๑๗ กี่หาย (ตรงปีกุญ จุลศักราช ๗๘๑) พระเจ้าเสงโจ๊วฮองเต้ รับสั่งให้จงกวาง (ขุนนางในกรมขันที) ชื่อเอี๋ยงเมี่ยนเปนราชทูตส่งราชทูตเสียมหลอก๊กกลับไปประเทศ ด้วยชาวเสียมหลอก๊กยกกองทัพไปตีอาณาเขตรเจียมเสียก๊กอ๋องมั่นล้าเกิย เพราะฉนั้นจึงให้ราชทูตถือหนังสือรับสั่งไปช่วยว่ากล่าวทั้งสองฝ่าย ให้ประนีประนอมเปนไมตรีกัน [๒๒]

แผ่นดินอย่างลักษณ์ที่ ๑๘ แกจือ(ตรงปีชวด จุลศักราช ๗๘๒) เสียมหลอก๊กอ๋อง ให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย แลรับผิดเรื่องเจียมเสียก๊ก

แผ่นดินซวงเต็กษัตรที่ ๑ เปียโหง็ว (ตรงปีมะเมีย จุลศักราช ๗๘๗ ซวงเต็กนั้น นามแผ่นดินพระเจ้าซวงจงฮองเต้กระษัตรที่ ๕ วงษ์เหม็ง พระเจ้าซวงจงฮองเต้อยู่ในรัชกาล ๑๐ ปี) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

---

๒๒ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชสามพระยา ไปตีกรุงกัมพูชาต่อปีกุญ จุลศักราช ๗๙๓ ที่ว่ายกกองทัพไปตีอาณาเขตรจำปาคราวนี้ ไม่มีในพระราชพงษาวดาร

29/08/2565

แผ่นดินซวงเต็กปีที่ ๓ โย้วซิน (ตรงปีวอก จุลศักราช ๗๙๐) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินซวงเต็กปีที่ ๘ กุ่ยทิว (ตรงปีฉลู จุลศักราช ๗๙๕) เสียมหลอก๊กอ๋องซีลิ้มอกับไน [๒๓] ให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย

เดิมราชทูตเสียมหลอก๊กชื่อไนซำจ๊ะ [๒๔] จะมาเจริญทางพระราชไมตรี เรือถูกลมซัดเข้าไปในแม่น้ำน่าเมืองซินเจียวแขวงเจียมเสียก๊ก ถูกชาวเจียมเสียก๊กแย่งชิงเอาสิ่งของแลจับเอาผู้คนไปสิ้น

แผ่นดินเจี๋ยทั้งปีที่ ๑ เบียสิน (ตรงปีมะโรง จุลศักราช ๗๙๘) เจี๋ยทั้งนั้น นามแผ่นดินพระเจ้าเองจงฮองเต้กระษัตรที่ ๖ วงษ์เหม็ง พระเจ้าเองจงฮองเต้ครองราชสมบัติ ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๑ ครองราชสมบัติปีเบียสินตรงกับปีมะโรง ขนานนามแผ่นดินว่าเจี๋ยทั้ง อยู่ในรัชกาล ๑๔ ปี ครั้งที่ ๒ ครองราชสมบัติปีเตงทิว ตรงปีฉลู ขนานนามแผ่นดินว่าเทียนสูนอยู่ในรัชกาล ๑๘ ปี) ไนซำจ๊ะโดยสานเรือพานิชมาเมือง

---

๒๓ ที่จีนเรียกพระนามว่า "ซีลิ้มอกับไน,, ดังนี้ เดาได้แต่ว่าสมเด็จคำ ๑ ต่อนั้นเดาไม่ถูก แต่คงหมายว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราชสามพระยานั้นเอง

๒๔ ที่ว่าราชทูตไทยชื่อ "ไนซำจ๊ะ, นี้ ชอบกลหนักหนา ด้วยในหนังสือตำนานแลจดหมายเหตุเก่าทางเมืองนครศรีธรรมราช มีชื่อคน ๆ หนึ่ง เรียกว่า "นายสามจอม" ตามเรื่องว่าเปนข้าหลวงลงไปทำการงานอะไรหลายอย่าง แลยังมีชื่อนายสามจลาอีกชื่อ ๑ ในกฎหมาย ที่เปนผู้กราบทูลเรื่องราวอันเปนมูลเหตุที่ตั้งกฎหมายบางบท ข้าพเจ้าสันนิฐานว่า ชื่อนายสามจอมแลนายสามจลานี้ จะเปนชื่อตำแหน่งขุนนางในกรุงเก่าชั้นแรกมิใช่ชื่อตัว ที่จีนเรียกว่า "ไนซำจ๊ะ" ตรงนี้ น่าจะตรงกับนายสามจอม

29/08/2565

หลวง ถวายเรื่องราวกล่าวโทษชาวเจียมเสียก๊ก หาว่าปล้นสดมเรือบรรทุกเครื่องราชบรรณาการจับเอาผู้คนไว้

พระเจ้าเองจงฮองเต้ รับสั่งให้หาราชทูตเจียมเสียก๊กมาแก้คดีในซำจ๊ะ ครั้นราชทูตเจียมเสียก๊กมาเฝ้าก็ไม่มีถ้อยคำโต้ตอบ พระเจ้าเองจงฮองเต้ จึงมีรับสั่งให้เจ้าพนักงานมีหนังสือรับสั่งให้ราชทูตเจียมเสียก๊กถือไปให้เจียมเสียก๊กอ๋อง ให้ส่งผู้คนแลสิ่งของให้ในซำจ๊ะ

ในปีนั้น เจียมเสียก๊กอ๋องมีราชสาสนมาถึงลิปู๋ (กระทรวงแบบธรรมเนียม) ความว่า เมื่อปีแล้วมานี้ ข้าพเจ้าให้ราชทูตไปเมืองซีบุ๊น เมืองตะน่อ (เมืองตนาวศรี) พวกโจรในแขวงเสี้ยมหลอก๊กจับเอาราชทูตข้าพเจ้าไว้ ต้องให้ชาวเสี้ยมหลอก๊กส่งผู้คนที่จับไว้ให้ข้าพเจ้าก่อน ข้าพเจ้าจึงจะส่งผู้คนแลสิ่งของคืนให้เสี้ยมหลอก๊ก

แผ่นดินเจียทั้งปีที่ ๓ โย้วโหง็ว (ตรงปีมะเมียจุลศักราช ๘๐๐) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาถวายเครื่องบรรณาการ พระเจ้าเองจงฮองเต้ รับสั่งให้เจ้าพนักงานมีพระราชสาสน ตามข้อความในราชสาสนเจียมเสียก๊ก ขอให้เสี้ยมหลอก๊กอ๋องส่งผู้คนแลสิ่งของให้เจียมเสียก๊กคืน มอบให้ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กนำไปถวายก๊กอ๋อง

แผ่นดินเจียทั้งปีที่ ๑๑ เปียอิ๋น (ตรงปีขาลจุลศักราช ๘๐๗) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องซือลิผอล่อม่อน่อเยาะจิล้า ให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย

29/08/2565

ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ

แผ่นดินเก็งไถ่ปีที่ ๓ หยิมซิน (ตรงปีวอกจุลศักราช ๘๑๔ เก็งไถ่นั้นนามแผ่นดินพระเจ้าเก็งฮองเต้กระษัตรที่ ๗ วงษ์เหม็ง อยู่ในรัชกาล ๓๗ ปี) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินเก็งไถ่ปีที่ ๔ กุ่ยอิ๋ว (ตรงปีรกาจุลศักราช ๘๑๕) พระเจ้าเก็งฮองเต้รับสั่งให้เกะซือจง (ขุนนางในกระทรวงแบบธรรมเนียม) ชื่อหลิวจู๋เปนราชทูตนำเครื่องสังเวยไปคำนับพระศพเสียมหลอก๊กอ๋ององค์ก่อน ซึ่งมีพระนามว่าซำไนผอล่อม่อล้าตะติไน กับมีพระราชสาสนไปยกย่องสี่จือ (บุตรที่ได้สมบัติ) บ๋ายล่อลั่งนี้ซุนล้า[๒๕] เปนอ๋อง

แผ่นดินเทียนสูนปีที่ ๑ เตงทิ้ว (ตรงปีฉลูจุลศักราช ๘๑๙ เทียนสูนนั้นนามแผ่นดินพระเจ้าเองจงฮองเต้ครองราชสมบัติครั้งที่ ๒) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาถวายเครื่องบรรณาการ พระเจ้าเองจงฮองเต้ประทานแพรสายอำนาจประดับด้วยทองคำซึ่งทำเปนลวดลาย ให้ราชทูตนำไปให้ก๊กอ๋อง

---

๒๕ ที่จีนเรียกพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชสามพระยาแห่ง ๑ ว่า "ซีลี้ม่อกับไน" ต่อมาอีกแห่ง ๑ เรียกว่า "ซือลีผอล่อม่อน่อเยาะจีล้า" เรียกหนหลังว่า "ซำไนผอล่อม่อล้าตะติไน" พอสังเกตได้ว่า เปนพระนามพระองค์เดียวกัน มีคำพอเดาได้บ้าง คือ ซีลี้, ซีลี, ซำไน ๓ คำนี้ คือสมเด็จเปนแน่ ผอล่อ คือพระจีล้า คือธิราช นอกจากนี้ข้าพเจ้าเดาไม่ถูก ขอแรงท่านผู้อ่านช่วยเดาด้วย ส่วนพระนามพระยุวราชจีนเรียกว่า "บ๋ายล่อลั่งนี้ซุนล้า" นั้น บ๋ายล่อ ดูใกล้กับบรม สั่งนี้ซุนนั้น คือราเมศวรเปนแน่ ตรงกับพระราชพงษาวดารด้วย แต่คำว่า ล้า ที่อยู่ข้างท้ายจะว่า ราช ก็เห็นพอจะได้ ตรงกับคำว่า บรมราเมศวรราช บางทีจะใช้พระนามอย่างนี้ในราชสาสนบอกข่าวเปลี่ยนรัชกาลไปยังเมืองจีน

29/08/2565

แผ่นดินเทียนสูนปีที่ ๖ หยิมโหง็ว (ตรงปีมะเมียจุลศักราช ๘๒๔) เสียมหลอก๊กอ๋องปะล้าน่างล่อเจ๊เจะผอจี๋[๒๖] ให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย

แผ่นดินเสงห่วยปีที่ ๙ กุ่ยจี๋ (ตรงปีมะเส็ง จุลศักราช ๘๓๕ เสงห่วยนั้น นามแผ่นดินพระเจ้าเหียนจงฮองเต้กระษัตรที่ ๘ วงษ์เหม็งอยู่ในรัชกาล ๒๓ ปี) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรีแลทูลว่าเครื่องยศที่ประทานให้ไปแต่เมื่อแผ่นดินเทียนสูนปีที่ ๑ นั้น บัดนี้เกิดกินตัวขาดปรุเสียแล้ว จะขอรับประทานอีกใหม่ พระเจ้าเหียนจงฮองเต้ก็ประทานให้

แผ่นดินเสงห่วยปีที่ ๑๑ อิดปี้ (ตรงปีมะแม จุลศักราช ๘๓๗) ราชทูตเสียมหลอก๊กนำบรรณาการมาถวาย

แผ่นดินเสงห่วยปีที่ ๑๖ แกจือ (ตรงปีชวด จุลศักราช ๘๔๒) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาถวายเครื่องบรรณาการ กลับไปประเทศ เมื่อแผ่นดินเสงห่วยปีที่ ๑๗ ซินทิ้ว (ตรงปีฉลู จุลศักราช ๘๔๓) ครั้นไปถึงกลางทางก็ลอบลักซื้อเด็กชายเด็กหญิง แลซื้อเกลือที่ยังไม่ได้เสียภาษีบรรจุเรือไปด้วย ครั้นพระเจ้าเหียนจงฮองเต้ทรงทราบ ก็รับสั่งให้เจ้าพนักงานออกหมายประกาศ ห้ามปรามราชทูตทุก ๆ ประเทศที่เคยมาเจริญทางพระราชไมตรี

เดิมมีราษฎรเมืองตินเจียวคนหนึ่งชื่อเจ้ยุ่นยิ่น เปนพานิชเรือ

---

๒๖ จีนเรียกพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถว่า "ปะล้า (พระ) น่างล่อเจ๊เจะผอจี๋" ข้าพเจ้ายังเดาไม่ถูก

29/08/2565

เคยบรรทุกเกลือไปเที่ยวขาย เรือถูกลมซัดไปถึงเสียมหลอก๊ก เจ้ขุ่นขึ่นก็เลยอาไศรยอยู่เสียมหลอก๊ก จนได้เปนขุนนางตำแหน่งควนงะ[๒๗] ยศเท่ากันกับตำแหน่งฮกซือ (อุปราช) ของเทียนเฉียว (เทียนเฉียวแปลว่าเมืองสวรรค์ เปนคำของพวกจีนยกย่องประเทศของเขา) เจ้ขุ่นขึ่นเคยเปนราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรี แลเคยลอบลักซื้อสิ่งของที่ต้องห้ามกลับไป จนรู้ไปถึงนายด่านแลเจ้าเมือง

ตรงแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓

แผ่นดินเสงห่วยปีที่ ๑๘ หยิ่มอิ้น (ตรงปีขาล จุลศักราช ๘๔๔) สี่จือ (บุตรที่จะได้ราชสมบัติ) เสียมหลอก๊กอ๋องซือก๊กโล่งปล้าเลี้ยควนซีล้าเอี๋ยวตี่[๒๘] ให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย กับมีราชสาสนมาว่าพระบิดาสิ้นพระชนม์

พระเจ้าเหี่ยนจงฮองเต้ รับสั่งให้เกะซือจงซือลิ่นเซียวกับฮินเย่น, ซือเอี๋ยวโล่ง (เกะซือจง, ฮินเย่น, สองตำแหน่งนี้ คือตำแหน่งขุนนางในกระทรวงแบบธรรมเนียม) เชิญพระราชสาสนไปยกย่องสี่จือก๊กโล่งปะล้าเลี้ยควนซีล้าเอี๋ยวตี่เปนอ๋อง

---

๒๗ ตำแหน่ง "ควนงะ" ยังเดาไม่ถูกว่าจะเปนตำแหน่งขุน หรืออะไร

๒๘ ที่จีนเรียกพระนามพระยุวราชว่า "ก๊กโล่งปะล้าเลี้ยควนซีล้าเอี๋ยวตี่" ตรงนี้ที่จริงคือ กรุงพระนครศรีอยุทธยา มิใช่ชื่อคน แลศักราชตรงนี้เร็วไป ๖ ปี ตามพระราชพงษาวดาร สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถสวรรคตปีวอก จุลศักราช ๘๕๐

29/08/2565

ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

แผ่นดินหงตี้ปีที่ ๔ ซินหาย (ตรงปีกุญ จุลศักราช ๘๕๓ หงตี้นั้นนามแผ่นดินพระเจ้าเฮาจงฮองเต้กระษัตรที่ ๙ วงษ์เหม็ง อยู่ในรัชกาล ๑๘ ปี) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาถวายเครื่องบรรณาการ

แผ่นดินหงตี้ปีที่ ๖ กุ่ยทิ้ว (ตรงปีฉลู จุลศักราช ๘๕๕) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินหงตี้ปีที่ ๑๐ เตงจี๋ (ตรงปีมะเสง จุลศักราช ๘๕๙) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาถวายเครื่องบรรณาการ ขณะนั้น ในสถานรับราชทูตนานาประเทศ ไม่มีเจ้าพนักงานแปลหนังสือเสี้ยมหลอก๊ก อุปราชชื่อฉีปู๋ทูลขอให้มีหนังสือรับสั่งไปมณฑลกวางตง ให้จงต๊ก (เทศาภิบาล) หาคนที่รู้ภาษาแลหนังสือเสี้ยมหลอก๊กเข้ามารับราชการในเมืองหลวง พระเจ้าเฮาจงฮองเต้ก็ทรงอนุญาต

แผ่นดินเจ่งเต๊กปีที่ ๔ กี๋จี๋ (ตรงปีมะเสง จุลศักราช ๘๕๑ เจ่งเต๊กนั้นนามแผ่นดินพระเจ้าปู๊จงฮองเต้กระษัตรที่ ๑๐ วงษ์เหม็ง อยู่ในรัชกาล ๑๖ ปี) เรือพานิชเสี้ยมหลอก๊กถูกลมซัดเข้ามาในแม่น้ำเมืองกวางตง ข้าหลวงกรมเจ้าท่าชื่อฮินสวง กับเจ้าพนักงานกรมเจ้าท่า หารือกันจะเก็บภาษีสินค้าเอาไว้เปนค่าใช้สอยในฝ่ายทหาร ครั้นพระเจ้าปู๊จงฮองเต้ทรงทราบ ก็รับสั่งให้เจ้าพนักงานมีหนังสือรับสั่งไปติเตียนฮินสวงว่ากระทำการลเมิด แลให้ย้ายฮินสวงไปอยู่เมืองน่างกิง

29/08/2565

แผ่นดินเจ่งเต๊กปีที่ ๑๐ อิดหาย (ตรงปีกุญ จุลศักราช ๘๗๗) ราชทูตเสียมหลอก๊ก นำราชสาสนซึ่งเขียนอักษรในแผ่นทองคำกับสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย ขณะนั้นในสถานรับราชทูตนานาประเทศไม่มีเจ้าพนักงานแปลหนังสือเสียมหลอก๊ก อุปราชชื่อเลี่ยงจู (อุปราชเลี่ยงจู๋คนนี้มีในหนังสือเจ่งเต๊กอิวกังหนำเรียกว่าเนี้ยฤ) ทูลขอเลือกเอาชาวเสียมหลอก๊กที่มาด้วยราชทูตไว้สักคนหนึ่งหรือสองคน เพื่อจะให้เปนครูโรงเรียนสอนหนังสือเสียมหลอก๊ก พระเจ้าบู๊จงซองเต้ก็ทรงอนุญาต

แผ่นดินเกียะเจ๋งปีที่ ๑ หยิมโหง๋ว (ตรงปีมะเมีย จุลศักราช ๘๘๔ เกียะเจ๋งนั้น นามแผ่นดินพระเจ้าสิ่งจงซองเต้กระษัตรที่ ๑๑ วงษ์เหม็งอยู่ในรัชกาล ๔๕ ปี) เรือพานิชเสียมหลอก๊กกับเรือพานิชเจียมเสียก๊กมาจอดอยู่ในแม่น้ำเมืองกวางตง ข้าหลวงกรมเจ้าท่าชื่องิวอ๊ยังปล่อยให้ข่าวไพร่ลอบซื้อสิ่งของที่ยังไม่เสียภาษี ครั้นพระเจ้าสิ่งจงซองเต้ทรงทราบก็รับสั่งให้เจ้าพนักงานประหารชีวิตรงิวอ๊ยังตามกฎหมาย

แผ่นดินเกียเจ๋งปีที่ ๕ เปียซุด (ตรงปีจอ จุลศักราช ๘๘๘) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

แผ่นดินเกียเจ๋งปีที่ ๓๒ กุ๋ยทิ้ว (ตรงปีฉลู จุลศักราช ๙๑๕) เสียมหลอก๊กอ๋อง ให้ราชทูตนำช้างเผือกกับสิ่งของในพื้นประเทศจะมาถวาย ครั้นมาถึงกลางทางช้างเผือกนั้นตายเสีย ราชทูตก็เอา

29/08/2565

เพ็ชรพลอยประดับงาช้างเผือกใส่ถาดทองคำ พร้อมกับหางช้างเผือก มาถวายพระเจ้าสิ่งฮองเต้ก็ยินดีทรงเห็นว่ามีความตั้งใจจริง จึงรับสั่งให้เจ้าพนักงานเอาสิ่งของตอบแทนให้เป็นอันมาก

แผ่นดินเกียเจ็งปีที่ ๓๗ โย้วโหงว (ตรงปีมะเมีย จุลศักราช ๙๒๐) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินเกียเจ็งปีที่ ๓๘ กิปี้ (ตรงปีมะแม จุลศักราช ๙๒๑) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินเกียเจ็งปีที่ ๓๙ แกซิน (ตรงปีวอก จุลศักราช ๙๒๒) ราชทูตเสียมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

ในระหว่างแผ่นดินโล่งเข่ง (โล่งเข่งนั้นนามแผ่นดินพระเจ้ามีกงฮองเต้กระษัตรที่ ๑๒ วงษ์เหม็ง พระเจ้ามีกงฮองเต้ครองราชสมบัติปีเตงเป๊า ตรงปีเถาะ จุลศักราช ๙๒๙ อยู่ในรัชกาล ๖ ปี) ชาวตงมั่งงิวก๊ก (มอญ) ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกันกับเสียมหลอก๊ก มาขอบุตรีเสียมหลอก๊กอ๋อง ๆ ไม่ให้ ชาวตงมั่งงิวก๊กโกรธยกกองทัพมาตีเสียมหลอก๊กแตก ก๊กอ๋องผูกพระสอสิ้นพระชนม์ สี่จือ (บุตรที่จะได้รับราชสมบัติ คือ พระราเมศวร) ถูกชาวตงมั่งงิวก๊กจับเอาไปแลเก็บริบเอาดวงตราซึ่งเทียนเฉียว (เมืองสวรรค์ หมายความว่าประเทศจีน) ให้ไปด้วย

ครั้นฉือจือ (บุตรที่ ๒ คือ สมเด็จพระมหินทราธิราช) ของเสียมหลอก๊กอ๋องขึ้นครองราชสมบัติ ก็ให้ราชทูตนำสิ่งของในพิน

29/08/2565

ประเทศมาถวาย เมื่อแผ่นดินบ้วนเละปีที่ ๑ กุ่ยอิ้ว (ตรงปีระกา จุลศักราช ๙๓๕ บ้วนเละนั้นนามแผ่นดินพระเจ้าสินจงซองเต้กระษัตรที่ ๑๓ วงษ์เหม็ง อยู่ในรัชกาล ๔๗ ปี) มีราชสาสนมาขอความยกย่องกับตวงตรา พระเจ้าสินจงซองเต้ก็ประทานให้[๒๙]

ตรงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร

แต่นั้นต่อไป ชาวตงมั่งงิวก๊ก (มอญ) ยกกองทัพมาย่ำยีเสมอ สืออ๋อง (เจ้าองค์ที่สืบสมบัติ) ก็มีความมุ่งหมายจะแก้แค้นไม่ช้านานพวกข้าศึกยกกองทัพมาอีก สืออ๋องก็กระเตรียมพลทหารยกออกต่อสู้โดยความสามารถ ตีพวกข้าศึกพ่ายแพ้ฆ่าลูกตงมั่งงิวก๊กอ๋องตาย[๓๐] พวกข้าศึกก็แตกหนีกลับไป เสี้ยมหลอก๊กมีอำนาจมาแต่ครั้งนั้น ก็เลยยกกองทัพไปตีจินละก๊ก (เมืองลแวก) แตก จินละก๊กอ๋องก็ยอมเปนเมืองขึ้น ตั้งแต่นั้นต่อไป ชาวเสี้ยมหลอก๊กยกกองทัพไปเที่ยวทำสงครามทุก ๆ ปี จนมีอำนาจแผ่ไพศาลไปตลอดถึงประเทศที่ใกล้เคียง

แผ่นดินบ้วนเละปีที่ ๖ โบ้วอิ้น (ตรงปีขาลจุลศักราช ๙๔๐) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย

---

๒๙ ตรงนี้จดหมายเหตุจีนเห็นจะผิด สำคัญสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่าเปนพระองค์เดียวกับสมเด็จพระมหินทราธิราช

๓๐ คือที่สมเด็จพระนเรศวรชนช้างชนะพระมหาอุปราชา

29/08/2565

แผ่นดินบ้วนเละปีที่ ๒๐ หยิมสิน (ตรงปีมะโรงจุลศักราช ๙๕๔) ชาวเยะบ้าน (ปี่ปุ่น) ยกกองทัพไปตีเฉียวเซียน (เกาหลี) ในปีนั้นเสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำสิ่งของในพื้นประเทศมาถวาย กับมีราชสาสนมาว่า จะขอยกกองทัพลอยไปตีเยะบ้านก๊ก (ประเทศปี่ปุ่น) ตัดกำลังตอนหลังชาวเยะบ้านเสีย พระเจ้าสินจงฮองเต้รับสั่งให้ขุนนางผู้ใหญ่หารือกัน ขณะนั้นจงคี (ขุนนางในที่ว่าการอุปราช) ชื่อเซกเซงเห็นตามข้อความในราชสาสนที่มีมา แต่เลี้ยงกวางจงต๊ก (เทศาภิบาลสำเร็จราชการสองมณฑล คือมณฑลกวางตงกับมณฑลกวางซี) ชื่อเซียวเง่น มีหนังสือบอกมายังเมืองหลวงว่า ขออย่าได้ยอมให้ชาวเสี้ยมหลอก๊กยกกองทัพไปเปนอันขาด พระเจ้าสินจงฮองเต้ทรงเห็นด้วยก็ไม่ยอม [๓๑]

ตรงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ

แผ่นดินบ้วนเละปีที่ ๓๙ ซินหาย (ตรงปีกุญจุลศักราช ๙๗๓) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินบ้วนเละปีที่ ๔๕ เตงจี๋ (ตรงปีมะเสงจุลศักราช ๙๗๙) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินบ้วนเละปีที่ ๔๗ กีปี้ (ตรงปีมะแมจุลศักราช ๙๘๑) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมาเจริญทางพระราชไมตรี

---

๓๑ ความตรงนี้ที่ปรากฏว่า สมเด็จพระนเรศวรรับจะยกกองทัพไทยไปตีเมืองปี่ปุ่นช่วยจีน ปลาดหนักหนา

29/08/2565

ตรงในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

แผ่นดินเทียนคีปีที่ ๓ กุ่ยหาย (ตรงปีกุญจุลศักราช ๙๘๕ เทียนคีนั้นนามแผ่นดินพระเจ้าซึ่งของเต้กระษัตรที่ ๑๕ วงษ์เหม็ง อยู่ในรัชกาล ๗ ปี) ราชทูตเสี้ยมหลอก็กมาเจริญทางพระราชไมตรี

ตรงในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

แผ่นดินชงเจงปีที่ ๗ กะซุด (ตรงปีจอจุลศักราช ๙๙๖ ชงเจงนั้นนามแผ่นดินพระเจ้าจ่างเลียดซองเต้กระษัตรที่ ๑๖ วงษ์เหม็ง อยู่ในรัชกาล ๑๗ ปี วงษ์เหม็งลำดับ ๑๖ กระษัตร จำนวนปีในรัชกาล ๒๗๗ ปี ต่อวงษ์เหม็งไปนั้น คือวงษ์เชงในปัตยุบันนี้) ราชทูตเสี้ยมหลอก็กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินชงเจงปีที่ ๗ อิดหาย (ตรงปีกุญ จุลศักราช ๙๙๗) ราชทูตเสี้ยมหลอก็กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินชงเจงปีที่ ๙ เบียจือ (ตรงปีชวด จุลศักราช ๙๙๙) ราชทูตเสี้ยมหลอก็กมาเจริญทางพระราชไมตรี

แผ่นดินชงเจงปีที่ ๑๖ กุ่ยปี (ตรงปีมะแม จุลศักราช ๑๐๐๕) ราชทูตเสี้ยมหลอก็กมาเจริญทางพระราชไมตรี แต่ในเสี้ยมหลอก็ก

29/08/2565

นั้นชาวประเทศสร้างศาลชามบือทำรูปจงกวาง (ขุนนางในกรมขันที่) ชื่อเจียนหัวไว้สักการบูชา [๓๒]

แผ่นดินสูนตี่ยี่ที่ ๗ หยิมสินจับยี่ง้วย (ตรงณเดือนยี่ปีมะโรง จุลศักราช ๑๐๑๔ ปี) เสี่ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย ขอเปลี่ยนตรา พระเจ้าสี่โจ๊วเจียงฮองเต้รับสั่งให้เจ้าพนักงานเปลี่ยนให้ตามประสงค์ ตั้งแต่นั้นก็ส่งเครื่องบรรณาการมาเสมอ [๓๓]

ตรงในแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช

แผ่นดินฆังซีปีที่ ๓ กะสินซิดง้วย (ตรงณเดือนเก้าปีมะโรง จุลศักราช ๑๐๒๖ ปี) ขุนนางเผ่งหลำอ๋องชื่อเสียงค้อฮี้ ทูลพระเจ้าเสี่ยโจ๊วหยินฮองเต้ว่าเสี่ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตเอาของกำนันมาให้ แต่หาได้รับไว้ไม่ แลขออนุญาตว่าแต่นี้ต่อไปห้ามไม่ให้ผู้ใดรับของกำนันต่างประเทศ พระเจ้าเสี่ยโจ๊วหยินฮองเต้ก็อนุญาต พวกขุนนางเบ๊อนพวน (ขุนนางรักษาปลายเขตรแดน) ตี๋กบู๊ (เทศาภิบาลแลปลัดเทศา) ก็ประพฤติตามรับสั่ง

---

๓๒ ที่ชาวต่างประเทศสร้างศาลทำรูปจงกวางไว้บูชาในเมืองไทย น่าจะเปนศาลเจ้าจีนอะไรแห่ง ๑ ดูไม่มีเค้าเงื่อนอย่างอื่น

๓๓ ปรากฏตรงนี้ว่า การที่ไปมากับเมืองจีนห่างไปเสียคราว ๑ พึ่งมาจับสนิทขึ้นอีกเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ความข้อนี้สมกับจดหมายเหตุฝรั่งตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถตลอดมาจนแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ฝรั่งไปมาค้าขายทางเมืองจีนยาก ด้วยโปตุเกตไปทำหยาบคายร้ายแรงให้จีนเกลียดฝรั่งทั่วไป ฝรั่งต้องมาอาไศรยไทยเปนนายหน้าพาไปค้าขายเมืองจีนแลยี่ปุ่นด้วย

29/08/2565

แผ่นดินฆังฮีปีที่ ๔ อิดจิ้จ้อิดง้วย (ตรงณเดือนอ้ายปีมะเส็ง จุลศักราช ๑๐๒๗ ปี) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องเซียนเลียดพะละเจียวกู๊โล่ง พะละม้าฮู้ลกควนสี่เอี๋ยวอิย่าพูอาย (สมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานคร ศรีอยุทธยาผู้ใหญ่) ให้ขุนนางควนสี่สิงลาเย่ไหมติ (ออกขุนศิริราชไมตรี) เย่นราชทูตนำราชสาสนซึ่งเขียนอักษรในแผ่นทองคำ กับเครื่องบรรณาการลงเรือข้ามทเลมาถวาย ราชสาสนมีความว่า

เสี้ยมหลอก๊กอ๋องเซียนเลียดพะละเจียวกู๊โล่งพะละม้าฮู้ลก ควนสี่เอี๋ยวอิย่าพูอาย ขอถวายคำนับทูลไต้เซงฮองเต้กระษัตรองค์ใหม่ซึ่งขึ้นดำรงโลก อานุภาพแผ่ไพศาลประหนึ่งพระอาทิตย์ส่องอยู่กลางอากาศ ต่างประเทศทั้งสี่ทิศก็สยดสยองขอพึ่งบุญบารมี ข้อความที่ได้สั่งสอนหมื่นประเทศก็ขอบคุณ ข้าพเจ้าผู้เปนเจ้าประเทศน้อยขอบคุณเทียนเฉียว (เมืองฟ้า) ประหนึ่งน้ำที่ประพรมรภกอยู่ในใจเสมอทุกเวลามิได้ขาด บัดนี้ตั้งใจให้ราชทูตมาถวายเครื่องบรรณาการโดยความเคารพนับถือด้วยมิได้หมายแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ตอบแทน จึงแต่งให้ราชทูตอกควนสี่สิงลาเย่ไหมติลี้ (ออกขุนศิริราชไมตรีราชทูต) อุปทูตอกควนซิกมุตอัวดี (ออกขุนสมุทวาที) ตริทูตอกควนสี่เซียะเภาะอัวดี (ออกขุนศรีศุภวาที) ไล่ทงสี่ (ล่าม) สิเกียดเต้เต็น กับขุนนางอีกหลายนาย ลงเรือข้ามทเลนำราชสาสนซึ่งเขียนอักษรในแผ่นทองคำ กับคำแปลเปนภาษาจีน กับสิ่งของในพื้นประเทศมากว้งแซ้ (มณฑลกว้งตัง) ขุนนางเจ้าพนักงาน

29/08/2565

นำราชทูตกับสิ่งของมาถวายณเกียซือ (กรุงปักกิ่ง) ถวายความเคารพโดยความตั้งใจ ตามตำแหน่งประเทศที่อยู่ไกล แล้วแต่จะโปรด ข้าพเจ้าผู้น้อยนบนอบเทียนเสี่ย (เจ้าฟ้า) ขอเดชานุภาพเปนที่พึ่งด้วย จงได้มีราชสาสนมาทูลให้ทรงทราบ [๓๔]

พระเจ้าเสียโจ้วหยินของเต้รับสั่งให้เจ้าพนักงานเอาสิ่งของตอบแทนให้ตามธรรมเนียม

แผ่นดินฆังซีปีที่ ๗ โป๊วซินจับอิดง้วย (ตรงณเดือนอ้ายปีวอกจุลศักราช ๑๐๓๐ ปี) เสียมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตออกควนสีสิงลาเย่ไหมติลี้ นำเครื่องบรรณาการมาถวาย

ขณะนั้นขุนนางผู้ใหญ่หารือกันว่า เสียมหลอก๊กส่งเครื่องบรรณาการมาไม่ถูกต้องเหมือนทุกครั้ง ต้องสั่งว่าคราวหลังจะมาส่งเครื่องบรรณาการ ให้เอาสิ่งของมาใช้คราวนี้ด้วย [๓๕]

---

๓๔ ความที่กล่าวตรงนี้ น่าเข้าใจว่า พระราชสาสนไทยมีไปแต่ก่อนเปนภาษาไทยไปแปลที่เมืองจีน พึ่งทำสำเนาคำแปลเปนภาษาจีนส่งไปจากเมืองไทยในชั้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายน์มหาราช แต่ที่จริงเชื่อได้ว่า ไม่มีไทยที่รู้ภาษาจีนพอจะแต่งหนังสือจีนได้ในครั้งนั้น ต้องวานเจ๊กแต่ง เจ๊กจะแต่งว่ากะไรไทยก็ไม่รู้ เพราะฉนั้น พระราชสาสนที่ไทยมีไปเมืองจีน จะเปนในชั้นแรกเมื่อจีนเอาไปแปลในเมืองจีนก็ดี ที่จีนแต่งให้ในเมืองไทยก็ดี จึงพินอบพิเทาอ่อนน้อมตามอัชฌาไศรยของจีนผู้แต่ง เรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์บ่นไว้มาก แจ้งอยู่ในหนังสือประชุมพระบรมราชาธิบายที่พิมพ์แล้วน่า ๕๗

๓๕ จะเห็นได้ตรงนี้ว่า ของบรรณาการที่ไทยส่งหมายเพียงเปนของเจริญพระราชไมตรี ข้างจีนพยายามจะให้เปนของส่วยอย่างเมืองประเทศราช

29/08/2565

ในทันใดนั้นขุนนางผู้ใหญ่ได้รับสั่งพระเจ้าเสี่ยโจ๊วหยินฮองเต้ว่า เสี้ยมหลอก๊กอ๋องเปนประเทศน้อย เครื่องบรรณาการที่เคยเอามาส่งครั้งก่อน ๆ เอามาจากประเทศอื่นก็มี เพราะฉนั้นจึงคราวนี้ไม่ถูกต้อง แม้ว่าเครื่องบรรณาการที่เอามาคราวนี้จะขาดสิ่งใด ก็อย่าให้เอามาใช้อีกเลย แต่นี้ต่อไปให้เอาแต่สิ่งของในประเทศมาเปนเครื่องบรรณาการก็ได้

แผ่นดินฆังฮีปีที่ ๑๑ หยิมจื๊อซางว้วย (ตรงณเดือนห้าปีชวด จุลศักราช ๑๐๓๔ ปี) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย ขุนนางเจ้าพนักงานรับ ๆ สั่งพระเจ้าเสี่ยโจ๊วหยินฮองเต้ว่า ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมีสินค้าจะเอามาขายณะเกียซือก็สุดแล้วแต่เขาจะเอามา หรือเขาจะขายที่เมืองก้วงตง ก็ให้ตักบู๊จัดขุนนางเปนผู้ดูแลด้วย

แผ่นดินฆังฮีปีที่ ๑๒ กุ่ยทิ้วยี่ง้วย (ตรงณเดือนสี่ปีฉลู จุลศักราช ๑๐๓๕ ปี) ควนสีสิงลาเย่ไหมติลี้ราชทูตเสี้ยมหลอก๊กนำเครื่องบรรณาการมาถวาย สี่ง้วย (ตรงณเดือนหกในปีฉลู) พระเจ้าเสี่ยโจ๊วหยินฮองเต้ยกย่องเซียนเลียดพะละเจียวกู๊โล่งพะละม้าฮู้ลกควนสีเอี่ยวธีย่าพูอายเปนเสี้ยมหลอก๊กอ๋อง ประทานตราทำด้วยเงินกับหนังสือยกย่องให้อกควนสีสิงลาเย่ไหมติลี้นำกลับไป

ข้อความในคำยกย่องมีว่า อ๋องมาเคารพขอให้ความศุขบริบูรณ์ภูลเกิด ด้วยธรรมเนียมโบราณเจ้าประเทศน้อยต้องเคารพเจ้าประเทศใหญ่ตามน่าที่ผู้ใหญ่กับผู้น้อย เราผู้เปนเจ้าประเทศใหญ่ก็

29/08/2565

เมตตาเจ้าประเทศน้อยที่อยู่ไกลโดยทางชอบธรรม เราได้รับมรฎกขึ้นครองราชสมบัติ หวังจะเผื่อแผ่ความเมตตากรุณาไปทั่วทั้งสี่ทิศ มาเข้าเปนสามัคคีเดียวกันจะได้รับความศุขสำราญทั่วหน้า ข้อที่ยกย่องยศศักดิ์ ถ้ามีชื่อเสียงปรากฎอยู่ในหนังสือลำดับเจ้าประเทศที่มีทางพระราชไมตรีแล้ว เราก็ยกย่องให้ตามธรรมเนียม บัดนี้เสี้ยมหลอก๊กท่านเซียนเลียดพะละเจี่ยวกู๊โล่งพะละม้าฮู้ลกควนสีเอี่ยวธีย่าพูอาย ถือความซื่อสัตย์ตามขนบธรรมเนียม ยอมตั้งพระไทยเปนไมตรีกับประเทศเราโดยสุจริต ให้ราชทูตข้ามทเลมาขอเปนมิตรอยู่ในขอบเขตรขัณฑเสมาปลายเขตรแดนของเรามั่นคงประหนึ่งหินต่อเนื่องแม่น้ำของเรายาวออกไปประหนึ่งเชือก รักษาขนบธรรมเนียมเจ้าประเทศที่มีราชไมตรีโดยชอบธรรม การที่ท่านตั้งใจให้ราชทูตมาเคารพเรายินดีมาก บัดนี้ยกให้ท่านเปนเสี้ยมหลอก๊กอ๋อง แลส่งคำยกย่องมาให้ด้วย ท่านต้องถือเอาทางยุติธรรมปกครองอาณาเขตรรับเอาความยกย่องนี้ไว้ด้วยเปนชั้นสูง จะได้ระงับศุขทุกข์ในขอบเขตร ตามน่าที่อ๋องอยู่ปกครองราษฎร รักษาประเทศซึ่งมีอยู่ในโลกนี้อย่าให้มีเหตุเกิดขึ้นได้ ยศที่เรายกย่องนั้นจงรุ่งเรืองตามความนิยม ท่านจงรับเอาพรนี้ไว้อย่ากระทำผิดถ้อยคำของเรา [๓๖]

---

๓๖ พระราชสาสนจีนฉบับนี้ ความทำนองเปนหนังสือหองเมื่อแรกราชาภิเศกแต่ศักราชอยู่ระหว่างกลางรัชกาลสมเด็จพระนารายน์มหาราช ๆ ผ่านพิภพปีวอกจ.ศ.๑๐๑๘ สวรรคตปีมโรง จ.ศ. ๑๐๕๐ เหตุใดพระเจ้ากรุงจีนจึงมีราชสาสนอย่างนี้ยังคิดไม่เห็น

29/08/2565

เมื่อครั้งก่อน ๆ เรือเครื่องบรรณาการงั่วเอี๋ย (ต่างประเทศ) มาถึงแขวงมณฑลก้วงตง เจ้าพนักงานรักษาน่าที่ตรวจดูถูกต้อง แล้วก็ปล่อยให้เรือเข้าจอดในลำแม่น้ำ ส่งเครื่องบรรณาการขึ้นไปเมืองหลวง แต่สินค้าขนเข้าไว้ในตึกใส่กุญแจคอยหนังสือบอกลิปู๋ (กระทรวงขนบธรรมเนียม) มาถึงจึงอนุญาตให้จำหน่าย สินค้าก็เปื่อยผุเสียมาก

แผ่นดินฆังฮีปีที่ ๒๓ กะจื่อลักง้วย (ตรงณเดือนแปดปีชวด จุลศักราช ๑๐๔๐ ปี) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย กับซอ (หนังสือ) หนึ่งฉบับ มีความว่า

เรือเครื่องบรรณาการมาถึงเมืองก้วงตง ราชทูตชี้แจงต่อเจ้าพนักงานแล้ว จึงเข้าจอดเรือในลำแม่น้ำ ขออนุญาตจำหน่ายสินค้าโดยเร็ว แลขออนุญาตซื้อเครื่องใช้สอย ขอประทานโปรดมีรับสั่งไปถึงเจ้าพนักงานออกหนังสืออนุญาตให้ จะได้จ่ายแลซื้อสิ่งของ แต่เรือเครื่องบรรณาการต้องกลับไปเสี้ยมหลอก๊กเสียก่อน ถึงปีใหม่จึงจะให้เรือมารับหนังสือตอบราชสาสนแลราชทูตกลับไปเสี้ยมหลอก๊ก เจ้าพนักงานก็นำข้อความนี้ขึ้นทูล พระเจ้าเสี่ยโจ๊วหยินฮองเต้รับสั่งให้เจ้าพนักงานหารืออนุญาตให้ตามความประสงค์

แผ่นดินฆังฮีปีที่ ๒๔ อิดทิ้วจับยี่ง้วย (ตรงณเดือนยี่ปีฉลู จุลศักราช ๑๐๔๗ ปี) ขุนนางผู้ใหญ่หารือเพิ่มของตอบเบรรณาการเสี้ยมหลอก๊ก แพรตึงแพรปีรวมห้าสิบม้วน (ช

29/08/2565

มักชอบใช้เสื้อสองชั้น แพรตึ้งทำชั้นนอก แพรปีทำชั้นใน) สั่งเจ้าพนักงานให้ตอบแทนตามข้อความหารือนี้

ตรงในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ

แผ่นดินฆังฮีปีที่ ๔๗ โป๊วจื๊อลักง้วย (ตรงณเดือนแปดปีชวด จุลศักราช ๑๐๗๐ ปี) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย พระเจ้าเสี่ยโจ๊วหยินฮองเต้รับสั่งแก่ขุนนางผู้ใหญ่ว่าราชทูตเสี้ยมหลอก๊กมีสินค้ามาก็สุดแล้วแต่เขาจะซื้อขาย อย่าเก็บค่าภาษี

แผ่นดินฆังฮีปีที่ ๖๑ หยิมอื๋นสี่ง้วย (ตรงณเดือนหกปีขาล จุลศักราช ๑๐๘๔ ปี) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย พระเจ้าเสี่ยโจ๊วฮองเต้ประทานแพรแซแพรตึ้ง (แพรแซใช้ฤดูร้อน แพรตึ้งใช้ฤดูหนาว) ให้ราชทูตนำไปถวายเสี้ยมหลอก๊กอ๋อง กับให้อ๋องฮุย (พระสนม) แลรับสั่งแก่ราชทูตว่าจงเอาเข้าสารสามแสนเจียะ (สิบถังเรียกว่าเจียะ) ไปขายเมืองฮกเกี๋ยน เมืองก้วงตง เมืองเหล็งปอ ด้วยไต้หักสี (ผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงขนบธรรมเนียม) เขาว่าชาวเสี้ยมหลอก๊กพูดว่าบ้านเมืองเขานั้นเข้าสารบริบูรณ์ เงินสองสามสลึงซื้อเข้าสารได้เจียะหนึ่ง เราจึงสั่งให้เอาเข้าสารไปขายที่เมืองก้วงตงแลเมืองอื่น ๆ จะได้เปนประโยชน์

29/08/2565

แก่หัวเมืองเหล่านั้น แต่เข้าสารสามแสนเจียะนี้ ขุนนางเอามาไม่ต้องเสียค่าภาษี

แผ่นดินโย้งเจียะปีที่ ๒ กะสินจับง้วย (ตรงณเดือนสิบสองปีมะโรงจุลศักราช ๑๐๗๖ ปี) ราชทูตเสี้ยมหลอก๊ก นำพิชพรรณเข้าแลแก่นไม้หอมมาถวายเปนเครื่องบรรณาการ พวกเดินเรือเก้าสิบหกคนชาติห่างหยิน (คนจีน ที่จริงลูกจีน) ขออนุญาตถอนชื่อออกจากบาญชีสำมโนครัว

พระเจ้าสี่โจ๊วหยินฮองเต้รับสั่งแก่ขุนนางผู้ใหญ่ว่า ชาวเสี้ยมหลอก๊กไม่รังเกียจว่าทางไปมาไกลลำบาก อุส่าห์เอาพิชเข้าแลแก่นไม้หอมมาให้โดยความเคารพนับถือเรายินดีมาก ที่ได้เอาเข้าสารมานั้นให้เจ้าพนักงานส่งไปถึงขุนนางหัวเมือง ดูแลจำหน่ายโดยยุติธรรม ห้ามไม่ให้ชาวบ้านร้านตลาดกดราคา สินค้าสิ่งอื่นมีมาด้วยก็อย่าเก็บภาษี พวกเดินเรือเก้าสิบหกคนไปอยู่เสี้ยมหลอก๊กหลายชั่วคนมาแล้วจะเอากลับคืนมาก็เปนการลำบาก ควรให้เจ้าพนักงานถอนบาญชีสำมโนครัวออกเสีย ให้เห็นว่าเรากรุณา แลรับสั่งให้เจ้าพนักงานเพิ่มแพรหมังตี้ เครื่องใช้ทำด้วยหยก ถ้วยชาม ให้ราชทูตนำไปถวายก๊กอ๋อง

แผ่นดินโย้งเจียะปีที่ ๖ โบ๊วซินยิ่งง้วย (ตรงณเดือนสี่ปีวอกจุลศักราช ๑๐๙๐ ปี) ชาวเสี้ยมหลอก๊กเอาเข้าสารบรรทุกเรือมาขายที่เอ๋หมิ่ง (ปากน้ำมณฑลอกเกียน)

29/08/2565

แผ่นดินโย่งเจียปีที่ ๗ ก็อวลักง้วย (ตรงณเดือนแปดปีระกา จุลศักราช ๑๐๙๓ ปี) ชาวเสียมหลอก็กเอาเข้าสารบรรทุกเรือมาถูกลมคลื่น สิ่งของที่เก็บได้คืนเจ้าพนักงานไม่เก็บค่าภาษี

ชิดง้วย (ตรงณเดือนเก้าในปีระกา) เสียมหลอก็กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย พระเจ้าสิโว๊วหยินฮองเต้รับสั่งให้เจ้าพนักงานเอาสิ่งของตอบแทนให้ตามธรรมเนียม ประทานเพิ่มแพรหมังดั่ง เครื่องใช้ทำด้วยหยก ถ้วยชาม กระดานป้าย ๆ หนึ่ง มีอักษรว่าเทียนหลำลกก็ก (เทียนว่าฟ้า หลำว่าทิศหัวนอน ลกว่าศุขสำราญ ก็กว่าประเทศ ใจความว่าประเทศศุขสำราญอยู่ข้างฟ้าฝ่ายทิศใต้) ให้ราชทูตนำไปถวายเสียมหลอก็กอ๋อง แลรับสั่งว่าทางมาจากเสียมหลอก็กต้องข้ามทเลไกลลำบาก นำสิ่งของในพื้นประเทศมาให้ก็ไม่ง่าย เราขอให้ผ่อนลงเสียบ้าง เจ้าประเทศที่อยู่ไกลจะได้เห็นว่าเรากรุณา แต่คราวนี้ได้นำสิ่งของมาแล้ว จะให้เอากลับไปเสียมหลอก็กก็ลำบาก เพราะฉนั้นจึงได้รับไว้ตามธรรมเนียม แต่สิ่งของในพื้นประเทศที่เอามาเปนเครื่องบรรณาการคราวนี้ มีผ้าสบงจีวร ธูป ผ้าม้วน ธูปหอม ครั้งหลังอย่าเอาของที่กล่าวนี้มาเปนเครื่องบรรณาการเลย

ในปีนั้นราชทูตมาถึงเมืองกว้งตง ขออนุญาตซื้อลวดทองเหลือง พระเจ้าสิ่งเหียนฮองเต้รับสั่งให้เจ้าพนักงานอนุญาต

29/08/2565

ตรงในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๑ เบี้ยสินลักง้วย (ตรงณเดือนแปดปีมะโรงจุลศักราช ๑๐๙๘ ปี) เสี้ยมหลอก๊กอ๋อง เซียนเลียดพะละเจี่ยวก้ง พะละม้าฮู้ลกควนสีเอี่ยวธีย่าพูอาย ขึ้นครองราชสมบัติ ให้ขุนนางหลงซามลิบกวาธิ (หลวงสำฤทธิวาที) เปนราชทูตนำราชสาสนกับสิ่งของในพื้นประเทศมีช้างมาช้างหนึ่ง ถวายเปนเครื่องบรรณาการ

ราชทูตพูดกับลีปู๋ (เสนาบดีกระทรวงขนบธรรมเนียม) ว่า เหตุด้วยต้องข้ามทเลลำบากจึงเอาช้างมาแต่ช้างหนึ่ง แลเมื่อครั้งก่อน ๆ ประทานหมังเหล็งไต๊เผา (เสื้อยศดำแพรหมังตึ้งปักลายมังกร) ไปให้ก็เก็บเอาไว้ที่เสงอืนเต๋ง (หอไว้ของพระราชทาน) ช้านานหลายชั่วคนมาแล้ว เหลือกำลังจะรักษาอันตราย ขอความกรุณารับประทานอีกเสื้อหนึ่งหรือสองเสื้อ

บัดนี้ก๊กอ๋องทำบุญสร้างวัดทุกปีต้องการใช้ทองเหลือง ขอความกรุณาเลิกข้อบังคับเสียชั่วคราว จะได้หาซื้อที่เมืองก้วงตง

ขุนนางผู้ใหญ่หารือไม่ยอมอนุญาต แต่ได้รับสั่งพระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้ว่า ทางมาจากเสี้ยมหลอก๊กต้องข้ามทเลไกล เขามีความตั้งใจมาส่งเครื่องบรรณาการ สิ่งของตอบแทนเพิ่มเติมตามธรรมเนียม เอาแพรหมังตึ้งเพิ่มขึ้นให้อีกสี่ม้วน ที่ขออนุญาตซื้อทองเหลือง ว่าก๊กอ๋องจะใช้ในการทำบุญสร้างวัด เราให้ทองเหลืองหนักแปดร้อยชั่ง

29/08/2565

เปนรางวัลโดยความกรุณา แต่ครั้งหลังอย่าเอาของสิ่งนี้ตั้งเปนธรรมเนียม (บาญชีรายเลอียดเพิ่มของตอบแทนมีอยู่ตอนปลาย)

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๘ กุ่ยหายเก้างว้ย (ตรงณเดือนสิบเอ็ดปีกุญ จุลศักราช ๑๑๐๕ ปี)

ขุนนางเจ้าพนักงานรับรับสั่งพระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้ว่า พานิชเสี้ยมหลอก๊กเอาเข้าสารบรรทุกเรือมาจำหน่ายที่หมัง (เมืองฮกเกี้ยน) มาโดยความตั้งใจ เราเพิ่มกรุณาพิเศษนั้นควรตั้งขึ้นเปนธรรมเนียมต่อไปภายน่าเรือพวกงั่วเอี้ย (ต่างประเทศ) มีเข้าสารมาถึงหมื่นเจียะแล้ว เงินค่าภาษีสิบส่วนให้ลดเสียห้าส่วน แม้นมีเข้าสารมาแต่ห้าพันเจียะ เงินค่าภาษีสิบส่วนให้ลดเสียสามส่วน

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๑๑ เบียอิ้นเก้างว้ย (ตรงณเดือน ๑๑ ปีขาล จุลศักราช ๑๑๐๘ ปี) พานิชเสี้ยมหลอก๊กเอาเข้าสารบรรทุกเรือมาจอดทอดสมออยู่ที่หมังไฮ้ (ปากน้ำเมืองฮกเกี้ยน) จำนวนเข้าสารสี่พันสามร้อยเจียะก็มี สามพันแย่ดร้อยเจียะเศษก็มี สินค้าสิ่งอื่น มีตะกั่วอ่อน ตะกั่วแขง ไม้ฝางมาด้วย

ขุนนางฮกเกี้ยนเจียงกุน (นายทหาร) ซือเซียนเถียว ทูลพระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้ว่า เรือบรรทุกเข้าสารมาแต่เสี้ยมหลอก๊กไม่ถึงห้าพันเจียะตามกำหนด มีสินค้าสิ่งอื่นมาด้วย แต่ยังไม่ได้เก็บภาษี ธรรมเนียมที่ตั้งไว้นั้นต้องผ่อนผันเสียใหม่

พระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้รับสั่งว่า ชาวเสี้ยมหลอก๊กล่องเรือ

29/08/2565

ข้ามทเลมาไกลควรเพิ่มกรุณาพิเศษให้ ค่าภาษีสินค้าที่มีมาในเรือสิบส่วนให้ลดเสียสองส่วน

ต่อมาอีกปีหนึ่ง (ตรงกับจุลศักราช ๑๑๐๙ ปี) ขุนนางฮกบู๊ (ปลัดเทศาภิบาลมณฑลฮกเกี๋ยน) ชื่อตันไต๊สิวทูลพระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้ว่า พวกพานิชหมัง (เมืองฮกเกี๋ยน) ไปซื้อเข้าสารเสี้ยมหลอก๊กกลับมาพูดว่า เครื่องไม้ในเสี้ยมหลอก๊กราคาถูกที่สุดควรไปต่อเรือเอามาไว้ใช้ เมื่อให้เจ้าพนักงานไต่สวนก็ถูกต้อง แต่นั้นมาเรือพานิชเสี้ยมหลอก๊กก็ไปมามิได้ขาด

แผนดินเขียนหลงปีที่ ๑๔ ก็จิ๋ชิดง้วย (ตรงณเดือนเก้าปีมะเสงจุลศักราช ๑๑๑๑ ปี) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย พระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้ประทานป้ายกระดานป้ายหนึ่ง อักษรมีว่าเอี่ยมฮกผินพวน (เอี่ยมร้อนแรง,กล้าหาญ ฮกว่าพร้อมยอม, เคารพ ผินว่าพึ่งพิง พวนว่าเจ้าประเทศน้อย ใจความว่า ความกล้าหาญควรเปนที่เคารพของเจ้าประเทศน้อยทั้งปวง) ให้ราชทูตนำไปถวายเสี้ยมหลอก๊กอ๋อง (บาญชีรายเลอียดเพิ่มของตอบแทนมีอยู่ตอนปลาย)

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๑๖ ซินบี้ (ตรงปีมะแมจุลศักราช ๑๑๑๓ ปี) ขุนนางหมังต๊ก (เทศาภิบาลมณฑลฮกเกี๋ยน) ทูลพระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้ว่า พวกพานิชไปซื้อเข้าสารมาแต่เสี้ยมหลอก๊กประมาณ

29/08/2565

สองพันเจียะ ให้เจ้าพนักงานไปตรวจดูก็ถูกต้อง ขุนนางผู้ใหญ่หารือว่าจะรางวัลยศศักดิ์ให้ พระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้ก็อนุญาต

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๑๘ กุ่ยอิ๋วยี่ง้วย (ตรงณเดือนสี่ปีระกา จุลศักราช ๑๑๑๕ ปี) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย ทูลขอประทานหยินเซียม (โสมคน) เองหงู (ขนจามรี) เหลียงเบ๊ (ม้ามีฝีเท้า) แลขอดูธรรมเนียมขุนนางไหลก่ำ (ขันที) ด้วย ขุนนางผู้ใหญ่หารือไม่ยอมอนุญาต แลสั่งราชทูตว่ากลับไปเสี้ยมหลอก๊กแล้ว แจ้งแก่เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ระมัดระวังรักษาขนบธรรมเนียม เคารพโดยซื่อสัตย์

พระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้มีรับสั่งถึงขุนนางผู้ใหญ่ว่า สิ่งของในพื้นประเทศที่ส่งมานั้นรับไว้ตามธรรมเนียม สิ่งของตอบแทนก็ตามธรรมเนียมครั้งก่อน แต่เพิ่มหยินเซียมให้ไปด้วย รางวัลราชทูตนั้นเลี้ยงโต๊ะ (บาญชีรายเลอียดเพิ่มของตอบแทนมีอยู่ตอนปลาย)

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๒๒ เตงทิ้ว (ตรงปีฉลูจุลศักราช ๑๑๑๙ ปี) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย (บาญชีรายเลอียดเพิ่มของตอบแทนมีอยู่ตอนปลาย)

ตรงในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๒๗ หยิมโง๊ว (ตรงปีมะเมียจุลศักราช ๑๑๒๔ ปี) เสี้ยมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย

29/08/2565

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๓๐ อิดอิวจับง้วย (ตรงณเดือน ๑๒ ปีรกา จุลศักราช ๑๑๒๗ ปี) เสียมหลอก๊กอ๋องให้ขุนนางปีเอ๊ยซ่งทั้งออพ่ายเป่นราชทูต (พระยาสุนทรอภัย) นำราชสาสนกับเครื่องบรรณาการมาถวาย

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๓๑ เบียซุด (ตรงปีจอจุลศักราช ๑๑๒๘ ปี) เสียมหลอก๊กอ๋องให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย สิ่งของตอบแทนนั้นตามธรรมเนียมแลให้เพิ่มเติมอีกบ้างเล็กน้อย

บาญชีรายเลอียดเพิ่มเติมของตอบแทน

เมื่อแผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๑

เพิ่มเสื้อยศทำด้วยแพรหมังตั้ง ๔ เสื้อ

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๑๔

เพิ่มแพรหมังตั้งเผียน	๒	ม้วน
,, แพรกิมจังตั้ง	๒	,,
,, แพรเซียมตั้ง	๒	,,
,, แพรกิ๋ม	๔	,,
เครื่องใช้ทำด้วยหยก	๖	ชุด
เครื่องใช้ทำด้วยกระเบื้องม้าเล้า (พื้นคล้ายแก้วลายแดงสูงโปนเปนดอก)	๒	ชุด
เครื่องใช้ทำด้วยกระเบื้องฮวยลัง (พื้นคล้ายแก้วลายสีต่าง ๆ สูงโปนเปนดอก)	๔	ชุด
หินฝนหมึกทำด้วยหินสงฮวย	๒	สำรับ

29/08/2565

เครื่องแก้ว ๑๐ ชุด

ถ้วยชาม ๑๕๖ ชุด

ในปีนั้นส่งหมี ซินเผือก มาเปนเครื่องบรรณาการ เพิ่มเติม แพรโขว่ตั้ง ๒๐ ม้วน

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๑๘

เพิ่มหยินเซียม หนัก ๕ ชั่งจีน

,, แพรตั้ง ๑๐ ม้วน

เพิ่มแพรกึ่ม ๑๐ ม้วน

,, เครื่องใช้ทำด้วยหยก ๕ ชุด

,, เครื่องใช้ทำด้วยกระเบื้องม้าเล้า ๒ ชุด

,, เครื่องใช้ทำด้วยกระเบื้องฮวยลัง ๖ ,,

,, ตังล้วนอี๋ (ทำด้วยทองเหลืองสำหรับผิงไฟฤดูหนาว) ๒ สำรับ

,, เครื่องแก้ว ๑๐ ชุด

,, ถ้วยชาม ๑๕๐ ชุด

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๒๒

เพิ่มแพรหมังตั้ง ๒ ม้วน

,, แพรกึ่มตั้ง ๒ ,,

,, แพรเซียมตั้ง ๑ ,,

29/08/2565

เพิ่มแพรเผี่ยนกึ๊ม	๑ ม้วน
,, แพรโป๊ยซีตึ้ง	๔ ,,
,, เครื่องใช้ทำด้วยหยก	๑ ชุด
,, เครื่องใช้ทำด้วยกระเบื้องม้าเล้า	๑ ,,
,, เครื่องใช้ทำด้วยกระเบื้องฮวบลัง	๑๓ ,,
,, ถ้วยชาม	๑๔๐ ,,

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๒๗ แลปีที่ ๓๑ เพิ่มเติมของตอบแทนนั้นเหมือนปีที่ ๒๒

ตรงในแผ่นดินกรุงธนบุรี

แผ่นดินเขียนหลงปีที่ ๔๖ ซินทิ้วเจี่ยง้วย (ตรงณเดือนสามปีฉลูจุลศักราช ๑๑๔๓ ปี) เสี้ยมหลอก๊กเจี๋ยงแต้เจียว (พระเจ้ากรุงสยาม เรียกว่าเจี๋ยงนั้นกรุงจีนยังไม่ได้ยกย่องแต้เจียว พระนามเจ้ากรุงธนบุรีที่บอกไปในภาษาจีน) ให้หลงปีไช่ซาณี (หลวงพิไชยธานีหรือเพ็ชรปาณี) กับเฮอ้กบู้ตุด (อุปทูต) สองนายเปนราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย ทูลว่าตั้งแต่ถูกพวกเมี้ยนฮุ้ย (โจรพม่า) มาย่ำยีแล้ว ถึงได้แก้แค้นทดแทนตีได้อาณาเขตรมาก็จริงแต่เชื้อวงษ์ของเจ้านายนั้นสูญสิ้น พวกขุนนางพร้อมใจกันยกแต้เจียวขึ้นเปนใหญ่ จึงจัดสิ่งของในพื้นประเทศส่งมาถวายเปนเครื่องบรรณาการตามธรรมเนียม

29/08/2565

ขุนนางผู้ใหญ่รับรับสั่งพระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้ว่า เราแจ้งว่าเสียมหลอก๊กเจียงให้ราชทูตลงเรือข้ามทเลมาแต่ทางไกล เห็นได้ว่ามีความเคารพนับถือ แล้วขุนนางผู้ใหญ่ก็เขียนหนังสือตอบราชสาสนตามข้อความราชสาสนเดิม

พระเจ้าเกาจงสุนฮองเต้ทรงเห็นว่า ทางมาแต่เสียมหลอก๊กต้องข้ามภูเขาที่สูงและข้ามทเลที่กว้าง ประทานโต๊ะเลี้ยงราชทูตสองวัน

ระยะทางเสียมหลอก๊กมาส่งเครื่องบรรณาการ ทางผ่านเมืองก้วงตงมาเกียซือ (กรุงปักกิง) กรุงเสียมหลอก๊กอยู่ทิศตวันตกเฉียงหัวนอนมณฑลก้วงตง เดินเรือไปทางทเลสี่สิบห้าวันสี่สิบห้าคืนจึงถึงลงเรือที่แม่น้ำอำเภอเฮียงซัวกุ้ยแขวงมณฑลก้วงตง ตั้งเข็มตรงอักษรโง๊ว (ทิศหัวนอนหรือทิศใต้) ใช้ใบตามลมทิศปลายตีนหรือทิศเหนือออกทเลชิดจิวเอี๋ย (ทเลจีน) สิบวันสิบคืนจึงถึงทเลอานหลำ (ทเลญวน) ในระหว่างนั้นมีภูเขาชื่อง่วหลอภูเขาหนึ่ง ไปอีกแปดวันแปดคืนถึงทเลเมืองเจียมเสีย ไปอีกสิบสองวันสิบสองคืนถึงภูเขาใหญ่ชื่อคุนหลุนภูเขาหนึ่ง ต้องกลับใบตามลมทิศตวันออกเฉียงปลายตีนหรือเฉียงเหนือ เหคี่ศะเรือไปฝ่ายทิศตวันตก ตั้งเข็มอักษรขี้กินอักษรซินสามส่วน (ทิศตวันตกเฉียงหัวนอนหรือเฉียงใต้) ไปอีกห้าวันห้าคืนถึงทเลแม่น้ำจินซิวกั๋งไหลตก ไปอีกห้าวันห้าคืนถึงปากน้ำแม่น้ำเสียมหลอกั๋ง ใช้เรือเข้าไปในแม่น้ำเสียมหลอกั๋งระยะทางสองร้อยลี้ถึงน้ำจืด ไปอีกห้าวันก็ถึงเสียมหลอเสีย (เมือง)

29/08/2565

เสียมหลอก๊กมีภูเขาใหญ่อยู่ฝ่ายทิศตวันตกเฉียงหัวนอนหรือเฉียงใต้ น้ำในเสียมหลอก๊กออกจากภูเขาฝ่ายทิศหัวนอนหรือทิศใต้ไหลมาลงทเล

เมืองขึ้นเสียมหลอก๊ก เมืองโซ้งกาล้า (สงขลา) หนึ่ง เมืองเซกเกีย (ไชยา) หนึ่ง เมืองลกคุน (นครศรีธรรมราช) หนึ่ง เมืองไต๊หนี (ตานี) หนึ่ง ข้อความต่อไปนี้ เป็นถ้อยคำของเจ้าพนักงานเรียบเรียงหนังสือขุนเหียนทงเค้า

ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ตรวจดูเรื่องเสียมหลอก๊ก มีต่อเนื่องมาแต่ครั้งวงษ์สุยวงษ์ถัง สมัยโน้นเรียกว่าเซียะโท้วก๊ก ด้วยครั้งพระเจ้าสุยทางเต้ พระเจ้าสุยทางเต้ขึ้นครองราชสมบัติปีอิดทิว (ตรงปีฉลู พุทธศักราช ๑๑๕๘ ปีก่อนจุลศักราช ๓๓ ปี) ลำดับกระษัตรที่ ๒ วงษ์สุย ขนานนามแผ่นดินเรียกว่าไต๊เงียบ (แผ่นดินไต๊ ๑๒ ปี) ขุนนางสุนฉังจู๊ซือชื่อเสียงจุ่นไปถึงเซียะโท้วก๊ก ได้ความว่าเซียะโท้วก๊กอ้องแซ่ขิหุน หรือเห็นว่าเซียะโท้วก๊กอ้องนับถือพุทธก่า (พุทธสาสนา) จึงคาดคเนว่าก๊กอ้องมีแซ่เหมือนพุทธ

ครั้นตรวจดูประวัติสถานราชทูตเสียมหลอก๊กมีปรากฏว่า ชาวเสียมหลอก๊กมีชื่อไม่มีแซ่ การก็ล่วงเลยช้านานมาพันปีเศษแล้ว จะมีแซ่หรือไม่มีแซ่ข้อความก็ไม่ถูกต้องกัน แต่ชาวเสียมหลอก๊กนั้น

29/08/2565

เชื้อสายชาวหูหลำ [๓๗] ด้วยหนังสือหลำซือมีเรื่องนานาประเทศซึ่งอยู่ชายทเลหัวนอนหรือทิศใต้ ว่าหูหลำก๊กนั้นเดิมสัตรีเป่นอ๋อง ขนานนามว่าสิ้วเหียะ หนังสือเหมงอ๋องก่ายสกทงเค้า ยกย่องผู้หญิงเสี้ยมหลอก๊กว่ามีสติปัญญายิ่งกว่าผู้ชาย หรือจะเป่นขนบธรรมเนียมชาวหูหลำต่อเนื่องมา

เสี้ยมหลอก๊กได้เป่นไมตรีกับตงหัว (กรุงจีน) มาแต่ครั้งวงษ์หงวนวงษ์เหม็ง ครั้นถึงวงษ์เชงเตซานุภาพก็แผ่ไพศาล แลรับสั่งให้ราชทูตบรรทุกเข้าสารมาจำหน่าย ประหนึ่งว่าทำทานให้ราษฎรในอาณาเขตรรับความร่มเย็น ถึงเมื่อครั้งเจียนห้อขุนนางในวงษ์เหมงไปเที่ยวเก็บเอาของพิเศษตามประเทศซึ่งอยู่ชายทเลมาก็ไม่มีประโยชน์จะเอามาเปรียบนั้นผิดกันประหนึ่งฟ้ากับดิน

แต่เสี้ยมหลอก๊กอ๋องดำรงประเทศอันไพบูลย์ ความซื่อสัตย์ไม่มีผู้ใดเสมออยู่ในระหว่างนานาประเทศฝ่ายทิศหัวนอนหรือทิศใต้ก็ก้ำกึ่งกันกับอานหลำก๊ก (ประเทศอันหนำ คือญวน) ฯ

---

๓๗ คือเมืองไทยเดิม

29/08/2565

อธิบายรัชกาลครั้งกรุงเก่า

ราชวงษ์เชียงราย

๑ สมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) ที่ ๑
ผ่านพิภพปีขาล จ.ศ. ๗๑๒ พ.ศ. ๑๙๙๓ ค.ศ. ๑๓๕๐
รัชกาล ๑๙ ปี
สวรรคตปีระกา จ.ศ. ๗๓๑ พ.ศ. ๑๙๑๒ ค.ศ. ๑๓๖๙
อธิบาย. จดหมายเหตุโหรว่า สมเด็จพระรามาธิบดีประสูตร วัน ๒ ๗ ๕ ค่ำ ปีขาล จ.ศ. ๖๗๖ พ.ศ. ๑๘๕๗ ศักราชปีผ่านพิภพที่ลงในที่นี้นับตั้งแต่บรมราชาภิเศกที่กรุงศรีอยุทธยา

๒ สมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ ๑)
ผ่านพิภพปีระกา จ.ศ. ๗๓๑ พ.ศ. ๑๙๑๒ ค.ศ. ๑๓๖๙
รัชกาล ๑ ปี
ละราชสมบัติปีจอ จ.ศ. ๗๓๒ พ.ศ. ๑๙๑๓ ค.ศ. ๑๓๗๐
อธิบาย. ถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑

ราชวงษ์สุวรรณภูมิ

๓ สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พงัว) ที่ ๑
ผ่านพิภพปีจอ จ.ศ. ๗๓๒ พ.ศ. ๑๙๑๓ ค.ศ. ๑๓๗๐
รัชกาล ๑๗ ปี

29/08/2565

สวรรคตปีมโรง จ.ศ. ๗๕๐ พ.ศ. ๑๙๓๑ ค.ศ. ๑๓๘๘

อธิบาย. เห็นว่าควรจะนับเปนราชวงษ์สุวรรณภูมิ์ เพราะเปนราชโอรสของพระเจ้ากรุงสุวรรณภูมิ์ ไม่ได้ร่วมวงษ์กับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ เปนแต่เขยราชวงษ์สุวรรณภูมิ์

๔ เจ้าทองลัน

ผ่านพิภพปีมโรง จ.ศ. ๗๕๐ พ.ศ. ๑๙๓๑ ค.ศ. ๑๓๘๘

รัชกาล ๗ วัน

ถูกปลงพระชนม์ปีมโรง จ.ศ. ๗๕๐ พ.ศ. ๑๙๓๑ ค.ศ. ๑๓๘๘

อธิบาย. พระนามเรียกต่าง ๆ กัน บางฉบับเรียก ทองจัน บางฉบับเรียก ท้องลั่น บางฉบับเรียก ทองลัน ข้าพเจ้าเห็นว่า ทองลัน เปนถูก

ราชวงษ์เชียงราย

สมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ ๒)

ผ่านพิภพปีมะโรง จ.ศ. ๗๕๐ พ.ศ. ๑๙๓๑ ค.ศ. ๑๓๘๘

รัชกาล ๗ ปี

สวรรคตปีกุญ จ.ศ. ๗๕๗ พ.ศ. ๑๙๓๘ ค.ศ. ๑๓๙๕

29/08/2565

๕ สมเด็จพระรามราชาธิราช

ผ่านพิภพปีกุญ จ.ศ. ๗๕๗ พ.ศ. ๑๙๓๘ ค.ศ. ๑๓๙๕

รัชกาล ๑๔ ปี

ละราชสมบัติปีฉลู จ.ศ. ๗๗๑ พ.ศ. ๑๙๕๒ ค.ศ. ๑๔๐๙

อธิบาย. มีจดหมายเหตุจีนปรากฏว่า เมื่อปีมะแม จ.ศ. ๗๖๕ พ.ศ. ๑๙๔๖ สมเด็จ "พระนครอินทราธิราช" แต่งทูตไปเมืองจีน ด้วยเหตุนี้สงไสยว่า สมเด็จพระนครอินทราธิราชจะได้ครองราชสมบัติกรุงศรีอยุทธยาราวปีมะเมีย จ.ศ. ๗๖๔ พ.ศ. ๑๙๔๕ รัชกาลสมเด็จพระรามราชาธิราชจะน้อยกว่าที่ลงไว้ข้างบนสัก ๗ ปี ก็เปนได้ แต่เพราะจดหมายเหตุจีนอาจจะผิด จึงมิได้อนุมัติตาม

---

๖ สมเด็จพระนครอินทราธิราช

ผ่านพิภพปีฉลู จ.ศ. ๗๗๑ พ.ศ. ๑๙๕๒ ค.ศ. ๑๔๐๙

รัชกาล ๑๖ ปี

สวรรคตปีมโรง จ.ศ. ๗๙๖ พ.ศ. ๑๙๖๗ ค.ศ. ๑๔๒๔

อธิบาย. ในพระราชพงษาวดารว่าเปนหลานเธอของสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ ได้ความจากจดหมายเหตุจีนสมกันว่า เปนโอรสของพระเจ้านครสุพรรณ ซึ่ง (เข้าใจว่า) เปนน้องยาเธอของสมเด็จพระบรมราชาธิราช แลที่เรียกพระนามว่า พระนครอินทรนั้น สันนิฐานว่าเดิมจะครองเมืองอินทรบุรีอยู่เมื่อเปนหลานหลวง แล้วจึงได้ครองเมืองสุพรรณเมื่อพระบิดาทิวงคต

29/08/2565

๗ สมเด็จพระบรมราชาธิราช (สามพระยา) ที่ ๒

ผ่านพิภพปีมโรง จ.ศ. ๗๘๖ พ.ศ. ๑๙๖๗ ค.ศ. ๑๔๒๕

รัชกาล ๒๕ ปี

สวรรคตปีมโรง จ.ศ. ๘๑๐ พ.ศ. ๑๙๙๒ ค.ศ. ๑๔๔๘

---

๘ สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ

ผ่านพิภพปีมโรง จ.ศ. ๘๑๐ พ.ศ. ๑๙๙๑ ค.ศ. ๑๔๔๘

รัชกาล ๔๐ ปี

สวรรคตปีวอก จ.ศ. ๘๕๐ พ.ศ. ๒๐๓๑ ค.ศ. ๑๔๘๘

อธิบาย. รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ หนังสือพระราชพงษาวดารต่างฉบับลงผิดกัน สอบได้ความว่า เพราะเสวยราชย์อยู่ที่กรุงเก่าตอน ๑ ย้ายขึ้นไปเสวยราชย์อยู่เมืองพิศณุโลกอีกตอน ๑ จึงเป็นเหตุให้จดหมายเหตุเก่าลงปีรัชกาลเคลื่อนคลาศ อนึ่งมีในจดหมายเหตุจีนว่า พระเจ้ากรุงสยามได้มีพระราชสาสนบอกข่าวพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนตรงกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถว่า สวรรคตจุลศักราช ๗๔๔ ก่อนเวลาที่กล่าวในพระราชพงษาวดาร ๖ ปี แต่จีนอาจจะผิดได้เหมือนกันจึงไม่อนุมัติตาม

29/08/2565

๙ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓

ผ่านพิภพปีวอก จ.ศ. ๘๕๐ พ.ศ. ๒๐๓๑ ค.ศ. ๑๔๘๘

รัชกาล ๓ ปี

สวรรคตปีกุญ จ.ศ. ๘๕๓ พ.ศ. ๒๐๓๔ ค.ศ. ๑๔๙๑

อธิบาย. รัชกาลนี้ไม่มีในพระราชพงษาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม แต่มีในฉบับพระราชหัตถเลขา เรียกว่า สมเด็จพระอินทราชาธิราชที่ ๒ เข้าใจว่าสำคัญพระองค์ผิด ที่จริงปรากฏพระนามในฉบับหลวงประเสริฐว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช

---

๑๐ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

ผ่านพิภพปีกุญ จ.ศ. ๘๕๓ พ.ศ. ๒๐๓๔ ค.ศ. ๑๔๙๑

รัชกาล ๓๘ ปี

สวรรคตปีฉลู จ.ศ. ๘๙๑ พ.ศ. ๒๐๗๒ ค.ศ. ๑๕๒๙

---

๑๑ สมเด็จพระบรมราชาธิราช (หน่อพุทธังกูร) ที่ ๔

ผ่านพิภพปีฉลู จ.ศ. ๘๙๑ พ.ศ. ๒๐๗๒ ค.ศ. ๑๕๒๙

รัชกาล ๔ ปี

สวรรคตปีมเสง จ.ศ. ๘๙๕ พ.ศ. ๒๐๗๖ ค.ศ. ๑๕๓๓

อธิบาย. หนังสือพระราชพงษาวดารเรียกพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธังกูร ที่จริงหน่อพุทธังกูรนั้นเปนยศตามกฎมณเฑียรบาลเมื่อเปนสมเด็จพระยุวราช ไม่ใช่พระนาม

29/08/2565

๑๒ พระรัษฎาธิราช

ผ่านพิภพเมื่อปีมะเส็ง จ.ศ. ๘๙๕ พ.ศ. ๒๐๗๖ ค.ศ. ๑๕๓๓

รัชกาลปี ๑

ถูกปลงพระชนม์ปีมะเมีย จ.ศ. ๘๙๖ พ.ศ. ๒๐๗๗ ค.ศ. ๑๕๓๔

อธิบาย. ในหนังสือพระราชพงษาวดารเรียกต่าง ๆ กันว่า พระรัษฎาธิราชกุมารบ้าง พระรัษฐาธิราชกุมารบ้าง พระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า สวรรคตวัน ๑ ฯ๑๒ ค่ำ ปีฉลูเอกศก

๑๓ สมเด็จพระไชยราชาธิราช

ผ่านพิภพปีมะเมีย จ.ศ. ๘๙๖ พ.ศ ๒๐๗๗ ค.ศ. ๑๕๓๔

รัชกาล ๑๒ ปี

สวรรคตปีมะเมีย จ.ศ. ๙๐๗ พ.ศ. ๒๐๘๙ ค.ศ. ๑๕๔๖

อธิบาย. ในหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า สวรรคตเดือน ๖

๑๔ พระยอดฟ้า

ผ่านพิภพปีมะเมีย จ.ศ. ๙๐๗ พ.ศ. ๒๐๘๙ ค.ศ. ๑๕๔๖

รัชกาล ๒ ปี

ถูกปลงพระชนม์ปีวอก จ.ศ. ๙๑๐ พ.ศ. ๒๐๙๑ ค.ศ. ๑๕๔๘

อธิบาย. ในหนังสือพระราชพงษาวดารเรียกเปน ๒ อย่าง ว่า

29/08/2565

พระยอดฟ้าอย่าง ๑ พระแก้วฟ้าอย่าง ๑ มีจดหมายเหตุโหรว่าถูกจับปลงพระชนม์วัน ๑ ๕ ๗ ๘ ค่ำปีวอก จ.ศ. ๙๑๐ ขุนวรวงษาธิราช ผ่านพิภพปีวอก จ.ศ. ๙๑๐ พ.ศ. ๒๐๙๑ ค.ศ. ๑๕๔๘

รัชกาล ๔๒ วัน

ถูกจับประหารชีวิตรปีวอก จ.ศ. ๙๑๐ พ.ศ. ๒๐๙๑ ค.ศ. ๑๕๔๘

อธิบาย. พระราชพงษาวดารไม่นับขุนวรวงษาธิราชในจำนวนสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม

---

๑๕ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ผ่านพิภพปีวอก จ.ศ. ๙๑๐ พ.ศ. ๒๐๙๑ ค.ศ. ๑๕๔๘

รัชกาล ๒๐ ปี

สวรรคตปีมะโรง จ.ศ. ๙๓๐ พ.ศ. ๒๑๑๑ ค.ศ. ๑๕๖๘

อธิบาย. ในหนังสือพระราชพงษาวดารทั้งฉบับพิมพ์ ๒ เล่ม แลฉบับพระราชหัตถเลขานับว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสวยราชย์ ๒ คราว ๆ แรก รัชกาล ๒๓ ปี มอบราชสมบัติแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชเสียคราวหนึ่ง ๒ ปี แล้วกลับคืนเสวยราชย์เมื่อศึกหงษาวดี มาติดพระนครคราวหลังอีกปี ๑ จึงสวรรคต แต่ฉบับหลวงประเสริฐไม่ได้แยกรัชกาล ข้าพเจ้าเข้าใจว่า สมเด็จพระมหินทราธิราชเปนแต่รั้งราชการ ไม่ได้ทำพิธีบรมราชาภิเศกในเวลาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิยังมีพระชนม์อยู่ จึงไม่นับรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเปน ๒ ตอน ดังกำหนดไว้ในหนังสือพระราชพงษาวดาร

29/08/2565

๑๖ สมเด็จพระมหินทราธิราช

ผ่านพิภพปีมะโรง จ.ศ. ๙๓๐ พ.ศ. ๒๑๑๑ ค.ศ. ๑๕๖๘

รัชกาล ปี ๑

สวรรคตปีมเสง จ.ศ. ๙๓๑ พ.ศ. ๒๑๑๒ ค.ศ. ๑๕๖๙

อธิบาย. ข้าพเจ้านับรัชกาลสมเด็จพระมหินทราธิราชตั้งแต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคตด้วยเหตุดังอธิบายมาแล้วในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ราชวงษ์ศุโขไทย

๑๗ สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

ผ่านพิภพปีมเสง จ.ศ. ๙๓๑ พ.ศ. ๒๑๑๒ ค.ศ. ๑๕๖๙

รัชกาล ๒๑ ปี

สวรรคตปีขาล จ.ศ. ๙๕๒ พ.ศ. ๒๑๓๓ ค.ศ. ๑๕๙๐

อธิบาย. มีจดหมายเหตุโหรว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชปราบดาภิเศกวัน ๖ ๕ ๑๒ ค่ำ ปีมเสง จ.ศ. ๙๓๑ หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐว่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชสวรรคตวัน ๑ ๑๓ ๘ ค่ำ ปีขาล จ.ศ. ๙๕๒

๑๘ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ผ่านพิภพปีขาล จ.ศ. ๙๕๒ พ.ศ. ๒๑๓๓ ค.ศ. ๑๕๙๐

29/08/2565

รัชกาล ๑๕ ปี

สวรรคตปีมเสง จ.ศ. ๙๖๗ พ.ศ. ๒๑๔๘ ค.ศ. ๑๖๐๕

อธิบาย. หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชสวรรคตวัน ๒ ๆ ๖ ค่ำ เวลาเที่ยงแล้ว ๒ บาท แต่ศักราชปีมเสงลงเปน ๙๕๕ ผิดเร็วไปรอบ ๑

---

๑๙ สมเด็จพระเอกาทศรถ

ผ่านพิภพปีมเสง จ.ศ. ๙๖๗ พ.ศ. ๒๑๔๘ ค.ศ. ๑๖๐๕

รัชกาล ๑๕ ปี

สวรรคตปีวอก จ.ศ. ๙๘๒ พ.ศ. ๒๑๖๓ ค.ศ. ๑๖๒๐

อธิบาย พระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐหมดเพียงสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แผ่นดินหลัง ๆ มาต้องสอบจากที่อื่น ปีสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคตที่ลงไว้ในนี้ พบในจดหมายเหตุอังกฤษกับปีปุ่นประกอบกัน

---

๒๐ เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์

ผ่านพิภพปีวอก จ.ศ. ๙๘๒ พ.ศ. ๒๑๖๓ ค.ศ. ๑๖๒๐

รัชกาลไม่ถึงปี

ถูกปลงพระชนม์ปีวอก จ.ศ. ๙๘๒ พ.ศ. ๒๑๖๓ ค.ศ. ๑๖๒๐

29/08/2565

อธิบาย. เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์เสวยราชย์อยู่เท่าใดไม่ปรากฏ แต่ไม่ถึงปีนั้นเปนแน่ ด้วยมีพระราชสาสนของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมถึงโชคุนยี่ปุ่นแต่ปีระกา จ.ศ. ๙๘๓

๒๑ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

ผ่านพิภพปีวอก จ.ศ. ๙๘๒ พ.ศ. ๒๑๖๓ ค.ศ. ๑๖๒๐

รัชกาล ๘ ปี

สวรรคตปีมโรง จ.ศ. ๙๙๐ พ.ศ. ๒๑๗๑ ค.ศ. ๑๖๒๘

อธิบาย. ในหนังสือพระราชพงษาวดารนับว่าสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมตั้งราชวงษ์ใหม่ แต่สอบได้ความจากจดหมายเหตุฝรั่งในครั้งนั้นว่า อยู่ในราชวงษ์ศุโขไทย มียศเจ้าเปนพระอินทวิไชยหรือพระอินทราชา ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เปนลูกยาเธอของสมเด็จพระเอกาทศรถเกิดด้วยพระสนม ได้ความในพระราชสาสนของสมเด็จพระเชษฐาธิราช ถึงโชคุนยี่ปุ่นว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคตเดือน ๑๑ ปีมโรง จ.ศ. ๙๙๐ ในจดหมายเหตุของวันวลิตวิลันดาก็ว่า สวรรคตในปีมโรงนั้น แลว่าพระชัณษาได้ ๓๘ ปี

๒๒ สมเด็จพระเชษฐาธิราช

ผ่านพิภพปีมเมีย จ.ศ. ๙๙๒ พ.ศ. ๒๑๗๓ ค.ศ. ๑๖๓๐

รัชกาล ๒ ปี

ถูกปลงพระชนม์ปีมแม จ.ศ. ๙๙๓ พ.ศ. ๒๑๗๔ ค.ศ. ๑๖๓๑

29/08/2565

๒๓ สมเด็จพระอาทิตยวงษ์
ผ่านพิภพปีมเมีย จ.ศ. ๙๙๒ พ.ศ. ๒๑๗๓ ค.ศ. ๑๖๓๐
รัชกาล ๓๖ วัน
ถูกปลงจากราชสมบัติปีมะเมีย จ.ศ. ๙๙๒ พ.ศ. ๒๑๗๓ ค.ศ. ๑๖๓๐

ราชวงษ์ปราสาททอง

๒๔ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
ผ่านพิภพปีมเมีย จ.ศ. ๙๙๒ พ.ศ. ๒๑๗๓ ค.ศ. ๑๖๓๐
รัชกาล ๒๕ ปี
สวรรคตปีมแม จ.ศ. ๑๐๑๗ พ.ศ. ๒๑๙๘ ค.ศ. ๑๖๕๕
อธิบาย. วันวลิตวิลันดาว่า สมเด็จพระเจ้าปราสาททองเปนโอรส ออกญาศรีธรรมาธิราช ออกญาศรีธรรมาธิราชเปนพี่หรือน้องของ สมเด็จพระชนนีพระเจ้าทรงธรรม

๒๕ สมเด็จเจ้าฟ้าไชย
ผ่านพิภพปีมแม จ.ศ. ๑๐๑๗ พ.ศ. ๒๑๙๘ ค.ศ. ๑๖๕๕
รัชกาล ๑ ปี
ถูกปลงพระชนม์ปีวอก จ.ศ. ๑๐๑๘ พ.ศ. ๒๑๙๙ ค.ศ. ๑๖๕๖

29/08/2565

๒๖ สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา
ผ่านพิภพปีวอก จ.ศ. ๑๐๑๘ พ.ศ. ๒๑๙๙ ค.ศ. ๑๖๕๖
รัชกาล ๓ เดือน
ถูกปลงพระชนม์ปีวอก จ.ศ. ๑๐๑๘ พ.ศ. ๒๑๙๙ ค.ศ. ๑๖๕๖

๒๗ สมเด็จพระนารายน์มหาราช
ผ่านพิภพปีวอก จ.ศ. ๑๐๑๘ พ.ศ. ๒๑๙๙ ค.ศ. ๑๖๕๖
รัชกาล ๓๒ ปี
สวรรคตปีมโรง จ.ศ. ๑๐๕๐ พ.ศ. ๒๒๓๑ ค.ศ. ๑๖๘๗
อธิบาย. มีจดหมายเหตุโหรว่า สมเด็จพระนารายน์มหาราช ประสูตรปีวอก จ.ศ. ๙๙๔ พ.ศ. ๒๑๗๕ เมื่อเสวยราชย์พระชัณษาได้ ๒๔ พรรษาเมื่อสวรรคต พระชัณษาได้ ๕๖ หนังสือพระราชพงษาวดารลงศักราชปี สมเด็จพระนารายน์มหาราชสวรรคตเร็วไป ๖ ปี เปนเหตุให้กำหนดศักราชปีเสวยราชย์สมเด็จพระเพทราชาแลสมเด็จพระเจ้าเสือพื้นเพื้อนไป ต้องหาหลักฐานสอบลำบากอยู่

ราชวงษ์บ้านพลูหลวง

๒๗ สมเด็จพระเพทราชา
ผ่านพิภพปีมโรง จ.ศ. ๑๐๕๐ พ.ศ. ๒๒๓๑ ค.ศ. ๑๖๘๘
รัชกาล ๑๕ ปี

29/08/2565

สวรรคตปีมแม จ.ศ. ๑๐๖๕ พ.ศ. ๒๒๔๖ ค.ศ. ๑๗๐๓

อธิบาย. หนังสือพระราชพงษาวดารว่า สมเด็จพระเพทราชาเปนชาวบ้านพลูหลวง จึงเรียกราชวงษ์บ้านพลูหลวง แต่ในจดหมายเหตุที่ฝรั่งแต่งไว้ ว่าสมเด็จพระเพทราชาเปนเชื้อราชวงษ์เก่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เห็นจะเปนทางฝ่ายพระชนนี ซึ่งเปนพระนมสมเด็จพระนารายน์มหาราช อย่างเดียวกับเจ้าพระยาโกษาเหล็ก เจ้าพระยาโกษาปาน ซึ่งเปนบุตรเจ้าแม่วัดดุสิต ปีสวรรคตนั้นได้จากพระราชพงษาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงษ์ (จาด) เห็นว่าจะถูกต้องด้วยจำนวนปีรัชกาล ๑๕ ปี ตรงกับพระราชพงษาวดารฉบับอื่น แลสมด้วยเรื่องที่มีเจ้าพระขวัญราชโอรสพอโสกันต์แล้วก็สิ้นรัชกาล

---

๒๙ สมเด็จพระเจ้าเสือ

ผ่านพิภพปีมแม จ.ศ. ๑๐๖๕ พ.ศ. ๒๒๔๖ ค.ศ. ๑๗๐๓

รัชกาล ๗ ปี

สวรรคตปีชวด จ.ศ. ๑๐๗๐ พ.ศ. ๒๒๕๑ ค.ศ. ๑๗๐๘

อธิบาย. สมเด็จพระเจ้าเสือนี้ หนังสือพระราชพงษาวดารนับในราชวงษ์ปราสาททอง ด้วยยอมรับว่าเปนราชโอรสลับของสมเด็จพระนารายน์มหาราช ผู้ศึกษาโบราณคดีชั้นหลังได้ตรวจดูจดหมายเหตุครั้งสมเด็จพระนารายน์ แลพิเคราะห์เรื่องราวซึ่งปรากฏในครั้งนั้น ไม่มีเหตุอันใดที่ควรเชื่อว่าอยู่ในราชวงษ์ปราสาททอง ข้าพเจ้า

29/08/2565

เห็นควรนับในราชวงษ์บ้านพลูหลวงตลอดมาทุกพระองค์จนสิ้นกรุงเก่า อนึ่งปีสวรรคตสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือก็ลงไว้ต่างกันเปนหลายอย่างแต่ที่ใกล้กันมากนั้นที่ว่ารัชกาล ๗ ปี ข้าพเจ้าจึงลงศักราชตามหลักนั้น

๓๐ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ

ผ่านพิภพปีชวด จ.ศ. ๑๐๗๐ พ.ศ. ๒๒๕๑ ค.ศ. ๑๗๐๘

รัชกาล ๒๔ ปี

สวรรคตปีชวด จ.ศ. ๑๐๙๔ พ.ศ. ๒๒๗๕ ค.ศ. ๑๗๓๒

อธิบาย. ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า สมเด็จพระเจ้าท้ายสระสมภพปีมะแม จุลศักราช ๑๐๔๐ ว่าสวรรคตปีชวด จุลศักราช ๑๐๙๔ ตรงกับจดหมายเหตุโหร แต่จำนวนรัชกาลคลาศกัน เพราะหนังสือพระราชพงษาวดารเสียหลักปีผ่านพิภพของสมเด็จพระเจ้าเสือ ข้าพเจ้าลงจำนวนต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ตามที่ได้กำหนดปีสวรรคตสมเด็จพระเจ้าเสือ

๓๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ

ผ่านพิภพปีชวด จ.ศ. ๑๐๙๔ พ.ศ. ๒๒๗๕ ค.ศ. ๑๗๓๒

รัชกาล ๒๖ ปี

สวรรคตปีขาล จ.ศ. ๑๑๒๐ พ.ศ. ๒๓๐๑ ค.ศ. ๑๗๕๘

อธิบาย. ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐสวรรคตเดือน ๖ แรม ๕ ค่ำ ปีขาลสัมฤทธิศก เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ พระชัณษา ๗๘

29/08/2565

๓๒ สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร

ผ่านพิภพปีขาล จ.ศ. ๑๑๒๐ พ.ศ. ๒๓๐๑ ค.ศ. ๑๗๕๘

รัชกาล ๓ เดือน

ละราชสมบัติปีขาล จ.ศ. ๑๑๒๐ พ.ศ. ๒๓๐๑ ค.ศ. ๑๗๕๘

อธิบาย. ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร ปราบดาภิเศกเดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ ปีขาล สัมฤทธิศก เสวยราชย์อยู่เดือน ๑ ละราชสมบัติออกทรงผนวชในเดือน ๘

---

๓๓ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์

ผ่านพิภพปีขาล จ.ศ. ๑๑๒๐ พ.ศ. ๒๓๐๑ ค.ศ. ๑๗๕๘

รัชกาล ๙ ปี

สวรรคตในปีเสียกรุงเก่าเมื่อปีกุญ จ.ศ. ๑๑๒๙ พ.ศ. ๒๓๑๐ ค.ศ. ๑๗๖๗

29/08/2565

สังเขปรัชกาลครั้งกรุงเก่า

	พระนาม	ปีเสวยราชย์	รวมปี	สวรรคต
	ราชวงษ์เชียงราย			
๑	สมเด็จพระรามาธิบดี (อู่ทอง) ที่ ๑	ขาล จ. ๗๑๒ พ. ๑๘๙๓	๑๙	รกา จ.๗๓๑ พ.๑๙๑๒
๒	สมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ ๑)	รกา จ. ๗๓๑ พ. ๑๙๑๒	๑	จอ จ. ๗๓๒ พ.๑๙๑๓
	ราชวงษ์สุวรรณภูมิ			
๓	สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พงัว) ที่ ๑	จอ จ. ๗๓๒ พ. ๑๙๑๓	๑๘	มโรง จ.๗๕๐ พ.๑๙๓๑
๔	เจ้าทองลัน	มโรง จ. ๗๕๐ พ. ๑๙๓๑	๗ วัน	มโรง จ.๗๕๐ พ.๑๙๓๑
	ราชวงษ์เชียงราย			
	สมเด็จพระราเมศวร (ครั้งที่ ๒)	มโรง จ. ๗๕๐ พ. ๑๙๓๑	๗	กุญ จ. ๗๕๗ พ. ๑๙๓๘
๕	สมเด็จพระรามราชาธิราช	กุญ จ. ๗๕๗ พ. ๑๙๓๘	๑๔	ฉลู จ. ๗๗๑ พ.๑๙๕๒
	ราชวงษ์สุวรรณภูมิ			
๖	สมเด็จพระนครอินทราธิราช	ฉลู จ. ๗๗๑ พ. ๑๙๕๒	๑๖	มโรง จ. ๗๘๖ พ.๑๙๖๗
๗	สมเด็จพระบรมราชาธิราช (สามพระยา) ที่ ๒	มโรง จ. ๗๘๖ พ. ๑๙๖๗	๑๖	มโรง จ. ๘๑๐ พ.๑๙๙๑

29/08/2565

	พระนาม	ปีเสวยราชย์	รวมปี	สวรรคต
๘	สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ	มโรง จ. ๘๑๐ พ. ๑๙๙๓	๔๐	วอก จ. ๘๕๐ พ. ๒๐๓๓
๙	สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓	วอก จ. ๘๕๐ พ. ๒๐๓๑	๓	กุญ จ. ๘๕๓ พ. ๒๐๓๔
๑๐	สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒	กุญ จ. ๘๕๓ พ. ๒๐๓๔	๓๘	ฉลู จ. ๘๙๑ พ. ๒๐๗๒
๑๑	สมเด็จพระบรมราชาธิราช (หน่อพุทธังกูร) ที่ ๔	ฉลู จ. ๘๙๑ พ. ๒๐๗๒	๔	มเสง จ. ๘๙๕ พ. ๒๐๗๖
๑๒	พระรัษฎาธิราช	มเสง จ. ๘๙๕ พ. ๒๐๗๖	๑	มเมีย จ. ๘๙๖ พ. ๒๐๗๗
๑๓	สมเด็จพระไชยราชาธิราช	มเมีย จ. ๘๙๖ พ. ๒๐๗๗	๑๒	มเมีย จ. ๙๐๘ พ. ๒๐๙๙
๑๔	พระยอดฟ้า	มเมีย จ. ๙๐๘ พ. ๒๐๙๙	๒	วอก จ. ๙๑๐ พ. ๒๐๙๑
	ขุนวรวงษาธิราช	วอก จ. ๙๑๐ พ. ๒๐๙๑	๔๒ วัน	วอก จ. ๙๑๐ พ. ๒๐๙๑
๑๕	สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ์	วอก จ. ๙๑๐ พ. ๒๐๙๑	๒๐	มโรง จ. ๙๓๐ พ. ๒๑๑๑
๑๖	สมเด็จพระมหินทราธิราช	มโรง จ. ๙๓๐ พ. ๒๑๑๑	๑	มเสง จ. ๙๓๑ พ. ๒๑๑๒

29/08/2565

	พระนาม	ปีเสวยราชย์	รวมปี	สวรรคต
	ราชวงษ์ศุโขไทย			
๑๗	สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช	มเสง จ. ๙๓๑ พ. ๒๑๑๒	๒๑	ขาล จ. ๙๕๒ พ. ๒๑๓๓
๑๘	สมเด็จพระนเรศวรมหาราช	ขาล จ. ๙๕๒ พ. ๒๑๓๓	๑๕	มเสง จ. ๙๖๗ พ. ๒๑๔๘
๑๙	สมเด็จพระเอกาทศรถ	มเสง จ. ๙๖๗ พ. ๒๑๔๘	๑๕	วอก จ. ๙๘๒ พ. ๒๑๖๓
๒๐	เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์	วอก จ. ๙๘๒ พ. ๒๑๖๓	ไม่ถึงปี	วอก จ. ๙๘๒ พ. ๒๑๖๓
๒๑	สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม	วอก จ. ๙๙๒ พ. ๒๑๖๓	๘	มโรง จ. ๙๙๐ พ. ๒๑๗๑
๒๒	สมเด็จพระเชษฐาธิราช	มโรง จ. ๙๙๐ พ. ๒๑๗๑	๒	มเมีย จ. ๙๙๒ พ. ๒๑๗๓
๒๓	สมเด็จพระอาทิตยวงษ์	มเมีย จ. ๙๙๒ พ. ๒๑๗๓	๓๖ วัน	มเมีย จ. ๙๙๒ พ. ๒๑๗๓
	ราชวงษ์ปราสาททอง			
๒๔	สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง	มเมีย จ. ๙๙๒ พ. ๒๑๗๓	๒๕	มแม จ. ๑๐๑๗ พ. ๒๑๙๘
๒๕	สมเด็จเจ้าฟ้าไชย	มแม จ. ๑๐๑๗ พ. ๒๑๙๘	๑	วอก จ. ๑๐๑๘ พ. ๒๑๙๙

29/08/2565

	พระนาม	ปีเสวยราชย์	รวมปี	สวรรคต
๒๖	สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา	วอก จ. ๑๐๑๘ พ. ๒๑๙๙	๓เดือน	วอก จ.๑๐๑๘ พ. ๒๑๙๙
๒๗	สมเด็จพระนารายน์มหาราช	วอก จ. ๑๐๑๘ พ. ๒๑๙๙	๓๒	มโรง จ.๑๐๕๐ พ. ๒๒๓๑
	ราชวงษ์บ้านพลูหลวง			
๒๘	สมเด็จพระเพทราชา	มโรง จ. ๑๐๕๐ พ. ๒๒๓๑	๑๕	มแม จ. ๑๐๖๕ พ. ๒๒๔๖
๒๙	สมเด็จพระเจ้าเสือ	มแม จ. ๑๐๖๕ พ. ๒๒๔๖	๗	ชวด จ. ๑๐๗๐ พ. ๒๒๕๑
๓๐	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ	ชวด จ. ๑๐๗๐ พ. ๒๒๕๑	๒๔	ชวด จ.๑๐๙๔ พ. ๒๒๗๕
๓๑	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ	ชวด จ. ๑๐๙๔ พ. ๒๒๗๕	๒๐	ขาล จ.๑๑๒๐ พ. ๒๓๐๑
๓๒	สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร	ขาล จ. ๑๑๒๐ พ. ๒๓๐๑	๒เดือน	ขาล จ.๑๑๒๐ พ. ๒๓๐๑
๓๓	สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร	ขาล จ. ๑๑๒๐ พ. ๒๓๐๑	๙	กุญ จ.๑๑๒๙ พ. ๒๓๑๐

29/08/2565

พงษาวดารโยนก

๑ อธิบายด้วยชนชาติไทย

มหาประเทศอันเปนที่ประดิษฐานบ้านเมืองแห่งชนซึ่งเรียกชาติตนว่า ไทย ไต เรียกประเทศว่า ชาน ซะยาน สาม สยาม เซม เซียม เสียม เซียม นั้น มีปริมณฑลเบื้องอุตรทิศ ตั้งแต่ดินแดนฟากใต้แม่น้ำเจ๋เกียงฤๅแยงซีเกียงในประเทศจีนโปต๋ง คือระหว่างจีนแลอิเบตต่อกันเนื่องลงมาในทักษิณทิศ คือชอนันฤๅชวนหนำ ลื้อ, ลาว, ไทย, ตลอดถึงฝั่งทเลทิศใต้ แลเบื้องตวันตกตั้งแต่ดินแดนฟากตวันออก แห่งแม่น้ำพรหมาบุตรากับแม่น้ำอิรวดีต่อเนื่องมาในประเทศภูกาม สยามยวนแกวถึงฝั่งทเลทิศตวันออก ในบริเวณที่กล่าวมานี้ย่อมมีหมู่ชนที่ใช้ภาษาไทยอยู่เปนพื้น

นักปราชญ์ชาวยุโรปที่ได้เที่ยวตรวจพบเห็น แลได้จดหมายเหตุไว้ มีปรากฏในหนังสือภาษาอังกฤษซึ่งกล่าวเกี่ยวข้องด้วยเรื่องประเทศตวันออกหลายเรื่อง เช่นเรื่องพงษาวดารจีนโบราณ ของมองสิเออร์เคเรือนเดอลากุปเปอริย กล่าวถึงชนซึ่งใช้ภาษาไทย มีปรากฏในภูมิภาคลุ่ม แม่น้ำแยงซีเกียงในประเทศจีนมาแต่ครั้งแผ่นดินจีนกระษัตริย์วงษ์เจ้ยวเต้ ล่วงมานานประมาณก่อนคฤศตศักราชถึง ๒๓๕๐ ปี ก่อนพระพุทธกาล ๑๘๑๔ ปี

อนึ่งโปรเฟศเซอร์ดูแคลศกล่าวว่าชาติไทย ได้ตั้งเปนเอกราชในบริเวณแม่น้ำแยงซีเกียงนั้น มีราชอาณาจักรโดยกว้างตั้งแต่แลดิ

29/08/2565

จุด ๓๓° จนถึง ๓๘° ดีกรี โดยยาวยาวตั้งแต่ลองติจุด ๑๐๖° จนถึง ๑๐๙° ดีกรี มหานครมีนามว่ายิ้ว ฤๅเย้า ฤๅเงี้ยว เมื่อก่อนคฤศตศักราช ประมาณใน ๒๒๐๘ ปี ก่อนพุทธกาลประมาณ ๑๖๖๖ ปี

ในหนังสือมหาราชวงษ์ (พงษาวดารพม่า) ซึ่งแปลแลเรียบเรียงโดยนายพลโทเซอร์อาเธอร์ แต่น่า ๑๑ ถึงน่า ๑๕ กล่าวด้วยการที่มาของไทยซานมาจากมัชฌิมประเทศ อ้างความดำริห์ของอาจารย์แมกซมูเลอร์ผู้ชำนาญภาษาพราหมณโบราณแลอิเบต จีน พม่า อาโพ ซิงโพ มิชมัยซาน ต่าง ๆ ซึ่งร่วมเรียกว่าอิเบโตเบอมัน อาจารย์แมกซมูเลอร์ได้สอบสวนเห็นแน่ว่า ภาษาไทย ซึ่งพม่าเรียกว่าซานนั้นมาแต่ฮินดูแลจีน คำว่าซานคือสยามมาแต่ภาษาเดิมในมัชฌิมประเทศ ลงมาในทิศตวันออกเฉียงใต้ ประดิษฐานตามน่านน้ำพรหมาบุตรา เอราวดี แม่โขง แม่น้ำ เปนปฐม แล้วได้กล่าวต่อไปถึงเรื่องพงษาวดารซานเมืองมณีปูระ ว่าด้วยพวกไทยซานได้เข้ามาตั้งอยู่ในถิ่นประเทศภูกามบัดนี้แต่ก่อนคฤศตศักราช มีมหานครชื่อเมืองหลวง ตั้งอยู่ริมแม่น้ำซวยเวเล (สุวรรณวารี) แม่น้ำนั้นเปนแควแยกจากแม่น้ำอิรวดีฟากตวันตก เหนือเมืองภูกามเก่า กระษัตริย์ผู้ครองเมืองหลวงนั้นทรงนามขุนลาวยี (ลาวใหญ่) ครองนครนั้นเมื่อคฤศตศักราชได้ ๘๐ ปี ตรงกับพุทธกาล ๖๒๒ สืบขัติยวงษาต่อ ๆ มาถึงคฤศตศักราช ๗๖๗ ตรงกับจุลศักราช ๑๒๘ จึงย้ายมหานครมาประดิษฐานเมืองปุง บัดนี้เรียกโมกอง คือเมืองกลอง ต่อมา

29/08/2565

ถึงจุลศักราช ๑๓๙ เจ้าคำฟ้าเจ้าสามคงฟ้า นำพลโยธาเที่ยวปราบปรามชะนะประเทศอาซัมมณีปุระ กระแซ อิเประ รวมเข้าในอาณาจักรกลองพระนครปุง มีเดชานุภาพปรากฏมาถึงจุลศักราช ๑๖๙ เจ้าคำฟ้าทิวงคต บันดาขัตยวงษาของเจ้าคำฟ้าซึ่งไปครองเมืองต่าง ๆ ตั้งแขงเมืองแตกกัน เปนมลนครหลายส่วน ภายหลังพม่ากรุงภุกามเจริญขึ้นเมื่อแผ่นดินอโนรธาโสแผ่ราชอาณาจักร รวมเมืองไทยใหญ่ทั้งปวงเข้าในอาณาจักรพม่า เหตุฉนั้นในภุกามประเทศจึงเปนชาติพม่าแลไทยใหญ่ย่นกัน

คุณนามที่เรียกประเทศว่าสยาม แลเรียกคนว่าไทยไทนั้นมีที่มาดังจะกล่าวต่อไปนี้

เมื่อก่อนชนชาติไทยยังมิได้อพยพมานั้น ถิ่นประเทศข้างทิศใต้นี้ เปนที่อยู่แห่งชนชาติทรวิฬฤๅทรวิเดียนเนื่องเปนอันเดียวกันกับชาวฮินดูข้างทิศใต้ (พังคละ) ซึ่งชาวฮินดูข้างเหนือย่อมเรียกว่าแทตย อสุร ยักษ์ รากษษ

พวกจีนเรียก กุ้ย ก้อ กวย แกว กาว แปลว่ายักษ์ฤๅผี แลเรียกพวกชาติป่าเขาอีกเหล่าหนึ่ง ว่าแม้ว, หม่อย, เมง, เมือง, แมน, คือพวกกุลาเรียน, พาระ, พิระ, พิรุปักข, มิละ, มิลุ พิลุ, ในภาษาฮินดู

พวกอาริยฤๅไทยผู้อพยพลงมาจากทิศเหนือ ย่อมถือว่าพวกเดิมนี้เปนพวกดำ คือพวกที่มีการงานหยาบ แลมีกำเนิดจากสัตวแลต้นไม้มีชาติต่ำ จึงได้เรียกประเทศนี้ว่าประเทศดำฤๅมืด

29/08/2565

คือคำว่า สาม สยาม เสียม เซียม เซียง ซาน แล เจือง จาม แลคำว่า ขอม แขก เขิน เขม เขมา แขม เขมร ขมุ เหล่านี้รวมความแปลว่าดำ คือคนชาติดำฤๅประเทศของคนชาติดำ คือคนเดิมดังกล่าวมานั้น คำว่าขอมนั้นในตำนานเก่า ๆ เมื่อออกนามขอมก็ย่อมมีคุณศัพท์ว่าขอมดำ เพราะคำว่าขอมดำนี้แลภายหลัง ๆ มาจึงกลายเปนขอมดำดินไป

พวกชาติดำที่สมมุติเรียกว่า ขอม แขก จาม เหล่านี้ แต่โบราณกาลย่อมถือลัทธิต่าง ๆ อย่างฮินดู มีสาสนาอินทรพรหมเปนต้น แลตั้งชาติตระกูลเปนกัมโพชะ กุรุ ปุรพาร มรัมมะต่าง ๆ ตามอย่างฮินดูเปนเดิมมา (คือ มอญ เขมร แล ข่า ส่วย ต่าง ๆ ซึ่งมีภาษาคล้าย ๆ กัน)

แต่ชนชาติไทยแลคำว่าไทยนี้ ได้อพยพลงมาจากทิศเหนืออย่างเดียวกับพวกอาริยะอพยพแผ่ลงมาในฮินดูสถาน (ภาคภาษามีจีนเก่าโดยมาก)

คำว่า ไทย ไท ไต ตรงกับคำว่า ทยุ เทวะ เทวตะ แปลว่าสว่าง ขาว ส่วนฟ้าพระอาทิตย์ ในภาษาสังสกฤตเรียกพระอาทิตย์ว่าทยุ แลเรียกพวกอาริยว่าทยุด้วย พระนามพระเจ้าสมันตราช คือปะโรราชนั้นได้มีว่าทัศไทย มีถ้อยคำที่กล่าวออกนามไทยในเรื่องพวกอาริยลงมาชะนะฮินดู ที่นักปราชญ์ชาวยุโรปได้แปลเปนภาษาอังกฤษหลายเรื่อง

29/08/2565

คำว่าไทไตที่มาในภาคภาษาจีนคือ 大 ไต 太 ไท แปลว่าเปนใหญ่ ออกจากอักษร 天 เทียน แปลว่าฟ้า คือความสว่างฤๅส่วนที่ขาวบริสุทธิใสสอาด ซึ่งแบ่งออกจากส่วนมืดฤๅคำอักษร 地 ที คือดินซึ่งภาษาไทยว่าที่

คำว่าเทียนนี้มาในภาษาลาวว่าแถน, ทาน, คำว่าเทียนไท ไต จึงเปนคำใช้เรียกดวงประทีปว่า ดวงเทียน ดวงไต้ แลใช้คำว่า ท่าน เทียน ไท้ ไท เธอ แทนนามเทวดาแลกษัตริย์แลสมณพราหมณาจารีย์ แลในสิ่งซึ่งเปนใหญ่เช่นเดียวกับคำว่า ทิวะ ทิพ เทวะ, อรรค, บ่รม, วร, มหา, เหล่านี้

ในภาษาจีนใช้เปนคำนำนามผู้เปนใหญ่ เช่นคำว่า ฮ่องไทตี้ ฮ่องไทเฮ้า ไทเซียงของ ไทจือ เทียนจือ เหล่านี้เปนต้น

ในภาษาไทยใช้เรียกเทวดา แลกษัตริย์ว่าเทพไท ท้าวไท ท่านไท เรียกพระเถรผู้ทรงศีลาธิคุณว่าเจ้าไท เรียกอิสตรีที่มีศักดิแลมารยาตรว่า อ่อนไทย อรไทย เรียกทิศแรกสว่างว่า ทิศอุไทย เรียกไม้นิโครธที่เปนเทวพฤกษของพวกพราหมณ์ว่าไม้ไทร คือไทย เรียกทองคำที่สุกบริสุทธิ์ว่าคำไต้ เรียกผู้มีอิศรภาพแก่ตนเองว่าเปนไทย คือพ้นจากมืด คำว่าไทยจึงแปลว่าสว่างสุกใส

ชาติไทยได้แผ่อาณาเขตรลงมาทางปลายน้ำ ของ, สาลวิล อิราวดี พรหมา บุตรา ดุจดังชาวอาริยแผ่ลงมาทางปลายน้ำสินธุในมัชฌิมประเทศนั้น ลงมาตั้งประเทศเลาขัว

29/08/2565

(老撾) คือลาวหลวงพระบาง แล้วแผ่มา
(越裳) ยุนชางฤๅยวนเชียง คือลาวเฉียง แลไปอี
(擺夷) ไทยใหญ่

มหานทีอันเปนที่ตั้งคามเขตรนครของไทย สืบมาแต่โบราณนั้น คือ (๑) แม่น้ำอิรวดีฤๅอิราวดี (๒) แม่น้ำสิตังฤๅสโตง (๓) แม่น้ำสาลวิล (สาลวารี) แม่น้ำคงแม่น้ำเขียวก็เรียก น้ำสามแม่นี้ตอนปลายฝ่ายเหนือเปนถิ่นประเทศไทยใหญ่ซึ่งจีนเรียกไช่อี ตอนกลางเปนภูกามประเทศ ตอนปากน้ำแลท่าทเลเปนรามัญประเทศ (๔) แม่น้ำระมิงค์ พิงค์ มาแต่คำว่ามิงค์เมงค์ คือเปนถิ่นของพวกเมงค์ยุต (คล้ายมอญ) ซึ่งยังมีพิชน์พันธุ์อยู่ บัดนี้เปลี่ยนเรียกว่ายาง คือยางขาวยางลายยางแดงยางกระเลอยางซวยกระบางแลอื่น ๆ มีสำเนียงลม้ายคล้ายกันกับมอญ ที่ ๕ น้ำแม่ไคร้ จีนเรียกเกียวลุงเกียง (แกวหลวงกรุง) แปลว่าแม่น้ำมหายักษ ภายหลังเรียกลาวซัวเกียง (ลาวซวากรุง) แม่น้ำแห่งเมืองลาวซวาคือนครหลวงพระบาง ที่เรียกเมืองซวาย้างซัวย้างเซ่าย้าง คำว่าลาวซวานี้ที่กลายมาเปนลานช้าง แต่หาใช่มีช้างตั้งล้านไม่ แม่น้ำนี้ไทยเรียกแม่น้ำของ คือขอม เพราะเปนแม่น้ำใหญ่ในแดนขอมดำ แต่ชาวข้างใต้เรียกเปนโขงนั้นเรียกตามชื่อเกาะใหญ่เหนือลี้ผีซึ่งเปนที่ตั้งเมืองสีทันดร มีนามว่าดอนโขง เหตุเปนที่ไว้โขลงช้างของพวกส่วยช้างทั้ง ๒ แต่ก่อน แม่น้ำโขงฤๅของนี้ตอนปลายฝ่ายเหนือไหล

29/08/2565

มาแต่ประเทศจีนต่อธิเบตมาแต่แนวเขาเดียวกันกับแม่น้ำสาลวิลแลแยงซี แต่น้ำโขงไหลมาแต่ทิศใต้ในประเทศฮุนหนำ เชียงรุ้งซึ่งเปนถิ่นพวก โล้ ลื้อ ลัวะ ลาว แปลว่าชาติเก่าแก่ (๖) แม่น้ำทรงก๊าย จีนเรียกยุนเกียง ฮองเกียง (ฮวนกรุงแม่น้ำต่างประเทศ) สาขาฤๅแควแยกแม่น้ำนี้ยวนเรียกทรงแดง (น้ำดำ) ไทลาวเรียกน้ำแท้ แม่ม่วงก็เรียก ประเทศลาวพวกนั้นในตำนานเชียงแสนเรียกจุฬนีนคร

ภาคภาษาของชนชาติเดิมนั้น แม้ว่ามีนามต่างกันเช่น มอญ เขมร ข่า ส่วย กวย ของแลอื่น ๆ เปนอันมากก็ดีแต่ใช้คำพูดแลวิธีอย่างเดียวกันเพี้ยนแต่สำเนียง ดังคำที่นับเลข ๑, ๒, ๓, ๔, มอญว่า ม่วย บา ไป่ ปอน เขมรว่า มอย ปี ใบ บวน ข่าต่าง ๆ นอกจากจรายกับระแด นับว่า มุย ปา ไป โปน, มุย เบอ แป ปวน, โมน เปือ เปง ปรวน, ยวน นับว่า โมก ฮาย บา โป๊ง ใกล้ ๆ กัน แต่พวกข่าจรายกับระแดนั้นเปนชาติอพยพมาจากเกาะชวามลายู นับว่า ซา ตวา เตา ปา มา นำ ชจุ ชปั้น ตลาปั้น สปลุ ถึงคำพูดอื่น ๆ ก็คล้ายชวามลายู แต่ไทยใหญ่แลลาวนับอย่างจีน คือ อ้าย ยี่ สาม ไส ฤๅ หนึ่ง สอง สาม สี่ ถึงคำพูดอื่น ๆ ก็เปนจีนภาคโดยมาก เช่นคำว่า "หนังสือ" สือ ตัวนี้คืออักษร 士 เด็กนักเรียนเรียก 士子 สือจือ (ลูกหนังสือ) ตำแหน่งยศ

29/08/2565

หลวง	มาแต่	王	อ๋อง
ขุน	,,	軍	กุ๋น
ท้าว	,,	道	เท้า
เจ้า	,,	州	เจา จูเฮา

ภาษาไทยมีจีนพากย์แลมคธพากย์เช่นพื้นดังนี้

เมื่อไทยนำได้ความเจริญมาสู่ประเทศนี้ แลได้ชะนะขอมเปนลำดับมา ตั้งแต่พรหมราชพระเจ้าเชียงแสนลำดับที่ ๔๓ จนถึงไชยศิริราชเมืองไชยปราการ (ฝาง) ผู้มาตั้งเมืองแปป แลรามราชฤๅไสยรังคราชศุโขทัย (พระร่วง) ตลอดมาถึงชั้นพระเจ้ารามาธิบดีอู่ทองศรีอยุทธยา ตีเมืองนครอมได้เมื่อจุลศักราช ๗๑๕ แผ่นดินพระบรมลำพงษราชา

จึงได้ตั้งนามพระนครศรีอยุทธยา แลตั้งนามกระษัตรว่ารามาธิบดี เทียบเรื่องรามาวตารอยุทธยาซึ่งปราบฮินดูฝ่ายใต้ได้ตลอดถึงลังกานั้น เช่นเกียรติคุณนาม

อนึ่งเมื่อครั้งพระนครศุโขทัยยังเปนราชธานีนั้น ใช้คำว่าอุไทยในนามเมือง แลนามกระษัตรบางพระองค์ย่อมมีคำอุไทยอยู่ต้นนามข้างท้ายนามข้าง แต่มักใช้ตัว ฤ แทนอุอย่างสระสังสกฤตจึงเปนพระยา ฤ ไทยราช แลแปลงผมกล้อมคือผมขอมเปนผมมหาอุไทย เพราะการตัดผมนั้นขอมตัดก่อน แลใช้ลองโพกผ้าแทนเกล้าผมเรียกว่าขอมโพกกลอมโพก ภายหลังได้แปลงใช้ชฎาโพก แต่ยังคงคำเรียกกลอมพอกมาจนบัดนี้ แต่คำที่เรียกผม

29/08/2565

มหาอุไทยกลายมาเปนมหาดไทย เพราะตัว ฎ สระนั้นคล้ายกับ ฎ ฏ หนังสือเก่า ๆ ยังได้เห็นใช้สกด ฎ เปนมหาฎอยู่ แต่เพราะไม่มีความที่จะแปลได้ จึงตกลงคงสกด ด เปนมหาด คงแปลว่ามหาเท่านั้น แม้นามกระษัตริย์อุไทยซึ่งใช้เปน ฎ ไทยนั้น บางทีก็เพี้ยนไปเปน ฏ ไทยราช บ่รากฏในแผ่นศิลาจารึกอักษรโบราณเมืองกำแพงเพ็ชร ซึ่งลงพิมพ์ไว้ในหนังสือวชิรญาณ จำนวนเดือนอ้ายปี ๑๒๔๖ เล่ม ๑ ฉบับ ๒ น่า ๑๖๐ นั้น เพราะฉนั้นจึงทำให้เชื่อว่า ฎ ไทย ฎฎ ไทย ฏ ไทย คืออุไทย แลไทยแปลว่าสว่างคู่กับคำว่า จาม ขอม สาม ซึ่งแปลว่าดำว่ามืดนั้นแล

๒ เรื่องตั้งหัวเมืองในลานนาไทย

ในตำนานเมืองพิงค์เชียงใหม่นั้นดำเนินความว่า สมเด็จพระบรมสากยมุนีศรีสรรเพ็ชญ์พุทธเจ้า เสด็จดับขันธ์ปรินิพานณวันอังคารเพ็ญเดือนแปด (เดือน ๘ เหนือคือเดือนหก) ล่วงมาถึงเพ็ญเดือนสิบสอง (คือเดือนสิบ) มหานันทเถรเจ้าได้ถึงอรหัต พระมหากัสสปเถรเจ้ากระทำปฐมสังคายนาย ตัดอัญชนะศักราช ๑๔๘ เสีย ตั้งพุทธกาลเอกศกเปนลำดับมาได้ ๑๐๐ ปี พระยากาลาโศกราชกระทำทุติยสังคายนายลำดับมาได้อีก ๑๑๘ ปี พุทธกาล ๒๑๘ ปี พระเจ้าอโศกธรรมิกราชกระทำตติยสังคายนาย แต่นั้นล่วงมาได้

29/08/2565

อีก ๒๐๐ ปี พุทธกาล ๔๑๘ ปี นางจามเทวีเกิดพุทธกาล ๔๕๖ ก่อเวียงลำภูญ พุทธกาลได้ ๔๕๘ นางจามเทวีมาแต่ละโว้ได้ครองเมืองลำภูญ มหันตยศแลอินทรยศเกิดฝาแผ่ดในปีเดียวกัน นางจามเทวีครองเมืองลำภูญได้ ๕๓ ปี อายุ ๘๒ ปีจุติ พุทธกาลล่วงได้ ๕๒๐ มหันตยศได้ครองเมืองแทนสืบพระวงษต่อมา พุทธกาลล่วงได้ ๕๖๐ พระยาพันธุมัติธรรมิกราชเมืองลังกา ตัดศักราช ๕๖๐ นั้นเสียแล้วศักราชใหม่ ลำดับมาได้ ๓๔๓ ถึงพระยาอาทิตยราช ได้เปนใหญ่ในเมืองลำภูญได้ ๓ ปีก่อพระเจดีย์หลวงเมืองลำภูญ เมื่อศักราชได้ ๓๔๖ ลำดับพันธุมัติศักราชล่วงมาได้ ๖๒๒ ปี จึงพระยาตรีจักขุอนุรธธรรมิกราชกรุงภุกาม เปนใหญ่ในชมพูทวิปตัดศักราช ๖๒๒ เสียเพียงปีจอ ตั้งจุลศักราชใหม่ในปีกุญ

เนื้อความตามที่กล่าวมานี้ เห็นว่าผู้แต่งตำนานเชียงใหม่คิดศักราชผิดเกณฑ์กลับเอาเกณฑ์มหาศักราช ๕๖๐ไปเปนพุทธศักราชเอาเกณฑ์ ๖๒๒ ซึ่งเปนเกณฑ์พุทธศักราชมาเปนมหาศักราช เพราะฉนั้นศักราชจึงหาตรงกับตำนานลำภูญไชยไม่ แท้จริงศักราชเมื่อตั้งเมืองหริภุญไชย คือมหาศักราช ๕๕๖ ตรงกับพุทธกาล ๑๐๗๘ แลเมื่อพระยาอาทิตยราชสร้างพระเจดีย์หลวงนั้นเปนจุลศักราช

แลเนื้อความตำนานหริภุญไชย ในคัมภีร์เดิมอักษรลาวนั้นมีดังนี้ พระพุทธเจ้าส่องทิพจักขุญาณเล็งดูโลกทั้งมวญด้วยอนาคตญาณ ก็หันชาวบ้านหมู่หนึ่งชื่อทละกะวามมีในสามเทสะ คือมี

29/08/2565

ในเมืองพิงค์เรานี้ อันพระพุทธเจ้าจักควรสังคหะกรุณานั้นก็มีแล พระพุทธเจ้าก็หันด้วยทิพจักขุฉันนี้ กูพระตถาคตนิพานแล้ว ด้วยปีเดือนวันได้พันปายแปดปีนั้น มหานครอันหนึ่งชื่อหริภุญไชย จักเกิดมีในสามเทสะนั้นแล้ว สาสนากูตถาคตจักไปรุ่งเรืองในเมืองอันนั้นหมั้นชะละ กูตถาคตก็ควรไว้ธาตุเพื่อเปนประโยชน์แก่โลกย์ทั้งหลายควรแท้จริงแล

เนื้อความนี้สาธกมาพอให้แจ้ง ศักราชที่คลาดเคลื่อนไม่ตรงกันเท่านั้น แต่นี้จะลำดับความตามตำนานเชียงใหม่ต่อไป

ครั้งนั้นพระเจ้าตรีจักขุอนุรุธธรรมิกราช ให้อันเชิญท้าวพระยามหากระษัตริย์ในสากลชมพูทวีป ท้าวพระยาทั้งหลายในนานาประเทศ ก็ได้ไปประชุมพร้อม ยังขาดแต่ลานนาไทยประเทศ หาผู้ใดจักไปพร้อมมิได้ เหตุย่อมีมหากระษัตริย์ เมื่อนั้นอนุรุธธรรมิกราชจึงกล่าวขอต่อสมเด็จอมรินทราธิราช ๆ มีเทวโองการประสาทให้ลาวจกเทวบุตรอันเสวยทิพสมบัติ อยู่ในชั้นดาวดึงษสวรรค์ จุติลงมาเปนใหญ่ในลานนาไทยประเทศ บำรุงพระพุทธสาสนาให้ถาวรสืบไป จึงลาวจกเทวบุตรกับนางเทวธิดา และบริวารพันหนึ่งก็จุติจากเทวโลกย์มาปติสนธิเปนมนุษยโดยอุปปาติกะกำเนิด เปนดังราชกุมารอันมีชัณษาได้ ๑๖ ขวบ ก็ก่ายเกินเงินคือขันไดเงินลงมาจากจอมเขาเกตบรรพต ดอยตุง (ดอยธง) มาสถิตยแท่นเงินภายใต้ไม้หัมากทัน (พุกซา) อันที่มีในน้ำแม่สาย ในแว่นแคว้นไชยวรนครเชียงลาว

29/08/2565

ฝูงชนทั้งหลายได้ทัศนาการ ก็บังเกิดอัจฉริยเอิกเกริกโกลาหล พากันมาสโมสรสันนิบาต แวดล้อมพร้อมกันอันเชิญให้รับราชสมบัติ ราชาภิเศกเปนพระมหากระษัตริย์ในไชยวรนครเชียงลาวที่นั้นเปนแก่ลานนาไทยประเทศ ๕๗ หัวเมือง อยู่จำเนียรมาท้าวเธอก็บังเกิดได้ราชโอรสสามพระองค์ ๆ ใหญ่ทรงนามลาวคอบ องค์กลางทรงนามลาวช้าง องค์น้อยทรงนามลาวเก๊าแก้วมาเมือง ตามนิมิตรซึ่งพระมารดาทรงสุบินเมื่อแรกตั้งพระครรภ์ ว่าได้แก้วตกลงจากอากาศ แลพระราชกุมารนั้นมีพระราชสมภพประสูตรสมัย ในวัน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑ ปีชวดโทศกจุลศักราชได้ ๖๒ โหรถวายพยากรณ์ว่าราชกุมารองค์นี้จะทรงเดชานุภาพมากนัก ครั้นพระราชกุมารทั้งสามทรงพระเจริญไวยแล้ว วันหนึ่งพากันไปจับปูใหญ่ พระพี่ทั้งสองใช้ให้น้องเอาข่ายไปขึงไว้ท้ายน้ำแล้วให้เฝ้าข่ายอยู่ พี่ทั้งสองช่วยกันขุดรูปู ปูนั้นหนีเข้าไปซ้อนตัวอยู่ใต้ผาขุดต่อไปมิได้ ก็เอาก้อนศิลาถมรูปูนั้นเสีย แล้วก็พากันกลับไปหาได้บอกแก่น้องไม่ ฝ่ายลาวเก๊าแก้วมาเมืองเฝ้าข่ายอยู่จนพลบค่ำผิดสังเกต ก็กลับมาตามหาพี่ทั้งสองก็หาพบไม่ จึงทราบว่าพี่ชายทั้งสองหนีกลับไปไม่บอก ก็บังเกิดความพิโรธโทมนัศนัก จึงไปแจ้งความประพฤติเหตุต่อพระราชบิดา ๆ ดำริห์เห็นว่าราชบุตรทั้งสามพี่น้องจะอยู่รวมกันมิได้ จึงสร้างบ้านให้อยู่ต่างกันคนละแห่ง ให้ลาวคอบผู้พี่อยู่บ้านถ้ำ ให้ลาวช้างผู้กลางอยู่บ้านคา ให้ลาวเก๊าแก้วมาเมืองผู้น้องอยู่บ้านผาเล้า ครั้นภายหลัง

29/08/2565

ก็แบ่งราชสมบัติให้ราชบุตรองค์ใหญ่ไปครองเมืองมาเชียงของ ให้ราชบุตรผู้กลางไปครองเมืองยอง แล้วจึงแต่งเครื่องราชบรรณาการไปขอนางแก้วรูปที่พิธิดาพระยาเมืองหลวงภูคาผู้ลุง อภิเศกเปนชายาลาวเก๊าแก้วมาเมือง ครั้นพระยาลาวจกจุติแล้ว ลาวเก๊าแก้วมาเมืองราชโอรส ก็ได้ครองราชสมบัติเปนกระษัตริย์ ในลานนาไทยประเทศสนองพระราชบิดา

เรื่องราวละวะจกราชะฤๅลาวจกนี้ ในตำนานพระธาตุดอยตุงแลตำนานเชียงแสนมีข้อความแตกไปอย่างอื่น ในตำนานธาตุดอยตุงมีว่า "ที่นี้จักกล่าวตำนานมหาธาตุพระพุทธเจ้ามียังในภูเขาตั้งอยู่ท่ามกลางเสียมเกษเกล้าเกษ นครราชธานีสลีเมืองยวนเชียงแสนแล ยังมีภูเขาสามอันตั้งอยู่ปัจฉิมทิศแห่งไชยบุรี แลลำภูเขาสามอันนั้น อันหนึ่งชื่อภูเขาทาตั้งอยู่ทิศอุตรกล่าเหนือ อันหนึ่งชื่อภูเขาย่าเจ้าอยู่ท่ามกลาง อันหนึ่งชื่อภูเขาปู่เจ้าตั้งทางทักษิณ แล้วลำดับเปนดังก้อนเสร้าประสุมกันนั้น นิทานเขาสามก้อนนี้ บัณฑิตยนักปราชญ์เจ้าพึงรู้ดังนี้เถอะ เมื่อพระพุทธเจ้าแห่งเราเมื่อยังทรมานวันนั้น ยังมีลักขุสองผัวเมีย ผู้ผัวชื่อปู่เจ้าลาวจก ผู้เมียชื่อย่าเจ้าลาวจก แลบุคคลทั้งสองผัวเมียมีจกเซ่า (จอบ) คนละ ๕๐๐ ลูกลอกได้ชื่อว่าลาวจก แลบุคคลทั้งสองอยู่เลี้ยงชีวิตินทรีย์ด้วยของไร่ของสวน มีต้นว่าถั่วงาฟักแฟงแตงเต้าพริกขิง หือลาวจกทั้งหลายเอาไปขายแก่ชาวเมืองทั้งหลายเลี้ยงชีวิต แลส่วนลาวจกทั้งสอง

29/08/2565

ผัวเมียก็เปนใหญ่แก่มีลักขุทั้งหลายอยู่ในดอยดินแดนอันเรียงดอยมหาธาตุเจ้านั้นแล เหตุดังอันดอยอันนั้นจึงได้ชื่อว่าดอยบู่เจ้าเพื่ออันแล ส่วนย่าเจ้าลาวจกผู้เมียก็อยู่ดอยทางเหนือ ถัดดอยมหาธาตุเจ้านั้นจึงได้ชื่อว่าดอยย่าเจ้าเพื่ออันแล บุคคลทั้งสองก็มีลูกชายสามคน ผู้พี่ชื่อว่าละวะกุมโภไทยภาษาว่าลาวหม้อแล ผู้กลางชื่อว่าละวะทัสลักขยูไทยภาษาว่าลาวล้าน แลผู้น้องข้อยชื่อว่าละวะคันโรไทยภาษาว่าลาวกลิ่นแล ลูกทั้งสามนั้นอยู่ดอยลูกทางเหนือนั้น ไทยทั้งหลายก็เอาของค้าทั้งหลาย คือว่าหมากแลเกลือเสื้อผ้าชิ้นปลาอาหารทั้งหลาย ไปซื้อขายในดินดอยที่นั้น เปนท่าซื้อท่าขายแก่คนทั้งหลาย ดอยลูกนั้นได้ชื่อว่าดอยท่าตรายถึงกาลบัดนี้แล ส่วนเจ้าลาวจกก็หือมีลักขุทั้งหลาย เอาเครื่องไร่เครื่องสวนแลหน่อไม้ไร่ เอาลงไปขายยังดินดอยที่นั้น เหตุดังอันตลาดนั้น (ตลาด) ได้ชื่อว่าภาดไร่ตรายถึงบัดนี้แล เมืองนั้นก็ได้ชื่อว่าเมืองไร่แล ตั้งแต่นั้นไปน่าบู่เจ้าลาวจกหือเอาหมากพักหมากบวบถั่วงาแตงเต้า ลงมาขายแก่ไทยทั้งหลายอันอยู่บ้านดินดอย เหตุดังอันเมืองอันนั้นได้ชื่อว่าเมืองบวบตรายบัดนี้แล ลาวจกทั้งสองผัวเมียจากันแล้ว แบ่งเข้าของราชสมบัติแก่ลูกทั้งสามคนนั้น ผู้พี่หือกินเมืองสี่ทวง (สี่ดวง) ผู้กลางหือกินเมืองควาน (เมืองกวาง) ผู้น้องหือกินเมืองเหลือก (เอกาแล)

29/08/2565

ทุติยศักราชได้ ๕๖๐ ตัว พระพุทธเจ้านิพานไปได้ ๑๑๘๒ วัสสา ยังมีมหานครอันหนึ่งฝ่ายหนอาคเณย์มีพันเมือง มีราชขัตติยราชวงษาหากสุดเสียหาท้าวพระยาข่อได้มีเมืองยวนเปนเกล้า แลเวลานั้นยังมีพระยาคนหนึ่ง ชื่อว่าอนุรธธรรมิกราชเปนเจ้าในเมืองมารรายฎร์ แลเมืองทลางในชมพูทวีปมี ๘๔๐๐๐ เมืองที่อันมีท้าวพระยามหากษัตริย์นั้น ก็มาพร้อมกันหั้นเสียง แลพระยาอินทราก็ใช้เทวดาเทวบุตรตนหนึ่งลงมาบอกหื้อพระยาตนนั้นว่า หื้อได้ตัดศักราชหั้นแล

เมื่อนั้นท้าวพระยาทั้งหลายก็ไหว้สาพระธรรมิกราช ว่าเมืองไทยยวนทั้งหลายมีพันเมืองเขาข่อมีเจ้า เขาข่อมาพร้อมที่นี้แล เมื่อนั้นพระยวอินทราก็หื้อปฏิญาณซึ่งเทวบุตรทั้งหลายพันตน มีลาวจกเทวบุตรเปนเกล้าก็ก่ายเกินเงิน แต่จอมเขายุคันธรลงมากับด้วยเทวบุตรบริวารทั้งหลายพันหนึ่ง แล้วก็มาอันตรธานกลับหายจากเพศอันเปนเทวบุตรนั้นแล้ว ก็เอาโอปปาติกะเหนือแท่นเงินลูกหนึ่งอันมิได้ร่มไม้หมากทันที่นั้น แล้วก็เกิดเปนคนใหญ่ประมาณ ๑๖ ขวบเข้าพร้อมกับด้วยกันนางราชธิดาหั้นแล เมื่อนั้นเทวดาก็ไปบอกแก่คนทั้งหลายว่าลาวเทวบุตรลงมาเปนเจ้าแก่สูแล สูจุ่งเอารถไปรับเอามาเถอะ ว่าอันเมื่อนั้นเขาก็เอาราชรถไปรารธนาเชิญเอามาแล้ว ก็อุสยาภิเศกหื้อเปนเจ้าแก่เมืองไทย แล้วก็รับเอาคำแห่งพระยาธรรมิกมาแล้ว ก็ข่าวท้าวพระยาทั้งหลายมี ๙๙๘ เมือง เว้นแต่เมืองหริภุญไชยกับเมืองศุโขทัยเท่านั้น เหลือกว่านั้นก็มาพร้อม

29/08/2565

กับด้วยพระยาเสี้ยงแล้วก็ตัดศักราชอันพระยาตรีจักขุตั้งไว้ได้ ๕๖๐ ตัวนั้นเสียในปีเปิดเส็ดกลางคืน เดือนห้าออกค่ำหนึ่งวันอาทิตย์ยามจักใกล้รุ่ง แล้วจึงตั้งศักราชใหม่ตัวหนึ่งยามรุ่งแจ้งวันจันทร ปีใหม่เปนปีกัดไก่แล แล้วก็ผ่อเล็งขึ้นภายบนก็หันเกินเงินนั้นหกขึ้นเมื่อบ่อเสี้ยงยังหันเงินยังอยู่แล เมื่อนั้นก็พร้อมกันสร้างเวียงขุดคือกว้าง ๕๐๐ วา ยาว ๑๕๐๐ วา ยาวไปตามแม่น้ำ ก่อเม็ดปราการล้อมแท่นเงินแลต้นหมากทันที่ท่านเอาโอปปาติกะชาตินั้นแล้ว ก็เรียกชื่อว่าเวียงหิรัญนครเงินยังเชียงแสน ว่าอันเหตุนิมิตรเกินเงินนั้นแลที่ต้นหมากทันนั้นท่านก็สร้างหือเปนมหาเจดียวิหารแล้ว ก็เรียกชื่อว่าวัดสังฆาแก้วดอนทันว่าอันแล ในยหนึ่งว่าวัดสังฆายางเงินก็ว่าแลแท่นเงินนั้นพระยาเจ้าท่านก็ม้างเอาแจกจ่ายสร้างกินทานมากนักแลนามวิเศษแห่งท่านนั้นก็เรียกชื่อว่าพระยาลาวจักราชว่าอันแล เมื่อนั้นท้าวพระยาทั้งหลาย ๙๙๘ เมือง ก็รับเอาราชอาชญาแล้วก็อำลาพระยาลาวจกราชเจ้า แล้วก็หนีเมือหาบ้านเมืองที่อยู่แห่งเขาท่านหั้นแล แล้วก็กระทำบุญไปทุกบ้านเมือง สาสนาพระพุทธเจ้าก็กานกรงรุ่งเรืองมากนักแล แต่นั้นมาเมืองยวนลานนาแลเมืองลานช้างทั้งสองนี้ จึงเรียกว่าลาว ๆ ว่าอันแต่นั้นมาแล เรียงนั้นมาศักราชได้ ๒ ตัวปีกดไจ้ ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งมีนามกรว่าญาณรังษีว่าอัน ท่านก็รู้ปวัติข่าวสารว่าสาสนาพระพุทธเจ้า อันตั้งอยู่ในโยนกประเทศที่นั้นรุ่งเรืองมากดังอัน พระมหาเถรเจ้าก็ไปนิมันตนามหาธาตุเจ้าองค์หนึ่ง ใหญ่ประมาณเท่าแก่นหมากทันเปนธาตุวามหานุกัง คือว่าธาตุ

29/08/2565

กระดูกคางกล่ำซ้าย แห่งพระพุทธเจ้านั้นแต่เมืองปาตลีบุตรนคร แล้ว ก็เอามารอดพระยาลาวจกราชเจ้าในเมืองหิรัญนครเงินยาง เชียงแสนที่นี้แล้ว เมื่อนั้นพระยาลาวจกราชเจ้าท่านก็มีใจชมชื่น ยินดีกับด้วยมหาธาตุเจ้าแล กับด้วยมหาเถรเจ้ายิ่งยศนักแล เมื่อ นั้นพระยาก็ไหว้สาพระมหาเถรเจ้าว่าสถานที่ใดยังจะควรตั้งพระมหาธาตุ เจ้าที่ใดดี ผู้ข้าก็ขอเจ้ากูพอไปแหนหื้อผู้ข้าทั้งหลายแก่เถอะ เมื่อ นั้นพระมหาเถรเจ้าก็จึงนำเอาตนพระยาเจ้า เปนเกล้ากว่าแสนเสนา อำมาตย์ แล้วก็พร้อมกันนิมันตนาพระมหาธาตุขึ้นไส่สีวิกากาญจน์ แลมีพระมหาเถรเจ้าเปนเกล้า ก็ราอนาพระมหาธาตุเจ้าเสด็จขึ้น ไปถึงหัวเวียงแล้ว เมื่อนั้นญาณรังษีเถรเจ้าก็แหนยังที่จะตั้งยังมหา ธาตุเจ้าเจดียเจ้า อันจักเปนที่ประจุยังมหาธาตุเจ้านั้น ยังที่หัวเวียง จะใกล้สุดนั้น ฐานที่นั้นเปนดอนงามนัก ทรงสถานเปนดังหลังเต่า นั้นแล ดังฤๅแลมหาเถรเจ้าชื่อยว่าหื้อตั้งมหาธาตุเจ้าในที่นั้นอันจา ก็ เหตุยามเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรมานอยู่วันนั้น ก็เสด็จเข้ามาเมตตา พระยาตนเปนเจ้าเวียงโยนกนครเก่านั้นอันนั้น ทัดกาลยามนั้นช้าง มงคลแห่งพระยาเจ้าเมืองนั้น ได้หันพระพุทธเจ้าแลสาวกเจ้าหลาย นัก ก็สดุ้งแล่นหนีมาถึงที่นั้นแล้วก็ร้องแสนนำแล่นคืนไป ร้องแสน อยู่ท่ามกลางสันดอนที่นั้นถ้วนสามที เมื่อนั้นพระสัพพัญญูเจ้าก็ทำ นายว่า ภายน่าเมืองจะไปตั้งอยู่ที่นั้น จะได้ชื่อว่าเมืองช้างแสนชะละ

29/08/2565

ว่าอันเหตุนั้น พระมหาเถรเจ้าพร้อมกับด้วยพระยา เอามหาธาตุเจ้าไปบันจุตั้งไว้ที่นั้นก่อหื้อเปนเจดีย์บริบูรณ์แล้ว ใส่ชื่อว่าอารามเชียงมั่นช้างคุ้งว่าอันแล แต่นั้นไปท่านก็สร้างเวียงแถมลูกหนึ่ง กวมแม่น้ำใหญ่ไหลมาหนตวันตก ยาวส่งสถานดังผักฝ่างนั้น จึงใส่ชื่อว่าเมืองฝ่างว่าอันแล ด้วยเดชะพร้อมสามสิบสองพันนาเงินยางแลเมืองฝ่างสามพันนา เมืองสาดห้าร้อยนา เมืองหางคือรังรุ้งห้าร้อยนา จะวาดน้อยยางห้าร้อยนา เปนสามหมื่นสี่พันนาก่อนแล ลูนนั้นควานช้างที่นั่งท่านก็ไปหาช้างก็หายรอยเสีย มันก็ไปหันรอยช้างตัวหนึ่งใหญ่สามสอก เที่ยวไปไกลห้าร้อยวา แล้วก็หายเสียมันก็ไปน่า ก็พบพรานป่าผู้หนึ่งร้อยเต่ามา มันก็ถามว่าแคว้นนี้ช้างป่ามีกา พรานป่าว่าบ่อมีสักเตือว่าอันแล ที่นั้นจึงเรียกว่าบ้านรอยเต่าแล เมื่อนั้นมันก็คืนมาหันรอยช้างมันดังเก่า มันได้ช้างแล้วก็มาไหว้สาพระยาตามดังมันไปหันนั้นแล พระยาเจ้าก็ไปตั้งเวียงที่นั้นลูกหนึ่ง แล้วก็ใส่ชื่อว่าเวียงเชียงรอยว่าอัน เมื่อภายลูนก็แปลชื่อไปว่าเชียงรายว่าอันแล ที่บ้านรอยเต่านั้นก็แปลชื่อไปว่าเชียงของว่าอันแล ส่วนว่าพระยาลาวจกราชเจ้าท่านก็อยู่เวียงเงินยางเชียงแสนแลเมืองฝ่างเชียงรายทั้งสามนั้นแล ท่านก็มีราชบุตรตนผู้พี่ชื่อว่าลาวก่อ ผู้กลางชื่อว่าลาวเกือ ผู้น้องซ้อยชื่อลาวเก้าแล

ข้อความตามตำนานธาตุดอยตุง แลตำนานเชียงแสนที่สาธกมานี้ เพื่อให้เห็นความชัดว่า ลาวจกเทวบุตรซึ่งจุติมาเปนต้น

29/08/2565

วงษกระษัตริย์ลาวนั้น หากระเปนแต่ตระกูลลาวจกอุปถากพระธาตุดอยตุงสืบมาแต่ก่อนนั้นเอง เพราะมีเรื่องราวประวัติละม้ายคล้ายคลึงกัน แต่เรื่องสร้างเมืองเชียงแสนเชียงรายแลเมืองฝางนั้นในตำนานสิงหนวัติว่าพระเจ้ามังรายนะราช สร้างเมืองดอนมูลให้ราชบุตรผู้ทรงนาม พระองค์ไชยนารายน์ เมืองนั้นจึงได้ชื่อว่าไชยนารายน์กลายมาเปนเชียงราย แต่ในตำนานหิรัญนครว่าพระยาลาวจกราชสร้างขึ้นเพราะเหตุพบรอยช้างใหญ่ จึงให้ชื่อเมืองเชียงรอย กลายมาเปนเชียงราย แต่ในตำนานเชียงใหม่ ว่าพระยาเม็งรายสร้างจึงได้ชื่อว่าเชียงรายตามนามพระยาเม็งราย ข้อความทั้งสามตำนานนี้มิได้ยุติต้องกัน แม้นนามเมืองเงินยาง แลเชียงแสน ในตำนานก็หลีกเลี่ยงเถียงกันอยู่ คือในเบื้องต้นกล่าวว่าเพราะเหตุบันไดเงินซึ่งละวะจักราชะเทวบุตรก่ายลงมายังค้างอยู่ จึงเรียกเงินยังฤๅเงินยางฤๅหิรัญนคร บางแห่งเรียกว่าไชยบุรี แลเชียงลาว แต่ในลำดับต่อไปกลับว่าพระยาลาวเคียง เสด็จไปประพาศป่ายางริมน้ำแม่ลว้านที ได้ทอดพระเนตรเห็นนิมิตรไม้โพธิเผือกดังเงิน อยู่ณท่ามกลางป่ายาง จึงไปสร้างพระนครในที่นั้น ตั้งหลักเมืองในวัน ๑ เดือน ๖ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ยามรุ่งพระจันทรเสวยฤกษ ๑๖ จิตรฤกษจุลศักราช ๓๕๓ ขนานนามว่าหิรัญนครเงินยางตามนิมิตรต้นโพธิเงินในท่ามกลางป่ายางนั้น แลพระยาลาวเคียงนี้ตามตำนานเชียงใหม่ว่าเปนลำดับที่ ๙ ตั้งแต่ละวะจักราชต้นวงษมา แต่ในตำนานพเยาว่า

29/08/2565

เปนลำดับที่ ๒๙ แต่ในตำนานเชียงแสนเปนลำดับที่ ๑๒ คือนับแต่ลาวเก๊าแก้วไปได้ ๑๐ กระษัตริย์ จึงถึงพระยาลาวจังกาเรือนคำแก้วเสียเมืองแก่พระยาน่าชื่อก้อคำล้าน ถัดนั้นจึงถึงพระยาลาวเคียงยกย้ายไปสร้างพระนครณที่ใกล้ธาตุพนมหลวงคือดอยตุง

อีกตำนานหนึ่งได้พบในสมุดจดหมายเหตุ ฝรั่งเศสครั้งกรุงเก่า กล่าวด้วยปฐมวงษของสมเด็จพระนารายน์มหาราชมีความว่าพระปฐมสุริยเทพฤๅไทยสุวรรณบพิตร ครองไชยบุรีมหานคร (เข้าใจว่าไชยบุรีเชียงแสนโบราณ) เมื่อพระพุทธสาสนาล่วงแล้วได้ ๑๓๐๐ พรรษา จุลศักราชได้ ๑๑๘ ปี สืบเชื้อวงษต่อ ๆ มาได้ ๑๐ ชั่วกระษัตริย์องค์ที่สุดทรงนาม อิโปยาสุนทรเทพมหาเทวะราช ยกไปตั้งพระนครใหม่อยู่ที่ธาตุนครหลวง (ในที่นี้น่าจะตรงกับเรื่องพระยาลาวเคียงสร้างหิรัญนครณที่ใกล้ธาตุดอยตุง) สืบพระวงษานุวงษต่อ ๆ มาอีก๑๒ เช่นราชวงษจึงถึงพระพนมศรีไชยยกลงมาตั้งนครไทย เมื่อพระพุทธสาสนกาลล่วงได้ ๑๗๓๑ พรรษา จุลศักราชได้ ๕๔๘ (นครไทยหรือนครชุมนี้เปนนามเมืองเฉลียงกำแพงเพ็ชร น่าจะเปนครั้งลงมาตั้งเปนเมืองแปป) สืบพระวงษมาได้อีก ๔ ชั่วกระษัตริย์ จึงถึงพระเจ้ารามาธิบดีอู่ทอง แรกไปครองเมืองเพ็ชรบุรีก่อน ครั้นได้ราชสมบัติจึงสร้างกรุงเทพมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุทธยาที่ตำบลหนองโสน เมื่อพุทธกาลล่วงได้ ๑๘๙๓ จุลศักราช ๗๑๒ สืบกระษัตริย์ขัตติยวงษาต่อ ๆ มาถึงสมเด็จพระนารายน์มหาราชเปนลำดับที่ ๒๕ นับตั้งแต่พระเจ้ารามา

29/08/2565

ธิบดีอู่ทองมา แลเปนลำดับที่ ๕๒ นับตั้งแต่พระปฐมสุริยเทพฤไทยสุวรรณบพิตรเปนต้นมา

ข้อความตามปริยายนี้ดูใกล้เคียงกับความในดำเนินเบื้องต้นในพระราชพงษาวดารซึ่งมีปรากฎว่า พระโอรสนัดดาพระเจ้าไตรตรึงษ์ครองราชสมบัติสืบต่อกันมาได้ ๔ ชั่วแผ่นดินจึงถึงบุรุษย์แสนปมได้ราชธิดาพระเจ้าไตรตรึงษ์แลได้อินทรเภรีนฤมิตรเมืองเทพนคร เมื่อจุลศักราช ๖๘๑ ครองราชสมบัติมาถึงจุลศักราช ๗๐๖ ก็เสด็จทิวงคตพระเจ้าอู่ทองได้ครองราชสมบัติสืบต่อไปได้ ๖ ปี จึงสร้างกรุงเทพพระมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุทธยา

ข้อความตามตำนานต่าง ๆ ที่ได้เทียบทานกันดูก็เห็นได้ว่าเรื่องลาวจักราชนั้น เปนแต่อ้างเอานามลาวจกต้นตระกูลซึ่งตั้งขึ้นภายหลัง เมื่อวงษ์กระษัตริย์โบราณอพยพลงมาตั้งประเทศข้างใต้แล้วประเทศฝ่ายเหนือว่างกระษัตริย์มาถึงพระเจ้าอนุรุธธรรมิกราชฤๅอโนรธาโส บำรุงพระพุทธสาสนาในประเทศภุกาม แลเพื่อจะยังพระพุทธสาสนาให้เจริญทั่วไปในลานนาไทยประเทศ จึงได้เลือกสรรได้ตระกูลลาวจกขึ้นเปนพระยาประเทศราช แต่เวลานั้นเมืองหริภุญไชยแลศุโขไทยยังเปนเอกราชอยู่ละส่วน ๆ แต่ในเวลาโน้นนามเมืองเชียงแสนเชียงรายยังไม่ปรากฎ คงเรียกแต่ว่าไชยบุรี เชียงราว (คือเชียงลาว) ฤๅนาคบุรี นาเคนทร เปนต้น ต่อเมื่อพระยาเม็งรายไปครองสร้างแปลงขึ้นใหม่จึงชื่อเชียงรายตามนามพระยาเม็งราย แล

29/08/2565

ฝ่ายเชียงแสนนั้นพระยาแสนฟูไปสร้างขึ้นใหม่ จึงได้นามว่าเชียงแสนตามนามพระยาแสนฟู ครั้นพระยาเม็งรายชนะเมืองหริภุญไชยแล้วมาสร้างเมืองใหม่ณะแม่น้ำระมิงค์ฤๅพิงค์ ยังมิได้ขนานนามชนทั้งหลายจึงได้พากันเรียกเชียงใหม่ (คือเมืองใหม่) บ้าง เรียกเมืองพิงค์ตามนามแม่น้ำบ้าง ครั้นภายหลังได้ขนานนามว่านพบุรีนามสามัญทั้งหลายประมวญเข้าด้วยกันเปนนพบุรีศรีพิงค์ไชยเชียงใหม่ (เช่นเดียวกับถนนใหม่เจริญกรุง)

แต่นี้จะกลับกล่าวเรื่องพระยาลาวเคียงต่อไป เมื่อพระยาลาวเคียงได้ครองราชสมบัติได้ ๓ ปี อยู่มาวันหนึ่งเสด็จไปประพาศป่าไม้ยาง อันมีจิมใกล้น้ำแม่ละว้านที่เรียกว่าบ้านยางเสียวใกล้ปริเวณพระธาตุดอยตุง ได้ทอดพระเนตรเห็นไม้โพธิต้นหนึ่งมีวรรณชาดผ่องดังเงิน อยู่ในท่ามกลางป่ายาง เปนไชยภูมิดี มีพระประสงค์จะใคร่สร้างพระนครใหม่ในที่นั้น จึงตรัสแก่มุขมนตรีทั้งปวงว่า บ้านเมืองใดหารั้วเวียงเชียงแก่นมิได้ดังเมืองเชียงรายนี้ ไม่สมควรเปนราชธานี เยียว่ามีข้าศึกสัตรูมาก็หาที่มั่นมิได้ หางองบุหมอนกูตกไหนควรกูไปสร้างเมืองณที่นั้น อำมาตย์ทั้งหลายก็เห็นพร้อมโดยพระราชบริหาร จึงกะเกณฑ์กันไปแผ้วถางสร้างนครณที่ตำบลยางเสียวนั้นขุดวักตัดเอาตั้งแต่หัวยางอันหนึ่งไปเกี่ยวเอาถ้ำอันหนึ่ง แล้วตัดขึ้นไปทิศเหนือถึงแม่น้ำอันหนึ่งชื่อแม่ละว้านที (คือน้ำแม่สาย) ข้างตวันออกเอาตีนนาเปนแดน ในจังหวัดนี้ให้แผ้วพันราบเพียงเรียงงาม

29/08/2565

ที่สูงก็ให้คร่ำ ที่ต่ำก็ให้ย่อ ที่หลักตอก็ให้สิน ที่หินผาก็ให้เพิกซ้ำ ที่แม่น้ำก็ให้ก่ายขัวข้าม แล้วให้ตั้งหลักอินทขิณคือหลักเมือง ฝังศิลาจาฤกวันเวลาฤกษ์ยามอันสร้างพระนครนั้น มีว่าจุลศักราชได้ ๓๕๓ ตัว ในมะแมฉนำกำโพชพิไสย ไทยภาษาว่าปีรวงเมดเสด็จเข้ามาในคิมหันตอุตุวิสาขปุณมี ไทยว่าเดือนหกเพ็งเม็งอาทิตย์ไทยกดสียามกองงาย อาทิตย์พุฒอยู่มิน เสาร์อยู่สิงห์ พฤหัศอยู่มังกร อังคารอยู่พฤศพ จันทรจรณยุติเสวยฤกษ์สิบหกในกัญญะราษี ชื่อจิตรฤกษ เมืองอันนั้นได้ชื่อว่าเวียงยางสาย ถ้ำอันนั้นได้ชื่อว่าถ้ำเกียว น้ำแม่ละว้านั้นได้ชื่อว่าน้ำแม่สายมาต่อเท่าบัดนี้ ครั้นสถาปนาพระนครสำเร็จบริบูรณ์แล้ว พระยาลาวเคียงเสด็จเข้ามาครองราชสมบัติในพระนครใหม่นี้ได้ ๒๓ พรรษา ก็เสด็จทิวงคต พระราชโอรสแลนัดดา ได้ครองราชสมบัติสืบต่อ ๆ กันมา ในตำนานพะเยาว่าได้ ๑๒ ชั่วแผ่นดิน แต่ในตำนานเชียงใหม่ว่าได้ ๘ ชั่วแผ่นดิน ถึงขุนเงินไนยหนึ่งเรียกขุนเงินเรือง ได้เปนใหญ่ในหิรัญนครเงินยาง ขุนเงินมีราชบุตร ๒ องค์ ผู้พี่ชื่อขุนชิน ผู้น้องชื่อขุนจอมธรรม พระราชบิดาให้ขุนจอมธรรมไปครองเมืองภุกามยาว (พะเยา) ฝ่ายใต้ ซึ่งตั้งอยู่ณเขาชมพู คือดอยด้วนใกล้น้ำแม่ใสตา คือแม่อิง เมืองนั้นมีปราการ กว้าง ๑๐๐๐ วา ยาว ๑๑๐๐ วา คูกว้าง ๗ วา มีประตู ๘ ช่อง เบื้องตวันตกสูง ตวันออกต่ำ มีสระใหญ่อยู่หนอิสาณ แลพายัพเปนไชยภูมิอันประเสริฐ แลด้วยเหตุซึ่งเมืองนั้นตั้งอยู่ที่สุด

29/08/2565

ห่างเขาชมพู อันเปนสันยาว จึงมีนามปรากฏว่าภุกามยาว ภายหลังจึงกลายมาเปนพะเยา ครั้งนั้นมีจำนวนพลเมือง ๑๗๐๐๐๐ จัดเปนแขวงจังหวัดได้ ๓๖ พันนา คือราษฎรคนหนึ่งกำหนดให้นาจุเข้าเปลือกห้าหมื่น (ตรงกับ ๕ ถัง) ไพร่ ๕ คนยกเปนหัวนาคนหนึ่ง ห้าหัวนายกเปนหมวดนาหนึ่ง ในพันนา ๓๖ แคว้นนั้น คือ ๑ พันนาเชียงดี ๒ พันนาน้ำเซาะ ๓ พันนาแคว้งคง ๔ พันนาปั่น ๕ พันนามหาด ๖ พันนาบูน ๗ พันนาโคกหลวง ๘ พันนาแลง ๙ พันนาแหน ๑๐ พันนาพูน ๑๑ พันนาแคว้นนาย ๑๒ พันนาคง ๑๓ พันนาเพ็ง ๑๔ พันนาแพง ๑๕ พันนาแจ้ตาก ๑๖ พันนาตอหวาย ๑๗ พันนาตอไคร้ ๑๘ พันนาดิน ๑๙ พันนาพุงเมือง ๒๐ พันนาฉนาก ๒๑ พันนาแจ้โหน ๒๒ พันนาม่วง ๒๓ พันนาครัว ๒๔ พันนาสาน ๒๕ พันนากุเลาน้อย ๒๖ พันนาทาน ๒๗ พันนาลอใต้ ๒๘ พันนาแคว้นออย ๒๙ พันนาเชียงเคียน ๓๐ พันนาอง ๓๑ พันนาไชย ๓๒ พันนาแก้ว ๓๓ พันนาเชียงเครื่อง ๓๔ พันนาฉางหลวง ๓๕ พันนาริน ๓๖ พันนาเริง พันนาเหล่านี้ คือตำบลบ้านขึ้นเมืองหลวง แลมีกำหนดแดนเมืองหนหรดีตั้งแต่ดอยหลักไก่ ไต่สันเขาไปหนบูรพ์ ไปถึงขุนห้วยผากาดตาดม่านปางสีพันไหมสามเชือ สบห้วยน้ำกุ ล่องน้ำพุงไปจับน้ำยม (คือแควสวรรคโลก) ขึ้นตามน้ำยมไปจับปากน้ำปั่น แล้วไปจับปากห้วยบ่อทอง แล้วไต่ตามสันเขาไปจับตาด ๒๐ วา แล้วไปจับแปหลวง ไต่แปหลวงไปจับกิ่วเขาลิ้ม แล้วไปจับกิ่วม่วงกิ่วแก้วแลกิ่วสามขวง คือปักเสาศิลาไว้ที่นั้น ๓ ต้น แต่นั้นไปจับกิ่วฤาษีกิ่วน้ำใสตา ข้ามไปจับกิ่วช้าง กิ่วงูมน กิ่วขาเตียะ กิ่วแม่กาด ขึ้น

29/08/2565

ไปดอยปางไคร้ ถึงขุนแม่กาด ไต่ไปทิศตวันตกเฉียงใต้ ตามแนวเขาแปสันกลางไปข้วงกุดไปจับน้ำแก้ว ขึ้นน้ำแก้วไปจับกิ่วแก้วดอยปุย แล้วไปจับแม่คาว ขึ้นน้ำคาวไปจับกิ่วม่วงไต่แป่ไปทิศใต้ ถึงกิ่วรูเหลา ไต่สันไปจับม่วนจิกจ้อง ล่องไปกิ่วขุนถ้ำ ไปจับดอยตังยาย ไปตวันตกดอยหนวก จับผาคอกวัวถึงหนองแจ้นานไปบรรจบเขาหลักไก่เปนแดนชั้นใน แลนอกนี้ยังมีเมืองขึ้น คือเมืองลอง เมืองเทิง เชียงลง คอยชลาวกลาวออยแช่เลียง หนองขวางแช่หลวง แช่หม เมืองวัง รวมในอาณาเขตรมณฑลเมืองพเยาส่วนหนึ่ง ซึ่งลงมาต่อแดนกันกับแดนหริภุญไชย แลเขลางค์ลำปะกะนคร ขุนจอมธรรมครองเมืองพะเยาได้ ๓ ปี มีราชโอรสองค์หนึ่งประสูตรณวันอังคาร ขึ้นค่ำเดือนเจ็ด คือเดือนห้าปีเถาะเอกศก จุลศักราช ๔๖ เวลาไกล่รุ่ง อาทิตย์,จันทร,เสาร์, อยู่เมษ ราหูอยู่กุมภ์ พุฒอยู่มีน อังคารอยู่มังกร พฤหัศอยู่กรกฎ ศุกรอยู่ตุล ลักขณาอยู่มีน โหรถวายพยากรณ์ว่าราชกุมารนี้ จะเปนจุลจักรพรรดิ์ปราบชมพูทวีป พระราชบิดาให้ขนานนามวาขุนเจือง ในตำนานกล่าวว่าเทพยดาเอาเครื่องทิพยสามประการ คือแส้ทิพย ดาบทิพย คณฑีทิพย มาวางไว้ข้างกายพระราชกุมาร (คือแส้แลดาบเจืองซึ่งตกอยู่กับข่าจะรายทุกวันนี้) ครั้นขุนเจืองมีชนมายุได้ ๓ ขวบพระมารดาประสูตรราชบุตรเปนชายอีกองค์หนึ่ง บิดาให้ชื่อว่าขุนซอง ครั้นราชกุมารทั้งสองเจริญไวย ได้ศึกษาศิลปสาตรเชิงช้างเชิงม้า แลเพลงอาวุธชำนิชำนาญทุกอัน ครั้น

29/08/2565

ขุนเจืองมีชนมายุได้ ๑๖ ปี ไปคล้องช้างเมืองน่าน พระยาน่านตนชื่อว่าพละเทวะ ยกธิดาผู้ชื่อนางจันทร์เทวีให้เปนภรรยาขุนเจือง แล้วขุนเจืองไปคล้องช้างเมืองแพร่ พระยาแพร่ตนชื่อพรหมวงษ์ ยกธิดาผู้ชื่อว่านางแก้วกษัตรีให้แก่ขุนเจือง ๆ มีช้างเปนอันมาก แลในตำนานกล่าวว่าได้ช้างพางคำ อย่างเดียวกันกับพรหมกุมารในตำนานเชียงแสน แลได้เปนอุปราชเมืองพะเยา ครั้นขุนจอมธรรมพระราชบิดาครองราชสมบัติได้ ๔ พรรษา ชนมายุได้ ๕๘ พรรษาทิวงคต ขุนเจืองได้ครองเมืองพะเยาแทนบิดา สืบมาได้ ๖ ปีมีศึกแกวมาตีเมืองหิรัญนครคือเงินยาง ขุนชินผู้ลูกซึ่งครองเมืองหิรัญนครเงินยางให้หมื่นพิจิตรถือราชสาสนมาถึงขุนเจือง ว่าบัดนี้ท้าวกาวแลเองกายกรีพลมามากนัก ขอให้ขุนเจืองรีบมาช่วยป้องกันเมือง ขุนเจืองจึงให้เกณฑ์พลเมืองพะเยาแลเมืองขึ้น คือเมืองพร้าว เมืองลอ เมืองเทิง เชียงแลง เมืองครอบ เมืองกาว เมืองงาว เมืองออย เมืองพราน เมืองแช่เลียง เชียงแจ้ เชียงต่อ เชียงช้าง แจ้ขอด หนองขวาง แจ้หลวง แจ้เหียน แจ้ลู่ง แจ้หม เมืองวัง ได้คน ๑๓๓๐๐๐ ช้างเครื่อง ๗๐๐ ม้า ๓๐๐๐ ออกตั้งทัพตอนไชยตวันตกหนองหาง แล้วยกไปทางเมืองคัว เชียงตั้งเชียงช้าง ไปถึงเมืองเงินยาง ได้ผจญกองทัพแกวแตกฉานไป แล้วขุนชินจึงยกราชธิดา ชื่อนางอั้วคำคอนเมือง ให้เปนชายาขุนเจือง แล้วขุนเจืองก็เวนราชสมบัติให้ลูกตนผู้ชื่อว่าลาวเงินเรือง ครองเมืองพะเยา ให้ขุนชินผู้ลูกครอง

29/08/2565

เมืองหิรัญนคร ส่วนขุนเจืองก็ยกรี้พลไปผจญณะเมืองล้านช้าง ได้อาณาเขตรล้านช้างแล้ว ก็ยกไปตีเมืองแกว ได้ประเทศแกวทั้งหมดแล้ว ท้าวพระยาสามนตราชทั้งหลาย มีพระยาช่อซือเจ้าลุ่มฟ้าเก๊าพิมานเปนประธาน ก็มาชุมนุมกันยังภูเหิดในเมืองแกวพระกันกระทำการปรายดาภิเศกขุนเจือง เปนพระยาจักรราชะในเมืองแกว ในปีขานวันอังคารเดือนสี่ (คือเดือนยี่) ขึ้นเก้าค่ำเวลากลองงาย จุลศักราชได้ ๔๙๖ ขุนเจืองครองเมืองแกวพระกันได้ ๓ ปี กับ ๙ เดือน จึงให้พระยาช่อลุ่มฟ้าเก๊าพิมาน แปลงลายจุ้มลายเขีย ให้แก่ลูกตนผู้ชื่อลาวเงินเรือง เปนพระยาในเมืองเงินยางเชียงราว ส่วนขุนเจืองครองเมืองแกวได้ ๑๔ ปี มีราชบุตรกับนางอู่แก้วธิดาพระยาแกว ๓ องค์ ผู้พี่ชื่อท้าวผาเรือง ผู้กลางชื่อยี่คำหาว ผู้น้องชื่อสามชุมแสง ครั้นราชกุมารเจริญไวยแล้ว จึงยกราชสมบัติเมืองแกวให้แก่ท้าวผาเรืองผู้เปนลูกใหญ่ ให้ลูกผู้กลางชื่อยี่คำหาว ไปเปนพระยาในเมืองล้านช้าง ให้ลูกผู้น้อยชื่อสามชุมแสง ไปเปนพระยาในนันทบุรีคือเมืองน่าน ส่วนขุนเจืองก็พาหมู่รี้พลไปผจญเมืองแกวแมนตาทอยขอยฟ้าตายืน พระยาแกวแมน มีรี้พลเปนอันมากทำตะพานหินข้ามแม่น้ำใหญ่ออกมารบพระยาเจือง พระยาเจืองอัปราไชยแก่ข้าศึกแกวแมน ต้องอาวุธแกวแมนปลงพระชนม์อยู่กับคอช้าง ไพร่พลขุนเจืองถึงห้า ล้านกันเอาศพขุนเจืองหนีข้าศึกมาถึงเมืองเงินยาง เมื่อขุนเจืองได้ราชสมบัติชนมายุได้ ๒๖ พรรษา ครองลานนา ๒๔ ปี

29/08/2565

ไปครองเมืองแกว ๑๗ ปี สิริพระชนมายุได้ ๗๗ พรรษา ไปสู่ปรโลก ราชบุตรขุนเจืองชื่อลาวเงินเรือง ครองราชสมบัติเมืองหิรัญนครเงินยางต่อไปได้ ๒๖ ปี ชนมายุ ๕๙ ปีทิวงคต

๓ เรื่องพญาเมงรายตั้งเมืองเชียงใหม่

เชื้อวงษ์ขุนเจืองได้ครองราชสมบัติสืบ ๆ กันมา อีก ๔ ชั่วราชวงษ์ ถึงลาวเมือง ลาวเมืองมีโอรสชื่อลาวเม็ง จึงพระราชบิดาสู่ขอนางอั้วมิ่งจอมเมือง ธิดาท้าวรุ้งแก่นชายผู้ครองเมืองเชียงรุ้งมาเปนปิยชายาเจ้าลาวเม็ง ท้าวรุ้งแก่นชายจึงเบิกขายตั้งนามราชธิดาว่านางเทพคำขยาย อยู่มานางทรงครรภ์นิมิตรฝันว่าเห็นดาวประกาย หยาดแต่อากาศลงมาทางทักษิณทิศ นางได้รับดวงดาวนั้นกลืนกิน โหรทำนายว่าราชกุมารนั้น จะทรงศักดานุภาพปรายประเทศทักษิณทิศ ตราบเท่าถึงแดนสมุท ครั้นพระครรภ์นางถ้วนทศมาศก็ประสูตรราชบุตร ในวันอาทิตย์เดือนอ้ายแรมเก้าค่ำปีกุญเอกศก จุลศักราช ๖๐๑ เวลาย่ำรุ่ง พระจันทรเสวยฤกษ ๘ ปฤศยฤกษ พระยาลาวเมงแลท้าวรุ้งแก่นชาย ให้ประชุมพระญาติวงษกระทำพิธีสู่ขวัญพระราชกุมาร แล้วขนานนามราชกุมารว่าเจ้าเมงราย ให้ต้องตามนามท้าวเมงผู้บิดา แลท้าวรุ้งผู้เปนตา แลนางเทพคำขยายมารดา ทั้ง ๓ ประมวญเข้าจึงเปนเมงราย คือลูกท้าวเมงหลานท้าวรุ้ง เกิดแต่นางเทพคำขยาย ครั้นเสร็จการสู่ขวัญแล้ว ท้าวรุ้ง

29/08/2565

แก่นชายก็กลับคืนไปเมืองเชียงรุ้ง เมงรายราชกุมารทรงพระเจริญไวย พระชนมายุได้ ๒๑ พรรษา ท้าวเมงพระราชบิดาก็ทิวงคต เมงรายราชโอรส ก็ได้ครองราชสมบัติสนองพระราชบิดา ในหิรัญนครเงินยางที่นั้น ครั้นอยู่มาพระเจ้าเมงราย ดำริห์ว่าท้าวพระยาหัวเมืองซึ่งเปนเชื้อพระวงษ ได้ครองเมืองอยู่เปนส่วน ๆ กันนั้น ย่อมวิวาทแย่งชิงไพร่ไทยส่วยไร่ดินแดน ซึ่งกันแลกันเสมอเนือง ๆ มิได้ขาด ท้าวเธอจึงคำนึงว่าประเทศบ้านใดเมืองใด มีผู้เปนใหญ่มาก ย่อมทำความทุกข์ยากแก่ไพร่ไทยอาณาประชาราษฎรยิ่งนัก แลมักมีความสังกาแก่กัน ไม่เปนที่เรียบร้อยได้ จำระปราบปรามพระยามหานครทั้งหลายเหล่านี้ รวบรวมเข้าเปนราชอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกัน คิดแล้วเธอจึงแต่งกองทัพออกปราบปรามหัวเมืองทั้งปวง แรกตีได้เมืองมอบเปนปฐม แล้วตีได้เมืองไล เมืองเชียงคำ ไว้ขุนแห่งตนอยู่รั้งเมือง แต่นั้นหัวเมืองทั้งหลาย มีเมืองเชียงช้างเปนต้น ก็มาอ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์เปนเมืองขึ้น พระยาเมงรายรวบรวมหัวเมืองมณฑลฝ่ายเหนือได้แล้ว จึงไปตั้งอยู่เมืองราวกู่เต๊า ให้ชื่อว่าเมืองเต่ารอย ก็ยังเกิดราชบุตรองค์หนึ่งในปีจอจุลศักราช ๖๒๔ ให้ชื่อว่าขุนเครื่อง

ในปีจอจัตวาศกนั้น ช้างมงคลของพระยาเมงรายปล่อยไว้ในป่าหัวดอยทิศตวันออกเที่ยวไป พระยาเมงรายตามรอยช้างไปถึงดอยจอมทอง ริมน้ำแม่กกนที เห็นภูมิประเทศที่นั้นเปนไชยภูมิดี

29/08/2565

จึงให้สร้างพระนครในที่นั้น โดยเอาดอยจอมทองไว้ท่ามกลางเมือง สำเร็จแล้วขนานนามว่าเมืองเชียงราย (คือเมืองของเจ้าเมงราย)

ตั้งแต่สร้างเมืองเชียงรายแล้วได้ ๓ ปี พระยาเมงรายได้ราชบุตรผู้หนึ่งเกิดในปีขานจุลศักราช ๖๒๗ พระราชบิดาให้ชื่อว่าขุนคราม ไนยหนึ่งว่าขุนสงคราม ถัดนั้นมาอีก ๓ ปีถึงปีมะเส็ง พระยาเมงรายยกจากเมืองเชียงรายไปตั้งอยู่เมืองฝาง ได้หนึ่งปีถึงปีมะเมีย พระยาเมงรายยกกรีพลไปตีเมืองผาแดงเชียงของ ผู้กินเมืองเชียงของชื่อว่าคำเรืองเปนเชื้อสายลาวคอบ ครั้นตีได้เมืองเชียงของแล้ว ก็กลับคืนมาอยู่เมืองฝาง ได้ราชบุตรอีกคนหนึ่งเกิดในปีมะเมียนั้นให้ชื่อว่าขุนเครือ อยู่จำเนียรมาขุนเครือมีอายุได้ ๖ ปี พระยาเมงรายมีชนมายุได้ ๓๖ ปี ยกกองทัพไปตีเมืองเชิง ได้เมืองเชิงแล้วก็กลับคืนมาอยู่นครเมืองฝาง

ครั้งนั้นอาณาเขตรเจ้าเมงราย ก็ติดต่อกันกับแดนเมืองหริภุญไชย พ่อค้าชาวหริภุญไชยก็ไปค้าขายถึงนครเมืองฝางเปนอันมาก พ่อค้าทั้งหลายกล่าวสรรเสริญกิติคุณแห่งเมืองหริภุญไชยเปนเมืองมั่งคั่งสมบูรณเปนที่ประชุมการค้าขายแห่งลูกค้านานาประเทศ ทางน้ำก็ถึงเมืองละโว้อโยชฌยา ทางบกก็มาได้ทุกเมือง ชาวเมืองแลผู้ครองเมืองก็มั่งคั่งบริบูรณด้วยทรัพย์สมบัติยิ่งนัก พระยาเมงรายได้ทรายดังนั้น ก็มีความปรารถนาจะรีปองเอาเมืองหริภุญไชย จึงปฤกษาเสนาอำมาตยทั้งหลายว่า ทำฉันใดดีจึงจะตีเมืองหริภุญไชย

29/08/2565

ได้ ขณะนั้นมีขุนผู้หนึ่งชื่ออ้ายฟาพระยาเมงรายเลี้ยงให้เปนนายหนังสือเก็บส่วยเข้า เปนคนมีสติปัญญาเปลี่ยวฉลาด อ้ายฟานั้นจึงกราบทูลว่า เจ้าเหนือหัวจะใคร่ได้เมืองหริภุญไชย มาเปนเมืองเจ้าข่อยากแล พระยาว่าเหตุใดสูจึงว่าข่อยาก เมืองนั้นสมฤทธิด้วยรี้พลผู้แกล้วผู้หาญช่างรีปองมีมากนัก ฉันใดสูว่าข่ยากนั้น อ้ายฟาจึงทูลว่าเราจักไปรบเอาด้วยกำลังรี้พลโยธานั้นข่อห่อนจักได้ ผิว่าเราจักรบเอาด้วยปัญญายุทธ คือรีปองเอาด้วยอุบาย จึงจะได้ด้วยสวัสดีแล พระยาเมงรายถามว่าคำอันมึงว่าจักปองเอาด้วยอุบายนั้นจักกระทำฉันใดเล่า อ้ายฟากราบทูลว่าอุบายอันจักรีปองนั้น เปนอันลึกลับไข่ควรสำแดงในที่ชุมนุม ควรสำแดงจำเภาะแต่มหาราชะเจ้าในที่สงัดจึงดีตาย พระยาเมงรายจึงอนุญาตให้ขุนฟาเข้าเฝ้าในที่ระโหฐานจำเภาะพระองค์ ขุนฟาจึงกราบทูลรับอาสาที่จักไปรีปองเอาเมืองหริภุญไชยว่า ขอเจ้าเหนือหัวจุ่งว่า ข้าเจ้านี้ผิดอาชญาเยื่องหนึ่งเยื่องใดแล้ว เจ้าเหนือหัวติแต่งรีบร่อนเอาครอบครัวลูกเมีย ช้างม้าข้าคนเข้าของแห่งข้าเจ้านับเสียง แล้วจงขับข้าเจ้าเสียจากเมืองเจ้าเหนือหัว ข้าเจ้าจักหนีไปพึ่งพระยายีบายังเมืองหริภุญไชย ข้าจักสำแดงทุกขโทษว่าข้าเจ้าข่อมีโทษอันใดสักอันสักเยื่อง พระยาเมงรายฟังคำส่อว่าข้าเจ้าผิดอาชญาแล้ว รีบร่อนครอบครัวเข้าของแห่งข้าขับข้าเจ้าหนี ข้าเจ้าจึงมาพึ่งสมภารเจ้าเหนือหัว ตนมีมหากรุณาแลชอบธรรมดาย พระยายีบาก็หากจักเชื่อข้าเจ้าข่อยากซละ ที่นั้นข้าเจ้าก็จักกระทำอาสาให้พระยายีบาชอบใจเชื่อฟังคำข้าเจ้า แล้ว

29/08/2565

ข้าเจ้าจะกระทำชาวเมืองอยู่ในคำผู้ข้า ฉันใดชาวเมืองหริภุญไชยจักบ่อยินดีกับด้วยพระยายี่ยา ข้าก็จักกระทำด้วยอุบายทุกเยื่อง ฉันใดชาวเมืองหริภุญไชยจักยินดีด้วยบุญสมภารเจ้าเหนือหัว ข้าก็จักกระทำจงได้ เมื่อใดชาวเมืองอยู่ในคำแห่งข้าแล้ว ข้าหากจักรีบใช้มาไหว้สาเจ้าเหนือหัว ให้ยกรี้พลไปปล้นเอา ที่นั้นเจ้าเหนือหัวก็จักได้เมืองหริภุญไชยบ่อยากชละ

เจ้าเมงรายได้ฟังถ้อยคำ ขุนฟาทูลชี้แจงกลอุบายดังนั้นก็ยินดียิ่งนัก จึงให้กระทำตามความคิดขุนฟาทุกประการ ขุนฟาก็หนีไปพึ่งพระยายี่ยายังเมืองหริภุญไชย กระทำอุบายต่าง ๆ ตามความคิดแห่งตน ครั้นขุนฟาไปแล้วอยู่ภายหลังเจ้าเมงรายก็ให้ราชบุตรองค์ใหญ่ตนชื่อขุนเครื่องไปครองเมืองเชียงราย เจ้าเมงรายครองราชสมบัติอยู่เมืองฝาง ยามนั้นอายุเจ้าเมงรายได้ ๓๗ ปี เจ้าขุนเครื่องบุตรใหญ่อายุได้ ๑๓ ปี เจ้าขุนครามบุตรผู้กลางอายุได้๑๐ ปี เจ้าขุนเครื่อผู้น้องอายุได้ ๖ ปี

ครั้งนั้นขุนเครื่องผู้ครองเมืองเชียงราย เชื่อถ้อยคำขุนผู้หนึ่งชื่อไสเรียงชักนำให้คิดการเปนขบถ ซ่องสุมประชุมพลในเชียงราย หมายว่าจักชิงพ่อตนกินเมือง ครั้นพระยาเมงรายได้รู้ข่าวดังนั้น จึงคำนึงว่าตูผู้เปนพ่อยังไปทันไปสู่ปรโลก กูก็ยังเปนผู้มีอานุภาพปรายเมืองทั้งมวญอยู่ ดังมันผู้ขุนเครื่องนี้หากมีบุญอันน้อย มันบ่อยจักชิงกูกินเมืองฉันนี้ พระยาเมงรายจึงหาข้า

29/08/2565

เก่าอันเคยไว้ใจผู้หนึ่งชื่อขุนออง จึงอุบายใช้ให้ขุนอองไปหาขุนเครื่องยังเมืองเชียงราย ให้ทูลว่าบัดนี้พ่อเจ้ากูนิมิตรฝันเห็นเจ้ากูเปนปีกบินไปในอากาศกับฝูงนกแหลว แล้วไปจับซากผีอยู่ พ่อเจ้าร้อนใจนักจึงให้ข้ามาอันเชิญเจ้า เมื่อผูกมือถือขวัญให้เจ้าอยู่มั่นยืนว่าฉันนี้

ขุนอองก็รับคำพระยาเมงรายแล้ว ไปทูลแก่ขุนเครื่องยังเมืองเชียงราย ตามคำพระยาเมงรายทุกประการ ขุนเครื่องได้ฟังก็เชื่อถ้อยคำขนออง จึงขึ้นช้างมากับขุนออง พระยาเมงรายรู้ว่าลูกตนมาตามอุบายแล้ว จึงใช้ให้ขุนผู้แม่นธนูคนหนึ่ง ชื่ออ้ายเผียนเอาน่าไม้ปืนยาไปสุ้มอยู่ริมทางที่ขุนเครื่องจะมา ครั้นขุนเครื่องขับช้างมาถึงที่นั้น อ้ายเผียนก็วางธนูไปต้องขุนเครื่องตาย ที่ขุนเครื่องถูกยิงตายนั้น ให้ฐาปนาเปนอารามให้นามว่าวัดเวียงยิง แล้วเจ้าเมงรายก็เอารี้พลไปส่งสการศพเจ้าขุนเครื่องยังเวียงเชียงราย แล้ว ก็เลยอยู่เสวยราชสมบัติในเวียงเชียงรายนั้น

มีคำกลางกล่าวว่าขุนเครื่องเปนบุตรชายคนใหญ่ ของพระยาเมงรายซึ่งบิดาเปนที่รัก แลมุ่งหมายจะให้เปนใหญ่จึงให้ไปครองเมืองเชียงรายแต่ชนมายุได้ ๑๓ ปี เหตุยังเยาว์เขาความอยู่จึงได้เปนอันตรายตายด้วยความส่อเสียดยุยง อันนี้ก็หากเปนไปด้วยแรงลมปาก ลมใดในโลกจะแรงยิ่งกว่าลมปากเปนไม่มี ไฟใดในโลกจะแรงยิ่งกว่าไฟโกรธเปนไม่มี ดินหินผาใด ๆ ในโลกจะ

29/08/2565

หนักยิ่งกว่าความหลงเปนไม่มี น้ำใดในโลกจะเหลวไหลแลฤกยิ่งกว่าน้ำใจคนไม่มี แม้บิดากับบุตรอันเปนที่รักก็ยังอาจส่อให้ทำลายชีวิตรซึ่งกันแลกันได้ถึงเพียงนี้แล

ลำดับนี้จักกล่าวถึงพระยาแกวตนหนึ่ง ชื่อท้าวแก่นพงษาเปนลูกท้าวผาเรืองแม่นคำขา เปนหลานเจ้าพระยาเจือง ได้เปนพระยาแทนพ่อยังเมืองพระกัน คือเมืองแกว ทราบข่าวว่าเจ้าพระยาในเมืองลาวราชเชียงรายผู้เปนเชื้อสายเผ่าพันธุอันเดียวกัน จะละบ้านเมืองฝ่ายเหนือแห่งตนไว้ไปเอาเมืองหริภุญไชย ท้าวแก่นพงษาจึงจัดเครื่องราชาภิเศกแลราชูปประโภคทั้งปวงแล้ว ก็ยกรี้พลมาตั้งทัพอยู่ริมน้ำแม่ของถัดฝ่ากน้ำแม่ซัน แล้วใช้ให้อำมาตย์ผู้หนึ่งมาเฝ้าเจ้าเมงรายยังเมืองเชียงราย ทูลข่าวสาร ซึ่งท้าวแก่นพงษาผู้เปนหลานเจ้าพระยาเจือง เปนพระญาติวงษ์นำเครื่องอุตมาภิเศกมา เพื่อจักกระทำมุรธาภิเศกเจ้าพระยาเมงรายตามราชประเพณี ครั้งเจ้าพระยาเจืองสิ้นมา

เจ้าพระยาเมงรายได้ทรงทราบก็มีความยินดี จึงแต่งบรรณาการของฝาก ไปต้อนรับเจ้าพระยาแกวเปนอันมาก แลเลี้ยงดูหมู่รี้พลแกวมิให้อดอยาก เมื่อพระยาทั้งสองได้สู่หากันฝ่ายพระยาแกวจึงกล่าวแก่เจ้าพระยาเมงรายว่า ข้าหมวนแห่งข้าเจ้าพระยาเจืองหากเปนพระยาปรายในลวะรัฐแล้ว ได้ไปปรายเมืองแกวเสวยราชสมบัติในเมืองแกว จึงมีลูกหลานสืบสายมาถึงตูข้าขัดนี้หากเปนเชื้อชาติวงษาอันเดียวกับเจ้าเหนือหัว อนึ่งเชื้อชาติแห่งเราดังอาว์ ๒

29/08/2565

คน ผู้หนึ่งชื่อยี่คำหาวได้เปนพระยาในเมืองลานช้าง ผู้หนึ่งชื่อท้าวชุมแสงได้เปนพระยาในนันทบุรี (เมืองน่าน) ตัวข้าเปนลูกท้าวผาเรืองแม่นคำขา กินเมืองแกวพระกัน สิ้นเช่นพ่อข้าไปสู่ปรโลกแล้ว ข้าก็ได้เปนพระยาแทนพ่อ พระยาหอคำลุ่มฟ้า (จีน) เอาท้าวพระยาทั้งหลายมาอภิเศกข้ายังภูเหิด ให้เปนพระยาใหญ่ครองเมืองแกวทั้งมวญ เปนดังพระยาห้อเจ้าหลุ่มฟ้าเก๊าพิมานอภิเศกยู่ข้าเจ้าพระยาเจืองนั้น ที่นี้ข้าจึงมาเพื่อจักกระทำอุยยาภิเศกเจ้าเหนือหัว ให้เสวยศุขในศิริราชสมบัติดังกัน ครั้นถึงวันฤกษดีพระยาแก่นพงษาก็กระทำพิธีราชาภิเศกเจ้าพระยาเมงรายตามขัตยประเพณีแกว แล้วก็อำลาเลิกทัพกลับคืนไปเมืองแกว

จุลศักราชล่วงได้ ๖๓๘ ปีชวดอัฐศก เจ้าพระยาเมงรายครองราชสมบัติอยู่ยังเมืองเชียงราย ทรงคำนึงในพระไทยว่าตั้งแต่ให้ขุนฟา ไปริปองเมืองหริภุญไชยก็นานแล้วยังมิได้รับข่าวการที่จะสำเร็จได้เมื่อใด ระหว่างนี้ไพร่พลทหารว่างศึกสงครามนานจะเรือมือไป จำจะยกไปตีเมืองพเยาเสียก่อน ทรงดำริห์ฉนั้นจึงให้ตรวจเตรียมรี้พลพร้อมสรรพแล้วถึงวันดีเจ้าพระยาเมงรายก็ยกกองทัพไปยังแดนเมืองพเยา ฝ่ายพระยางำเมืองเจ้าเมืองพเยา ได้ทราบข่าวทัพพระยาเมงรายยกมา ก็ดำริห์การที่จะต่อรบด้วยธรรมยุทธ จึงจัดที่ประทับรับรองไว้ปลายแดนเมือง แล้วท้าวเธอก็ยกพลโยธาเปนอันมาก ออกไปตั้งทัพคอยรับอยู่ปลายแดน ครั้นกองทัพเจ้าพระยา

29/08/2565

เมงรายยกมาถึงแดนต่อแดน ได้พบกองทัพเจ้าพระยางำเมือง จัดการต้อนรับโดยดีก็มิได้ต่อยุทธ เหตุย่อมมีเวรต่อกัน พระยางำเมืองยอมยกแคว้นป่ากน้ำ ๕๐๐ หลังเรือนให้แก่พระยาเมงราย แล้วพระยาทั้งสองก็กระทำสัตยปฏิญาณ เปนมิตรไมตรีกัน แล้วต่างก็เลิกทัพกลับคืนเมือง ที่อันพระยาทั้งสองกระทำสัตยกันนั้น ปรากฏว่าตำบลราชยานสืบมาจนทุกวันนี้ พระยางำเมืองเจ้าเมืองพเยาคนนี้เปนบุตรพระยามิ่งเมืองผู้ครองเมืองพเยา ลำดับที่ ๙ ตั้งแต่ขุนจอมธรรมเปนต้นมา พระยางำเมืองเกิดปีจอสัมฤทธิศก จุลศักราชได้ ๖๐๐ วันพฤหัศบดีเดือนหกขึ้นค่ำเวลารุ่ง อาทิตย พุฒ อยู่เมศ กุมภ์ลักขณา อังคารอยู่ธนู พฤหัศบดีอยู่กรกฎ ศุกร เสาร์ ราหูอยู่กัญ จันทรอยู่พิจิกะเสวยอนุราธฤกษ ๑๗ ท้าวตนนี้มีสติปัญญายิ่งนัก เมื่อเจริญไวยชนมายุได้ ๑๔ ปี เรียนสาศตรเพทกับเทพอิสิตนอยู่เขาดอยด้วน ครั้นชนมายุได้ ๑๖ ปี ไปเรียนศิลปในสำนักพระสุกทันตยังเมืองละโว้ อาจารย์เดียวกันกับพระร่วงเจ้าศุโขไทย เหตุดังนั้นพระยางำเมืองกับพระร่วง จึงได้เปนสหายแก่กัน ครั้นจุลศักราชได้ ๖๒๐ ปี พระยามิ่งเมืองทิวงคต พระยางำเมืองก็ได้ครองสมบัติเมืองพเยาแทนบิดา ท้าวตนนี้มีบุญฤทธิละม้ายคล้ายกันกับพระร่วง ในตำนานว่าท่านไปที่ใดแดดก็บ่อร้อนฝนก็บ่อร่ำ ท่านจักใคร่ให้ยกก็ยกจักให้แดดก็แดด เหตุดังนั้นจึงขึ้นชื่อว่างำเมือง ๆ กับพระร่วงเปนมิตรไปมาหากันเสมอมิได้ขาด ถึงปีพระร่วงเคยยก

29/08/2565

จตุรงคโยธาไปตำเศียรเกล้ายังแม่น้ำของ โดยทางเมืองพเยา หนทางที่พระร่วงเที่ยวไปมาปรากฏเปนร่องฤกเรียกว่าแม่ร่องช้างต่อเท่าทุกวันนี้ อยู่มาวันหนึ่งพระร่วงมาสู่หาพระยางำเมืองณเมืองพเยา ได้เห็นนางอั้วเชียงแสนราชเทวีของพระยางำเมืองมีรูปโฉมอันงาม แลนางนั้นก็มีใจปติพัทธต่อพระร่วง ๆ จึงลอบลักสมัคสังวาศกับนางนั้น พระยางำเมืองรู้เหตุจึงกุมตัวพระร่วงไว้ แล้วจึงใช้ไปเชิญพระยาเมงรายมาตัดสิน มีความตามตำนานเดิมกล่าวดังนี้ เมื่อนั้นพระยางำเมืองรำพึงว่ากูจักฆ่าพระยาร่วงกับเมียกูเสียก็ได้แล แต่ว่าเมืองใต้กับเมืองกูจักเปนเวรแก่กันสืบไปชละช่อควรฆ่า อนึ่งเมียกูก็หากร้ายกูได้ผูกพระยาร่วงไว้จักตัดแต่งสินไหมเอาเองก็ช่อควร ส่วนตนกูเปนพระยาใหญ่ ควรกูหือไปไหว้สหายกูเจ้าพระยาเมงรายตนมีบุญสมภารแลมีปัญญาฉลาดอาจตัดแต่งถ้อยความชอบด้วยสุคติ ควรไหว้ท่านมาพิจารณาตัดแต่งความต่อนี้แก่เผือพระยาร่วง อันมีวิวาทแก่ตนกันหือเปนสนุกควรแล ว่าอันแล้วพระยางำเมืองก็ใช้หือเอาบรรณาการไปถวายแก่พระยาเมงราย ขอหือมาชำระโทษ เมื่อนั้นพระยาเมงรายตนมีอัธยาไสยรำพึงว่า โบราณธรรมแต่ก่อนเจ้าความย่อมมาสู่ผู้รู้ไต่ความพิจารณาดาย บัดนี้สหายทั้งสองเปนความกับกันหากูไปพิจารณาความแห่งเขาทั้งสองฉันนี้ เมื่อช่อไปก็จักเปนเวรแก่กันมากนักชละ ครั้นกูจักหือเอาพระยาร่วงมาตัดแต่งสินไหม มันก็เปนพระยามีอานุภาพมากนัก จักมีความละอายนักชละ อันพระ

29/08/2565

ยาศรีธรรมราชนครหลวง กับพระยาศรีอยุทธยาอันเปนญาติพระยาร่วงก็จักเปนเวรกับสหายเจ้าพระยางำเมืองชละ ควรกูไประงับเวรแก่สหายกู เจ้าพระยางำเมืองแลพระยาร่วง ให้หายกังวลควรชละ ว่าอันแล้วก็มาด้วยยศปริวารเย่นอันมากมารอดเมืองพเยาตั้งทัพอยู่ในที่ควรแล้วพระยางำเมืองก็ออกมาต้อนรับยินดีนักด้วยสหายมาแล้ว พระยางำเมืองแต่งราชบรรณาการของฝากทั้งหลาย ไปถวายแก่พระยาเมงรายตนเปนสหายเจรจาปราไสยกันทุกประการ เล่าโทษทั้งมวญแห่งพระยาร่วงแก่เจ้าพระยาเมงราย ๆ จึงกล่าวว่า ดูราสหายเจ้า เรานี้เปนท้าวพระยาใหญ่ได้น้ำมุรธาภิเศกสรงเกษ มีบุญสมภารยศบริวารทุกคน ดังพระยาร่วงนี้เขาเจ้าก็ได้น้ำมุรธาภิเศกในเมืองศุโขไทยโพ้นแล้ว แม้นท้าวร่วงได้กระทำผิด สหายได้รักษาไว้บัดนี้สหายจงเอาพระยาร่วงมาเราจักพิจารณาตามคลองคุณแลโทษ พระยางำเมืองก็หื้อเอาพระยาร่วงมา พระยาร่วงก็ปลงข่ฏิญาณว่าตนได้มักเมียพระยางำเมืองแท้ ทีนั้นพระยาเมงรายก็กระทำปริยายชักชวนให้พระยาร่วง กับพระยางำเมืองยินดีซึ่งกันด้วยปริยายหลายประการต่าง ๆ แล้วพระยาเมงรายจึงแต่งให้พระยาร่วงยมาพระยางำเมืองสหายตนเปนเบี้ยเก้าสุนเก้าลวงคือเก้าแสนเก้าหมื่นเบี้ยพระยาร่วงก็กระทำตามคำพระยาเมงรายตัดแต่งหื้อยมาพระยางำเมืองเพื่อหื้อหายเวรนั้นแล พระยาเมงรายกระทำหื้อพระยาทั้งสองมีราชไมตรีสนิทติดต่อกัน ยินดียิ่งกว่าเก่าด้วยเดชไมตรีแห่งเจ้าพระยาเมงรายหั้นแล เมื่อพระยาเมงรายได้เปรียบเทียบคดีในระหว่าง

29/08/2565

พระยาทั้งสอง ปรองดองเลิกแล้วความกันแล้ว พระยาทั้ง ๓ เมือง จึงให้ตั้งพิธีทำสัตยต่อกันณริมฝั่งน้ำขุนภูให้ยกพลับพลาแลราชอาศนทั้ง ๓ ตั้งเครื่องราชกกุธภัณฑ์แลเครื่องสัจบ่านทั้งบ่วง แล้วกระษัตริย์ทั้ง ๓ องค์ต่างก็กระทำสัตยปฏิญาณต่อกันว่า จักซื่อสัตยต่อกันไม่เบียดเบียฬกันตลอดชีวิตร แล้วต่างคนต่างเอามีดแทงโลหิตที่นิ้วมือรวมเข้าด้วยกัน ประสมกับน้ำสัตยานั้นเสวยทั้ง ๓ องค์ เพื่อให้เปนทัฬหมิตรสนิทติดต่อกันไปภายน่า เหตุซึ่งกระษัตริย์ทั้ง ๓ นั่งอิงกันกระทำสัตย ที่แม่น้ำขุนภูนั้น น้ำนั้นจึงมีนามว่าน้ำอิงสืบมาต่อเท่าบัดนี้ แล้วพระยาเมงรายก็อำลาลาสหายทั้งสองกลับไปเมืองเชียงราย พระยาร่วงอยู่สอนสาศตรศิลป์อาคมต่าง ๆ ให้พระยางำเมืองแล้วก็ลากลับไปเมืองศุโขทัย

บัดนี้จักกลับกล่าวถึงขุนฟา ซึ่งรับอายาพระยาเมงรายไปรีปองเมืองหริภุญไชยนั้น ตั้งแต่ปีจอจนถึงปีมโรงจุลศักราช ๖๔๒ ได้ ๗ ปีจึงสำเร็จ

ในระหว่าง ๗ ปีนั้นมีดังนี้ ขุนฟามาฝากตัวอยู่กับพระยายิบา หัวที่มันแสร้งกระทำหือฤกใจพระยา กับเสนาอำมาตย์แลประชาราษฎรทั้งหลาย อยู่มาพระยายิบาถามว่าเมื่อขุนฟาอยู่เชียงรายเจ้าเมงรายปลูกเลี้ยงให้ท่านเปนที่ฤๅ ขุนฟาไหว้ว่าพระยาเมงรายให้ข้าเปนขุนต่างใจไว้ให้ข้าพิจารณาไต่ถ้อยตัดความขับเอาสินส่วยไรค่าไร่ค่านาทุกเบื้องแล พระยายิบาก็ตั้งขุนฟาไว้ในถานันดร ที่พิจารณา

29/08/2565

ถ้อยความกับให้ขับเอาสิ่งส่วยไรค่าไร่ค่านาทุกเยื่องหั้นแล เมื่อหัวที่มันตัดความก็ชอบด้วยสุคติคมณะทุกต่อ ขับเอาส่วยไรค่าไร่ค่านาก็ค่อยเอาบ่อให้แพ้ไพร่ไทยสักอัน ค่าไร่ค่านาที่ใดเต็มมันก็ให้ลงให้ผ่อนเสีย มันกระทำฉันนี้ได้ ๒,—๓, ปี อยู่บ่อนานเท่าใดมันคนึงว่าที่นี้ควรกูกระทำเรทุยายแล ว่าอันขุนฟ้าจึงไหว้พระยาว่าในเมืองหริภุญไชยเปนเมืองใหญ่มีเตชานุภาวะอำนาจอาชญามากคิหลิต่อเท่าบัดนี้ ผู้ข้าเห็นไพร่ไทยชาวบ้านชาวเมืองผู้น้อยบ่อควรปากด้วยเจ้าเหนือหัว เขามีถ้อยความเยื่องใดก็เข้ามาไหว้เจ้าเหนือหัวให้เคืองพระราชหฤไทย อนึ่งบ้านเมืองเจ้าเหนือหัวกว้างขวางนัก ได้ส่วยไรค่าไร่ค่านาอันจักเข้าราชโกษฐเปนอันน้อยนัก ในเมืองเชียงรายโพ้นเปนเมืองน้อยเปล่าดาย มีเตชะอานุภาวะเข้มแขงนัก ไพร่ไทยผู้น้อยมีถ้อยความเยื่องใด บ่อห่อนจักปากด้วยเจ้าพระยาเมงรายเท่ามาถึงท้าวขุนปูนดังตูข้า ก็หากแล้วด้วยอาชญาเจ้าพระยาเมงรายตั้งไว้ทุกวัน ส่วนเจ้าพระยาเมงรายเจ้าก็เสวยราชสมบัติอยู่เย็นเปนศุขแลวันหนึ่งส่วยไรค่าไร่ค่านาได้มาพร่ำเพ็ญเต็มคลังเต็มฉางมากนักคิหลิดาย

พระยายิบาได้ยินคำขุนฟ้าไหว้สา ก็หลงด้วยขุนฟ้าจึงกล่าวคำว่าดังนี้ บ้านเมืองกูก็ใหญ่กว้างขวางนักมีเตชอาชญาสองเท่าเมืองเชียงรายดาย ซื้อยได้สินส่วยไรค่าไร่ค่านาน้อยฉันนี้บ่อควรว่าอัน จึงว่าแต่นี้ไปกูไว้อาชญาแก่ขุนฟ้าหือพิจารณาชุอันแลฉันใดสินส่วยไรค่าไร่ค่านาจะมาเต็มคลังเต็มฉางบ่อกว่าขุนฟ้าแล ว่า

29/08/2565

วันอ้ายฟาจึงไหว้พระยายิยาว่า ขอเจ้าเหนือหัวสำแดงคำอันตั้งอาชญาไว้ในท่ามกลางโรงหลวงที่ชุมนุมหื้อปรากฏแก่ไทย เจ้าเหนือหัวกับทั้งชาวบ้านชาวเมืองทั้งมวญหื้อรู้ทุกคนเทอะ เมื่อนั้นพระยาก็สำแดงความอันตนตั้งอาชญายังกลางโรงหลวงให้ปรากฏแก่คนทั้งหลายวันนั้นแล เมื่อนั้นอ้ายฟาได้โอกาศอันจักเภโทยายมันมีความยินดีนัก อ้ายฟาก็ให้จัดคนผ่อแหนขัดปากตูคุ้มพระยาชุแห่ง บ่ออาจจักให้ราษฎรคนใดคนหนึ่งเมื่อไหว้พระยาได้สักคน ผู้ใดมีกิจการเยื่องใดก็บ่อเมื่อหาพระยาได้ ก็ต่างเมื่อหาเจ้าขุนข่าวไผนายมัน เถ้าขุนฟาแต่งเอาสินส่วยไรมากนักชาวบ้านชาวเมืองมาอีดคราง ขุนฟาก็ว่าหากเปนแต่พระยาเจ้าให้กระทำตาย สูอย่าครางเอามาจงได้ว่าอันเขาทั้งหลายใส่ใจว่า หากเกิดแต่พระยายิยาให้ขึ้นเอาสินส่วยไรค่าไร่ค่านาค่าของเถียงบ่อได้ ก็จำเอาออกให้แท้หั้นแล ขุนฟาซ้ำอุบายไหว้พระยาว่า ข้าเจ้าให้เลียบดูบ้านเมืองเจ้าเหนือหัวทุกแห่งทุกพันไร่พันนา เข้ากล้าดีบ่อดีให้รู้ว่าอันข้าเห็นพันนาทวน กับภูคาลุ่มเมืองฝายบ่อดี เข้าตายแดดมากนัก ดังข้าจะขุดลอมน้ำอันหนึ่งเหนือฟากแม่พิงค์กล่ำวันออก ให้เปนแม่น้ำแผ่วออกมาพันนาเชียงเลือมาต่อแม่ควง ให้ชาวบ้านชาวเมืองได้แช่งฝายเอาน้ำเข้ามา พระยายิยาว่าฉันใดจักดีก็บ่อกว่าขุนฟาแลว่าอัน ครั้นถึงเมื่อฤดูร้อนยามแล้ง ขุนฟาก็ข่าวชาวเมืองทั้งหลายมาขุด ให้เปนเหมืองไปต่อเอาน้ำแม่พิงค์ เหนือ

29/08/2565

สบแม่แตงฝ่ายตวันออก ล่องมาขาวหมื่นเจ็ดพันวา คนทั้งหลายมาขุดเหมืองอันนั้น เปนอันร้อนไม่ลำบากนักมาอีดมาคราง ขุนฟาก็ว่าบ่อเปนแต่กูนา พระยาเจ้าหากให้ขุดตายสูอย่าคราง ขุนฟาจำให้ขุดต่อเท่าสิ้นฤดูร้อน คนทั้งหลายครางว่าเราขุดเหมืองปางนี้แขงนักแล ว่าอันลวดได้ชื่อได้ชื่อว่าเหมืองแขง ถัดกาลยามนั้นขุนฟาให้ป่าวเอาคนมาฝึกหัดเปนหมู่แห่เจ้าพระยายิบา มีไหนแปดหมื่นคนทุกมือเปนกองเรียกทุกพันนา มีห้าหมื่นคนทุกมือ แลเหมืองที่ขุนฟาขุดนั้นสิ้นฤดูร้อนสี่เดือนก็แล้ว ชื่อว่าเหมืองแขง ภายหลังมาถึงแผ่นดินเจ้าคือนา จึงเปลี่ยนชื่อเปนเหมืองแก้วมาต่อเท่าบัดนี้แล ถัดนั้นขุนฟาไหว้พระยายิบาว่าเมืองเชียงรายเปนเมืองน้อย พระยาเจ้าเมืองก็น้อยยังสร้างเรือนหลังใหญ่อยู่นา เจ้าเหนือหัวเย่นพระยาใหญ่นักควรสร้างเรือนหลังใหญ่หลังงามอยู่แล ข้าหากอาสาจักแปลงหื้อเจ้าเหนือหัวได้อยู่ ได้ทรงว่าอันพระยายิบาก็ว่าฉันใดก็แล้วแต่ขุนฟา แลว่าอันถึงเดือนสิบเอ็ดสิบสองเข้าสางต้นสางกอเต็มทุ่งขุนฟาแต่งให้พ่อเวียกเข้าไปฟันเอาไม้ยังดอยขี้หมาฟากพันนาเชียงเลิกได้แล้ว ให้ลากเสามากลางทุ่งรูดต้นเข้าชาวเมืองเสียมากนัก เจ้าเข้าน้อยใจร้องไห้มาหาขุนฟา ว่าตูข้าฉิบหายตายยากเข้าเสียแล ว่าอันขุนฟาว่าบ่อเปนแต่กูนา พระยาเจ้าหากให้กระทำฉันนี้ดาย ชาวเมืองเขาน้อยใจมากนัก ว่าแต่ก่อนพระยาเจ้าเราบ่อห่อนกระทำฉันนี้ บัดนี้พระยาปัอยมากระทำผิดคลองจนเราฉิบหายฉันนี้หนอ เราบ่อพึงยินดีด้วย

29/08/2565

พระยาตนนี้แล ว่าอันภายน่านต่นั้น ฉันใดจักแพ้ใจไพร่ไทย ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายย่อให้ยินดีในพระยายิบา ขุนฟาก็กระทำทุกเยื่อง เมื่อไพร่ไทยทุกข์ร้อนมากก็ย่อยินดีด้วยพระยายิบาดังอันที่นั้นขุนฟาแสร้งมารยาจาเชิง ให้ชาวเมืองทั้งหลายยินดีด้วยบุญสมภารเจ้าพระยาเมงราย ครั้นชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายใฝ่ใจใคร่ได้พระยาเมงราย มาเปนเจ้าแก่เขาในเมืองหริภุญไชยฉันนั้น ความปราถนาขุนฟาก็บริบูรณ จึงมีหนังสือใส่มือผู้ใช้ รีบขึ้นเมื่อไหว้เจ้าพระยาเมงราย ว่าข้าพระบาทเจ้าเถ้าฟาไปกระทำมารยาเภโทบายได้ ๗ ปี บัดนี้ก็สำเร็จดังความปราถนาทุกประการแล้ว ขอราธนาเจ้าเหนือหัวยกรี้พลเสด็จลงไปโดยรีบแต่ ว่าฉันนี้ก็มีอันนั้นแล

ข้อความตามตำนานเดิมที่กล่าวด้วยอุบายที่เจ้าขุนฟารับอาสาพระยาเมงรายไปแนะนำพระยายิบา ผู้ครองเมืองหริภุญไชย ให้จัดการเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมการปกครองต่าง ๆ ดังพรรณามานี้รวมมีใจความ ๗ ประการ คือ

(๑) จัดการรักษาเกียรติยศพระยายิบาผู้ครองเมือง หนุนให้สูงสุด มิให้วิสาสะกับราษฎรพลเมืองได้

(๒) จัดเจ้าน่าที่รับภารธุระการปกครองซึ่งเกี่ยวข้องกับการบังคับบัญชาราษฎรแทนผู้เจ้าครองเมือง เปนส่วนพนักงานหรือกระทรวง ให้เปนหลายหมู่หลายน่าที่ออกไป เพื่อความไม่ปรองดองฤๅไม่สำเร็จเด็จขาดจะพึงมีได้

29/08/2565

(๓) จัดการเก็บส่วยสาอากร กวดขันบำรุงราชทรัพย์ให้เจริญขึ้น

(๔) จัดการบำรุงไร่นาขุดเหมืองฝายให้ไร่นาเจริญขึ้น

(๕) จัดการพลคือกะเกณฑ์ราษฎรมาเข้าเวรประจำการแห่แหนพระเปนเจ้าผู้ครองเมือง แลเฝ้าขัดคุ้มวังตำบลบ้านฤๅพันนาต่าง ๆ เปนทางป้องกันอริราชสัตรูฤๅโจรผู้ร้าย

(๖) จัดการโยธาก่อสร้างพระราชนิเวศน์มณเฑียรสถานบ้านเมืองให้งดงาม

(๗) ชักนำให้ราษฎรเบื่อหน่ายต่อเจ้านายของตนไปยินดีเพื่อการเปลี่ยนแปลงเบื้องน่า กล่าวคือพระยาเมงรายผู้ครองเมืองเชียงราย ซึ่งพยายามจะแผ่อำนาจแลอาณาเขตรลงมาทางทิศใต้ซึ่งชนทั้งหลายชาวเมืองหริภุญไชย แลพวกอื่นได้รู้สึกอยู่แล้วในเวลาโน้น การที่ขุนฟาไปแนะนำนั้น ก็ย่อมประกอบด้วยคุณส่วนหนึ่งแต่หากใช่กาละอันเปนไปพร้อม จึงย่อมกระทำให้เมืองหย่อนกำลังลง

ฝ่ายพระยาเมงราย เมื่อได้ทราบข่าวสารตามหนังสือขุนฟามีมานั้น ก็มีความยินดียิ่งนัก จึงให้เกณฑจัตุรงค์พลโยธาเปนเปนทัพใหญ่ ยกออกจากนครเมืองผ่างมาทางแจ้สักมาประชุมพลที่นั้น แล้วให้สร้างเปนเวียงอันหนึ่ง ได้ชื่อว่าเมืองพร้าวมาต่อเท่ายัดนี้ ยกจากนั้นมาทางแกนตั้งทัพอยู่ณะที่แห่งหนึ่ง ชาวเมืองเปนอันมากพากันเอาของฝากมาถวายเจ้าเมงรายเยียดยัดคับคั่ง จย

29/08/2565

ชานพลับพลาหักต้องค้ำ เหตุฉนั้นที่นั้นจึงได้ชื่อว่าบ้านค้ำชาน ภายหลังก็กลายมาเปนคำจาน

ฝ่ายข้างเมืองหริภุญไชย ได้ทราบข่าวศึกพระยาเมงราย ยกมา ก็พากันตื่นตกใจ พระยายีบาจึงให้หาขุนฟาแลเสนาอำมาตย์ ทั้งหลายประชุมปฤกษา ว่าจะจัดการป้องกันเมืองฉันใดดี ขุนฟา กราบทูลว่าพระยาเมงรายยกกองทัพจู่โจมมาโดยเร็วดังนี้ยาถที่จะ จัดการป้องกันทันทีได้ เห็นควรแต่งกองทัพไปตั้งรับไว้แต่กลางทาง ส่วนเจ้าเหนือหัวควรย้ายครอบครัวไปไว้ในเมืองเขลางค์ กับด้วย พระยาเบิกผู้บุตรแห่งเจ้าเหนือหัว เพื่อจะได้รวบรวมไพร่พลมาค้ำตูข้า ส่วนตูข้าจักต้อนรบพระยาเมงราย รักษาเมืองหริภุญไชยไว้จงได้ ฝิว่าจะพลาดพลั้งเสียเมืองหริภุญไชย ส่วนเจ้าเหนือหัวก็จักไม่มี อันตราย ยังจะได้กลับมาต่อรบกับพระยาเมงรายได้อีก พระยายีบา เชื่อถ้อยคำขุนฟา ก็รีบพาครัวอพยพจากเมืองหริภุญไชย ไปหา ลูกตนเจ้าพระยาเบิกยังเมืองนครเขลางค์ กองทัพพระยาเมงรายก็ตี ได้เมืองหริภุญไชยโดยสดวก ส่วนพระยายีบาไปถึงจอมดอยที่หนึ่ง เหลียวหลังดูเมืองหริภุญไชย เห็นควันไฟตระหลบกลบกลุ้มอยู่ ก็รู้ว่าเสียเมืองลำภูญแก่ข้าศึก พระยายีบาโทมนัศพระไทยทรง พระกรรแสงร่ำไรอยู่ที่นั้น ดอยลูกนั้นจึงได้ชื่อว่าดอยบาไห้มาแต่เท่า บัดนี้ ฝ่ายขุนฟาเมื่อส่งพระยายีบาถึงเชิงเขาแล้ว ก็กลับมาพัก กินงายที่ทุ่งแสนเข้าเชียงเรือ นายบ้านผู้หนึ่งชื่ออ้ายหลอนำห่อเข้า

29/08/2565

มาต้อนรับ ตำแหน่งนายบ้านนั้นจึงปรากฏชื่อว่าแสนเข้าห่อมาต่อเท่าบัดนี้ แล้วขุนฟ้าก็กลับมานำกองทัพพระยาเมงรายเข้าปล้นเอาเมืองลำภูญได้ ในวันขึ้นค่ำสี่เดือนแปดเหนือ คือเดือนหกจุลศักราช ๖๔๓ ปีมะเสงตรีศกยามกองงายอายุเจ้าเมงรายได้ ๔๓ ปี เจ้าเมงรายอยู่เสวยราชสมบัติเมืองหริภุญไชยได้ ๒ ปี ถึงปีมะแมเบญจศกจุลศักราช ๖๔๕ เจ้าเมงรายก็เวนเมืองหริภุญไชย ให้ขุนฟ้าเปนพระยาครองเมืองหริภุญไชย ส่วนเจ้าพระยาเมงรายก็ยกไปตั้งเมืองใหม่แห่งหนึ่ง อยู่หนทิศอิสาณแห่งเมืองลำภูญ ให้ขุดแม่น้ำณะที่นั้นผ่าบ้านให้เปนที่ตกท่า ได้ชื่อว่าชะแว พระยาเมงรายตั้งอยู่ที่นั้นได้ ๓ ปี ที่ตำบลนั้นลุ่มน้ำยามวรรษาช้างม้าโคกระบือหาที่อาไศรยมิได้ ถึงปีจอจุลศักราช ๖๔๘ เจ้าเมงรายจึงย้ายมาสร้างเวียงกุมกามณที่ใกล้น้ำแม่ระมิงค์ ให้ขุดคูเวียงทั้งสี่ด้านไขน้ำแม่ระมิงค์เข้าขังในคู แลตั้งลำเวียงรอบทุกเบื้อง แล้วให้ขุดหนองสระอันหนึ่งณะที่ใกล้เรือนหลวง ยามเมื่อขุดนั้นพระยาเมงราย เยี่ยมน่าต่างดูคนทำการทุกวัน เหตุฉนั้นหนองนั้นจึงได้ชื่อว่าหนองต่างมาต่อเท่าบัดนี้ แล้วเจ้าเมงรายให้ตั้งตลาดกุมกามให้เปนที่ซื้อขายแก่คนทั้งหลาย เปนที่สนุกยิ่งนัก อยู่มาวันหนึ่งเจ้าเมงรายรำพึงว่าไพร่ฟ้านี้จักเปนศุขแลทุกข์ฉันใดหนอ ท้าวเธอจึงแต่งตัวปลอมเปนราษฎรนุ่งผ้าผืนควรค่าร้อยคำภายใน นุ่งผ้าไทยปกภายนอก ปลอมไปเข้าตลาดกุมกาม แล้วไปนั่งอยู่ริมน้ำแม่พิงค์

29/08/2565

ป่ายหน้าสู่ทิศตวันออก เล็งดูคนทั้งหลายเข้าตลาด แลดูคนลงอาบน้ำแม่พิงค์ ท้าวเธอรำพึงว่า ผู้ใดอาบน้ำแล้วลูบผมลงลุ่มผู้นั้นหากมีทุกข์หาสมบัติมิได้ ดูจักให้ผ้าผืนควรค่าร้อยคำแก่มันผู้นั้น เจ้าเมงรายดูคนผู้งอาบน้ำนั้น ก็หาผู้ใดลูบผมลงลุ่มสักคนมิได้ วันนั้นเจ้าเมงรายเห็นคนชาวแจ้ข้างเชียงเรือ ขี่เรือข้ามน้ำมาตลาด เรือคับคั่งกันล่มวันละหลาย ๆ ลำ เธอจึงให้สร้างตะพานข้ามแม่น้ำ เรียกว่าตะพานกุมกามแต่นั้นมา

ลุศักราช ๖๕๐ ปีชวดสัมฤทธิศก เจ้าเมงรายให้เอาดินหนองต่าง มาทำอิฐก่อเจดีย์กู่คำไว้ในเวียงกุมกามไว้เปนที่ไหว้บูชาแก่ชาวเมืองทั้งหลาย อยู่มามีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งชื่อว่ากัสสปเถร เปนผู้ปฏิบัติเคร่งครัดมีศิษย์ ๕ รูป มาสถิตย์สำราญบำเพ็ญสมณะธรรมอยู่ณภายใต้ไม้มะเดื่อใหญ่ต้นหนึ่งเปนที่สงัด และเปนที่สิงสถิตย์รุกขเทวดามาแต่ก่อน อันมีณะที่ใกล้เวียงกุมกาม เจ้าเมงรายได้ทราบว่ามีพระเถร ๕ รูป มาสำนักนี้อยู่ณะที่นั้น ก็เสด็จไปไหว้มหาเถรเจ้า แลเจรจาปราไสยด้วยปริยายหลายประการ มหาเถรเจ้าก็แสดงธรรมวัฏฏคุลีชาฎกแก่เจ้าเมงราย ๆ มีใจเลื่อมใสศรัทธาในศีลาธิคุณแห่งมหาเถรเจ้านั้น จึงให้สร้างอารามในที่นั้นถวายพระผู้เปนเจ้า แลให้หล่อรูปพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ นั่งสาม ยืนสอง สูงใหญ่ขนาดเท่าส่วนองค์ของเจ้าเมงราย ประดิษฐานไว้ในพระอารามนั้นแล้วเจ้าเมงรายอธิฐานว่า ด้วยเดชะบุญอันข้าได้สร้างพระพุทธรูปเจ้านี้

29/08/2565

ข้าจักยกกำลังรี้พลไปเอาเมืองรามัญเทศะหงษาวดี พระยาเมงรายยังอ่อนน้อมกับข้าด้วยอานุภาพ ผลบุญนี้แล้วข้าจักสร้างมหาวิหารให้เปนที่สถิตย์สำราญพระพุทธรูปเจ้าอีกแล อธิฐานฉันนี้แล้วก็ยกรี้พลโยธาไปเมืองหงษาวดี ข้ามน้ำแม่คงไปถึงน้ำแม่อาสา ขณะนั้นพระยาหงษาวดีตนชื่อว่าพระยาอู่สุทธโสม รู้ข่าวว่าพระยาเมงรายมาตั้งทัพอยู่ในแคว้นแดนเมืองแห่งตนก็มีความตกใจ จึงใช้อำมาตย์ผู้ฉลาดคุมเครื่องราชบรรณาการของฝากมาถวาย แล้วก็ส่งราชธิดาผู้ชื่อว่านางกายศิริ (ตระแม่ศิริในราชาธิราช) มาถวายกับช้างม้าข้าหญิงชายสิ่งละ ๕๐๐ ฝ่ายเจ้าเมงรายครั้นได้รับเครื่องบรรณาการกับราชธิดา ก็มีความชื่นชมยินดียิ่งนัก จึงกระทำราชไมตรีสนิทติดต่อกับพระเจ้าหงษาวดี แล้วก็อำลาเลิกทัพกลับมาเมืองตน แล้วก็อภิเศกนางกายศิริเปนราชเทวี แล้วจึงให้นายช่างผู้ชื่อการโถมต่ออย่างสร้างวิหารถวายพระพุทธรูป ๕ องค์ ยังอารามมหากัสสปเจ้านั้น

ยามนั้นพระยาใต้ ใช้ทูตเปนแขกเมือง นำหวายเส้นหนึ่งยาว ๒๐ วา เหลาเล็กจนสนเข็มได้ มาถวายเจ้าเมงรายเพื่อสำแดงคุณฝีมือช่างชาวใต้ เหลาหวายหาผู้เปรียบเทียบมิได้ เจ้าเมงรายจึงให้หาช่างไม้ผู้ชื่อการโถมมาถามว่าท่านยังอาจกระทำให้เหมือนดังนี้ได้ฤๅไม่ ช่างการโถมทูลว่าชาวใต้เหลาหวายยาว ๒๐ วาสนเข็มได้ มาสำแดงคุณฉันนี้ แม้นข้าเจ้าจักเหลาสักร้อยวาก็ยังจะได้ แล้วช่างไม้การโถมจึงจักสำแดงคุณฝีมืออย่างหนึ่ง ให้แขกเมือง

29/08/2565

ชาวใต้ดู คือให้เอาไม้ต้นหนึ่งยาวสามวา อันถากแต่งดีแล้วลอยลงจมไว้ในน้ำแม่พิงค์ ภายเหนือตะพานกุมกาม แล้วเอาแกลบไม้ใส่กรวยหุ้มให้ดีเอาลงไว้ในน้ำที่นั้น ให้น้ำพัดแกลบไม้ออกละน้อย ๆ เปนดังคนถากออกนั้น เอาลงไว้แต่กลางคืน ครั้นรุ่งเช้าช่างการโถมจึงมาเฝ้าเจ้าเมงรายทูลอาสาดำน้ำถากไม้ให้แขกเมืองดู จึงให้ชักไม้ทั้งเปลือกต้นหนึ่งยาว ๓ วา ลงน้ำแม่พิงค์ให้แขกเมืองเห็น แล้วช่างการโถมก็ลับขวานให้คม ลงดำน้ำพักใหญ่หนึ่งก็ขึ้นมาไหว้พระยา ว่าข้าเจ้าถากไม้แล้วขอให้ชักไม้ขึ้นดูเถิด เจ้าเมงรายให้ชักไม้ต้นที่ถากแล้วขึ้นดู ก็เห็นเปนรอยถากใหม่ ๆ งามนัก

ฝ่ายแขกเมือง จึงสำแดงคุณอีกอย่างหนึ่ง คือให้ช่างผู้เหลาหวายนั้น สลักเม็ดเข้าสารเม็ดหนึ่ง เปนรูปช้างสองตัวชนกัน แล้วนำขึ้นถวายเจ้าพระยาเมงรายทอดพระเนตรแล้ว จึงส่งให้ช่างการโถมดู ช่างการโถมจึงสำแดงคุณให้แขกเมืองดูอีกอย่างหนึ่งบ้าง คือลับขวานให้คม แล้วเอาขวานโกนผมต่างมีดโกน แขกเมืองเห็นดังนั้นก็กล่าวคำสรรเสริญว่าชาวเมืองลาวนี้ฉลาดนัก แล้วแขกเมืองก็ทูลลาเจ้าพระยาเมงรายกลับคืนไปเมืองใต้ ฝ่ายเจ้าพระยาเมงรายจึงตั้งช่างการโถมให้เปนหมื่นเจตราไปครองเมืองรอย คือเมืองเชียงแสน ยามนั้นยังเรียกเมืองรอยอยู่ ต่อเมื่อเจ้าพระยาแสนภูไปครองเมืองแลสร้างเมืองใหม่ จึงได้เปลี่ยนนามเมืองรอย

29/08/2565

เปนเมืองเชียงแสนต่อภายหลัง ช่างการโถมไปครองเมืองรอยแล้ว จึงปรุงเครื่องวิหารที่เมืองเชียงแสนสำเร็จบริบูรณแล้ว ก็รื้อขนส่งมาเมืองเชียงใหม่ จึงได้ยกยอดวิหารสำเร็จแลสร้างเสนาศน์ครบบริบูรณ อุทิศถวายแก่มหากัสสปเถรเจ้านั้นยังขาดแต่เจดีย์ ขณะนั้นเจ้าพระยาเมงราย ดำริห์การที่จะยกกองทัพไปยังประเทศภุกาม จึงตั้งปนิธานความปราถนาว่า ขอให้พระยาอังวะอ่อนน้อมดุจดังพระยาหงษาวดี แล้วกลับมาจะสร้างพระเจดีย์ถวาย แล้วพระยาเมงรายก็ยกกองทัพไปยังประเทศภุกาม ถึงแดนเมืองอังวะ ก็ตั้งทัพอยู่หนอาคเณย์ พระเจ้าอังวะรู้ข่าวก็ใช้ให้ราชบุรุษย์นำเครื่องราชบรรณาการของฝากมาต้อนรับถวายเจ้าพระยาเมงราย ขอเปนทางพระราชไมตรี เจ้าพระยาเมงรายจึงขอช่างต่าง ๆ ชาวภุกาม คือช่างทองคำ ช่างทองเหลือง ทองแดง ช่างเหล็ก แลอื่น ๆ เพื่อไปฝึกชาวหัดชาวลานนาเปนพิชพรรณสืบไป พระเจ้าอังวะก็โปรดประทานช่างฆ้องผู้มีฝีมือดีสองนายกับช่างทองเหลืองช่างเหล็กพร้อมทุกอัน ให้แก่เจ้าท้าวลานนาตามความประสงค์ เจ้าพระยาเมงรายก็เลิกทัพกลับคืนเมือง แล้วเจ้าพระยาเมงรายก็เอาช่างทองมาไว้เชียงตุง เอาช่างฆ้องไว้เชียงแสน เอาช่างเล็กช่างทองเหลืองไว้เวียงกุมกาม วิชาช่างทั้งหลายจึงมีในเมืองลานนาสืบมาต่อเท่าทุกวันนี้

ยามเมื่อเจ้าพระยาเมงรายไปเมืองภุกามนั้น เปนปีขานโทศก จุลศักราชได้ ๖๕๒ ครั้นกลับมาแล้วจึงให้ก่อเจดีย์ที่วัดการโถมตาม

29/08/2565

ปฏิญาณ เจดีย์นั้นฐานกว้าง ๖ วาสูง ๙ วา ทำซุ้มคูหาไว้พระพุทธรูปเปนสองชั้น ๆ ล่างไว้พระพุทธรูปนั่ง ๔ องค์ ชั้นบนไว้พระพุทธรูปยืนองค์หนึ่ง มีรูปพระโมคลาสารีบุตร แลรูปพระอินทรรูปนางธรณี ไว้รักษาพระพุทธรูปด้วย

ในกาลยามนั้น ยังมีมหาเถรเจ้าหมู่หนึ่ง นำเอาธาตุพระพุทธเจ้ามาแต่ลังกาสิงหฬถวายแก่เจ้าพระยาเมงราย พระสรีระธาตุ ๒ องค์ เจ้าเมงรายให้บันจุไว้ในเจดีย์นั้นองค์หนึ่ง อีกองค์หนึ่งนั้นบันจุไว้ในพระพุทธรูปองค์ใหญ่ แล้วเจ้าพระยาเมงรายถวายทองคำห้าร้อย ฝากมหาเถรเจ้าไปบูชาพระศรีมหาโพธิในเมืองลังกา มหาเถรเจ้าทั้งสี่รับเอาทองคำห้าร้อยกลับไปเมืองลังกา แล้วก็บูชาพระมหาโพธิ์ แลตั้งสัตยาธิฐานว่า ผู้ข้าทั้งหลายจักนำเอาสาสนาพระพุทธเจ้าไปตั้งในเมืองลานนา ผิว่ายังจักรุ่งเรืองสำเร็จดังความปรารถนา ขอให้เม็ดมหาโพธิ์ตกลงเหนือจีวรแห่งผู้ข้าแด่ ครั้นสิ้นคำอธิฐานมหาเถรทั้งสี่ก็ได้เม็ดมหาโพธิ์สี่ผล เม็ดโพธิ์นั้นก็งอกเปนต้นน้อย ๆ สี่ต้น มหาเถรก็นำมาสู่ลานนาไทยประเทศ ถวายแก่เจ้าพระยาเมงราย ๆ ให้ปลูกไว้ที่ทุ่งยางเมืองฝางต้นหนึ่ง เอาไปปลูกยังรั้วนางต้นหนึ่ง เอาไปปลูกยังพันนาธการต้นหนึ่ง อีกต้นหนึ่งนั้นถวายแก่พระราชมารดาผู้ชื่อนางเทพคำขยาย กับนางกายศิริเอาไปปลูกไว้ แทนที่ไม้มะเดื่อในอารามการโถม แล้วกระทำสักการบูชาแลมหะกรรมฉลองพระอารามเปนการเอิกเกริกยิ่งนัก

29/08/2565

เจ้าพระยาเมงรายเสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครกุมกาม โดยศุขสวัสดิภาพมาได้ ๕ ปี ลุศักราช ๖๔๓ ปีเถาะตรีศก เจ้าพระยาเมงรายเสด็จไปประพาศข้างทิศหนเหนือ ถึงเชิงเขาอ้อยช้าง คือดอยสุเทพ มีหมู่บ้านตำบลหนึ่งชื่อบ้านแหน ประทับแรมอยู่ที่นั้นสามเวร ได้เห็นภูมิประเทศที่นั้นเปนไชยภูมิดี แลท้าวเธอทรงพระสุบินนิมิตรว่ามีบุรุษผู้หนึ่งมาบอกว่าอยู่ที่นี่ ท้าวพระยาจักมียศแลสมบัติมากนัก พระยาเมงรายจึงทรงพระดำริห์จะสร้างพระนครใหม่ ในสถานที่นั้น ครั้นเสด็จประพาศต่อไปข้างทิศเหนือ ประทับแรมในที่ตำบลหนึ่งสามเวร ที่ตำบลนั้นได้เห็นนิมิตร คือชาวบ้านเอาอวนมากางล้อมเปนรั้วรอบค่ายหลวงที่ประทับนั้น ฐานที่นั้นปรากฎได้ชื่อว่ารั้วหน่างมาต่อเท่าบัดนี้ แล้วเสด็จจากที่นั้นไปทางทิศตวันออกเฉียงเหนือ ประทับแรมอยู่ที่ตำบลหนึ่งสามเวร ในที่นั้นคนทั้งหลายสานเรือกมาล้อมค่ายหลวง ที่ตำบลนั้นจึงได้ชื่อว่าเชียงเรือก ออกจากที่นั้นไปประทับแรมในป่าแห่งหนึ่งอีกสามคืน ๆ ถ้วนสาม ทรงพระสุบินเห็นอิสัตรีคนหนึ่งมีรูปโฉมงามยิ่งนัก จึงได้ชื่อที่ตำบลนั้นว่าเชียงโฉม แล้วเสด็จกลับมาเวียงกุมกามประทับแรมภายใต้ต้นลานใหญ่ต้นหนึ่ง ที่ตำบลนั้นจึงได้ชื่อว่ายั้งพัก แลเชียงลานก็เรียก แล้วก็เสด็จสำราญอยู่ในเวียงกุมกาม ครั้นสิ้นฤดูนาแล้วเสด็จทรงช้างต้น ไปประพาศไล่มฤคยังเชิงเขาอุสุจบรรพต คือดอยสุเทพ ไปถึงป่าเลาป่าคาแห่งหนึ่ง เปนที่อัศจรรย์ยิ่งนัก ภายนอกรอบ

29/08/2565

ป่าคานั้นเปนทุ่งราบงาม ในในท่ามกลางลอมคานั้น เปนของราบเพียงประกอบไปด้วยหญ้าแพรกหญ้าแห้วหมู ขณะนั้นมีฟานเผือกสองตัวแม่ลูกออกไปจากป่าลอมคาเพื่อจักไปหากิน ก็พบหมู่สุนักข์ไล่เนื้อของพรานทั้งหลายรุมกันไล่ ฟานคู่นั้นก็กลับหนีเข้าอาไศรยอยู่ในลอมคาดังเก่า สุนักข์ทั้งหลายแล่นไปแวดล้อมลอมคาอยู่มิอาจเข้ากัดฟานนั้นได้ ฟานสองตัวนั้นได้อยู่ที่ไชยภูมิ์ดีก็มีใจสามารถไม่เข็ดขาม แล่นออกไล่ชนสุนักข์เปนคราว ๆ สุนักข์ทั้งหลายมิอาจขบกัดได้พากันพ่ายหนีไป พรานทั้งหลายเห็นอัศจรรย์จึงนำเหตุนั้นกราบทูลพระเจ้าเมงราย ๆ ก็ทรงทราบว่าสถานที่นั้นเปนไชยภูมิ์ดีควรตั้งพระนครได้ จึงให้เอาข่ายมากางอ้อมล้อมลอมคานั้นแล้ว ก็ล้อมจับได้เนื้อทั้งสองนั้นโดยสวัสดิ์ จึงให้นำไปไว้หนเหนือใกล้น้ำแม่หยวกให้ตั้งลำค่ายล้อมขังฟานทั้งสองไว้ฐานที่นั้น จึงได้ชื่อว่าเวียงฟานมาเท่าทุกวันนี้ ครั้นเจ้าพระยาเมงรายเสด็จกลับจากประพาศป่า มาถึงเวียงกุมกามแล้ว จึงให้เกณฑ์ทรัพลไปสร้างพระนครใหม่ในสถานที่นั้น เข้าตั้งที่ไชยภูมิ์ในวันพฤหัศบดีเดือนเจ็ด (คือเดือนห้า) ขึ้นแปดค่ำดิถี ๗ นาทีดิถี ๓๐ พระจันทร์เสวยฤกษ ๗ บุณพสุฤกษ ในราษีกรกฎยามแตรรุ่ง ๓ ลูกนาทีเศษสองขาท ไว้ลักขณาเมืองในราษีมีนอาโปธาตุ ยามศักราชขึ้นเถลิงศกเปนจุลศักราช ๖๕๔ ปีมโรงจัตวาศก พระเจ้าเมงรายเสด็จขึ้นพระราชนิเวศมณเฑียรสถานใหม่เปนฤกษในวันนั้นแล้ว ให้สร้างบ้านน้อยใหญ่แวดล้อมเปนอันมาก

29/08/2565

เรียกบ้านต่ำบ้านสูง พระยาเมงรายอยู่หนตวันออกเฉียงเหนือ แห่งไชยภูมิ์นั้นเรียกชื่อว่าเวียงเชียงหมั้น แล้วให้แผ้วถางต่อออกไปทางเบื้องตวันออกเรียกว่าเวียงเชียงช้าง ในหนตวันออกนั้นมีหนองใหญ่เปนที่ช้างม้าโคกระบือ ลงอาบกินได้สดวกดีนัก เจ้าพระยาเมงรายให้กรุยเขตรที่จะขุดคู แลก่อกำแพงพระนครอ้อมล้อมเอาที่ไชยภูมิ์ไว้เปนกลางใจเมือง ให้วัดแต่ใจเมืองออกไปไกลด้านละ ๓๐๐๐ วาโดยรอบ แล้วท้าวเออรำพึงพระไทยว่าอาตมจะสร้างพระนครคราวนี้เปนการใหญ่ ควรจะเชิญสหายทั้งสอง คือพระยางำเมือง ๆ ภูกามยาว แลพระร่วงเจ้ากรุงศุโขไทย มาให้พร้อมกัน คิดแล้วดังนี้จึงตรัสใช้ราชบุรุษไปอันเชิญสหายเจ้าทั้งสองพระนคร ก็มาพร้อมกันยังสถานที่นั้น พระยาเมงรายก็เล่านิมิตรเหตุการต่าง ๆ ให้พระยาทั้งสองฟัง แล้วปฤกษาหารือว่าจะสร้างปราการพระนครเอาไชยภูมิ์ไว้กลางแลวัดออกจากสูญกลางด้านละ ๑๐๐๐ วาเปนเมืองกว้าง ๒๐๐๐ วา สหายเจ้าจะเห็นเปนประการใด พระยางำเมืองเห็นชอบด้วย แต่พระยาร่วงเจ้ากล่าวว่า ควรรำพึงถึงกาลสมบัติแลกาลวิบัติก่อน ภายน่าบุทคลผู้มีปัญญาจักดูแคลน ว่าบ่อรู้รำพึงภายน่าภายหลัง เบื้องว่ามีอมิตรข้าศึกมาแวดวังขังเวียง หาบุคคลผู้จักเผ้าแหนบ่อได้พอได้เต็มก็จักยากภายน่า ข้ามักใคร่ตั้งแต่ไชยภูมิ์ไปเพียงด้านละ ๕๐๐ วา เปนเมืองกว้าง ๑๐๐๐ วาควรแล เมื่อสืบไปภายน่าผิว่ากาลสมบัติบ้านเมืองมีคนเจริญมากหลายขึ้น เมือง

29/08/2565

ก็หากจักกว้างใหญ่ไพบูลย์ไปตามกาล แล้วพระร่วงเจ้าซ้ำกล่าวว่า สุเทวฤาษี แลสุกทันต์ฤาษีได้ยังฌานสมาบัติ แลอภิญญาณ มีอานุภาพเปนอันมาก เมื่อจะสร้างเวียงหริภุญไชยก็ยังเอาม้าน้อย มาควบเอาเปนประมาณ

พระยาเมงรายได้ฟังดังนั้น จึงตรัสว่าข้าแต่สหายเจ้าทั้งสอง ผิดังนั้นเราจะตั้งล่วงแป ๑๐๐๐ วาล่วงขื่อ ๔๐๐ วาเถิด พระยาทั้งสาม ก็มีฉันทวาทีทัดแม่นกัน แล้วพระยาเมงรายจึงชวนพระยาทั้งสองไป สู่ที่ภูมิไชย เพื่อจะแรกตั้งราชมณเฑียร ขณะนั้นมีหนูเผือกตัวใหญ่ เท่าตุมเกวียนมีบริวาร ๔ ตัว แล่นออกจากที่ไชยภูมิ นั้นไป หนบูรพ์ แล้วไปหนอาคเณย์ ไปลงรูแห่งหนึ่งภายใต้ต้นไม้ผักเรือก คือไม้ นิโครธ พระยาทั้งสามเห็นนิมิตรอัศจรรย์ดังนั้น จึงเอาเครื่องสักการ เข้าตอกดอกไม้ ไปบูชาที่ไม้นิโครธต้นนั้น แลให้ล้อมรักษาไว้ด้วยดี จึงปรากฏเปนไม้เสื้อเมืองสืบมาต่อเท่าบัดนี้ พระยาทั้งสามให้กวาด แผ้วที่อันจักสร้างเวียง ขึ้งเส้นเชือกระดับดูก็รู้ว่าพื้นแผ่นดินที่นั้น สูงเบื้องตวันตกเอียงไปทางตวันออก พระยาง่ำเมืองกับพระยาร่วงจึง กล่าวว่าเผือข้าได้เห็นไชยภูมิ เมืองนี้เปนมงคล ๗ ประการ ๆ หนึ่ง แต่ก่อนได้ยินสืบมาว่า มีกวางเผือก ๓ ตัวแม่ลูก มาแต่ป่าใหญ่ หนเหนือ อาไศรยอยู่ในไชยภูมิที่นี้ มีคนเปนอันมากมากระทำ สักการบูชาเปนไชยมงคลประการหนึ่ง อนึ่งฟานเผือก ๒ ตัวแม่ลูก อาไศรยไชยภูมิที่นี้ต่อสู้ฝูงสุนักข์ของนายพรานทั้งหลาย สุนักข์พ่าย แพ้ไป เปนไชยมงคลประการที่สอง อนึ่งเราทั้งหลายได้เห็น

29/08/2565

หนูเผือกกับบริวาร ๔ ตัว ออกจากไชยภูมิที่นี้เปนไชยมงคลประการถ้วนสาม อนึ่งภูมิสถานอันจะตั้งเวียงนี้สูงเบื้องตวันตกเอียงมาตวันออก เปนไชยมงคลประการที่สี่ อนึ่งอยู่ที่นี้เห็นน้ำตกแต่เขาอุสุจะบรรพต คือดอยสุเทพ ไหลลงมาเปนแม่น้ำไหลขึ้นไปหนเหนือแล้วเลี้ยวไปหนตวันออก แล้วเลี้ยวไปใต้ แล้วไปตวันตกอ้อมเวียงกุมกาม แม่น้ำนี้เปนนครคุณเกี่ยวเมืองอันนี้เปนไชยมงคลประการที่ห้า อนึ่งแม่น้ำนี้ไหลแต่ดอยลงมาที่ขุนน้ำ ได้ชื่อว่าแม่ขาน ไหลไปตวันออก แล้วไหลไปใต้ เทียบข้างแม่พิงค์ไปได้ชื่อว่าแม่โท อนึ่งหนองใหญ่มีอยู่หนตวันออกเฉียงเหนือแห่งไชยภูมิหนองใหญ่มีหนอิสาณดังนี้ ท้าวพระยาต่างประเทศจักมาบูชาเปนไชยมงคลประการที่หก อนึ่งน้ำแม่ระมิงค์ไหลมาแต่มหาสระ อันพระพุทธเจ้าได้มาอาบยังดอยสลอง ไหลออกมาเปนขุนน้ำแม่ระมิงค์กรายไปตวันออกเวียง เปนไชยมงคลประการถ้วนเจ็ด พระยาง่ำเมืองแลพระยาร่วง สำแดงเหตุอันเปนไชยมงคลเจ็ดประการดังนั้นพระยาเมงรายก็มีความยินดี คนึงใจว่าสหายกูทั้งสอง มีความรู้หลักยิ่งนัก แล้วเธอจึงพาพระยาทั้งสองไปเลียบดูที่อันจะขุดคูเวียงทั้งสี่ด้านกับที่อันจักก่อปราการเวียง แลซุ้มประตูเวียงทุกแห่ง แล้วพระยาทั้งสองพากันมานั่งอยู่หนอิสาณ เลี้ยงโภชนาหารกันเสร็จแล้วพระยาทั้งสอง ให้จัดเครื่องพลีกรรมบูชาเทวดาทั้งหลายแล้วให้ลงมือขุดคูเมืองแลสร้างราชมณเฑียร มีรี้พลโยธาอันกระทำการพระราช

29/08/2565

มณเฑียร ๕๐๐๐๐ คน ขุดคูเมือง ๔๐๐๐๐ คน แรกตั้งพิธีกลบบาทผังนิมิตรหลักเมืองในวันพฤหัศเดือนแปด (คือเดือนหก) เพ็ญปีวอกอัฐศก จุลศักราช ๖๕๘ พระจันทรเสวยฤกษ ๑๖ ยามแตรจักใกล้รุ่งไว้ลักขณาในมินอาโปราษี แรกลงมือขุดคูก่อปราการเวียงด้านทิศอิสาณ อ้อมไปทักษิณก่อน แล้ววงไปรอบทั้ง ๔ ด้านทำไปพร้อมกัน แรกตั้งกาดเชียงใหม่ในขณะเดียวกันนั้น แลการสร้างพระนครนั้นสี่เดือนจึงสำเร็จทุกประการ เจ้าพระยาเมงรายให้มีการมโหรศพสมโภชฉลองเมืองใหม่นั้นสามวันสามคืน แลให้เลี้ยงเสนาโยธาซึ่งกระทำการพระนคร ด้วยมัจฉมังษาหารแลสุราบาน เปนที่รื่นเริงแลพระราชทานรางวัลเสร็จแล้ว พระยาทั้งสามจึงพร้อมกันขนานนามเมืองว่า นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ ครั้นสำเร็จการทั้งปวงแล้ว พระยางำเมือง พระยาร่วง ก็อำลาพระยาเมงรายกลับคืนไปบ้านเมืองแห่งตน ส่วนพระยาเมงรายก็เสด็จเข้ามาครองราชสมบัติในพระนครนพบุรีศรีพิงค์ไชยเชียงใหม่นั้น

๔ พงษาวดารตอนเชียงใหม่เปนเอกราช

ที่นี้จักกล่าวด้วยพระยายีบาเจ้าเมืองลำภูญ ซึ่งหนีไปอยู่กับพระยาเบิกผู้บุตรยังเมืองเขลางค์นครนั้น ก็ซ่องสุมกำลังฝึกหัดพระแกล้วทหารช้างม้ารี้พล เพื่อจะกลับมาตีเมืองหริภุญไชยคืน

29/08/2565

พระยาเมงรายแต่งคนเปนอุปนิกขิต ปลอมพึ่งระหัดอยู่ตั้งแต่ปีมะเมีย มาตราบเท่าถึงปีวอกนานได้ ๑๔ ปี คนอุปนิกขิตสงข่าวสารมาถวายพระยาเมงราย ว่าพระยายิยากับพระยาเบิก จักยกมาตีเมืองหริภุญไชยกับเมืองกุมกาม แลเมืองเชียงใหม่กำหนดในเดือนสี่เพ็ญ พระยาเบิกจักยกรี้พลมาเปนทัพน่า เมื่ออุปนิกขิตมาแจ้งข่าวสารนั้นเปนเดือนอ้ายแรมสิบค่ำ เจ้าพระยาเมงรายรู้ข่าวดังนั้น จึงให้ตีกลองร้องป่าวประชุมพลทั้งหลายพร้อมกันได้จำนวนพลลำฉกรรจ์ ๒๓๕๐๐๐ แล้วเจ้าพระยาเมงรายให้บอกข่าวสารทั้งมวญไปยังพระราชบุตร คือเจ้าขุนครามผู้ครองเมืองเชียงราย ให้แต่งช้างม้ารี้พลคนศึกทั้งปวงให้พร้อม แลให้แบ่งเปน ๒ กอง ๆ หนึ่งให้มาตั้งทัพอยู่ฝ่ายตวันตกเวียงใกล้เชิงดอยคำ คอยต้อนรบทัพน่าพระยาเบิก อีกกองหนึ่งให้มาทางตวันออกแม่พิงค์ ล่องไปยังเวียงลำภูญ คอยรบตัดสายหลังกองทัพพระยาเบิก ฝ่ายเจ้าขุนครามได้ทราบ ก็ให้ป่าวหมู่รี้พลโยธาทั้งปวง ได้กำลังคนศึก ๕๑๘๐๐ คน กำลังเมืองขึ้นทั้งปวงได้ ๒๐๕๐๐ คน สริรวมกันเข้าเปนคน ๗๒๒๐๐ คน เจ้าขุนครามให้แต่งทัพเปน ๒ กอง ๆ หนึ่งให้เจ้าเมืองฝางถือพล ๕๐๐๐ ยกไปตั้งทัพอยู่ตวันตกเฉียงใต้เวียงกุมกามที่เชิงภูเขาดอยคำ ส่วนตัวเจ้าขุนครามถือคน ๕๗๒๐๐ ยกไปทางตวันออกแม่น้ำพิงค์ ถึงประเทศที่หนึ่ง เจ้าขุนครามให้ตั้งทัพอยู่ที่นั้นยามกลองแลง (คือยามเย็น) เจ้าขุนครามขึ้นหอคอย ตรวจ

29/08/2565

ดูรี้พลทั้งสี่ทิศ เห็นรี้พลเกลื่อนกลาดเต็มทุ่งสุดสายตา คำลาวว่าสุดเช่นผ่อ เหตุดังนั้นฐานที่นั้นจึงได้ชื่อว่า ตำบลเช่นผ่อมาต่อเท่าบัดนี้ แล้วเจ้าขุนครามให้เลือกคัดทหารพลอาสา ๑๐๐๐ เจ้าขุนครามทรงช้างพลายแก้วไชยมงคล มากับพล ๑๐๐๐ ถึงเมืองเชียงใหม่ เข้าเฝ้าพระยาราชบิดาทูลแถลงการที่ได้จัดกองทัพพร้อมเสร็จตามรับสั่งนั้น แลทูลรับอาสาไปผจญข้าศึก พระยาเมงรายก็ให้โอวาทสั่งสอนแลชี้แจงกลศึกต่าง ๆ แก่พระโอรสแล้วกล่าวว่าพ่อหากได้ตกแต่งรี้พลชาวเชียงใหม่ ๑๖๐๐๐๐ จะไว้ให้รักษาเมืองทั้งสามเมืองละ ๕๐๐๐๐ ยังอีก ๑๐๐๐๐ จะแต่งให้ขุดคูรั้วนางชักยักกามาต่อเวียงเชียงใหม่ ถึงหัวกาดเชียงใหม่เบื้องตวันตก ฝ่ายตวันออกเอาแม่พิงค์เปนคู ให้รักษาเวียงทั้งสอง คือเวียงเชียงใหม่เวียงกุมกาม ส่วนตัวพ่อจะขี่ช้างแก้วตัวชื่อเพ็ชรพันลังยกกองทัพช้าง ๕๐๐ ม้า ๘๐๐๐ คนเดินเท้า ๑๐๐๐๐ ออกต่อสู้กองทัพพระยายี่ยาพระยาเขิกล่องใต้ ส่วนเจ้าลูกรักพ่อ จงยกรี้พลตีตัดหลังข้าศึกอย่าให้รอดกลับไปได้ แม้นข้าศึกแตกฉานให้ตามตีถึงนครเขลางค์ เจ้าขุนครามรับสั่งพระราชบิดาแล้ว ก็ทูลลากลับไปหาหมู่รี้พลแห่งตนในเวลากลางคืน ครั้นรุ่งเช้าเจ้าก็ยกรี้พลล่องไปโดยลำคับถึงทางบันได กองคอยเหตุมาทูลเจ้าขุนครามว่า พระยายี่ยาไม่ได้มา ๆ แต่พระยาเขิกผู้ลูก มีรี้พลมากหลายนัก ทัพน่าตั้งอยู่ตำบลเชียงทอง หมู่หลังยังหนุนเนื่องกันมามากนัก เจ้าขุนครามได้ทรายดังนั้น

29/08/2565

นั้น จึงจัดกองทัพเปนกองล่อกองหนุน คอยรับน่าข้าศึก ส่วนตัวเจ้าขุนครามก็เอาช้างม้ารี้พลโยธาไปสกัดตัดหลังข้าศึกได้แล้ว เจ้าก็ยกตามหลังข้าศึกเข้ามาเชียงทอง ในคืนวันนั้นพระยาเขิกแรมทัพเชียงเครื่อง รุ่งเช้ายกเข้ามาล้อมเวียงกุมกาม เจ้าขุนครามก็เอาหมู่รี้พลตามมาในเวลากลางคืนถึงที่แห่งหนึ่ง ภายใต้เวียงกุมกาม เปนเวลาเที่ยงคืนมืดนัก ก็หยุดพักรี้พลอยู่ที่นั้น ตำบลนั้นจึงได้ชื่อว่าตั้งคืนมาต่อเท่ายัดนี้ แล้วเจ้าขุนครามใช้ม้าเร็วไปบอกแก่เจ้าเมืองฝาง ซึ่งให้ตั้งทัพอยู่ที่ดอยคำนั้น ให้ยกเข้าตีทัพพระยาเขิก ในเวลาค่อนรุ่งครั้นทัพน่าได้รบติดพันแล้ว ตูจักยกขึ้นหาสู้เจ้า ๆ เมืองฝางได้รับสั่งดังนั้นแล้ว ครั้นเวลาใกล้รุ่งก็ยกรี้พลเข้าโจมตีทัพน่าข้าศึกได้รบพุ่งกันเปนสามารถ ฝ่ายเจ้าขุนครามก็ยกขึ้นตีกระหนาบหลังพระยาเขิกต้องศึกขนาบ จึงแยกทัพเปนสองกองให้เสนาเศึกอยู่รับทัพด้านน่าส่วนตนพระยาเขิกก็ยกกลับมาต่อรบข้าศึกด้านหลัง มาทางตวันตกก็พบกองทัพเจ้าขุนครามอยู่ที่ศตวันตกเฉียงใต้เวียงกุมกาม เจ้าขุนครามก็แยกทัพออกเปนสามกอง ให้ขุนเมืองเชียงของคุมทัพกองหนึ่งเปนปีกขวา ให้ขุนเมืองเทิงคุมทัพกองหนึ่งเปนปีกซ้ายตีปีกกาโอบทัพข้าศึกขึ้นไป ให้ขุนเมืองฝางตีประดาลงมา ส่วนเจ้าขุนครามถือพลศึกชาวเชียงใหม่ตีขึ้นไป กองทัพพระยาตยู่มาตกอยู่ในที่ล้อม พระยาเขิกขี่ช้างพลายชื่อว่าปานพลแสนติดน้ำมาน่าหลัง ไสช้างที่นั่งเข้าชนช้างกับเจ้าขุนคราม ช้างเจ้าขุนคราม

29/08/2565

ได้ล่างแทงถูกคอช้างที่นั่งพระยาเบิกเบนไป ควานท้ายช้างที่นั่งพระยาครามเอาหอกสอดแทงถูกพระยาเบิก ๆ ก็เกี่ยวช้างแล่นหนีที่ที่พระยาทั้งสองชนช้างกันนั้น ลวดเรียกว่าบ้านเนิก บัดนี้เรียกว่าบ้านขัวมุงขุนช้าง ฝ่ายกองทัพพระยาเบิกมีมาก ก็ช่วยกันป้องกันเอาช้างที่นั่งพระยาเบิกไปได้ ชาวนครเขลางค์เสียรี้พลเปนอันมาก ทัพช้างฝ่ายเจ้าขุนครามตามไม่ทัน เหตุชาวเขลางค์เอาช้างพังเข้ากันช้างศึกชาวเชียงใหม่ป่วนอยู่ ภายหลังเจ้าขุนครามจึงได้รวมทัพเปนกองใหญ่ ยกติดตามไปทันพระยาเบิกที่แม่ตานแขวงเมืองเขลางค์ ได้รบพุ่งกันเปนสามารถ รี้พลชาวเขลางค์แตกฉานคุมกันไม่ติด เจ้าขุนครามก็คุมเอาตัวพระยาเบิกได้ปลงพระชนม์เสียในที่นั้น

ฝ่ายพระยายีบารู้ข่าวว่าเสียราชบุตร แล้วเห็นจะรักษาเมืองนครเขลางค์ไว้มิได้ ก็อพยพหนีออกจากเมืองนครเขลางค์ลงไปพึ่งพระยาพิศณุโลกย์ณเมืองสองแคว เจ้าขุนครามก็ได้เมืองนครเขลางค์ พักเลี้ยงดูไพร่พลถ้วน ๓ วันแล้วจึงใช้ม้า ๕๐๐ ไปแจ้งข้อราชการอันได้เมืองนครเขลางค์ แลพระยายีบาหนีไปเมืองพิศณุโลกย์นั้น แต่พระราชยีคายังเมืองนครเชียงใหม่ และจะขอรับอาสายกไปติดตามเอาตัวพระยายีบาให้ถึงเมืองพิศณุโลกย์

เจ้าพระยาเมงรายได้ทราบก็ทรงพระโสมนัศ จึงใช้เสนาผู้ใหญ่ไปห้ามพระราชบุตรไว้มิให้ยกติดตามเอาตัวพระยายีบาต่อไป ว่าลูกกูได้พระยาเบิกแลเมืองนครเขลางค์แล้วด้วยอานุภาพเปนไชย

29/08/2565

ชนะอันใหญ่อยู่แล้ว ให้แต่งขุนผู้มั่นคงอยู่รั้งเมืองนครเขลางค์แล้ว ให้เลิกทัพกลับมาเถิด เจ้าขุนครามได้รับสั่งพระราชบิดาดังนั้น จึงแต่งให้ขุนไชยเสนาอยู่รั้งเมืองนครเขลางค์ แล้วเจ้าขุนครามก็เลิกทัพกลับคืนนครพิงค์เชียงใหม่ เจ้าพระยาเมงรายให้แต่งการสมโภชพระราชโอรสถ้วนเจ็ดวันเจ็ดคืน สถาปนาให้เปนเจ้าไชยสงครามพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคอย่างมหาอุปราช ให้ไปครองเมืองเชียงราย แลยกเมืองเชียงดาวให้เปนบำเหน็จอีกเมืองหนึ่ง ส่วนนายทัพนายกอง แลไพร่พลที่ได้ทำการสงครามนั้น ก็พระราชทานบำเหน็จรางวัลโดยลำดับตามสมควรแก่คุณานุรูปแลความชอบที่ได้กระทำนั้น

เจ้าไชยสงครามแลขุนเมืองทั้งหลาย ต่างทูลลาเจ้าพระยาเมงรายกลับคืนไปรักษาเมืองแห่งตน เจ้าไชยสงครามกลับไปถึงเมืองเจ้าเชียงรายแล้ว จึงแต่งขุนช่างทั้งหลายมาแผ้วถางเมืองเชียงดาว สร้างคุ้มวังที่ประทับพร้อมด้วยโรงพลแลโรงช้างโรงม้าฉางเข้าฉางเกลือบริบูรณทุกอัน ครั้นรุ่งปีก็เสด็จมาประทับอยู่เมืองเชียงดาว ตั้งแต่เดือนห้าจนถึงเดือนแปด จึงกลับไปเมืองเชียงรายเสมอทุกปี ยามเมื่อเจ้ามาพักอยู่ในเมืองเชียงดาวคราวใด ก็เสด็จไปเฝ้าพระราชบิดายังเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ปีละครั้งทุกปี อยู่มาเจ้าพระยาไชยสงคราม ยังเกิดบุตรชายสามองค์ ๆ ใหญ่มีนามว่าท้าวแสนภู เหตุเมื่อจะประสูตรนั้น พระราชบิดาพานางผู้มารดา

29/08/2565

ทรงครรภ์ไปบวงสรวงเทพารักษบนภูดอยในงานปีใหม่ นางผู้มารดาประสูตรพระกุมารองค์นั้นบนภูเขานั้น บิดาจึงให้นามว่าเจ้าแสนภู ถัดมาองค์ที่สองทรงนามว่าพ่อท้าวน้ำท่วม เพราะประสูตรในปีน้ำท่วม จึงขนานนามตามนิมิตรนั้น องค์ที่สามทรงนามพ่อท้าวงั่ว เหตุด้วยในวันประสูตรนั้น ชาวเมืองนำเอาหอยงั่วมาถวายเปนอันมาก จึงขนานนามตามนิมิตรนั้น ครั้นกุมารทั้งสามเจริญไวยแล้ว เจ้าพระยาไชยสงครามผู้บิดา ก็ส่งมาเรียนความรู้ในสำนักเจ้าพระยาเมงรายพระราชบิดา เจ้าพระยาเมงรายมีความกรุณาแก่หลานทั้งสามยิ่งนัก

ทีนี้จะกล่าวด้วยราชบุตรเจ้าพระยาเมงราย มีสามชายคือขุนเครื่องราชบุตรองค์ใหญ่ ซึ่งผิดอาญาบิดาให้ยิงเสียที่เมืองยิงหนึ่ง ที่สองเจ้าขุนคราม อาสาพระราชบิดาไปตีได้เมืองนครเชลางค์ ได้เปนพระยาไชยสงครามครองเมืองเชียงราย ที่สามเจ้าขุนเครือ พระราชบิดาให้ครองเมืองพร้าว อยู่มาเจ้าขุนเครือลอบไปสู่หาภรรยาเจ้าพระยาไชยสงครามอันอยู่เมืองเชียงดาวนั้น เนื้อความทราบถึงเจ้าพระยาไชยสงคราม จึงคิดอ่านจะกุมเอาตัวเจ้าขุนเครือ ๆ รู้ตัวก็ตั้งมั่นอยู่ในเมืองพร้าว ขณะนั้นเจ้าพระยาเมงรายมีชนมายุได้ ๗๓ ปี ทรงพระประชวรจึงย้ายสถานไปอยู่เวียงกุมกาม เจ้าขุนเครือออกจากเมืองพร้าวมาอยู่ปฏิบัติพระราชบิดาในเวียงกุมกาม เจ้าพระยาเมงรายให้หาเจ้าพระยาไชยสงคราม ๆ ยกมาถึงแจ้สักรู้ข่าวว่าขุนเครือผู้น้องมาอยู่กับพระราชบิดา เจ้าจึงยั้งทัพอยู่ณะตำบลแจ้สักนั้น แล้วใช้

29/08/2565

คนสนิทมาเฝ้าพระราชบิดา กราบทูลประพฤติเหตุอันเจ้าขุนเครือได้กระทำผิดแก่ตนนั้น ให้พระราชบิดาทราบ เจ้าพระยาเมงรายจึงรำพึงว่า จะเอาเจ้าขุนเครือไว้ใกล้กันกับเจ้าพระยาไชยสงครามสืบไปภายน่าหาบุญไม่ ก็จะเกิดรบราฆ่าฟันกันเปนทุกข์แก่ไพร่ไทยสืบไป ควรจะแยกเสียให้ห่างไกลกัน ท้าวเธอจึงให้เนรเทศเจ้าขุนเครือกับทั้งครอบครัวศฤงฆารบริวาร ส่งไปไว้ยังเมืองกองใต้ ให้เงี้ยวชาวเมืองกองทั้งหลาย คือชาวเมืองเชียงทองแลเมืองลีรักษาไว้ เงี้ยวทั้งหลายจึงพร้อมกันสร้างเมือง ให้เจ้าขุนเครืออยู่ครองเปนเจ้านายแก่เขา เมืองซึ่งเงี้ยวชาวกองใต้สร้างให้เจ้าขุนเครือนั้นจึงปรากฏได้ชื่อว่าเมืองมายมาตรายเท่าบัดนี้ ครั้นเจ้าเมงรายเนรเทศเจ้าขุนเครือไปแล้ว จึงแต่งพระยาจ่าบ้าน กับหมื่นฝั่งแกนคุมช้างที่นั่งพลายมงคล ชื่อศักดิ์เสมอใจ ออกไปรับเจ้าพระยาไชยสงครามพระราชโอรสเข้ามายังเวียงกุมกาม เจ้าพระยาไชยสงครามก็อยู่ปฏิบัติพระราชบิดาจนหายประชวรแล้ว เจ้าพระยาเมงรายกับพระราชโอรส ก็กลับคืนมาอยู่นครพิงค์เชียงใหม่ แล้วเจ้าพระยาไชยสงครามก็กลับไปเมืองเชียงรายในปีกุนนั้น อยู่จำเนียรมาลุศักราชได้ ๖๗๙ ปีมะเสงนพศก เจ้าพระยาเมงรายมีชนมายุได้ ๘๐ ปี อยู่มาวันหนึ่งเสด็จไปประพาศตลาดกลางเมือง อสนีบาตตกต้องเจ้าพระยาเมงรายทิวงคตในท่ามกลางเมืองนั้น อยู่ในราชสมบัติได้ ๖๐ พรรษา เปนลำดับที่ ๒๕ นับตั้งแต่ลวะจักราชะเปนต้นมา เสนาพฤฒามาตย์

29/08/2565

ทั้งหลายเชิญพระศพเข้าพระโกษฐ มาประดิษฐานไว้ในพระราชมณเฑียร แล้วพร้อมกันอันเชิญเจ้าพระยาไชยสงครามแต่เมืองเชียงรายลงมาครองราชสมบัติในนครพิงค์เชียงใหม่ เจ้าพระยาไชยสงครามให้สร้างวิมานเมรุมาศขนาดใหญ่ กระทำฌาปนกิจพระศพเสร็จแล้ว ให้สร้างพระเจดีย์ไว้ณะที่อสนีบาตตกต้องพระราชบิดาทิวงคตนั้น เจดีย์นั้นยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ เจ้าพระยาไชยสงครามอยู่จัดการในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ได้ ๔ เดือน แล้วอเศกราชบุตรองค์ใหญ่ ผู้ชื่อท้าวแสนภู พระชนมายุได้ ๔๑ ปี ให้เปนพระยาครองราชสมบัติในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ แทนพระยาเมงรายพระอัยกาธิราชในปีมะเมียสัมฤทธิศกจุลศักราช ๖๘๐ เดือนเชฐมาศเพ็ญเปนลำดับที่ ๒๖ แห่งราชวงษ์ ฉัตนั้นเจ้าก็แต่งราชบุตรผู้กลาง คือพ่อท้าวน้ำท่วมให้ไปครองเมืองผ่าง ให้ราชบุตรผู้น้องน้อยคือพ่อท้าวงั่วไปครองเมืองเชียงของ แล้วเจ้าพระยาไชยสงครามก็กลับไปอยู่เมืองเชียงรายดังเก่า ฝ่ายเจ้าแสนภูเสวยเมืองเชียงใหม่มาถึงปีมะแมได้ปีหนึ่ง ฝ่ายเจ้าขุนเครือผู้ครองเมืองมาย รู้ข่าวพระราชบิดาสวรรคต แลเจ้าแสนภูได้ครองเมืองเชียงใหม่ดังนั้น เจ้าก็ยกรี้พลไทยใหญ่ชาวกองใต้ทั้งหลาย มายังเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ อุบายว่าจักมาคำนับศพแล้วมาพักพลอยู่เวียงกุมกาม ให้ตั้งทัพอยู่ตำบลทุ่งเข้าสาร แล้วก็ยกเข้ามายังกาดเชียงใหม่

29/08/2565

อุบายมีบรรณาการของฝากไปถึงพระยาแสนภู ว่าอาว์แต่งมาบูชาศพเจ้าพระยาเมงราย อย่าสังกาแก่อาว์ อย่าขัดประตูเวียงแก่อาว์ ๆ จักไปถามข่าวหลานกู ให้อยู่ศุขสวัสดิ์ ว่าดังนั้นแล้วเจ้าขุนเครือก็แต่งเครื่องศึกไปตั้งอยู่ประตูเชียงใหม่แลประตูสวนดอก จักคอยกุมเอาเจ้าแสนภูยามตลาดชุม

ฝ่ายเจ้าแสนภูรู้ตัวจึงดำริห์ว่า แม้กูจักรบอาว์ ๆ แพ้กูก็จักเปนอันตรายด้วยมือทหารหาสมควรไม่ เมื่อเปนดังนี้ก็ควรจักหลีกเสียจากเมือง จึงจะไม่เปนเวรานุเวรต่อไป รำพึงฉนี้แล้ว จึงอพยพครอบครัวหนีออกทางประตูหัวเวียง ไปถึงเชียงโสมในเวลาเที่ยงคืน แล้วก็ไปหาพ่อท้าวน้ำท่วมผู้น้องยังเมืองฝาง พ่อท้าวน้ำท่วมก็จัดส่งพิตนถึงเมืองเชียงราย เจ้าแสนภูทูลแจ้งเหตุการทั้งปวงต่อเจ้าพระยาไชยสงครามผู้บิดา ฝ่ายเจ้าขุนเครือ ครั้นเจ้าพระยาแสนภูหนีไปแล้ว ก็เข้านั่งเมืองเชียงใหม่ ในปีมะแมเอกศกจุลศักราช ๖๘๑ นั้น

ฝ่ายเจ้าพระยาไชยสงคราม เมื่อได้ทราบว่าเจ้าขุนเครือผู้น้องมาแย่งชิงเมืองเชียงใหม่ดังนั้น ก็บังเกิดราชมานะพิโรธนัก จึงกล่าวคำสิงหนาทว่า ขุนเครือนี้ได้กระทำผิดถึงสามประการ ๆ หนึ่งลอบกระทำมิจฉาจารต่อภรรยากู ประการที่สองมาแย่งชิงลูกกูเจ้าแสนภูกินเมืองเชียงใหม่ ประการที่สามยังซ้ำมาแย่งชิงเมืองเชียงคาว อันเปนเมืองรางวัลพ่อกูให้แก่กู เหตุฉนี้ควรกูไปผจญเสียจงได้ ครั้นถึงเดือนเจ็ดขึ้นค่ำหนึ่งปีวอก เจ้าพระยาไชยสงคราม

29/08/2565

จึงแต่งพลศึกให้แก่ลูกตนพ่อท้าวน้ำท่วมผู้ครองเมืองฝาง ให้ยกไปตีเมืองเชียงใหม่ พ่อท้าวน้ำท่วมทูลรับอาสาพระราชบิดาแล้ว ก็ยกกองทัพมาถึงเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ในวันอังคารเดือนห้าแรมสิบสามค่ำเวลาใกล้รุ่ง ให้ตั้งทัพอยู่ตำบลทุ่งหนองแสนตอ แล้วแต่งกลศึกอันชื่อว่าราชปัญญา คือแต่งคนเอาเครื่องศึกใส่หาบเหมือนดังจักมาเข้าเวรรั้งเมือง ปลอมเข้ามาประจำอยู่ทุกประตูเมือง แล้วแต่งพลศึกยกเรียงรายกันเข้าไปดังจักล้อมเมือง ให้ชาวนครเข้นกังวลรักษาน่าที่ ครั้นถึงยามดีเจ้าพ่อท้าวน้ำท่วมกับทหารร่วมใจก็ลอบยกเข้าไปถึงประตูเมือง คนที่ปลอมรักษาประตูก็เปิดประตูรับพ่อท้าวน้ำท่วมก็เข้าเมืองได้ แล้วจึงให้ยิงปืนโห่ร้องตีฆ้องกลองนั้นขึ้น พลเมืองทั้งหลายก็แตกตื่นกันเปนอลหม่านในคืนวันนั้น ฝ่ายขุนเครือเสพสุราเมานอนหลับอยู่ นายประตูแล่นเข้าไปร้องปลุกว่าเจ้าเมืองฝางหลานแห่งเจ้าเข้าเมืองได้ เอารี้พลมาล้อมคุ้มวังไว้แล้ว เจ้าขุนเครือตื่นนอนได้ยินก็ตกใจลุกจากที่นอน แล่นมาตีกลองป่าวหาหมู่รี้พลก็ไม่มีใครมา ขณะนั้นพ่อท้าวน้ำท่วมให้พังประตูคุ้มเข้ากุมเอาตัวเจ้าขุนเครือได้ เอาไปขังไว้มุมเมืองด้านตวันตกเฉียงใต้ให้หมั่นเรืองอยู่คุมรักษาบ้านนั้น จึงได้ชื่อว่าขวงเชียงเรืองมาต่อเท่าบัดนี้ เจ้าพ่อน้ำท่วมตีได้เมืองนครพิงค์เชียงใหม่ จับได้ตัวเจ้าขุนเครือแลฆ่าหมู่เงี้ยวอันมากับขุนเครือตายเปนอันมาก จัดการระงับพลเมืองวายตกตื่นแล้ว จึงส่งข่าวสาสนไปกราบทูลเจ้าไชยสงคราม

29/08/2565

ราชบิดา เจ้าไชยสงครามได้ทราบก็ทรงพระโสมนัศยินดียิ่งนัก จึงเสด็จกรีฑาพลไปยังเมืองนครเชียงใหม่ ให้ตั้งพิธีปรายดาภิเศกเจ้าพ่อท้าวน้ำท่วม พระชนม์ได้ ๓๐ ปี ให้เปนพระยาครองเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ในปีจอจัตวาศกจุลศักราช ๖๘๔ เปนลำดับที่ ๔ ตั้งแต่เมงรายมา แล้วเจ้าไชยสงครามก็กลับไปสถิตยสำราญอยู่นครเชียงรายตามเดิม

เจ้าพ่อท้าวน้ำท่วมครองเมืองเชียงใหม่ได้ ๒ ปี ถึงณปีชวดฉศกศักราช ๖๗๖ พระราชบิดาทรงระแวงพระไทยว่าจะเปนขบถจงปลงอาญาสิทธิ์ให้พ่อท้าวงั่วผู้น้องมาคุมเอาตัวเจ้าพ่อท้าวน้ำท่วมยังเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ได้แล้ว ก็ส่งไปไว้ยังเมืองเขมรัฐคือเมืองเชียงตุง ชาวเขมรัฐทั้งหลายก็ราชาภิเศกเจ้าพ่อท้าวน้ำท่วมให้เปนพระยาในเขมรัฐโชติตุงคะบุรีนั้น ฝ่ายเจ้าขุนเครื่องซึ่งต้องกักขังอยู่ณตำบลทัพคันใดนั้น ได้ ๔ ปีก็จุติไปสู่ปรโลก เจ้าพระยาไชยสงครามเสด็จมาจากเชียงราย กระทำการฌาปนกิจศพเจ้าขุนเครื่องผู้น้องเสร็จแล้ว จึงอภิเศกเจ้าแสนฟูราชบุตรให้ครองเมืองนครเชียงใหม่เปนคำรบสอง ครั้นเสร็จการราชาภิเศกเจ้าแสนฟูแล้วเจ้าพระยาไชยสงครามก็เสด็จกลับไปเมืองเชียงราย สถิตย์สำราญอยู่ได้ ๒ ปี ถึงณะปีเอาะนพศกจุลศักราช ๖๘๙ ทรงพระประชวรทิวงคต พระชนมายุได้ ๗๒ พรรษา ลำดับนั้นเจ้าพระยาแสนฟูเวนราชสมบัติให้เจ้าคำฟูผู้บุตรอยู่รักษาเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ แล้วเจ้าพระยาแสนฟูก็เสด็จไปเมืองเชียงราย กระทำการฌาปนกิจศพ

29/08/2565

ทิศตวันออกถึงดอยเชียงชีต่อแดนเชียงของ ทิศตวันออกเฉียงใต้ถึงกิ่วคางหวายหนองวัวต่อแดนเชียงของ แล้วให้ตั้งป้อมค่ายรักษาด่านทางฝ่ายเหนือ ที่ตำบลหัวโป่ง ๑ ตำบลทับผึ้ง ๑ ทิศตวันตกที่ตำบลทับยาง ๑ ทิศใต้ที่ตำบลท่าว่าง ๑ หาดหลวง ๑ หางดอนมูล ๑ ท่าทราย ๑ แล้วให้จัดแคว้นแขวงเปนพันนารวม ๓๒ พันนา แลให้สร้างพระอารามเชียงมั่นเปนปฐมอารามสำเร็จบริบูรณ์แล้ว เจ้าพระยาแสนฟูก็ยกจากเมืองเชียงราย เสด็จมาครองราชสมบัติในพระนครใหม่ จึงมีนามปรากฏว่าเมืองเชียงแสนตามนามเจ้าพระยาแสนฟู แลเจ้าพระยาแสนฟูนั้นไปสร้างวังอยู่ริมน้ำแม่ของหัวดอนแท่น เจ้าพระยาแสนฟูครองราชสมบัติในเมืองเชียงแสนสืบมาได้ ๗ ปี ทรงพระประชวรสวรรคตชนมายุได้ ๖๐ พรรษา อำมาตย์ทั้งหลายจึงอันเชิญเจ้าพระยาคำฟูมาครองราชสมบัติ เจ้าพระยาคำฟูก็มอบเวรเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ให้พ่อท้าวผายูราชบุตรอยู่ครองสนององค์ แล้วเจ้าพระยาคำฟูก็เสด็จไปยังเมืองเชียงแสน เชิญพระศพพระราชบิดาไปฝังไว้ยังเวียงเก่าเหนือสบกกที่ตำบลท่ากาดเปลือก ให้ขุดขุมใหญ่แลสร้างปราสาทกรวมขุมนั้น แล้วเชิญโกษฐพระศพลงบันจุในขุมพร้อมด้วยเครื่องราชูปโภคอันรจนาด้วยทองคำแลเงิน แลให้ขุนนางกับไพร่ประจำรักษา ๕๐ ครัว แล้วเจ้าพระยาคำฟูก็เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองเชียงแสนนั้นสืบมา จุลศักราชได้ ๗๐๐ ปีขานสัมฤทธิศก เจ้าพระยา

29/08/2565

คำฟูไปชักชวนพระยากาวเมืองน่านเข้าสมทบทัพกันไปรบเมืองพเยาว์ เจ้าพระยาคำฟูเข้าเมืองพเยาว์ได้ ๆ ผู้คนช้างม้าแลทรัพย์สิ่งของเปนอันมากก็มิได้แบ่งปันให้พระยากาวน่าน กองทัพชาวน่านจึงกลับต่อรบกับพระยาคำฟู ๆ ก็ล่าหนีกลับมาเมืองเชียงแสน กองทัพน่านยกเลยไปปล้นเอาเมืองฝางได้ ฝ่ายเจ้าพระยาคำฟูก็ยกกองทัพไปต่อรบชาวน่านยังเมืองฝาง กองทัพน่านพ่ายแพ้กลับไป เจ้าพระยาคำฟูก็กลับมายังเมืองเชียงแสน ครั้นอยู่มาอีก ๒ ปี ถึงปีมะโรงโทศกจุลศักราช ๗๐๒ พระยาคำฟูยกกองทัพไปตีเมืองแพร่ ชาวแพร่ออกต่อรบเปนสามารถ เจ้าพระยาคำฟูก็เลิกทัพถอยคืนมาทางเมืองนครเขลางค์ แต่นั้นมาเจ้าพระยาคำฟูมิได้ยกทัพไปรบเมืองใดอีก เจ้าพระยาคำฟูมีสหายคนหนึ่ง ชื่องั่วหงอยู่ยังเวียงเชียงคำเปนเสรษฐีมีทรัพย์สมบัติมาก แต่รูปร่างพ่างร้าย เจ้าพระยาคำฟูเคยไปมาหาสู่รักใคร่กันอันสนิท เรียกว่าเรือนเดียวกันแลได้ร่วมน้ำสาบาลว่าไม่คิดร้ายต่อกัน อยู่มาวันหนึ่งเจ้าพระยาคำฟูเสด็จไปเยี่ยมเยียนงั่วหงผู้เปนสหายยังเวียงเชียงคำ งั่วหงจึงให้นางภรรยาต้อนรับชำระเท้าแลปฏิบัติแก่พระยา ๆ ได้เห็นนางนั้นมีศิริรูปลักษณงาม ก็มีพระไทยประดิพัทธ จึงลอบกระทำมิจฉาจารกับนางผู้ภรรยาของสหายนั้น ด้วยเหตุซึ่งพระยาได้กระทำผิดต่อคำสาบาลดังนี้ อยู่มาได้ ๗ วันพระยาคำฟูลงไปอาบน้ำดำเคียรเกล้าในแม่น้ำเชียงคำ มีเงือกใหญ่ตัวหนึ่งออกจากเงื้อมผามาชัก

29/08/2565

เอาเจ้าพระยาคำฟูไป พระยาคำฟูก็ถึงกาลกิริยาในแม่น้ำนั้น ครั้นถ้วน ๗ วันศพพระยาคำฟูลอยขึ้นมา คนทั้งหลายจึงได้รู้ว่าพระยาคำฟูสิ้นพระชนมชีพ อยู่ในราชสมบัติได้ ๒๒ พรรษา ชนมายุได้ ๔๗ พรรษา เสนาอำมาตย์ทั้งหลายเชิญพระศพกลับมาไว้ยังเวียงเชียงแสน แล้วไปอันเชิญเจ้าพ่อท้าวผายูราชโอรส ซึ่งครองนครพิงค์เชียงใหม่ เจ้าพ่อท้าวผายูจึงให้ราชบุตรตนชื่อเจ้าพ่อท้าวติอนาอยู่รักษาเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ส่วนตนเจ้าพ่อผายูก็เสด็จไปเวียงเชียงแสน กระทำการฌาปนกิจศพเจ้าพระยาคำฟูเสร็จแล้วก็เชิญอัฐิมายังเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ สร้างพระเจดีย์ขันจุไว้ณะที่ใกล้ประตูสวนดอก แลให้สร้างอารามมีนามปรากฎว่าอารามภุาเชียงพระภายหลังเอาพระพุทธสิหิงค์มาไว้ในอารามนี้ จึงมีนามปรากฎว่าวัดพระสิงห์สืบมาจนทุกวันนี้ ลำดับนั้นเสนาอำมาตย์ทั้งหลายพร้อมกันตั้งพิธีราชาภิเศกเจ้าพ่อท้าวผายู เมื่อชนมายุได้ ๒๘ พรรษา เปนพระยาในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ในปีระกาสัปตศกจุลศักราชได้ ๗๖๗ เมื่อท่านได้เสวยราชสมบัติแล้ว จึงให้ไปอาราธนาพระมหาอภัยจุฬาเถรกับศิษย์สิบรูปยังเมืองหริภุญไชย มาอยู่อารามวัดภุาเชียง พระซึ่งทรงสร้างไว้นั้นเปนเจ้าคณะใหญ่ในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ เจ้าพระยาผายูเจ้านครพิงค์เชียงใหม่องค์นี้ ทรงทศพิธราชธรรมยินดีในบวรพุทธสาสนายิ่งนัก พระพุทธสาสนาได้ตั้งมั่นแลเจริญในแว่นแคว้นนครพิงค์เชียงใหม่ ตั้งแต่เจ้านครพิงค์เชียง

29/08/2565

ใหม่องค์นี้เปนต้นมา ท้าวเธอมีราชบุตร ๒ องค์ ผู้พี่ชื่อท้าวกือนา เกิดแต่นางจิตราเทวี อันเปนธิดาเจ้างัวเถิง ผู้ครองเมืองเชียงของ เจ้าราชบุตรตนนี้ทรงนามหลายอย่าง เมื่อชนมายุได้เดือนหนึ่ง เรียกว่าพ่อท้าวพันตู ถัดนั้นมาเรียกว่าพ่อท้าวเวสภู ถัดนั้นว่าพ่อท้าวตือนา เหตุว่าพระบิดาให้ตินนาภูนตือหนึ่ง ภายหลังจึงเรียกว่ากือนา ราชบุตรองค์น้อยทรงนามพ่อท้าวมหาพรหม เมื่อทรงพระเจริญแล้ว พระราชบิดาให้ไปครองเมืองเชียงราย แต่เจ้ากือนาราชบุตรองค์ใหญ่ตั้งไว้ในที่อุปราช เจ้าพระยาผายูเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ ครองราชสมบัติได้ ๒๘ พรรษา ชนมายุได้ ๕๗ พรรษา ก็เสด็จดับขันธ์ทิวงคต เสนาพฤฒามาตย์ทั้งหลายจึงราชาภิเศกพ่อท้าวกือนาชนมายุได้ ๔๐ พรรษา ขึ้นเปนเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ เมื่อจุลศักราช ๗๒๙ ปีมะแมนพศก พระยาเจ้าเชียงใหม่องค์นี้ทศพิธราชธรรม มีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในบวรพุทธสาสนา สร้างวัดวาอารามกุฏิวิหารการบำรุงพระพุทธสาสนามากนัก พระองค์ทรงชำนาญในศัพทศาสตรนิธานอุปเทศ แลเพทางคศาสตร ศิลปคุณเปนต้นว่าคชศาสตรคุณช้างแลศาสตรต่าง ๆ ทรงพระปรีชานุภาพเปนอันมาก ท้าวพระยาต่างประเทศทั้งหลายก็ยำเกรง น้อมบรรณาการยื่นถวายบ่อมิขาด กาลยามนั้นเมืองพิงค์เชียงใหม่ชื่นบานสมบูรณ์

29/08/2565

ด้วยแสนเสนาอำมาตย์แกล้วหาญ แลราชสมบัติชุ่มเย็นเปนศุข สำราญบานใจแก่ไพร่ฟ้าข้าเมืองมากนัก

ในแผ่นดินพระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่องค์นี้ ได้มีสาสนาลังกาวงษ์ สืบต่อมาแต่รามัญประเทศได้ไปประดิษฐานยังนครพิงค์เชียงใหม่ มีพระมหาสมณะเถรผู้ไปแต่พระนครศุโขทัยเปนต้น ด้วยในระหว่างเวลาตั้งแต่จุลศักราชได้ ๖๙๓ ปีเปนต้นมา มีมหาเถรรามัญชาวเมืองมัติมานคร (คือเมาะตมะ) รูปหนึ่ง ได้ไปอุปสมบทมาแต่ลังกาสิงหฬ แลมาตั้งสาสนาลังกาวงษ์ในมัติมานคร พระเถรนั้นมีนามว่าอุทุมพรบุบผามหาสวามี เจริญศีลาธิคุณปรากฏกิติศัพท์มาถึงในประเทศนี้ ครั้งนั้นมีภิกษุชาวเมืองศุโขไทย ๒ รูป ชื่ออะโนมัทสีรูป ๑ ชื่อสุมะณะรูป ๑ ได้ไปเรียนพระไตรปิฎกยังกรุงพระนครศรีอยุทธยา แล้วไปสำนักอยู่กับมหาเถรสังฆราชาบุบภัตตะในเมืองศุโขทัย ภิกษุทั้งสองรูปนั้นได้ทราบข่าวสารศีลาธิคุณแห่งอุทุมพรบุบผามหาสวามีนั้น จึงพากันไปสู่สำนักพระมหาเถรนั้นยังรามัญประเทศ รับอุปสมบทแปลงในสำนักพระเถรอุทุมพรมหาสวามี แล้วอยู่เรียนปริยัตปฏิบัติสาสนาในสำนักนั้นถ้วน ๔ พรรษา แล้วจึงกลับมาอยู่เมืองศุโขทัยได้ ๑๐ พรรษา จึงเอาอุปสัมปทาเปกขะ ๘ รูป ไปบวชในสำนักอุทุมพรบุบผามหาสวามีอีกครั้ง เพื่อจะนำมาตั้งคณะภิกษุสงฆ์ลังกาวงษ์ในเมืองศุโขทัย มหาสวามีก็ให้นิไสยทายกสมาบัติแก่พระเถรทั้งสอง ให้นำสาสนาไปสู่

29/08/2565

สยามประเทศ ครั้งนั้นพระมหาอะโนมัทสีมาตั้งอยู่เมืองเฉลียง (คือเมืองตาก) พระมหาสุมณะเถรมาอยู่เมืองศุโขไทย กระทำวินัยกรรม เปนต้นว่าอุปสมบทแลสีมาสมมุติในเมืองทั้งสองนั้นสืบมา อยู่มาวันหนึ่งพระมหาสุมณะเถร นิมิตรฝันว่าเทพยดามาบอกว่าพระบรมสารีริกธาตุแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันพระเจ้าศรีธรรมาโศกราช แจกมาบันจุไว้ณะเจดีย์ในเมืองบางจา ซึ่งบัดนี้เจดีย์ได้พังเสียแล้ว มีกอไม้เข็มสัณฐานดังรูปม้านั่งเปนสำคัญณะที่นั้น พระบรมธาตุจะได้ไปประดิษฐานอยู่เมืองเชียงใหม่ ด้วยเหตุนิมิตรนี้ ครั้นวันรุ่งขึ้นพระมหาสุมณะเถร จึงไปถวายพระพรต่อพระยาศรีธรรมราชผู้ครองเมืองศุโขไทย แล้วพระมหาสุมณะเถรก็ไปสู่เมืองสัชนาไลย แจ้งข่าวศรีระธาตุพระพุทธเจ้าดังเทพยดามาให้นิมิตรนั้นแก่พระยาฦๅไทยผู้ครองเมืองสัชนาไลย พระยาฦๅไทยก็ปีติปราโมทย จัดให้กำลังอันจะให้แล้วหัดถกรรม์แก่มหาสุมณะเถร ๆ ก็พาพวกกำลังไปสู่สถานที่เจดีย์ร้างยังเมืองบางจาเก่านั้น ให้ปลูกร้านสูงกระทำสักการะบูชาพุทธคุณ ขอความปาฏิหารย์แห่งพระบรมธาตุ ครั้นเวลากลางคืนมหาสุมณะขึ้นบนร้านกระทำอาราธนาพระบรมธาตุแล้ว เล็งแลไปโดยรอบ ก็ได้เห็นรัศมีพระบรมธาตุกระทำปาฏิหารย์โชตนาการขึ้นณะที่กอดอกเข็มนั้น จึงให้เอาธงไปปักไว้เปนสำคัญ รุ่งขึ้นจึงให้ขุดลงณะที่นั้น ก็พบอิฐแลศิลา ครั้นขุดลงไปอีกก็ได้โกษฐพระบรมธาตุเท่าผลมะกอก ได้พระบรมธาตุ

29/08/2565

องค์หนึ่งทรงสัณฐานเท่าเมล็ดถั่วทิมมีวรรณดังสีทองอุไร กระทำโสดสรงชำระสรีระธาตุนั้นแล้ว ก็นำมายังเมืองสัชนาไลย พระยาภาไทยก็กระทำสักการะบูชาเปนอันมาก แล้วมหาสุมณะเถรก็เชิญเสด็จพระบรมธาตุไปยังเมืองศุโขทัย สำแดงต่อพระยาศิริธรรมราช ๆ ไม่ปลงพระไทยเชื่อถือ เหตุด้วยพระบรมธาตุมิได้กระทำอิทธิปาฏิหารย์อันใดให้ปรากฏ จึงพระยาศิริธรรมราชก็อนุญาตให้พระสุมณะเถรรับพระบรมธาตุนั้นไปรักษาไว้ พระบรมธาตุจึงได้ตกอยู่กับพระสุมณะเถร ครั้นอยู่มาพระยากือนา พระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ได้ทราบข่าวสารสุปติปนันตาธิคุณแห่งพระเถรรามัญผู้มีนามว่าอุทุมพรบุบผามหาสวามินั้น เธอจึงแต่งราชบุรุษย์ไปขออาราธนามหาสวามิเจ้ามาสืบสาสนาในประเทศของพระองค์ มหาสวามิเจ้าไม่รับอาราธนา ให้แต่ศิษย์ ๑๐ รูป มีอานันทเถรเปนต้นมา พระเจ้าเชียงใหม่ให้พระเถรรามัญทั้ง ๑๐ นั้น สำนักอยู่ณะวัดโลก แลอาราธนาให้กระทำวินัยกรรมเปนต้นว่าอุปสมบท แลสีมาสมมุติ ฝ่ายพระเถรรามัญทั้ง ๑๐ นั้น ก็ถวายพระพรว่าพระอุทุมพรบุบผามหาสวามิ ได้อนุญาตให้มหาสุมณะเถรชาวเมืองศุโขทัย นำพระสาสนามาประดิษฐานในประเทศนี้แล้ว แต่พระเถรรามัญทั้ง ๑๐ นี้ หาได้รับอนุญาตไม่ เพราะฉนั้นขอมหาราชเจ้าจงให้อาราธนามหาสุมณะเถรเจ้ามาเปนประธานอาตมทั้งหลายจึงจะกระทำวินัยกรรมพร้อมด้วยพระมหาสุมณะเถรตนนั้น ครั้งนั้นพระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ จึงแต่งให้หมื่นเงินกองกับ

29/08/2565

ปะขาวยอดปะขาวสายเปนทูต เชิญพระราชสาสนไปขออาราธนามหาสุมณะเถร ต่อเจ้าพระยาศิริธรรมราชเจ้าพระนครศุโขทัย พระยาศิริธรรมราชก็อนุญาตให้มหาสุมณะเถรไปสืบสาสนาในนครพิงค์เชียงใหม่ มหาสุมณะเถรจึงให้พระอนันทเถรผู้เปนศิษย์รับภาระครองอาวาศวัดป่าแก้วกรุงศุโขทัยแทนตัว แล้วมหาสุมณะเถรก็พากุมารกัสปสามเณรผู้หลานไปยังเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ท้าวกือนาเจ้านครพิงค์เชียงใหม่เสด็จออกมาต้อนรับ ถึงตำบลแสนเข้าห่อเชียงเรือ อาราธนามาสำนักอยู่วัดพระยืน ทิศตวันออกเมืองลำภูญไชยแล้ว อาราธนาให้ทำวินัยกรรมอุปสมบทบวชกุลบุตร มหาสุมณะเถรกับพระเถรรามัญ ๑๐ จึงบวชกุมารกัสสปสามเณรในนทีสีมาแม่น้ำแมระมิงค์ใกล้วัดจันทพานิเปนปฐม แล้วบวชกุลบุตรชาวเมืองหริภุญไชย แลเชียงใหม่สืบไปได้โดยลำดับ พระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ทรงพระปราโมทย์เลื่อมใสในศีลาธิคุณแห่งพระเถรนั้น จึงอุษยาภิเศกให้เปนพระมหาสวามิ ชื่อว่าสุมณะบุบรัตนมหาสวามิ พระมหาสุมณะนั้นจึงถวายพระบรมสารีริกธาตุอันขุดได้จากเมืองบางจานั้น ต่อพระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ พระบรมสารีริกธาตุกระทำอิทธิปาฏิหารย์ต่าง ๆ แลเสด็จมาเปน ๒ องค์ด้วยกัน เจ้าท้าวกือนาเจ้าพระนครเชียงใหม่ จึงให้สร้างพระอารามณะยาไม้พยอมให้นามว่าวัดบุบผารามสวนดวกไม้หลวง อาราธนาพระมหาสุมณะเถรมาอยู่อารามนั้น ตั้งแต่มหาสุมณะเถรมาจากกรุงศุโขทัย แลมาสำนักนี้อยู่วัดพระยืนเมือง

29/08/2565

ลำภูญได้ ๒๑ พรรษา จึงได้มาอยู่ครองวัดบุบผารามในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ แล้วพระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ ให้สร้างพระเจดีย์บันจุพระบรมธาตุองค์หนึ่งไว้ในวัดบุบผารามนั้น ส่วนพระบรมธาตุองค์เดิมซึ่งพระมหาสุมณะเถรนำมานั้น เมื่อจะแสวงหาที่อันสมควรจะสร้างพระเจดีย์ จึงเชิญพระบรมธาตุขึ้นสถิตย์เหนือพระคชาธารอธิฐานเสี่ยงช้างพระที่นั่งปล่อยไป ช้างทรงพระบรมธาตุนั้น ก็ออกทางประตูหัวเวียงขึ้นสู่จอมดอยอุสุจะบรรพต (คือดอยสุเทพ) แล้วก็หยุดอยู่ณะที่นั้น พระเจ้าเชียงใหม่กับพระมหาสุมณะเถร จึงพร้อมกันสร้างเจดีย์บันจุพระบรมธาตุไว้ณะจอมเขาที่นั้น ในปีชวดอัฐศกจุลศักราช ๗๔๘ วิสาขะมาศเพ็ญวันพุฒ พระจันทรเสวยฤกษ ๑๖ คือพระเจดีย์ธาตุสุเทพ อันปรากฏอยู่ณะจอมเขาหลังเมืองนครพิงค์เชียงใหม่สืบมาจนทุกวันนี้ เจ้าท้าวกือนาพระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่มีพระราชบุตรกับนางยะสุนทราราชเทวีอันเปนนัดดาท้าวงัวเถิงเจ้าเมืองเชียงของตนหนึ่ง เมื่อวันประสูตรราชกุมารนั้น ท้าวพระยาต่างประเทศนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายเปนอันมาก จึงเอานิมิตรนั้นขนานนามพระราชกุมาร ว่าเจ้าพ่อท้าวแสนเมืองมา เจ้าพระยากือนาเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ เสด็จไปสร้างวังอยู่นอกเวียงฝ่ายเหนือที่ใกล้วัดพราหมณ์ พระองค์อยู่ในราชสมบัติได้ ๒๑ พรรษาชนมายุได้ ๖๓ พรรษา ก็เสด็จทิวงคต ลำดับนั้นจึงเจ้าท้าวมหาพรหมอนุชาผู้ครองเมืองเชียงราย ก็ยกพลโยธามาเพื่อจะแย่งราชสมบัติเจ้า

29/08/2565

แสนเมืองมาผู้หลาน มาตั้งทัพอยู่ที่ตำบลหนองชี ซึ่งภายหลังเรียกว่าหนองพะชี แล้วใช้ให้มาบอกแก่อรรคมหาเสนาในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ผู้ชื่อว่าแสนผานอง ว่าจะขอเข้าไปส่งสักการศพพระเชษฐาธิราช ฝ่ายมหาเสนาแสนผานองแจ้งเหตุ จึงตอบไปจำจักแต่งไปต้อนรับให้สมควรแก่เกียรติยศ แล้วแสนผานองก็จัดพลกำลังหมื่นหนึ่ง แต่งรักษาพระนครดีแล้ว ๆ แต่งพลอีกกองหนึ่งออกตั้งทัพไชยให้ระเบ็งฆ้องกลองโห่ร้องเอิกเกริกโกลาหลอยู่ ฝ่ายเจ้าท้าวมหาพรหมแจ้งว่าชาวเชียงใหม่ไม่แน่นใจจะต่อรบดังนั้น ก็ถอยทัพลงไปทิศใต้ กวาดเอาชาวเวียงกุมกามได้แต่ผู้หญิงกับสิ่งของแล้วก็ยกไปทางอ้ายช้าง ไปตั้งอยู่ริมน้ำขาน ฝ่ายแสนผานองก็ให้หมื่นโลกนคร คุมพลหมื่นสี่พันอยู่รักษาเมือง ตัวขุนแสนผานองคุมพล ๗๐๐๐ ยกไปตามตีทัพท้าวมหาพรหม ไปทันกันในเวลาเที่ยงคืน เข้าโจมตีกองทัพท้าวมหาพรหมแตกพ่ายได้ครอบครัวทรัพย์สิ่งของคืน ไปพึ่งพระยายรมไตรจักรยังกรุงอโยธยา (คือพระบรมไตรโลกนารถเจ้า) ฝ่ายแสนผานองเลิกทัพคืนเข้าเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ จึงประชุมแสนาอำมาตย์ทั้งหลายพร้อมกันปฤกษาว่าท้าวมหาพรหมแตกพ่ายไปเมืองใต้ครั้งนี้คร้ายคงจะกลับนำกองทัพกรุงศรีอยุทธยา ขึ้นมาติดเมืองเราอีกเปนแม่นมั่น จะจัดการศพเจ้าท้าวก็อนาไม่ทัน เหตุฉนั้นจึงได้พร้อมกันเจาะพังกำแพงเมืองด้านวัดพราหมณ์ เชิญโกษฐศพเจ้าท้าวก็อนาเข้าไว้ในเวียง แล้ว

29/08/2565

แต่งการป้องกันพระนครโดยกวดขัน แล้วให้หมื่นโลกนครยกไปรักษาเมืองนครเขลางค์ไว้ ฝ่ายเจ้าท้าวมหาพรหมหนีไปพึ่งกรุงพระนครศรีอยุทธยาได้ ๒ เดือนกับ ๑๕ วัน ก็นำกองทัพไทยยกขึ้นมาทางเมืองนครเขลางค์ หมื่นโลกนครก็ยกทัพช้างออกต่อรบณะที่ใกล้วัดเชียงภูม ได้สู้รบกับกองทัพไทยเปนสามารถ แล้วกองทัพไทยก็ยกล่วงมาถึงเมืองพิงค์ แสนผานองก็ยกรี้พลออกต่อรบ ครั้งนั้นนางเมืองคือราชมารดาเจ้าแสนเมืองมา แต่งพระองค์แปลงเปนชายทรงช้างอ้ายน้อย เปนจอมพลออกชนช้างข้าศึก กองทัพไทยก็ล่าถอยไปทางเมืองลี้ ครั้นวายการศึกแล้วจึงได้แต่งการฌาปนกิจศพเจ้าท้าวกือนา แลราชาภิเศกเจ้าแสนเมืองมาราชบุตร ชนมายุได้ ๑๔ พรรษาขึ้นเสวยราชสมบัติเปนพระมหาราชเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ในปีชวดโทศก จุลศักราช ๗๖๒ เดือนแปดเพ็ญวันพุฒ ฝ่ายเจ้าท้าวมหาพรหมไปอยู่เมืองใต้ไม่นานเท่าใด ก็กลับคืนมาแลได้พระสิหิงค์มาด้วยในคราวนั้น เจ้าแสนเมืองมาเจ้านครพิงค์เชียงใหม่มิได้ถือโทษ จึงส่งพระเจ้าอาว์ให้ไปครองเมืองเชียงรายดังเก่า ครั้นอยู่มาเจ้าเมืองศุโขทัยแต่งทูตมาเฝ้าเจ้าแสนเมืองมาว่าผิดใจกับพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา จะขอมาพึ่งสมภารพระมหาราชเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ขอกองทัพไปช่วยป้องกันเมือง เจ้าแสนเมืองมาจึงยกพลโยธาไปตั้งทัพอยู่ณะที่ใกล้เมืองศุโขทัย เจ้าเมืองศุโขทัยกลับใจแข็งเมืองไม่ออกหา แลลอบยกพลออกปล้นทัพเจ้าแสนเมือง

29/08/2565

มาในเวลาเที่ยงคืน กองทัพเจ้าแสนเมืองมาก็แตกกระจัดกระจาย พลัดพรายคุมกันไม่ติด ตัวเจ้าแสนเมืองมากับข้าสองชื่ออ้ายออยผู้หนึ่ง ชื่อยี่ระขาผู้หนึ่งผลัดเปลี่ยนกันแบกเจ้าแสนเมืองมา พาหนีข้าศึกไปทางทัพสลิกตราบเจ้าถึงเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ เจ้าแสนเมืองมาจึงปูนบำเหน็จข้าทั้งสองนั้นให้เปนขุนช้างซ้ายขวา ตั้งบ้านอยู่ใต้เชียงโสมฟากทางเบื้องตวันออก เขาทั้งสองนั้นจึงสร้างรูปช้างเผือก ๒ ตัวไว้ซ้ายขวาทางเข้าออก เหตุฉนั้นจึงเปนจารีตโบราณสร้างรูปช้างมาต่อเท่าบัดนี้ แลประตูเมืองด้านนั้นก็ได้ชื่อว่าประตูช้างเผือกมาตราบเท่าบัดนี้ ถัดนั้นเจ้าแสนเมืองมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลให้หล่อสร้างพระพุทธรูปพระพุทธสิกขิองค์หนึ่ง ไว้ยังวัดกาดโถมไว้นาเปนกัลปนาสงฆ์สำหรับพระอาราม แลบำเพ็ญทานบริจาคเปนอันมาก ลำดับนั้นยังมีพ่อค้าชาวเชียงใหม่หมู่หนึ่ง ไปค้าเมืองภูกามกลับมาสำนักแรมทางอยู่ในร่มไม้นิโครธต้นหนึ่ง ครั้นเวลาเที่ยงคืนรุกขเทวดามาสำแดงตนให้ปรากฏแก่พ่อค้าหมู่นั้นแล้วกล่าวว่าตูนี้คือพระยากือนาเมื่อตูยังเปนพระยาในเมืองเชียงใหม่ โหมด้วยคชศาสตร คือเปนหมอช้างจับช้างมากนัก จุติแล้วจะไปสู่เทวโลกย์มิได้ต้องมาเปนรุกขเทวดาอยู่ในไม้นิโครธต้นนี้ สูจงบอกแก่ลูกกูเจ้าแสนเมืองมา ให้สร้างเจดีย์ยังท่ามกลางเวียงให้สูงพอคนอยู่ไกล ๒๐๐๐ วาแลเห็นได้ แล้วจงหยาดน้ำอุทิศส่วนบุญให้แก่กู ๆ จึงจะ

29/08/2565

ไปยังเกิดในเทวโลกย์ได้ พ่อค้าหมู่นั้นจึงมาแจ้งเหตุการนั้นต่อท้าวชุนนำความกราบทูลพระเจ้าแสนเมืองมาทรงทราบ จึงให้หล่อพระพุทธรูปทองคำองค์หนึ่ง พระพุทธรูปเงินองค์หนึ่ง ขันจุรากพระเจดีย์แล้วให้ก่อพระเจดีย์ท่ามกลางเวียงยังมิทันสำเร็จ พอเจ้าแสนเมืองมาทรงพระประชวรทิวงคต พระชนมายุได้ ๓๘ พรรษา อยู่ในราชสมบัติได้ ๒๕ พรรษา

เจ้าแสนเมืองมามีราชบุตรสององค์ต่างมารดากัน ราชบุตรองค์ใหญ่ทรงนามท้าวยี่กุมกาม เหตุด้วยประสูตรที่เวียงกุมกาม อีกองค์หนึ่งชื่อสามฝั่งแกนเหตุด้วยราชบุตรองค์นี้ เมื่อพระมารดาทรงครรภ์ได้ ๓ เดือน เจ้าแสนเมืองมาพาไปประพาสต่าง ๆ ถึงสิบสองปันนาล่วงเวลาได้ ๗ เดือนมาถึงพันนาฝั่งแกน พอพระมารดาทรงครรภ์ครบทศมาศก็ประสูตรพระกุมารณะที่นั้น จึงได้ขนานนามว่าเจ้าสามฝั่งแกน ประสูตรในปีมะเสงเอกศกจุลศักราช ๗๕๑ ส่วนราชบุตรองค์พี่คือเจ้าพ่อท้าวยี่กุมกามนั้น ครั้นเจริญไวยพระชนมายุได้ ๑๕ พรรษา พระราชบิดาให้ไปครองเมืองเชียงราย แต่เจ้าสามฝั่งแกนพระชนมายุได้ ๑๓ พรรษา ได้รับราชสมบัติราชาภิเศกเปนพระมหาราชเจ้านครพิงค์เชียงใหม่สืบสนององค์พระราชบิดา ในปีมะเสงตรีศกจุลศักราช ๗๓๖ เดือนแปด (คือเดือนหก) เพ็ญวันพุฒพระองค์จึงฐาปนาพระราชมารดาไว้ในที่พระมหาเทวีมีนามกรวาติโลกจุฬาราชเทวี แล้วให้สร้างพระอารามณะตำบลฝั่งแกน ที่พระราช

29/08/2565

สมภพนั้น สำเร็จบริบูรณ์แล้วขนานนามว่าวัดพึง ส่วนพระมหาเทวี พระราชมารดาตั้งวังอยู่ตำบลสวนแลภายนอกเวียง เสด็จไปดูการก่อพระเจดีย์ซึ่งเจ้าแสนเมืองมาสร้างค้างไว้นั้นทุกวัน และให้เจาะกำแพงเวียงทำประตูเข้าออก จึงปรากฏว่าประตูสวนแลสืบมาจนเท่าทุกวันนี้ ครั้นเจดีย์นั้นสำเร็จแล้วได้ชื่อเจดีย์กู่หลวง พระเจดีย์องค์นี้เมื่อสืบมาถึงแผ่นดินพระเจ้าติลกราชให้หมื่นด้ำพร้าคดปฏิสังขรณ์ เอาศิลาแลงมาก่อเสิมฐานกว้าง ๒๗ วา สูง ๔๑ วา สำเร็จบริบูรณ์ในวัน ๕ แรม ๑๐ ค่ำเดือน ๑ ปีกุญสัมฤทธิศกจุลศักราช ๘๐๐ จึงได้ชื่อว่าเจดีย์หลวงสืบต่อมาจนทุกวันนี้

ฝ่ายเจ้าพ่อท้าวยี่กุมกามซึ่งครองเมืองเชียงรายนั้น ครั้นทราบว่าเจ้าสามฝั่งแกนอนุชา ได้ราชาภิเศกเปนพระมหาราชเจ้านครพิงค์เชียงใหม่สนองพระราชบิดาดังนั้น จึงยกรี้พลชาวเชียงรายมา จะชิงราชสมบัติเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ชาวพระนครออกต่อสู้ป้องกันเมืองเปนสามารถเข้าตีเอามิได้ ก็พ่ายหนีไปพึ่งพระยาไสลือไทยยังเมืองศุโขไทย พระยาไสลือไทยก็แต่งกองทัพยกมาช่วยค้ำชูเจ้าพ่อท้าวยี่กุมกามตีเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ กองทัพศุโขไทยยกมาทางเมืองพะเยาเข้าตีเมืองพะเยาก่อน จึงให้ตั้งหอเรือกตำบลหนองเต่าสูง ๑๒ วา ฝ่ายเมืองพะเยาจึงไปรีดเอาทองมุงหลังคาวัดมหาพลมาหล่อลำบู (ขันใหญ่) เล่มหนึ่งใหญ่ ๔ กำหนักสามล้านทอง บวงสรวงพลีด้วยกระบือเผือกลือหนึ่งกระบือแล้วยิงไปทำลาย

29/08/2565

หอเรือก ทัพไทยพระยาไสเห็นร้ายจึงให้ท้าวยี่กุมกาม นำทัพลาดขึ้นไปทางบ้านแจ้พรานไปเมืองเชียงราย พักบำรุงเลี้ยงไพร่พลพอหายอิดโรยแล้วก็ยกลงมาทางเมืองผ่างถึงเมืองพิงค์เชียงใหม่ ในวันเสาร์ก็ตั้งทัพอยู่ตำบลหนองหลวง ใช้คนถือหนังสือเข้ามาเจรจาความเมืองว่าถ้าไม่ให้ท้าวยี่กุมกาม เปนเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ พระยาไสลือก็จะให้พลโยธาเข้าตีเอาเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ให้จงได้ ท้าวขุนเสนาในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ตอบไปว่า ท้าวยี่กุมกามไม่สมควรจะได้เปนเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ เหตุว่าหาสติปัญญาแลบุญญาธิสมภารมิได้ เพราะเหตุฉนั้นการที่จะรบกัน ด้วยกำลังพลโยธาไพร่พลก็คงจะล้มตายลงโดยมากด้วยกันทั้งสองฝ่าย หาประโยชน์มิได้ ถ้าจะใคร่รู้ฝีมือเพลงอาวุธกันก็ขอให้เลือกสรรทหารที่มีฝีมือฝ่ายละคนให้สู้กันตัวต่อตัว ถ้าฝ่ายใดแพ้แลชนะ กองทัพฝ่ายนั้นก็เปนแพ้เปนชนะด้วย พระยาไสลือก็เห็นชอบด้วย จึงเลือกสรรได้คนไทยผู้หนึ่งว่ามีฝีมือรำดาบสองมือหาผู้เสมอมิได้ ฝ่ายชาวเชียงใหม่เลือกได้หาญยอดใจเพ็ชรชำนาญดาบเขน ทั้งสองฝ่ายจึงไปตั้งสนามรำเพลงดาบกันที่ตำบลเชียงขวาง ครั้นคนทั้งสองเข้าสัปยุทธสู้กัน ฝ่ายหาญยอดใจเพ็ชรได้ทีฟันถูกนิ้วแม่เท้าทหารไทยผู้นั้น ฝ่ายไทยก็แพ้แก่ชาวเชียงใหม่

ขณะนั้นยังมีชาวเชียงใหม่ผู้หนึ่งชื่อเพดยศ รวบรวมคนหนุ่มฉกรรจ์ตั้งแต่อายุ ๑๖ ปีขึ้นไปเสมอ ๓๐ ปีได้ ๒๐๐ คน ขึ้นไปสุ้มอยู่ยัง

29/08/2565

ดอยอุสุจบรรพตดูชาวทัพไทยออกลาดหาหญ้าช้าง ได้ทีก็ออกทลวงฟันได้ศีศะมา ถวายเจ้าพระยาสามฝั่งแกนทุกวัน เจ้าสามฝั่งแกนตรัสชมว่าเขาเหล่านี้ เปนเด็กชายน้อยยังมีใจสาพิภักดิ์กล้าหาญถึงปานนี้ จึงตั้งให้เปนหัวศีกสี่หมู่ จึงมีตำแหน่งพระยาเด็กชายสืบแต่นั้นมาจนทุกวันนี้ อยู่ได้ ๗ วันพระยาไสลือถอยทัพไปตั้งอยู่ดอยเจ็ดลิน แล้วขึ้นไปสรงน้ำดำเศียรยังดอยผาลาดหลวง แล้วก็เลิกทัพกลับไปข้ามน้ำแม่ระมิงค์ที่สบกางไปทางตวันออก แต่งกองสุ้มไว้รั้งท้ายเปนสามกองณะที่ใกล้หนองแห่งหนึ่ง ฝ่ายเจ้าพระยาสามฝั่งแกนเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ จึงแต่งให้หมื่นมขาม ๑ หมื่นสามหมาก ๑ หมื่นเขม ๑ หมื่นเขือ ๑ ถือพลไปตามติดตัดท้ายพลพระยาไสลือ ไปจวบกองทัพไทยที่แต่งรั้งไว้ จึงได้ตกเข้าในที่ล้อมสู้รบกันเปนสามารถ ฟันกันเปนขั้นเปนท่อนตายกลาดอยู่ที่ใกล้หนองนั้นเหตุฉนั้นหนองนั้นจึงปรากฏเรียกว่าหนองแสนท่อน ภายหลังกลายเปนหนองแสนทอนซอนสืบมาจนบัดนี้

พระยาไสลือยกไปแรมทัพหนองไผ่ไปทางเหนือ ข้ามน้ำแม่พิงค์ไปมาฟากตวันตก ไปด้วยน้ำริมโดยลำดับมรรคาถึงเมืองเชียงราย พักเลี้ยงดูรี้พลถ้วน ๗ วัน ๆ หนึ่งพระยาไสลือเลียบเล็งดูไชยภูมิ์เสียงราย เห็นด้วยช้างกุ่มเปนดังรูปหมู ด้วยถ้ำเปนดังรูปช้าง จึงตรัสว่าเมืองนี้ผู้ใดอยู่หาความเจริญมิได้ แล้วพระยาไสลือ

29/08/2565

ก็กวาดครัวอพยพชาวเชียงรายกับท้าวยี่กุมกามพาไปเมืองศุโขไทย พระยาไสลือให้พ่อท้าวยี่กุมกามไปครองเมืองซาก

ฝ่ายเจ้าสามฝั่งแกนพระเจ้าเชียงใหม่ เอานิมิตรที่พระยาไสลือไปตั้งอยู่เชิงดอยเจ็ดลิน แล้วขึ้นไปสรงเกษณะดอยผาลาดหลวง มีใจครั่นคร้ามชาวเชียงใหม่ เลิกทัพกลับไปนั้น จึงให้ฐาปนาที่นั้นเปนเวียงได้นามว่าเวียงเจ็ดลินโดยเหตุนั้น

เจ้าพระยาสามฝั่งแกนได้เสวยราชสมบัติในปีมะโรง ถึงปีมะเส็ง ศึกพระยาไสลือมาติดนคร ครั้นพระยาไสลือเลิกทัพกลับไปแล้ว พระยาช่อลุ่มฟ้า (เมืองหนองแสคือฮุนหนำ) ใช้ให้มาทวงเข้าสองหมื่นคาน (คือสองหมื่นหาบ) เจ้าพระยาสามฝั่งแกนตอบว่าส่วยเข้าซึ่งเคยส่งเก้าพันคาน หากได้เลิกละเสียแล้ว ตั้งแต่ครั้งเจ้าพระยากือนามา เสนาช่อก็กลับไปทูลพระยาช่อเจ้าลุ่มฟ้าเก้าพิมาน พระยาช่อจึงให้เจ้าฝ่ายฟ้าเมืองแส ถือพลศึกเปนอันมากยกมาติดเมืองเชียงแสน เจ้าพระยาสามฝั่งแกนจึงแต่งให้เจ้าแสนคำเรืองชื่อว่าเจ้าแสนไชยช่ราบสัตรู ถือพลชาวเชียงใหม่แปดหมื่นไปรักษาเมืองเชียงแสน ฝ่ายเจ้าเมืองเชียงแสนก็จัดรี้พลชาวเชียงแสน แลชาวเมืองฝางเชียงรายเชียงของ เมืองพะเยา รวมพลสองแสนสองหมื่นแต่งรักษาเมืองเชียงแสนทั้งภายนอกภายในโดยมั่นคง แล้วแต่งสนามรบเหนือเมืองเชียงแสนแห่งหนึ่ง ยาว ๕๐๐๐ วา กว้าง ๑๗๐๐ วา ในเวลากลางคืนแต่งกันไปขุดขุมหลายแห่ง สานเรือกปิดปากขุมกรุใบไม้เกลี่ยดินกลบปากขุม ให้เสมอเหมือนพื้นดินธรรมดา ไว้

29/08/2565

ระยะห่างกันวาละขุม ๆ กว้าง ๑ วา ลึก ๑ วาทุกขุม แล้วทำทางด้านเหนือด้านตวันตกด้านตวันออกกว้าง ๑๐๐ วา เขาแต่งกลศึกฉันนี้แล้วจึงให้ทัพเมืองเชียงรายเมืองฝางเปนปีกขวา ทัพเมืองเชียงของเมืองเทิงเปนปีกซ้าย ทัพเมืองเชียงใหม่เมืองพะเยาเปนองค์ แล้วแต่งหมู่ม้าห้าร้อยออกยั่วทัพฮ่อ วันนั้นยามแตรใกล้เที่ยงฮ่อก็ยอพลศึกเข้ามา ฝ่ายกองทัพชาวลานนาก็แยกปีกกายอพลศึกเข้าต่อรบตามทางโดยแผนที่ ๆ แต่งไว้ แลตีฆ้องกลองโห่ร้องเปนโกลาหล เมื่อทัพทั้งสองฝ่าย ได้รบติดพันกันแล้ว ฝ่ายชาวลานนาแสร้งล่าถอยลงมาตามทางที่แต่งขุมไว้นั้น ฮ่อก็ยอพลไล่ตลุยมาถึงขุมที่แต่งไว้นั้นก็ตกขุมลงไปเปนอันมาก กองทัพชาวลานนากลับล้อมรบฆ่าฟันฮ่อตายในขุมเปนอันมาก อยู่มาอีกสามวันกองทัพฮ่อยกหนุนมาอีกเข้าปล้นเวียงเชียงแสน ชาวลานนาแต่งกองอาสาออกทลวงฟันต่อยุทธกันถึงตลุมบอน ฝ่ายพลฮ่อมีเกราะเหล็กเกราะหนังหาใคร่เปนอันตรายไม่ ชาวเมืองจึงให้ขั้วกรวดทรายให้ร้อน แล้วตักหว่านไปให้เข้าหลืบข่ายเกราะนั้นร้อนไหม้ ฮ่อจึงได้พ่ายแพ้เลิกทัพกลับคืนไป ถัดนั้นอยู่มาได้ ๓ ปี ถึงปีระกาสัปตศกศักราช ๗๒๗ กองทัพฮ่อยกมาติดเมืองเชียงแสนอีกหลายทัพหลายกอง มีรี้พลมากนัก ครั้งนั้นจึงมหาเถรศิริวังโส บวชอยู่วัดดอนแท่นเมืองเชียงแสน เปนผู้รอบรู้ศิลปสาตรแลมีสติปัญญาสามารถ เจ้าพระยาสามฝั่งแกนอาราธนาให้ไปอยู่อารามกู่หลวง เปนหัวน่าจัดการพิธีพลีกรรมต่าง ๆ ยังเกิดพยุ

29/08/2565

แลฝนใหญ่อสนีบาตตกลงในกองทัพช่อ ต้องนายทัพแลรี้พลตาย หลายคน ทัพช่อก็เลิกถอยไปตั้งอยู่เมืองยอง เจ้าพระยาสามฝั่งแกน จึงปูนบำเหน็จฐาปนาพระมหาศิริวังโสขึ้นเปนราชครูยกแคว้นดอนแท่น ให้เปนกัลปนา แล้วจึงให้หมื่นเมืองพร้าวอยู่รั้งเมืองเชียงแสน ฝ่าย ทัพช่อไปตั้งอยู่เมืองยองสิบสองพันนา อารวีเชียงรุ้งเมืองแรมนาน ได้ ๓ ปี ไพร่พลเมืองแตกตื่นอยู่ป่าอยู่เถื่อน ไม่เปนบ้านไม่เปนเมือง เจ้าพระยาสามฝั่งแกนจึงแต่งให้เจ้าขุนแสนลูกพระยาวังพร้าว เปน แม่ทัพถือพลขึ้นไปยุทธกรรมช่อยังเมืองยอง ช่อทั้งหลายก็พ่าย หนีไป เจ้าขุนแสนตามตีช่อถึงที่สุดแดนสิบสองปันนา แล้วก็กลับมา ตั้งทัพอยู่เมืองยอง ให้ตั้งเวียงณะตำบลดอนดาวยศอยู่ทิศตวันออก เมืองยอง เรียกว่าเวียงเชียงใหม่ ครั้งนั้นพระยาแสนฟ้าเมืองอารวี เชียงรุ้ง แลเมืองแรมเมืองเขมรัฐ ก็มากระทำสัตย์ปฏิญาณเปน ไมตรีกับเจ้าขุนแสน แล้วจึงปักปันแดนเชียงรุ้งกับเชียงแสนต่อกัน ตั้งแต่น้ำโอน้ำดำลงมาภายใต้เปนแดนเมืองยอง แลเมืองยองเปน เมืองขึ้นเชียงใหม่แต่นั้นมา เจ้าขุนแสนจึงตั้งเจ้าเมืองยองให้เปน พระยาอนุรุธ เปนประธานแก่พลเมืองทั้งหลายอยู่อุปถากมหาธาตุเจ้า ตามประเวณีแต่เช่นพระยาอโศกตั้งไว้ แลเมืองอันนี้เปนเมืองอุปถาก มหาธาตุมาแต่โบราณ พลเมืองทั้งหลายหากเปนข้าพระธาตุทั้งสิ้น เหตุฉนั้นจึงไม่ต้องเสียส่วยไร่อันใด นอกจากเครื่องราชบรรณาการ ปีละครั้ง เจ้าขุนแสนจัดการเมืองยองสำเร็จแล้วก็พาเอาชเลยช่อ

29/08/2565

แลช่างพื้นหอกพื้นดาบ ลงมาถวายเจ้าพระยาสามฝั่งแกน ยังเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่ทรงพระโสมนัศยิ่งนัก จึงฐาปนาเจ้าขุนแสนให้เปนเจ้าพระยาศรีสุวรรณคำลานนาไชยสงคราม ครองเมืองไชยบุรีเชียงแสน เปนใหญ่แก่ลานนาเชียงแสนทั้งมวญ มีอาณาเขตรฝ่ายใต้ตั้งแต่น้ำตกแม่ของ ฝ่ายตวันตกถึงริมน้ำแม่คง ฝ่ายเหนือถึงน้ำโอน้ำคำ ฝ่ายตวันออกถึงดอยหลวงเชียงซี เปนอาณาเขตรมณฑลเมืองเชียงแสนส่วนหนึ่ง

ส่วนเจ้าพระยาสามฝั่งแกนพระเจ้าเชียงใหม่ มีราชบุตร ๑๐ ตนต่างพระมารดากัน มีนามตามลำดับองค์ใหญ่ชื่อท้าวอ้าย แลท้าวยี่ ท้าวสาม ท้าวไส ท้าวงัว ท้าวลก ท้าวเจ็ด ท้าวแปด ท้าวเอ้า ท้าวซิบ รวม ๑๐ องค์ แต่ราชบุตรองค์ใหญ่ทรงนามท้าวอ้ายนั้น เมื่อชนมายุได้ ๗ พรรษา พระราชบิดาตั้งไว้ในที่อุปราช ผู้จะรับราชสมบัติสืบต่อราชวงษ์ ให้ตั้งวังอยู่ที่ใกล้เวียงเชตลิน อยู่ได้ ๒ ปีชนมายุได้ ๙ ปี ก็สิ้นพระชนม์ แต่ท้าวงัวผู้ถ้วนห้านั้น พระบิดาให้กินพันนาเชียงเรือ เรียกว่าเจ้าเชียงลาน ท้าวลกผู้ถ้วนหกบิดาให้ครองเมืองพร้าว ให้ที่แดนชาวพร้าววังหินห้าร้อยนา ท้าวเจ็ดให้ครองเมืองเชียงราย ท้าวสิบผู้น้องน้อยให้ครองเมืองฝาง เรียกว่าเจ้าท้าวซ้อย ส่วนราชบุตรอีก ๕ องค์ชื่อท้าวสาม ท้าวไส ท้าวแปด ท้าวเอ้า หมู่นี้หากไปตามกรรม ส่วนท้าวลกผู้ถ้วนหก

29/08/2565

นั้น เกิดในปีฉลูศักราช ๗๗๑ เมื่อได้ครองเมืองพร้าววังหิน อยู่มีนานเท่าใดกระทำความผิดพระราชบิดาทรงพระพิโรธ จึงเนียรเทศไปไว้เมืองยวมใต้

ยังมีอำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อว่าสามเด็กย้อย คิดอ่านจะเอาราชสมบัติให้แก่เจ้าท้าวลก จึงลอบไปรับเจ้าท้าวลกจากเมืองยวมใต้มาสุ้มส้อนไว้ในเวียงเชียงใหม่ ขณะนั้นเจ้าสามฝั่งแกนพระเจ้านครเชียงใหม่ไปประทับอยู่เวียงเจ็ดลิน เจ้าท้าวกับหมื่นสามเด็กย้อยเตรียมการพร้อมแล้ว เวลาเที่ยงคืนก็ลอบไปเผาเวียงเจ็ดลินไหม้ขึ้น เจ้าสามฝั่งแกนทรงม้าที่นั่งแล่นเข้ามาเมืองเชียงใหม่เจ้าท้าวลกก็ให้กุมพระราชบิดาไว้ รุ่งเช้าจึงให้นิมนต์ชาวเจ้าสังฆะ เข้ามาประชุมพร้อมกันในราชมณเฑียร เจ้าพระยาสามฝั่งแกนประกาศมอบเวรราชสมบัติแลหลั่งน้ำให้แก่ท้าวลกราชบุตร เปนเจ้านครเชียงใหม่ตามความประสงค์เสร็จแล้ว เจ้าท้าวลกก็ส่งพระราชบิดาไปไว้เมืองลาด เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็ตั้งการราชาภิเศกเจ้าท้าวลก ขึ้นเปนพระมหาราชเจ้าพระนครพิงค์เชียงใหม่ ในปีจอจัตวาศกจุลศักราชได้ ๘๐๔ เดือนแปด (คือหก) เพ็ญวันศุกร ถวายพระนามว่าพระมหาศรีสุธรรมติโลกราช เมื่อได้เถลิงราชสมบัติพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา เจ้าจึงปูนบำเหน็จให้หมื่นสามเด็กย้อยเปนเจ้ากินพันนาขาน ชื่อเจ้าแสนขาน อยู่มาได้ ๑ เดือนกับ ๑๕ วันแสนขานคิดการจะเปนขบถ พระยาติโลกราชจึงให้หาหมื่นโลกนครผู้อาวัชซึ่งครองเมืองนครเขลางค์ให้ไปจับตัวแสนขานได้ พระยาติโลกราชคิดถึงอุปการคุณของแสน

29/08/2565

ขานจึงไม่ฆ่า ให้เอาไปไว้ที่ตำบลเหมืองแก้วแล้ว ตั้งให้เปนหมื่นทวนกินพันนาทวนตั้งบ้านอยู่ตำบลหนองหล่ม ภายหลังจึงให้ไปครองเมืองเชียงแสน แล้วเจ้าพระยาติโลกราชอัญเชิญหมื่นโลกนครให้มาอยู่เวียงเชียงใหม่ หมื่นโลกนครขออาญาสิทธิ์ ๔ ประการ คือ (๑) คนหอกคนเครื่อง (ทหาร) คนใดละน่าที่ราชการหนีหมู่เข้ามาแอบแฝงข้างน่าข้างใน จักขอพื้นเสียเปนตรา (๒) คดีถ้อยความใด ๆ อันสิ่งเมือง (คือมุขมนตรี) พิพากษาเด็ดขาดแล้วกลับมาไหว้เจ้าเหนือหัวว่ามีแล้วข้าจักขอพื้นผู้นั้นเสีย (๓) เหตุการเยื่องใดมีขึ้นขอให้ผู้ข้าได้จัดการก่อน (๔) ส่วยสาอากรทั้งปวงขอให้ไว้แก่เจ้าแคว้น เจ้าพระยาติโลกราชก็รับอนุญาตให้แก่หมื่นโลกนคร ๆ จึงให้หมื่นหาญแตรทองผู้บุตรอยู่ครองเมืองนครเขลางค์ ส่วนตัวเจ้าหมื่นโลกนครก็มาอยู่ปฏิบัติราชการยังนครพิงค์เชียงใหม่ ขึ้นชื่อว่าหมื่นโลกสามล้าน

ฝ่ายเจ้าท้าวซ้อยผู้ครองเมืองฝาง รู้ข่าวว่าเจ้าท้าวลกเปนขบถแย่งราชสมบัติบิดา แลเอาพระบิดาไปไว้เมืองสาด เจ้าท้าวซ้อยจึงให้ไปรับพระบิดามาไว้ในเวียงเชียงฝาง แล้วตั้งมั่นแข็งเมืองอยู่ เจ้าพระยาติโลกราชให้หมื่นหาญแตรทองถือพลหมื่นหนึ่งยกไปตีเมืองฝาง ชาวฝางออกโจมตีทัพหมื่นหาญแตรทองแตกพ่ายหนีมา เจ้าพระยาติโลกราชจึงให้หมื่นโลกสามล้าน (คือหมื่นโลกนคร) ถือพลสี่หมื่นเศษพันยกไปตีเมืองฝาง ครั้งหลังนี้ทัพเชียงใหม่เข้าปล้นเอาเมืองฝางได้ ๆ ตัวเจ้าพระยาสามฝั่งแกน ส่งมาเมืองนครพิงค์

29/08/2565

เชียงใหม่ แต่เจ้าท้าวซ้อยหนีไปเมืองเทิง หมื่นโลกสามล้าน แต่งทัพตามทันที่เมืองเทิง เจ้าท้าวซ้อยสู้รบเปนสามารถจนสิ้นพระชนม์ในที่รบ ฝ่ายหมื่นเทิงสามขนานเจ้าเมืองเทิง ลอบมีศุภอักษรเปนการลับแต่งคนไปกรุงพระนครศรีอยุทธยา ขอพระบรมเดชานุภาพพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยาเปนที่พึ่ง ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชพระเจ้าแผ่นดินกรุงเทพมหานครศรีอยุทธยา ได้ทรงทราบข่าวยุคเข็ญอันมีในมหารัฐประเทศดังนั้น จึงเสด็จยกทัพหลวงขึ้นไปตั้งอยู่เมืองเชียงทอง ทัพน่าถึงสพดิน (ตรงกับในพระราชพงษาวดารเล่มหนึ่งน่า ๒๙ มีว่าศักราช ๘๐๔ ปีจอจัตวาศกแต่งทัพไปเอาเมืองศรีสพเถิน ครั้งนั้นเสด็จหนุนทัพขึ้นไปตั้งทัพหลวงอยู่ตำบลบ้านโดน)

ฝ่านเจ้าหมื่นโลกสามล้านเลิกทัพกลับจากเมืองฝาง มาถึงเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ยามแตรค่ำ เจ้าพระยาติโลกราชพระเจ้าเชียงใหม่ได้ทราบข่าวกองทัพกรุงพระนครศรีอยุทธยายกไปก็ตกพระไทย จึงให้หาหมื่นโลกสามล้านเข้าไปปฤกษาว่าเราได้เปนพระยาขึ้นใหม่ บ้านเมืองยังไม่เรียบร้อยมีศึกมาติดพระนครดังนี้จะทำประการใดดี หมื่นโลกสามล้านกราบทูลว่าขอเจ้าเหนือหัวอย่าร้อนพระไทย ข้าจ้าอาสายกกองทัพไปต่อรบกองทัพไทยมิให้ทันเข้ามาถึงเมืองได้ เบื้องว่าเจ้าเหนือหัวได้เปนพระยาขึ้นใหม่ ผู้ใดจักรักจักชังบ้างยังไม่รู้ที ขอให้รักษาพระองค์อยู่แต่ในเวียง แลแต่งการป้องกันสัตรูภายในไว้จงมั่น แลขอให้พระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่

29/08/2565

ผู้ไปราชการทัพเมืองฝางครั้งนี้ จะได้มีน้ำใจภักดียิ่งขึ้น เจ้าพระยาติโลกราชรับคำหมื่นโลนสามล้าน แล้วก็ให้ประสาทรางวัลแก่นายทัพนายกอง แลไพร่พลซึ่งกลับจากทัพเมืองฝางตามสมควรแก่ความชอบแล้วหมื่นโลกสามล้าน ก็ยกกองทัพออกจากเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ไปตั้งทัพไชยตำบลท่างัว ยามนั้นเจ้าพระยาติโลกราชให้หาหมื่นเทิงสามขนานลงมาถึงเมืองเชียงใหม่ จึงสั่งให้ไปเข้ากองทัพหมื่นโลกสามล้าน ครั้นหมื่นเทิงสามขนานไปถึงหมื่นโลกสามล้านก็ให้คุมตัวหมื่นเทิงสามขนาน ไว้พิจารณาได้ความเปนสัตย์ว่าหมื่นเทิงสามขนานเปนต้นเหตุรักศึกกรุงศรีอยุทธยาขึ้นมา จึงให้ฆ่าหมื่นเทิงสามขนานเสียตัดศีศะเสียบแพหยวกลอยน้ำไป แล้วหมื่นโลกสามล้านก็ยกกองทัพไปตั้งอยู่เมืองลำพูน พร้อมด้วยทัพหัวเมืองห้ากอง คือทัพหมื่นมอกลองเมืองพร้าวกองหนึ่ง ทัพหมื่นค้อมเมืองเชียงรายกองหนึ่ง ทัพหมื่นคำหยาดเมืองเชียงแสนกองหนึ่ง ทัพหมื่นแก้วคือหมื่นหาญแตรทองเมืองนครเขลางค์กองหนึ่ง ทัพหมื่นยี่หลอเมืองฝางกองหนึ่ง ศิริทั้งห้าทัพเปนคนสิบหมื่น คณะนั้นมีคนชาวเชียงของสามคนพี่น้องรับอาสาเข้าปลอมพลทัพไทย แลเมื่อกองทัพทั้งสองฝ่ายตั้งประชิดกันอยู่นั้น ขนานทั้งสามคนจึงหายหญ้าช้างปลอมเข้าไปอยู่ในกองทัพไทยได้ ครั้นเวลาค่ำคืนสงัดขนานทั้งสามนั้น เห็นนายช้างนอนหลับอยู่ จึงลอบเข้าไปชักดาบของนายช้างได้คนละเล่ม ก็ฟันนายช้างนั้นตายแล้วตัดปลอกช้าง ฟันหางช้าง ๆ ก็ร้องตื่นขึ้นทั้งกองทัพ

29/08/2565

ฝ่ายหมื่นโลกสามล้านได้ยินดังนั้น ก็ยอพลเข้าตีปล้นกองทัพไทยในเวลาเที่ยงคืน ทัพไทยก็แตกพ่ายไปทางท่าบันได จนรุ่งสว่างจึงพักพลอยู่ที่นั้น กองทัพเมืองเชียงใหม่ไล่ติดตามถึงเชิงเขาป่าก้อ หมื่นมอกลองเมืองพะเยาว์ขี่ช้างเมงครุธเข้าชนช้างพระยาเสลี่ยง คือว่าพระยากำแพงเพ็ชร ยังยอดเขาป่าก้อ ช้างเมงครุธงาหักถึงไพรปาก พระยาสองแควให้เอาช้างเข้ารุมล้อมจับช้างเมงครุธกับหมื่นมอกลองได้ก็ฆ่าหมื่นมอกลองเสีย แล้วกองทัพไทยก็เลิกถอยกลับไป ฝ่ายหมื่นโลกสามล้านเลิกทัพกลับมาเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ พระยาติโลกราชให้ปูนบำเหน็จขนานอ้าย ผู้อาสาปลอมพลนั้นให้เป็นหมื่นชาเลยปรากฏชื่อว่าหมื่นหางช้าง

แต่นั้นล่วงมาได้ปีหนึ่งถึงปีกุน พระยาแก่นท้าวผู้ครองเมืองน่าน แต่งอุบายให้มาทูลเจ้าพระยาติโลกราชว่า ศึกแกว (ญวน) จัดมาตกเมืองน่าน ขอกองทัพเมืองเชียงใหม่ไปช่วยรั้งรักษาเมืองน่าน เจ้าพระยาติโลกราชไม่ระแวงพระไทย จึงให้หมื่นแก่งพร้าวถือพล ๔๐๐๐๐ เป็นทัพหลวง กับทัพหัวเมือง คือหมื่นเชียงตาง ๑ หมื่นยลก ๑ หมื่นออย ๑ หมื่นแจ้พราน ๑ หมื่นงาวกาว ๑ รวมทัพหัวเมืองมีพล ๒๓๐๐๐ ยกไปเมืองน่านตั้งทัพอยู่ฝั่งน้ำน่าน ฟากตวันออกก็มิได้มีศึกแกวยกมา พระยาแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านกระทำกลอุบายต่าง ๆ เจ้าพระยาติโลกราชได้ทราบว่าเจ้าเมืองน่านหลอกลวงดังนั้นก็ทรงพระพิโรธ จึงยกกองทัพหลวงไปตีเมืองน่านในปีกุนเดือนยี่ขึ้นสิบสามค่ำ ครั้นได้เมืองน่านแล้ว เจ้าพระยา

29/08/2565

ติโลกราชจึงแต่งกองทัพให้พระมหาเทวี ผู้มารดายกไปตีเมืองแพร่ เข้าล้อมเวียงเมืองแพร่ไว้ ฝ่ายท้าวแม่คุนผู้ครองเมืองแพร่ ก็รักษามั่นอยู่ในเมืองไม่ออกรบ กองทัพเชียงใหม่จะเข้าหักเอาก็มิได้ นายทัพนายกองทั้งหลายจึงคิดกันทำขึ้นยู่เจ้ายิงเข้าไปในเมือง นัดแรกกระสุนปืนต้องต้นตาลใหญ่ในเมืองหักเพียงคอ นัดที่สองถูกกลางต้นตาลหักโค่นลง ท้าวแม่คุนเจ้าเมืองแพร่ตกใจกลัว ก็ออกอ่อนน้อมต่อพระมหาเทวี ๆ ก็ให้ท้าวแม่คุนครองเมืองแพร่ดังเก่า ส่วนเจ้าพระยาติโลกราชยกไปรบเมืองน่าน ตั้งแต่ปีกุนมาจนถึงปีมะโรง ๕ ปีจึงได้เมืองน่าน พระยาแก่นท้าวเจ้าเมืองน่านหนีไปพึ่งพระเจ้ากรุงศรีอยุทธยา พระยาติโลกราชจึงตั้งท้าวมานสนน้องพระยาแก่นท้าวให้ครองเมืองน่านแทนพระยาแก่นท้าว แล้วก็เลิกทัพกลับมาทางเมืองแพร่ ตรายเท่าถึงเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ฝ่ายข้างเมืองน่านนั้น ครั้นกองทัพเชียงใหม่เลิกมาแล้ว ชาวเมืองชวาคือ (หลวงพระบาง) ยกทัพมาตีเมืองน่าน ตั้งทัพอยู่ตำบลทุ่งส้มป่อย พระยาติโลกราชทรงทราบ จึงให้หมื่นเงินผู้ครองเมืองพร้าวยกไปช่วยเมืองน่านต่อรบชาวเมืองชวา ได้สู้รบกันเป็นสามารถยังไม่แพ้ชนะกัน หมื่นเงินบอกข้อราชการมายังเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่จึงแต่งกองทัพยกหนุนไปอีกกองหนึ่ง จึงได้ตีทัพชาวชวาแตกหนีไป

29/08/2565

อยู่มาถึงปีมะแม พระยาบุทิศเจียงผู้ครองเมืองสองแคว มาอ่อนน้อมยอมเปนเมืองขึ้นต่อพระเจ้าเชียงใหม่ (เนื้อความตอนนี้ตรงกับความในพระราชพงษาวดารน่า ๒๙ ซึ่งมีว่าครั้งนั้นพระยาเชลียงคิดขบถพาครัวทั้งบ่วงไปแต่มหาราช) แลในปีมะแมเดือนห้าขึ้นสิบสามค่ำ พระยาติโลกราชเจ้าพระนครพิงค์เชียงใหม่ เสด็จยกทัพหลวงไปเมืองสองแควเพื่อจะป้องกันเอาเมืองฝ่ายเหนือแห่งกรุงพระนครศรีอยุทธยา จึงเสด็จไปตั้งทัพอยู่ทุ่งยั้ง แลเมืองฝางมีรี้พลทัพหลวง ๔๐๐๐๐ ทัพหัวเมืองหมื่นหนึ่ง แล้วยกไปตั้งอยู่ข้างแม่กรังในเมืองสองแควยี่สิบวัน แล้วยกไปตีป่ากยม (คือป่ากพิงค์เดี๋ยวนี้) ครั้นได้ป่ากยมแล้วจึงให้หมื่นหาญนคร ยกไปตีเมืองเชลียงไปถึงตำบลน้ำรมเพลาค่ำ มีมหาเถรมาบอกเหตุว่าที่นี้ไม่ควรยั้งควรนอน ชาวเชลียงเขามีมากนักจักมากระทำร้าย หมื่นยี่ซาตอบว่าเจ้ากูอย่าร้อนใจ ตูข้าหากหลายนักมีเปนไร ก็พากันยั้งทัพอยู่ณะที่นั้น ครั้นเพลาเที่ยงคืนชาวเชลียงออกมาปล้นทัพหมื่นนคร เสียชาวนครไปมากนัก หมื่นนครหักหนีมาหาหมื่นกึ่งดินเชียง ทัพไทยไล่ติดตามมาพอเวลารุ่งสว่าง เห็นฉัตรผ้าขาวอยู่ในหมู่ทัพหมื่นกึ่งดินเชียง ไทยสำคัญว่าเปนทัพพระมหาราชเจ้าเชียงใหม่ ก็ตั้งยั้งทัพอยู่มิอาจเข้าตี หมื่นกึ่งดินเชียงใช้ให้ไปทูลพระเจ้าเชียงใหม่ ๆ จึงให้หมื่นซาคำแหว่งกับหมื่นพรานตั้งเอาทัพม้า ๑๐๐๐ พลถือน่าไม้ปืนยาวยกไประดมยิง กองทัพไทยล้มตายเปนอันมากก็พ่ายหนีไป

29/08/2565

ขณะนั้นพอมีข่าวศึกล้านช้างยกมา เจ้าพระยาติโลกราชก็ให้กวาดครัวชาวสองแควกับทั้งพระยายุทิศเจียง พาเลิกทัพกลับไปเมืองพิงค์เชียงใหม่ จึงให้พระยายุทิศเจียงกินพันนาพูคา แล้วให้ไปกินเมืองพเยา พระยาสองแควยกยศเจ้าพระยาติโลกราช พิดทูลว่าพระผู้เปนเจ้าตั้งแต่นั้นมา แต่นั้นล่วงมาได้ ๕ ปีถึงปีจอ พระยาเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ยกทัพหลวงไปตีเมืองชวา ได้ตำบลเชียงตืนของน้อยของหลวงไปถึงแก่งและ หมื่นกึ่งตืนเชียงกับชาวเชียงใหม่แลชาวต่างเมืองไปทางเมืองเหลือก ออกมาทางนูน (ท่านุ่น) แม่ของได้รบกับกองทัพชาวชะวาซึ่งมาตั้งรับแตกหนีไป ได้ชเลยเปนอันมาก

ถัดนั้นถึงปีกุนพระเปนเจ้าติโลกราชยกทัพหลวงไปเมืองเชียงรุ้ง ตีได้เมืองตุ่นเมืองลวงครั้งหนึ่ง ครั้นรุ่งปีถึงปีชวดยกทัพหลวงไปเชียงรุ้งครั้งที่สอง ตีได้เมืองวิงบ้านแจ้แล้วก็เลิกทัพกลับคืนนครพิงค์เชียงใหม่ในระหว่างนั้น เมืองนครพิงค์เชียงใหม่กับกรุงศรีอยุทธยาต่างแต่งอุปนิกขิตปลอมฟังระหัดซึ่งกันแลกัน ฝ่ายไทยแต่งให้หาญพรมสท้านเปนอุปนิกขิตฟังเหตุการอยู่ในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ฝ่ายเชียงใหม่แต่งให้หาญไสสูงตัดผมนุ่งผ้าเปนไทยปลอมฟังระหัดในพระนครศรีอยุทธยา ฝ่ายเมืองเชียงใหม่จับตัวหาญพรมสท้านได้ไม่ฆ่า แต่ให้เฆี่ยนแลโกนผมแล้วขับเสียจากเมือง แลเมื่อจะขับอุปนิกขิตของไทยไปนั้น แสร้งแต่งอุบายเตรียมทัพจะยก

29/08/2565

ไปเมืองฝ่ายเหนือ เพื่อจะให้หาญพรมสท้านนำข่าวไปแจ้งยังกรุงพระนครศรีอยุทธยา

ครั้งถึงปีฉลู สมเด็จพระบรมไตรโลกนารถเจ้ากรุงพระนครศรีอยุทธยากับสมเด็จพระอินทราชาราชบุตร ยกพยุหโยธาทัพหลวงขึ้นมาตีเมืองนครพิงค์เชียงใหม่โดยทางเมืองนครลำปาง ตั้งทัพหลวงณริมน้ำแม่ราชธานีฝั่งตวันออก เจ้าพระยาติโลกราชก็ยกทัพหลวงออกไปตั้งยังเชิงดอยบา พร้อมด้วยทัพหัวเมืองทั้งปวง คือท้าวบุญเรืองเจ้าเชียงราย ๑ เจ้ายอดเมืองตนหลาผู้ครองเมืองแจ้สัก ๑ หมื่นกึ่งตนเชียง ๑ หมื่นหาญแตรทอง ๑ เจ้าพระยาสองแควตั้งทัพอยู่ริมหนองทั้งสองมีข้าไผ่อยู่โดยรอบ ๑

ฝ่ายข้างกองทัพไทยนั้นสมเด็จพระอินทราชาธิราชกับขุนวชิระเจ้าเมืองกำแพงเพ็ชร์ ขุนราชอาสาผู้รั้งเมืองศุโขไทยยกทัพช้างเข้าฝ่าทัพพระยาสองแควในเวลาเที่ยงคืน พระยาสองแควรู้ตัวเตรียมพลไว้สรรพ ส่วนตัวพระยาสองแควขึ้นขี่ช้างพลายเพ็ดมหาพินายอยู่ท่าชนศึก สมเด็จพระอินทราชาไสช้างที่นั่งเข้าชนช้างพระยาสองแควรี้พลทั้งสองฝ่ายก็เข้ายุทธนากันเปนโกลาหล ขณะนั้นเจ้าแจ้สักขี่ช้างมงคล หมื่นจ่าช้อยขี่ช้างขวัญเพ็ด หมื่นนครขี่ช้างไชยสงครามผูเสนาขี่ช้างภูบาล ทั้ง ๔ ช้างเข้ารุมแทงช้างที่นั่งสมเด็จพระอินทราชาแลขุนเมืองกำแพงเพ็ชร์ขุนเมืองศุโขไทย ทั้ง ๓ ช้างตกอยู่ในหนองพลลาวก็ระดมยิงปืนไฟแลน่าไม้ ต้องพลทหารไทยล้มตายเปน

29/08/2565

อันมาก สมเด็จพระอินทราชาธิราชต้องกระสุนปืนที่พระภักตร์ขับช้างที่นั่งหนีไป แลในคืนวันนั้นเปนเดือนแรมมืดนักกองทัพหมื่นเมืองตั้งกับกองหมื่นเด็กชายหลงรบพุ่งกันเอง ต่อรุ่งแจ้งกองหมื่นตั้งกองพระยาสองแคว จึงได้ไล่ติดตามทัพไทยไปจนใกล้กองทัพหลวงสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ ๆ ก็ให้เลิกถอยกองทัพกลับไป เมื่อนั้นเจ้าพ่อท้าวบุญเรืองกับพระยาแจ้สัก เข้าไปทูลพระเปนเจ้าติโลกราชขอเอาช้างพลายเก้าเท้า กับพลายย่านชมพูไปไล่เอากองทัพไทย พระเปนเจ้าติโลกราชตรัสห้ามไว้ ฝ่ายหมื่นตั้งเมื่อไล่ทัพไทยไปใกล้จะถึงทัพหลวงสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ หมื่นตั้งจึงให้รายพลเข้าซุ่มอยู่ในป่าดีฆ้องกลองโห่ร้องกระทำให้ข้าศึกเห็นเปนมีรี้พลมาก ครั้นทัพไทยล่าเลิกจึงได้ยกติดตามไปถึงเขาพึง ไม่ทันแล้วก็กลับมา ฝ่ายกองทัพไทยก็ไปตั้งอยู่ณเมืองสองแคว ในเดือนสี่ปีเถาะนั้นพระเปนเจ้าติโลกราช ยกทัพหลวงไปล้อมเมืองสองแควไว้ ครั้งนั้นขุนเพ็ชร์กับขุนรามรับอาสาสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถ ออกฝ่าฟันทัพลาวที่ล้อมเมืองสองแควนั้น ในเวลาเที่ยงคืนนำทัพหลวงออกจากที่ล้อมได้ ไปตั้งริมน้ำแม่ราชธานี (น้ำยม) เจ้าพระยาติโลกราชก็เลิกทัพกลับคืนพระนครพิงค์เชียงใหม่ พระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่นายทัพนายกองตามสมควรแก่ความชอบ ส่วนพระยาสองแควนั้น พระเจ้าเชียงใหม่พระราชทานเมืองงาวเมืองแพร่แลแคว้นกาวน่านให้เปนบำเหน็จ ซึ่งได้ชนช้างชนะสมเด็จพระ

29/08/2565

อินทราชานั้น ครั้นอยู่มาถึงปีมะโรงเจ้าพระยาติโลกราชยกกองทัพไปตีเมืองพงในแว่นแคว้นสิบสองพันนาลือ ให้หมื่นด้งนครอยู่รักษาเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ ฝ่ายสมเด็จพระบรมไตรโลกนารถก็ยกทัพหลวงขึ้นมาตีเมืองแพร่โดยทางเขาพิง หมื่นด้งนครรู้ข่าวก็ยกกองทัพไปตั้งรับ ฝ่ายพระเจ้าติโลกราช ซึ่งเสด็จยกทัพหลวงเข้าไปตีเมืองพงเข้าปล้นเมืองมิได้ ก็เลิกถอยกลับมาถึงเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ได้ทราบข่าวทัพไทยมาตีเมืองแพร่ หมื่นด้งนครไปตั้งรับรบสู้อยู่จึงเสด็จยกทัพหลวง ไปช่วยหมื่นด้งนครสู้รบกองทัพไทยเปนสามารถกองทัพไทยก็ล่าถอย พระยาติโลกราชเสด็จยกทัพหลวงตามไปถึงเมืองเชลียง พระยาเชลียงอ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์แลนำพระเจ้าเชียงใหม่ไปตีเมืองฝาง (สวางคบุรี) ตั้งทัพอยู่เหนือเมืองเข้าปล้นเมืองสามวันมิได้ ก็เลิกถอยกลับมาเมืองเฉลียงดังเก่าพักรี้พลพอหายอิดโรยแล้ว จึงไว้หมื่นด้งกับล่ามหมื่นเวียก อยู่รั้งเมืองเชลียงกับพระยาเชลียงแล้ว ก็เลิกทัพกลับคืนนครพิงค์เชียงใหม่ในปีมะเสงนั้น อยู่มาพระยาเชลียงกลับใจจะเปนขบถแต่งกลอุบายซุ่มกำลังไว้ แล้วให้มาเชิญหมื่นด้งนครไปเล่นชนไก่ เพื่อจะจับหมื่นด้งฆ่าเสีย หมื่นด้งรู้ตัวจึงยกกำลัง ๕๐๐๐ ไปจับพระยาเชลียงได้ส่งไปเมืองนครเพิงค์เชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่ให้เนียรเทศพระยาเชลียงไปไว้เมืองหาง (คือเมืองรังรุ้ง ซึ่งในพระราชพงษาวดารเรียกเมืองห้างหลวง) แล้วจึงตั้งหมื่นด้งนคร เปนพระยาครอง

29/08/2565

เมืองเชลียง ครั้งนั้นพระนครพิงค์เชียงใหม่มีเดชานุภาพมากนัก พระเจ้าติโลกราชเจ้าพระนครพิงค์เชียงใหม่พระองค์นี้ ทรงพระปรีชาฉลาดในศัพทศาสตรต่าง ๆ แลแกล้วกล้าสามารถในการณรงค์สงคราม ปรายปรามประเทศราชทั้งหลาย เปนที่เข็ดขามคร้ามเกรงพระเดชเดชานุภาพเปนอันมาก ครั้นพระองค์จัดการราชอาณาจักรเรียบร้อยสำเร็จแล้ว จึงทรงพระปรารภในการบำรุงพระพุทธสาสนา ให้ชระชุมพระเถรานุเถรมีพระธรรมทิณไตรเปนต้น กระทำสังคายนายพระไตรปิฎกในโพธารามวิหารปีหนึ่งจึงสำเร็จบริบูรณ์ เปนอัฐมสังคายนายลำดับที่แปด จึงเฉลิมพระปรมาภิธัยว่าพระเจ้าศิริธรรมจักรวัติโลกราชามหาธรรมิกราช พระเจ้านครพิงค์เชียงใหม่ ในเมื่อพระพุทธสาสนกาลล่วงได้ ๒๐๒๐ พรรษา จุลศักราช ๘๓๙ ครั้งนั้นกรุงพระนครศรีอยุทธยา กับพระนครพิงค์เชียงใหม่ก็กลับเปนทางพระราชไมตรีกัน สมเด็จพระบรมราชาธิราชพระเจ้าแผ่นดินกรุงพระนครศรีอยุทธยา มีพระราชศรัทธาจักทรงพระผนวชบำเพ็ญเนกขัมบารมี จึงใช้ราชทูตมายังสำนักพระเจ้าติโลกราช ขอสงฆ์ไปกระทำวินัยกรรมสืบสาสนวงษ์ในกรุงพระนครศรีอยุทธยา พระเจ้าติโลกราชจึงอาราธนาพระเถรสืบสองรูป มีพระเทพกูลเถรเปนต้น กับให้ล้ามแขกเปนราชทูตเชิญพระธรรมพระสงฆ์ไปยังกรุงพระนครศรีอยุทธยา สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าทรงพระราชศรัทธา ถวายไทยทานแก่พระเถรทั้งหลายนั้น แลพระราชทานรางวัลแก่ล้ามแขก

29/08/2565

ผู้เปนทูตนั้นเปนอันมาก แล้วก็มีพระราชสาสนแลเครื่องราชบรรณาการตอบแทนส่งทูตกลับคืนไปยังพระนครพิงค์เชียงใหม่

ศักราชได้ ๘๔๙ ปีมะแมนพศก เจ้าพระสุวรรณคำล้านนากับหมื่นเมืองพร้าวผู้ครองเมืองเชียงแสนถึงแก่พิราลัย พระเปนเจ้าติโลกราชจึงให้เจ้าทองงัวราชบุตรเปนหมื่นงัวไปครองล้านนาเชียงแสน ได้ตั้งพิธีราชาภิเศกในวันพุฒเดือนยี่ขึ้นเจ็ดค่ำ ปีรกาเอกศกจุลศักราช ๘๕๑ ทรงพระนามพระยาศิริราชเงินกอง ครั้นครองเมืองได้ ๓ ปีท่านนั้นได้สร้างพระอารามแลพระพุทธปฏิมากร แล้วด้วยทองปัญจองค์หนึ่งหนักล้านทอง (คือทองหนัก ๑๐ หาบ) พระพุทธปฏิมากรองค์นั้น จึงได้ชื่อว่าพระเจ้าล้านทอง ปรากฏอยู่ณเมืองเชียงแสนจนทุกวันนี้

ฝ่ายพระเจ้าติโลกราช ครองราชสมบัติอยู่ในเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ได้ ๒๓ ปีก็ทิวงคต เสนาพฤฒามาตย์ทั้งหลายจึงราชาภิเศกพระยอดเชียงรายราชนัดาขึ้นครองราชสมบัติ เปนพระมหาราชเจ้านครพิงค์เชียงใหม่สืบไป ขณะนั้นเจ้าหมื่นงัวผู้ครองล้านนาเชียงแสนถึงแก่พิราลัย พระเจ้าเชียงใหม่จึงให้หมื่นมณีขึ้นไปครองเมืองเชียงแสน พระเจ้าเชียงใหม่องค์นี้ครองราชสมบัติได้ ๙ ปีก็ทรงพระประชวรทิวงคต พระโอรสทรงนามพระเมืองแก้วได้ครองนครพิงค์เชียงใหม่แทนพระราชบิดา ลุศักราช ๘๗๖ ปีจอฉศกกองทัพกรุงพระนครศรีอยุทธยายกขึ้นไปตีได้เมืองนครเขลางค์ พระยาเมือง

29/08/2565

แก้วเจ้านครเชียงใหม่อพยพขึ้นไปตั้งอยู่เมืองเชียงแสน ครั้นทัพกรุงพระนครศรีอยุทธยาเลิกกลับไปแล้ว จึงได้ยกกลับคืนมาครองนครเชียงใหม่ดังเก่า พระองค์ครองราชสมบัติได้ ๓๐ ปีทิวงคต พระเมืองเกษเกล้าพระราชโอรสได้ครองราชสมบัติสืบไป พระเมืองเกษเกล้าให้พระยาสุทธสนธิ์ไปครองเมืองเชียงแสน ในปีรกาสัปตศกจุลศักราช ๘๘๗ แลพระเจ้าเชียงใหม่องค์นี้มีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธสาสนา ได้ทรงสถาปนาแลปุรณปฏิสังขรณ์พระอารามน้อยใหญ่เปนอันมาก แลได้อาราธนาพระมหาญาณมงคลเถรวัดอโศการาม อันเปนประธานในหมู่พระสงฆ์คณะลังกาวงษ์ ให้เปนต้นการร้อยกรองพระไตรปิฎก แลอุปสมบทกรรมสีมาสมมุติให้ถูกต้องเปนหลักในพระพุทธสาสนา แลทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเปนอเนกประการ พระองค์ครองราชสมบัติมาถึงจุลศักราชได้ ๙๐๘ ปีมะเมียอัฐศกก็ทิวงคต พระราชโอรสทรงนามท้าวทรายคำ ได้ครองนครพิงค์เชียงใหม่สืบไป ขณะนั้นพระยาสุทธสนธิ์ผู้ครองเมืองเชียงแสนถึงพิราลัย ท่านจึงให้หมื่นทักขิณขึ้นไปครองเมืองเชียงแสนแทน ส่วนท้าวทรายคำพระเจ้าเชียงใหม่ครองเมืองเชียงใหม่ได้ ๓ ปีก็ทิวงคต หามีพระราชโอรสนัดาจะสืบสันตติวงษ์ไม่ เสนาพฤฒามาตย์ทั้งหลายพร้อมใจกันไปอัญเชิญเจ้าเชษฐวงษ์ ราชโอรสพระเจ้าโพธิสาราชพระเจ้าล้านช้างมาครองพระนครพิงค์เชียงใหม่ สืบกระษัตริย์ขัตยวงษ์ เพราะเหตุพระมารดาของเจ้าเชษฐวงษ์ เปนราชธิดาพระเมืองเกษเกล้า

29/08/2565

เจ้านครพิงค์เชียงใหม่ เจ้าเชษฐวงษ์ผู้เปนพระมหาอุปโยราช ล้านช้างได้มาครองเมืองเชียงใหม่อยู่ได้ ๒ ปี พอพระเจ้าโพธิสาราช พระเจ้าล้านช้างผู้เปนพระราชบิดาทรงพระประชวรเสด็จสวรรคต พระอุปโยราชเจ้าเชียงใหม่ก็เสด็จกลับคืนไปเมืองล้านช้าง ครั้งนั้นได้เชิญเอาพระพุทธปฏิมากรแก้วมรกฎ ซึ่งประดิษฐานอยู่ณวัดบุบผารามวิหารเมืองเชียงใหม่ เอาไปไว้ณเมืองเวียงจันท์ด้วยแต่ครั้งนั้นมา

ฝ่ายข้างเมืองนครเชียงใหม่ ครั้นพระอุปโยราชล้านช้างเสด็จกลับไปเมืองล้านช้างแล้ว แสนท้าวพระยาทั้งหลายฝ่ายเมืองเชียงใหม่ จึงไปอันเชิญพระเมกุฎิ ซึ่งอยู่เมืองนายอันเปนเชื้อสายเจ้าขุนเครื่องราชบุตรเจ้าพระยามังราย ผู้สร้างพระนครพิงค์เชียงใหม่สืบมานั้น มาเปนเจ้านครเชียงใหม่ ในปีกุญตรีศกศักราชได้ ๙๑๓ สืบกระษัตริย์ขัติยวงษาต่อไป

ฝ่ายข้างเมืองเชียงแสน หมื่นทักขิณครองเมืองได้ ๔ ปีถึงอนิจกรรม พระอุปโยราชล้านช้างให้พระยาคำหมู่มาครองเมืองเชียงแสนได้ ๗ ปี พระยาคำหมู่ถึงอนิจกรรม เมื่อจุลศักราชได้ ๙๑๖ จึงพระเมกุฎิเจ้าพระนครเชียงใหม่ ให้เจ้ากมลเปนพระยาครองเมืองเชียงแสนสืบไปได้ปีหนึ่ง พระไชยเชษฐาธิราชเจ้าล้านช้างยกกองทัพขึ้นมาล้อมเมืองเชียงแสน ชาวเชียงแสนต่อรบขับเขี้ยวกันอยู่ถึง ๓ ปี กองทัพล้านช้างจึงล่าถอยไป

29/08/2565

๕ พงษาวดารตอนเชียงใหม่ขึ้นพม่า

ลุศักราช ๙๑๙ ปีมเสงนพศก พระเจ้าหงษาวดีสิ้นตำยกพยุห โยธาทัพมาปราบเมืองฝ่ายฟ้าลานนาไทยทิศตวันออก ได้เมืองนครเชียงใหม่ในวันเพ็ญเดือนเจ็ด แล้วยกขึ้นมาตีเมืองฝาง ได้เมืองฝาง แล้วก็ยกขึ้นมาเมืองเชียงแสน พระยากมลเมืองเชียงแสนอพยพครอบครัวหนีไปพึ่งเมืองแสนหวี (คือเทียนหนีในภาษาจีน) พระเจ้าหงษาวดีปราบได้ลานนาไทยประเทศ แล้วคงให้พระเมกุฎิเปนเจ้านครเชียงใหม่ดังเก่า แลแต่งกองทัพไปตามจับเจ้ากมลผู้ครองเมืองเชียงแสน ซึ่งหนีไปเมืองแสนหวีนั้น ได้ตัวคืนมามอบให้รักษาเมืองเชียงแสนดังเก่า แล้วก็เลิกทัพกลับไปกรุงหงษาวดี อยู่ภายหลังล่วงมาได้ ๖ ปีถึงณปีชวดฉศกจุลศักราช ๙๒๖ พระเมกุฎิเจ้านครเชียงใหม่กับพระยากมลผู้ครองเมืองเชียงแสน คิดกันแขงเมืองต่อกรุงหงษาวดี พระเจ้าหงษาวดียกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ได้ตัวพระเมกุฎิแลพระยากมลส่งไปไว้กรุงหงษาวดี แล้วให้ราชเทวีอันเปนเชื้อสายเจ้าเชียงใหม่แต่ก่อนครองเมืองเชียงใหม่แทน

ลุศักราช ๙๓๐ พระเจ้าหงษาวดีเกณฑ์กองทัพพม่ารามัญไทยใหญ่แลลานนาไทยทุกหัวเมืองได้รี้พลเปนอันมาก ยกไปรบกรุงพระ

29/08/2565

นครศรีอยุทธยาได้แล้ว จึงให้พระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพิศณุโลก ครองราชสมบัติกรุงพระนครศรีอยุทธยา

ลุศักราชได้ ๙๓๔ ปีมะโรงจัตวาศก พระเจ้าหงษาวดีให้เกณฑ์กองทัพพม่ารามัญลาวไทยยกกองทัพใหญ่ไปตีเมืองหนองหาร ปราบปรามประเทศล้านช้างได้ทั้งหมด

ลุศักราช ๙๓๙ ปีขาลนพศก นางพระยาราชเทวีผู้ครองเมืองเชียงใหม่ แลเจ้าฟ้าหน่อคำผู้ครองเมืองเชียงแสนถึงแก่พิราลัย ครั้นศักราชได้ ๙๔๑ พระเจ้าหงษาวดีจึงให้แมงชานระอามังคุยผู้ครองเมืองสาวะถีมาครองเมืองเชียงใหม่ แลให้พระยาลำพูนไชยไปครองเมืองเชียงแสน ภายหลังให้เอาตัวพระยาลำพูนไปไว้กรุงหงษาวดี ให้พระยาเกียรติ์มาครองเมืองเชียงแสนแทน

ลุศักราชได้ ๙๔๓ ปีมะเสงตรีศก พระเจ้ากรุงหงษาวดีเสด็จสวรรคต มังเอิงพระราชโอรสได้ครองราชสมบัติณกรุงหงษาวดีได้ ๔ ปี ลุศักราชได้ ๙๔๗ ปีรกาสัปตศก พระเจ้าหงษาวดีมีรับสั่งให้เมืองเชียงใหม่ ยกกองทัพไปรบกรุงพระนครศรีอยุทธยา กองทัพกรุงออกโจมตีทัพเชียงใหม่แตกพ่ายเสีย นันทะกอยต่อนายทัพตายในที่รบกองทัพก็เลิกกลับคืนเมืองเชียงใหม่

ลุศักราช ๙๕๔ ปีมะโรงจัตวาศก พระมหาอุปราชากรุงหงษาวดีทรงนามมังแลเปนจอมพล ๗ แสน ยกไปตีกรุงพระนครศรีอยุทธยา พ่ายแพ้แก่สมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า มหาอุปราชาขาดคอช้างถึงพิราลัยในท่ามกลางสมรภูมิ กองทัพรามัญแตกฉานกลับไป

29/08/2565

ลุศักราช ๙๕๗ ปีมะแมสัปตศก พระเจ้าล้านช้างให้กำลังอุดหนุนเจ้าเมืองน่านให้เปนขบถต่อกรุงหงษาวดี แลคิดการไม่สำเร็จก็พากันอพยพไปอยู่ล้านช้าง มังซานระธามังคุยผู้ครองเมืองเชียงใหม่จึงให้ลูกเลี้ยงไปครองเมืองน่าน

ลุศักราช ๙๖๐ ปีจอสัมฤทธิศก ครัวลาวซึ่งพระเจ้าหงษาวดีกวาดไปไว้กรุงหงษาวดีอพยพหนีมาเมืองเชียงใหม่แล้วเลยไปล้านช้าง แลในปีเดียวนั้นกองทัพกรุงพระนครศรีอยุทธยา ยกขึ้นมาตีเมืองนครเชียงใหม่ได้

ลุศักราช ๙๖๒ ปีชวดโทศก เมืองเชียงรายแขงเมืองกองทัพพม่ารามัญยกมาล้อมเมืองเชียงราย

ศักราช ๙๖๓ ปีฉลูโทศก ออกยารามเดโชไปเปนพระยาเชียงแสน ชาวล้านช้างยกทัพมาติดเมืองเชียงแสน ออกยารามเดโชหนีเสียเมืองเชียงแสนแก่ชาวล้านช้าง

ศักราช ๙๖๕ ปีเถาะเบญจศก เมืองสาดแขงเมืองกองทัพพม่ายกมากวาดครัวเมืองสาดไปเปนอันมาก

ศักราช ๙๖๙ ปีมะแมนพศก มังซานระธามังคุยเจ้าเมืองเชียงใหม่ ครองเมืองได้ ๒๗ ปีพิราไลย มองซอยเทาอนุชาขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ได้ ๑๓ เดือนตาย บุตรชายได้ครองเมืองแทนได้ ๒ ปีตาย แล้วบุตรชายคนเล็กได้ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่แทน จึงให้พระยาจ่าบ้านเชียงใหม่ไปครองเมืองเชียงแสน ภายหลังพม่าตั้งให้พระยาจ่าบ้านเปนเจ้าฟ้ากาเผือกครองลานนาไทยเชียงแสน

29/08/2565

ลุศักราช ๙๗๖ ปีขาลฉศก พระยาเชียงใหม่ถึงพิราลัย พระยาน่านซึ่งเปนลูกเลี้ยงมังนระธามังคุยได้เปนพระยาเชียงใหม่

ศักราช ๙๘๑ ปีมะแมเอกศก เจ้าฟ้ากาเผือกผู้ครองเมืองเชียงแสนพิราไลย นางพยากาเผือกว่าราชการเมืองแทน

ศักราช ๙๘๖ ปีชวดฉศก เมืองเชียงของเปนขบถ พระเจ้าหนองผักหวานแมงชาแต่งให้พระเจ้าสุทโธธรรมราชา มังแรจอชวาเปนแม่ทัพถือพลพม่ารามัญมาตั้งอยู่เมืองเชียงใหม่ แล้วยกไปตีเมืองเชียงของได้ ในวันขึ้นเก้าค่ำเดือนสิบสอง

ลุศักราช ๙๘๗ ปีฉลูสัปตศก เมืองน่านเปนขบถพระเจ้าสุทโธธรรมราชายกไปตีเมืองน่านได้

ศักราช ๙๘๘ ปีฉลูอัฐศก พระเจ้าสุทโธธรรมราชายกกองทัพขึ้นไปตีได้เมืองเชียงรุ้ง ในปีเดียวนี้พระเจ้าหงษาวดีหนองผักหวานสวรรคต มังแรทิพขึ้นครองกรุงหงษาวดีแทน ฝ่ายพระเจ้าสุทโธธรรมราชาตีได้เมืองเชียงรุ้ง แลสิบสองพันนาลื้อแล้วก็ถอยทัพลงมาตั้งอยู่เมืองเชียงแสน เจ้าฟ้าสุทโธตั้งทัพอยู่ตำบลศรีคองแมน มังแรจอชวาตั้งทัพอยู่ทุ่งยางงาม เจ้าทั้งสองเกิดวิวาทกัน ต่างก็ยกรี้พลเข้ารบกันได้วันหนึ่งกับคืนหนึ่ง จึงแสนหลวงเรือดอนกับพระสังฆราชเจ้า เข้าไปเจรจาว่ากล่าวสมัคสมานทั้งสองฝ่ายต่างเลิกรบกัน เจ้าฟ้าสุทโธธรรมราชาจึงตั้งให้แสนหลวงเรือดอนเปนพระยาหลวงทิพเนตรไปครองเมืองฝาง ตั้งนายหน่อคำบุตรพระยาหลวง

29/08/2565

ทิพเนตรให้เปนพระยาเชียงแสน แล้วก็เสด็จคืนเมืองหงษาวดี อยู่ภายหลังพระยาเชียงใหม่ขึ้นไปตีปล้นเอาเมืองเชียงแสนได้ จับตัวนายหน่อคำมาขังไว้เมืองเชียงใหม่ ให้พระยานครเปนพระยาครีสองเมือง แต่งแสนอาญาเปนหวุ่นถือพล ๓๐๐๐ อยู่รั้งเวียงเชียงแสนได้สามปี ลุศักราช ๙๙๓ ปีมะแมตรีศก พระเจ้าสุทโธธรรมราชายกกองทัพมาเอาเมืองเชียงใหม่ได้ ส่งพระยาเชียงใหม่ไปไว้กรุงหงษาวดี แล้วให้พระยาทิพเนตรกินนาสามล้านครองเมืองเชียงใหม่ ให้พระยาเชียงแสนผู้บุตรพระยาเชียงใหม่กลับไปครองเมืองเชียงแสนดังเก่า ลุศักราช ๙๙๔ ปีวอกจัตวาศก พระเจ้าสุทโธธรรมราชายกกองทัพไปเอาเมืองฝาง ตั้งล้อมอยู่ ๓ ปีจึงได้เมืองฝาง

ศักราช ๙๙๗ ปีชวดอัฐศก พระเจ้าสุทโธธรรมราชาบำเพ็ญพระราชกุศลบวชกุลบุตรพันหนึ่ง แลมีพระราชอาญาให้สถาปนาที่วังนางพ้ากาเผือกเปนพระอารามขนานนามว่าวัดเชตวัน แล้วให้อาราธนามหาเถรป่าไผ่ดอนแท่นมาเปนเจ้าอาวาศรองวัดเชตวัน ลุศักราช ๑๐๐๐ ปีขาลสัมฤทธิศก นางพ้ากาเผือกพิราไลย

ศักราช ๑๐๑๐ ปีชวดสัมฤทธิศก พระเจ้าสุทโธธรรมราชาเสด็จสวรรคตณกรุงอังวะ มังนันทะได้ครองราชสมบัติ

ลุศักราช ๑๐๑๒ ปีขาลโทศก พระยาหลวงทิพเนตรถึงพิราไลย เจ้าพ้าหน่อคำผู้ครองเชียงแสน ได้ครองลานนาไทยเชียงใหม่แทนบิดาสืบไปได้ ๕ ปี ลุศักราช ๑๐๑๗ ปีมะแมสัปตศก ก็ถึงอสัญกรรม

29/08/2565

พระแสนเมืองตนลูกได้ครองเมืองแทนได้ ๓ ปี พระเจ้าอังวะเอาตัวไปกักขังไว้กรุงอังวะ

ศักราชได้ ๑๐๑๙ ปีรกานพศก บังเกิดน้ำเหนือหลากท่วมเมืองทุกแห่ง แลพระแสนเมืองได้กลับจากกรุงอังวะมาถึงบ้านเมืองในศกนั้น

ศักราชได้ ๑๐๒๑ ศักย่อมาตีเมืองปางหลวง พระเจ้าแปรได้ขึ้นเปนกระษัตริย์ครองกรุงอังวะ

ลุศักราช ๑๐๒๒ ปีชวดโทศก กองทัพกรุงศรีอยุทธยายกขึ้นมาตีเมืองนครเชียงใหม่แลเชียงแสน ชาวเชียงใหม่พ่ายหนีละเมืองเสียไปตั้งเวียงน้อยอยู่ในป่าห้วยใต้ได้ ๒ ปี ลุศักราช ๑๐๒๔ ปีขาลจัตวาศก จึงได้กลับคืนมาตั้งเมืองเชียงใหม่ดังเก่า พระเจ้าเมืองแพร่ได้ครองเมืองเชียงใหม่ ครั้งนั้นเมืองนครเชียงใหม่ไม่ได้ขึ้นกรุงอังวะ

ลุศักราช ๑๐๓๐ พระเจ้าแปรสวรรคต มหาธรรมภูกามขึ้นครองราชสมบัติกรุงอังวะ จึงให้เจ้าฟ้าสางกุงมาอยู่เมืองเชียงแสน

ศักราชได้ ๑๐๓๔ เจ้าแสนเมืองผู้ครองเชียงแสนถึงพิราไลยครองเมืองได้ ๑๗ ปี จึงพระอินเมืองตนลูกได้ครองเมืองแทนได้ ๗ ปี

ศักราช ๑๐๔๐ ปี พระอินเมืองก็ถึงพิราไลย พระเฉลิมเมืองตนลูกได้ครองเมืองแทน แลในปีนั้นพระเจ้าเมืองแพร่ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ถึงพิราไลย พระเจ้าอิ้งแซะมาครองเมืองเชียงใหม่แทน ศักราช ๑๐๓๗ ปีเถาะสัปตศก พระเจ้าอิ้งแซะพิราไลย ลูกพระเจ้า

29/08/2565

เจกุดตราได้ครองเมืองเมืองเชียงใหม่แทน ฝ่ายทางเชียงแสนนั้น พระเฉลิมเมืองครองเมืองได้ ๔ ปีก็พิราไลย ฟ้าสางกุงพิงตั้งส่างล่าม เปนหวุ่นครองเมืองเชียงแสนต่อไปได้ ๔ ปี ส่างล่ามมีความผิดจึงส่งตัวไปไว้กรุงอังวะ แล้วเอาฟ้าเมืองหลวงมาครองเมืองเชียงแสนแทนเมื่อจุลศักราช ๑๐๕๔ ขณะนั้นเมืองเชียงแสนเกิดฝนแล้งเข้าแพงราษฎรอดอยากล้มตายระส่ำระสายเปนอันมาก ล่วงมาถึงศักราช๑๐๕๗ ปีกุนสัปตศก ฟ้าเมืองหลวงผู้ครองเวียงเชียงแสนถึงพิราไลย บังหาได้ตั้งเจ้าเมืองไม่ จุลศักราช๑๐๖๓ ปีเถาะเอกศก มหาธรรมราชาพระเจ้าภุกามสวรรคต อิ้งแซะมหาอุปราชอนุชาได้ราชาภิเศกเสวยราชสมบัติกรุงอังวะ จึงตั้งเจ้าหน่อเมืองพันนาซ้ายเปนหวุ่นไปครองเมืองเชียงแสน ให้ราชะเสนนาขวาเปนจักกาย (เกียกกาย) คือปลัด จุลศักราช๑๐๖๓ ปีมเสงตรีศก พระเจ้ากรุงอังวะยกกองทัพมาตั้งอยู่เมืองเชียงแสน แล้วยกไปรบเมืองแมน (คือจีนฮ่อ) เข้าปล้นเมืองมิได้ ก็ถอยทัพกลับมาตั้งอยู่เมืองเชียงรุ้งได้ปีหนึ่ง แล้วก็กลับมาตั้งอยู่เมืองเชียงแสน แล้วให้แสนหลวงต่างบุตรพระยาไชยวิชิตไปครองเมืองกาย ให้แสนหลวงเถิงบุตรพระยาเศรษฐีไปครองเมืองไร ตั้งแสนสิริงธนะเปนพระยาหลวงสุนทรภุาไชยยกเมืองเชียงแสนออกจากอำนาจเมืองเชียงใหม่ ให้ขึ้นกรุงอังวะ พระเจ้าอังวะทรงจัดการปกครองลานนาไทยประเทศราชเสร็จแล้ว ก็เลิกทัพกลับไปกรุงอังวะ

29/08/2565

จุลศักราช ๑๐๖๔ ปีมะเมียจัตวาศก ครัวลาวล้านช้างอพยพมาเปนอันมาก ผู้ครองเมืองเชียงแสนก็รับส่งไปไว้กรุงอังวะ

ศักราช ๑๐๖๕ ปีมะแมเบญจศก ชาวล้านช้างยกกองทัพมาตั้งอยู่ณเมืองเชียงของ แล้วเลยลงไปทางเมืองน่าน ครั้งนั้นฝนแล้งเข้าแพงราคาเข้าหกหาบเปนเงิน ๒๐๐ ท็อก จุลศักราช ๑๐๖๖ ปีวอกฉศก ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ให้มากุมเอาพระยาเชียงแสนไปฆ่าเสียยังเมืองเชียงใหม่ แล้วตั้งแมงแรกะยาเจสูงเปนหวุ่นครองเมืองเชียงแสนแทน เมืองเชียงแสนเกิดจุยาทั่วหลายประการ สุกรตกลูกเปนช้าง แลในวันเดือนสิบขึ้นสิบค่ำ ฝนตกหนักภูเขาพังแลยอดเจดีย์หักพังหลายแห่ง จุลศักราช ๑๐๖๙ ปีกุนนพศก เดือนแปดแรมหกค่ำ เจ้าเมืองไรย้ายไปครองเมืองเชียงราย เจ้าหน่อเมืองไปครองเมืองน่าน ครั้งนั้นปลายักขึ้นน้ำแม่กกมากนัก ศักราชได้ ๑๐๗๐ พม่าให้กุมเอาจักกายเมืองเชียงแสนกับทั้งครอบครัวส่งไปกรุงอังวะ ในปีเดียวนั้นเมืองเชียงตุงเปนขบถกองทัพพม่ายกขึ้นไปตีเมืองเชียงตุงได้ ศักราช๑๐๗๒ แมงแรกะยาเจสูงผู้ครองเมืองเชียงแสนถึงแก่กรรม ฟ้าลั่นก็ได้ครองเมืองแทน ครั้งนั้นพระยาเชียงรายสร้างวัดพระเจ้า ฝ่ายเมืองเชียงแสนสร้างอาตุกิติหลังน้อยสำเร็จบริบูรณ์แล้วฉลองในวันเพ็ญเดือนหกปีมะเส็งเบญจศก จุลศักราช ๑๐๗๕ ครั้นณเดือนอ้ายแรมเก้าค่ำ ฝนตกหนักเจ็ดวันเจ็ดคืน น้ำแม่โขงขึ้นท่วมเมืองคนตายเปนอันมาก ศักราช ๑๐๗๗ ปี มะเมียสัปตศก

29/08/2565

เดือนเจ็ดขึ้นหกค่ำยามใกล้รุ่งแผ่นดินไหวหนัก พระเจดีย์วิหารหักพังทลาย ๔ ตำบล แผ่นดินไหวอยู่ในเดือนนั้นทั้งเดือน ครั้นต่อมาถึงเดือนเก้าแรมสี่ค่ำ แผ่นดินไหวหนักอีกครั้งหนึ่ง ลุศักราช ๑๐๗๙ ปีรกานพศก น้ำแม่โขงนองหนักท่วมเมืองเชียงแสนภุก ๓ ศอก วัดต้นตอวัดต้นแก้ว วัดบุญยืน วัดพระบวช ยุบรมลงทั้ง ๔ วัด ศักราชได้ ๒๐๘๐ เดือนเจ็ดขึ้นห้าค่ำ มีเงือกรุ้งออกสอดเกี่ยวพัน ๔ ตัว เปนอัศจรรย์ยิ่งนัก ลุศักราช ๑๐๘๙ ชาวเชียงใหม่เปนขบถ มีเทพสิงห์ชาวเมืองของเปนหัวนำ ยกเข้าปล้นเมืองเชียงใหม่รับตัวโย้มังแรนร่าฆ่าเสีย บรรดาพม่ามอญขึ้นอยู่ในเมืองเชียงใหม่แตกหนีขึ้นมาเมืองเชียงแสน กองทัพชาวเชียงใหม่มีกำลัง ๗๐๐๐ คน ยกเข้ามาล้อมเมืองเชียงแสนตั้งแต่วันเดือนสี่ขึ้นห้าค่ำ ถึงเดือนห้าแรมค่ำหนึ่ง เมียวหวุ่นจักกายพม่าก็แตกหนีละเมืองเมืองเชียงแสนเสีย ครั้งนั้นพระยาหางวังตื้นมีกำลัง ๔๐๐ คน ออกต่อรบทัพชาวเชียงใหม่ยามใกล้รุ่ง กองทัพเชียงใหม่แตกไป ได้เครื่องสรรพาวุธแลช้างพลาย ๖ ช้าง กับเชลยชาวเชียงใหม่เปนอันมาก ก็ส่งไปถวายพระเจ้าอังวะ ๆ โปรดให้พระยาหางวังตื้นเปนพระยาครองเมืองเชียงแสน

ฝ่ายทางเมืองเชียงใหม่นั้น เทพสิงห์ขึ้นนั่งเมืองอยู่ได้ประมาณเดือนหนึ่ง มีหนังสืออาญาประกาศแก่แคว้นแขวงทั้งปวง

29/08/2565

ทุกแห่ง ให้จับพม่ามอญบันดามี ส่งไปล้างเสียให้สิ้นเชิง บันดาพม่ารามัญที่ยังเหลืออยู่ในแว่นแคว้นเมืองเชียงใหม่ พากันมั่วสุมคุมกันเข้าเปนหมู่เปนกอง มีจะเรเนแตกกับปู่ยานช่างเหล็กเปนหัวน่ารวบรวมกำลังเข้าได้ ๓๐๐ คน พากันไปคิดการกับเจ้าองค์นก อันเปนเจ้าลาวชาวล้านช้าง ซึ่งหนีจากเมืองหลวงพระบางมาบวชเปนภิกษุอยู่ณวัดบุบผารามเมืองนครเชียงใหม่ เจ้าองค์นกก็ลาผนวชออกรับเปนหัวน่าที่จะต่อรบกับหมู่เทพสิงห์ แล้วพากันยกกำลังเข้ามาตั้งอยู่วัดเกยฝั่งตวันออกแม่น้ำพิงค์ ตรงน่าเมืองเชียงใหม่ข้ามขณะนั้นหมู่เทพสิงห์มีคน ๕๐ คนมารักษาสพานข้ามแม่น้ำอยู่ ครั้นเวลาเที่ยงคืนเจ้าองค์นกแต่งให้จะเรเนแตกคุมกำลังอ้อมไปเข้าทางแจ่งศรีภูมิกองหนึ่ง แล้วแต่งกำลังเข้าแทงหมู่เทพสิงห์ซึ่งรักษาสพานท่าแพแตกแล้ว ก็ยกมาเข้าเมืองเชียงใหม่ได้ แต่เทพสิงห์หนีออกจากเมืองไปทางทิศใต้ ครั้นได้เมืองเชียงใหม่แล้ว จึงอันเชิญเจ้าองค์นกขึ้นครองเมือง ทรงนามว่าเจ้าองค์คำ ฝ่ายเทพสิงห์หนีไปเมืองน่าน จึงไปชักชวนเจ้าธรรมบัญโญผู้ครองเมืองน่าน ยกกำลังมาตีเมืองเชียงใหม่ เจ้าองค์คำผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ก็ยกกองทัพออกไปตั้งรับที่ตำบลป่าช้างได้สู้รบกันเปนสามารถ เจ้าธรรมบัญโญตายในที่รบกองทัพเมืองน่านแตกกลับไป

ลุศักราช ๑๐๙๐ ปีวอกเดือนสี่ขึ้นห้าค่ำ สแดงพระยานายทัพพม่ายกกองทัพมาจากกรุงอังวะ ถึงเมืองเชียงใหม่ เจ้าองค์คำแต่งให้พม่า ๒๐ คน กับชาวเมือง ๒๐ คน ออกไปต้อนรับสแดง

29/08/2565

พระยา ๆ สั่งให้จับคนชาวเมือง ๒๐ คนจะฆ่าเสีย ชาวเมือง ๒๐ คน รู้ตัวก็หนีกลับมาทูลเจ้าองค์คำว่า ครั้นเจ้าจะเปนม่านตูข้าขอหนี ครั้นเจ้าจะเปนไทยตูข้าขอรบม่าน เจ้าองค์คำได้แจ้งเหตุดังนั้น ก็พร้อมใจด้วยพลเมืองที่จะต่อรบพม่า ขณะนั้นพม่ามาตั้งทัพอยู่หนองหมอน เจ้าองค์คำคุมกำลังออกไปรบกับพม่า แต่ต่อสู้กันอยู่ถึง ๒ เดือน พม่าแตกหนีไปทางเมืองวังหนองขวาง ไปตั้งอยู่เมืองพะเยา ถึงวันเดือนสี่ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีชวดจัตวาศกจุลศักราช ๑๐๙๔ เจ้าองค์คำยกกองทัพขึ้นไปตามตีกองทัพพม่าแตกจากเมืองพะเยาขึ้นไปอยู่เมืองเชียงแสน เจ้าองค์คำก็เลิกทัพกลับมาเมืองเชียงใหม่

ลศักราช ๑๐๙๕ ปีฉลูเบญจศก พระเจ้าอังวะให้เมงจักกายเปนแม่ทัพถือพล ๑๐๐๐๐ ยกมาตีเมืองเชียงใหม่เข้าปล้นเมืองมิได้ ก็เลิกถอยไปตั้งอยู่เมืองเชียงแสน

ศักราช ๑๑๐๒ ปีวอกโทศก เมงจักกายนายทัพพม่า ซึ่งแตกหนีไปอยู่เมืองเชียงแสนได้เปนเมียวหวุ่นอยู่เมืองเชียงแสน ป่วยลงถึงอนิจกรรม พระเจ้าอังวะตั้งให้น้องชื่อวงษ์เปนเมียวหวุ่นเมืองเชียงแสน ขนานนามเพียะนรักษ์

ศักราช ๑๑๐๗ ปีฉลูสัปตศก สมิงทอได้นั่งเมืองหงษาวดี มีราชสาสนมาขอนางอิ่งทิพธิดาเจ้าองค์คำผู้ครองเมืองเชียงใหม่ เจ้าองค์คำส่งราชธิดาไปกรุงหงษาวดี ครั้นลุศักราช ๑๑๐๘ ปีขาลอัฐศก สมิงทอเสียเมืองหงษาวดี จึงพานางอิ่งทิพกลับมาส่งคืนเจ้าองค์คำยังเมืองเชียงใหม่

29/08/2565

ศักราช ๑๑๑๓ ปีมแมตรีศก เมืองลื้อเขินแมนเข้ากันเปนขบถ ยกมารบเพียะนรักษ์ผู้ครองเมืองเชียงแสน เพียะนรักษ์พาครัวอพยพหนีไปอยู่ตำบลสบมา ลื้อเขินก็เข้ารักษาเมืองเชียงแสนไว้ ถึงศักราช ๑๑๑๗ ปีกุนสัปตศก เพียะนรักษ์ส้องสุมได้กำลังแกวแลลาวยกกลับมาตีเมืองเชียงแสนคืนได้ดังเก่า

ศักราช ๑๑๑๙ ปีฉลูนพศก กองทัพล้านช้างยกไปตีเมืองเชียงแสน เพียะนรักษ์ออกต่อรบที่ตำบลดอนแท่น เสียทีแก่ข้าศึกตายในที่รบ บุตรชายเพียะนรักษ์ชื่อเจ้าตนทิพ กับบุตรเจ้านาขวาชื่อเจ้าบวร พากันหนีไปกรุงอังวะ พระเจ้าอังวะตั้งให้เจ้าบวรเปนเมียวหวุ่นครองเมืองเชียงแสน ให้เจ้าตนทิพครองเมืองเชียงราย ให้ขนานอทิครองเมืองเชียงราย ให้กลับคืนมาครองเมืองทั้ง ๓ คน

ฝ่ายข้างเมืองเชียงใหม่นั้น เจ้าองค์คำครองเมืองได้ ๓๒ ปี ถึงณปีเถาะเอกศก จุลศักราช ๑๑๒๑ ทรงประชวร ก็พิราไลยในเดือนอ้ายแรม ๑๕ ค่ำ เจ้าจันทราชบุตรได้ครองเมืองแทน แลในเดือนสี่ปีเถาะนั้น พระเจ้ามังลองยกกองทัพไปตีเมืองมอญ ครัวมอญอพยพหนีเข้ามาเมืองเชียงใหม่เปนอันมาก ในศกเดียวนั้นพระเจ้ามังลองยกกองทัพไปกรุงศรีอยุทธยาโดยทางเมืองทวาย ฝ่ายข้างเมืองเชียงใหม่นั้น น้อยวิสุทธิ์เมืองลำพูนยกกองทัพไปตีเมืองเชียงแสนได้ เมียวหวุ่นบวรผู้ครองเมืองเชียงแสนตาย น้อยวิสุทธิ์ได้ครองเมืองเชียงแสน

29/08/2565

จุลศักราช ๑๑๒๒ ปีขาลโทศก เจ้าดวงเมือง ๆ ลำพูน ยกกองทัพขึ้นไปเอาเมืองเชียงแสนมิได้ก็เลิกทัพกลับมาลำพูน แลในศกเดียวนั้น วันเดือนแปดขึ้นแปดค่ำ คนใช้พม่ามาถึงเมืองลำพูน ครั้นเดือนสิบแรมเจ็ดค่ำ พระเจ้ามังลองเลิกทัพจากกรุงศรีอยุทธยาขึ้นมาถึงแม่น้ำพระก็ทรงพระประชวรทิวงคตในที่นั้น แลในศกเดียวนั้นเดือนสิบสองแรมค่ำหนึ่งวันจันทร์ยามรุ่ง พระอาทิตย์เปนสุริยคราส

ศักราช ๑๑๒๓ ปีมะเสงตรีศก เดือนสี่แรมค่ำ เจ้าบุตอนชาเจ้าจันท์ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ขบถต่อเจ้าจันท์ ๆ สู้มิได้หนีไปพึ่งพระยาทะกาลเมงทละอยู่ตำบลบ้านฉัน ฝ่ายเจ้าบุตได้เมืองเชียงใหม่แล้ว มิได้ครองเมืองเองกลับอาราธนาเจ้าอธิการวัดดวงดี ให้ลาสิกขาบทแล้วยกขึ้นเปนเจ้านครเชียงใหม่ แลในศกเดียวนั้นวันเดือนเจ็ดแรม ๗ ค่ำ เจ้าลำพูนถึงพิราไลย

จุลศักราช ๑๑๒๔ ปีมะเมียจัตวาศก เดือนยี่ขึ้นค่ำหนึ่งเวลาบ่ายมีสุริยปราคา ครั้นถึงเดือนสามขึ้นสิบสามค่ำ ชาวลำพูนแลแลวังพร้าวยกไปรบชาวป่าซ้าง ครั้นถึงเดือนสี่กองทัพพม่าเกาทัพโป่อภัยคามินีเปนแม่ทัพ ยกมาจากกรุงอังวะตั้งทัพอยู่ที่วัดเวฬุวันกู่เต้าแล้วเข้าล้อมเมืองเชียงใหม่ในวันเสาร์เดือนสี่ขึ้นค่ำหนึ่ง กองทัพพม่าเข้าเมืองเชียงใหม่ได้ ในวันเดือนสิบเอ็ดแรมแปดค่ำปีมะแมเบญจศกจุลศักราช ๑๑๒๕ พม่ากวาดต้อนครัวญาติวงษ์เจ้าองค์คำแลไพร่ไทยชาวเมืองเชียงใหม่ส่งไปกรุงอังวะเปนอันมาก ส่วนโป่

29/08/2565

อภัยคามินี ก็เข้ารักษาเมืองเชียงใหม่อยู่ แลแต่งนายทัพนายกอง พม่าคุมกองทัพแยกย้ายกัน ไปรบตีกวาดต้อนครอบครัวพลเมือง ในหัวเมืองต่าง ๆ แลเข้าตั้งรักษาอยู่ทุกตำบล ครั้งนั้นแสนขวาง โรงช้างส้องสุมกำลังได้ยกไปรบพม่า ซึ่งตั้งทัพอยู่ท่าอ้อย ได้ไชย ชนะแล้วก็หนีไปตั้งอยู่คอนมูลเมืองเชียงแสน ฝ่ายโป่อภัยคามินี จึงแต่งจักกายอินต่ยกกองทัพไปจับแสนขวางที่คอนมูล แสนขวาง ก็แตกหนีเสียไพร่พลเปนอันมาก

ฝ่ายข้างเมืองนครเขลางค์ คือนครลำปางนั้น เมื่อจุลศักราชได้ ๑๐๙๔ ท้าวมหายศเมืองลำพูนยกรี้พลไปรบตีเมืองนครแตก ยิดาท้าวลิ้นกางผู้ครองเมืองนครพบพครอบครัวหนีไปอยู่ปะตูผา ฝ่ายท้าวมหายศเมืองลำพูนก็เข้าตั้งอยู่ในวัดพระธาตุลำปาง ครั้งนั้นยังมีมหาเถรองค์หนึ่งเปนเจ้าอธิการวัดพระแก้ว เปนที่นับถือของประชาชนชาวเมืองนครนั้นเปนอันมาก พระมหาเถรนั้นดำริห์การที่จะกู้เมืองนครคืนจากอำนาจข้าศึก คือท้าวมหายศเมืองลำพูนจึงส้องสุมคิดย์หาได้กำลังเปนอันมาก แล้วเธอจึงไปว่ากล่าวกับเจ้าเมืองนครซึ่งหนีไปอยู่ปะตูผานั้น ให้กลับมาเอาเมืองนครลำปางคืน พระยานครตนนั้นผู้มีเพียรย่อหย่อนเสียแล้ว ไม่สามารถที่จะมารบกับพระยาลำพูนได้ จึงยอมอนุญาตว่าแล้วแต่มหาเถรเห็นจะเลือกหาผู้ใดที่สามารถต่อสู้กับข้าศึกคืนเอาเมืองนครได้แล้ว ก็จะยอมยกเมืองนครให้แก่ผู้นั้นครองเมืองนครสืบบุตรหลานต่อไป ครั้งนั้นพระมหาเถร

29/08/2565

เจ้าอธิการวัดพระแก้ว จึงปฤกษาด้วยญาติโยมศิษย์หาเลือกหาผู้จะเปนหัวน่า คุมไพร่พลไปรบกับพระยาลำพูนนั้น ก็เลือกได้นายทิบช้างพรานปืนคนหนึ่ง เปนคนมีกำลังแลสติปัญญาสามารถอาจที่จะเปนนายทัพได้ คนทั้งหลายเรียกว่านายทิบช้างนั้น เพราะแกมีกำลังแล่นไล่ตัดหางช้างเถื่อนได้ พระมหาเถรเจ้าอธิการวัดพระแก้วจึงจัดกำลัง ๓๐๐ คน มอบให้นายทิบช้างเปนนายทัพยกไปรบพระยาลำพูน ซึ่งตั้งอยู่ณวัดพระธาตุลำปาง นายทิบช้างคุมพลกำลังเข้าโจมตีกองทัพพระยาลำพูนแตก ฆ่าพระยาลำพูนตาย ไพร่พลชาวลำพูนแตกหนีไป นายทิบช้างไล่ติดตามฆ่าฟันไปจนถึงดอยดินแดงผีปันน้ำแล้วก็กลับมาเมืองนครลำปาง พระมหาเถรกับราษฎรก็พร้อมกันยกนายทิบช้างขึ้นเปนพระยาไชยสงคราม ครองเมืองนครลำปางเปนเอกราช มิได้ขึ้นแก่พม่าไทยแลเชียงใหม่ นายทิบช้างครองเมืองนครลำปางมานานได้ ๒๗ ปี จุลศักราชได้ ๑๑๒๑ จึงถึงแก่กรรม นายทิบช้างมีบุตรชาย ๔ ตาย ๒ ยัง ๒ คือนายชายแก้ว ๑ นายพ่อเรือน ๑ มีบุตรหญิง ๔ คน ครั้นพระยาไชยสงคราม (ทิบช้าง) ถึงแก่กรรมแล้ว ฝ่ายท้าวลิ้นกางซึ่งเปนบุตรพระยานครคนเก่า กลับยกกำลังมาแย่งชิงเมืองนครลำปางคืนจากนายชายแก้ว นายพ่อเรือนบุตรพระยาไชยสงคราม (ทิบช้าง) นายชายแก้ว นายพ่อเรือน พ่ายแพ้แก่ท้าวลิ้นกางแล้ว ก็พาครอบครัวอพยพหนีไปอยู่เมืองแพร่ ส้องสุมกำลังได้พอสมควร แล้วก็ยกกลับ

29/08/2565

มาต่อรบกับท้าวลิ้นกางอีก ครั้งนั้นนายพ่อเรือนน้องชายนายชายแก้ว ถูกปืนตายในที่รบ แต่นายชายแก้วแตกหนีไปเข้าหาพม่าณกรุงอังวะ พม่าให้โป่ชุกคุมกำลังหัวเมืองฝ่ายเหนือ พาตัวนายชายแก้วกลับมาเมืองนครลำปาง จับตัวท้าวลิ้นกางฆ่าเสีย แล้วพม่าตั้งนายชายแก้วให้เปนฟ้าชายแก้ว ครองเมืองนครลำปาง ในปีจุลศักราช ๑๑๒๖ ล้อโป่ชุกแม่ทัพพม่า จึงเอานายขนานกาวิลกับนายดวงทิพซึ่งเปนบุตรเจ้าฟ้าชายแก้ว คุมพลลาวชาวเมืองนครลำปางเข้าสมทบกองทัพพม่ายกไปตีเมืองเวียงจันท์ ได้เมืองเวียงจันท์แลธิดาเจ้าเวียงจันท์ ซึ่งเรียกว่านางสามผิวส่งไปถวายพระเจ้าอังวะ แต่นั้นมาเมืองนครลำปางก็ตกเปนเมืองขึ้นพม่ากรุงอังวะ

ลุศักราช ๑๑๒๗ ปีรกาสัปตศก พระเมืองไชยเมืองลำพูนส้องสุมกำลังได้ ยกมารบพม่าโป่อภัยคามินียังเมืองเชียงใหม่ โป่อภัยคามินีพ่ายแพ้แตกหนี พาเอาฟ้าชายแก้วเมืองนครลำปางไปกรุงอังวะ พระเจ้าอังวะให้อะแซวุ่นกี้เปนแม่ทัพถือพลแสนหนึ่งยกมาปรายปรามลานนาไทยประเทศ ให้โป่อภัยคามินีกับฟ้าชายแก้วเข้ากองทัพกลับมาด้วย ในปีนั้นดาวพระพฤหัศบดีเข้าในดวงพระจันทร์ อะแซวุ่นกี้ยกกองทัพมาตีได้ลานนาไทยคืนแล้ว ก็ให้โป่อภัยคามินีอยู่รักษาเมืองเชียงใหม่ดังเก่า แล้วตั้งให้สีหะกอยทางครองเมืองเชียงแสน แลตั้งโป่เงียวลอยข้าทั้งหลายอยู่รั้งหัวเมืองต่าง ๆ เสร็จแล้ว ก็เลิกทัพกลับไป

29/08/2565

ลุศักราช ๑๑๒๘ ปีจอฐศก เมืองลำพูนคิดขบถ โป่อภัยคามินีกับเลขุโป่ยกกองทัพไปตีได้เมืองลำพูน ในวันขึ้นสิบห้าค่ำเดือนสาม

อนึ่งทางเมืองเชียงแสนนั้น สีหะกอยทางเจ้าเมืองเชียงแสนทำความผิด พม่ามีตราเรียกกลับไปกรุงอังวะ ให้จักกายยานแทงจอชะวาอยู่รักษาเมืองเชียงแสน

ในปีนั้นพม่าแต่งกองทัพ ๔ โป่ ๔ กอง โป่เจียกคือโป่สุพลาเปนแม่ทัพยกไปตีกรุงเทพมหานครศรีอยุทธยา

ฝ่ายพม่าซึ่งอยู่รักษาเมืองลานนาไทยทุกแห่ง ก็กระทำการกดขี่ข่มเหงต่าง ๆ แก่ราษฎรพลเมืองได้ความเดือดร้อนทั่วไปทุกแห่ง บ้างก็พากันอพยพหลบลี้อยู่ป่าอยู่เถื่อน บ้างก็ซ่องสุมคุมกันเปนกองโจรหลายหมู่หลายกองต่างรบราฆ่าฟันซึ่งกันแลกัน เพราะว่าเมืองหาผู้เปนใหญ่เปนประธานมิได้

ฝ่ายพระยาจันทร์หนองหลวง ซึ่งหนีพม่าไปอยู่เมืองลาวแต่ก่อนนั้นซ่องสุมได้กำลังมากแล้ว ครั้นรู้ว่าพม่ายกไปจากเมืองนครลำปางแล้ว พระยาจันทร์ก็คุมกำลังลอบเข้ามาโจมตีบ้านหัวเสือดอนไฟบ้านก้อม กวาดครัวเชลยแลทรัพย์สิ่งของกลับไปเมืองลาว ถัดนั้นมาจักกายสุริยวงษ์เมืองเถิน กับแสนสุทธนแลแมงตวงจอนายน้อยชมภู ยกกองทัพขึ้นมาตีเมืองนครลำปาง มาถึงตำบล

29/08/2565

สบปาปยังทางอีกวันหนึ่งจะถึงเมืองนครลำปาง เจ้าฟ้าหลวงไชยแก้ว เจ้าเมืองนครลำปางทราบข่าว จึงเกณฑ์กำลังไทยเงี้ยวพม่าให้เจ้ากาวิละผู้บุตรเปนนายทัพยกไปถึงตำบลสบปาปเวลากองงาย (คือเวลา ๓ โมงเช้า) เจ้ากาวิละขับพลเข้าล้อมกองทัพชาวเถินไว้ ๓ ด้าน เว้นแต่ด้านริมน้ำแม่วัง กองทัพทั้งสองฝ่ายได้สู้รบกันเปนสามารถ ฝ่ายข้างจักกายสุริยะ แสนสุทอน เมงคองจอ นายน้อยชมภู ก็แตกกระจัดกระจายพ่ายหนีไปทางเมืองลอง เจ้ากาวิละก็เลิกทัพกลับคืนเข้าเมืองนครลำปาง ศักราช ๑๑๒๙ ปีกุญนพศกเดือนสี่ กองทัพช่อฝ่ายเหนือยกมาตีกรุงอังวะ มาถึงตำบลดอยสูงสีแล้วก็เลิกถอยทัพกลับไป

ลุศักราช ๑๑๓๑ ปีชวดเอกศก โป่อภัยคามินีเจ้าเมืองเชียงใหม่ป่วยลงก็ถึงแก่กรรม พม่าให้แมงแงคามินีคือโป่มะยุง่วนลาวเรียกโป่หัวขาวมาครองเมืองเชียงใหม่สืบไป ครั้งนั้นมีข่าวทัพช่อจะมาตีกรุงอังวะ มีตราให้เกณฑ์พลหัวเมืองทั้งปวงเข้ากองทัพพม่าไปรั้งเมืองคอยต่อสู้กองทัพช่อ ตั้งแต่เดือนอ้ายปีชวดจนถึงเดือนหกปีฉลูทัพช่อไม่ยกมาจริง พม่าจึงปล่อยกองทัพลาวให้กลับคืนมาเมือง ลุศักราช ๑๑๓๒ ปีฉลูโทศกเดือนสิบเอ็ดขึ้นสี่ค่ำวันอาทิตย์ ดาวควันฤาฤุมเกตุปรากฏในท้องอากาศทิศบูรพ์ จนถึงวันแรม ๖ ค่ำเดือนอ้าย จึงเปรไปปรากฏเบื้องปัจฉิมทิศ ครั้นเดือนสี่จักกายน้อยพรมกับโป่มะยุง่วน ผู้รักษาเมืองเชียงใหม่

29/08/2565

เกิดวิวาทรบกันขึ้นในท่ามกลางเมือง จักกายน้อยพรมพ่ายแพ้ตัวต้องอาวุธตายในที่รบ ในปีนั้นอัคนีบาตตกต้องปราสาทเมืองอังวะแลเกิดพยุใหญ่พัดฉัตรยอดเจดีย์พระเกษธาตุเมืองย่างกุ้งหักลง อนึ่งพม่ามีตราประกาศให้ผู้ชายสักขาดำ ให้หญิงขวากหูถือสานตามอย่างพม่าเปนต้นแต่ครั้งนั้นมา ฝ่ายโป่สุพลาซึ่งยกทัพไปตีกรุงศรีอยุทธยาแล้วเลิกทัพกลับมาลานนาไทย เกณฑ์คนลานนาไทยได้มากแล้ว ก็ยกกองทัพไปเมืองลานช้างผาขาวพันนา อยู่ภายหลังพระยาจ่าบ้านกับโป่มะยุง่วนเจ้าเมืองเชียงใหม่ เกิดวิวาทบาทหมางรบกันขึ้นกลางเมืองเชียงใหม่ พระยาจ่าบ้านมีกำลังน้อยไม่อาจต้านทานได้ ก็พาพักพวกหนีไปเข้าหาโป่สุพลายังผาขาวพันนา

๖ พงษาวดาร
ตอนเชียงใหม่รวมกับไทยใต้

ลุศักราช ๑๑๓๓ ปีขาลตรีศก ในปีนั้นพระเจ้าตาก (สิน) เจ้าแผ่นดินกรุงธนบุรี เสด็จกรีธาทัพยกขึ้นมาตีเมืองนครเชียงใหม่ ถึงเมืองนครเชียงใหม่ ณวันจันทร์เดือนเจ็ดขึ้นสามค่ำ พระยาโกษาเปนแม่ทัพน่า ถือพล ๗,๐๐ เข้าตั้งประชิดทางประตูไลแกง กองทัพพม่าซึ่งรักษาเมือง ได้สู้รบป้องกันเมืองเปนสามารถอยู่ได้ ๘ วัน ถึงวันอังคารเดือนเจ็ดขึ้นสิบเอ็ดค่ำกองทัพไทยก็เลิกถอยกลับไป ฝ่าย

29/08/2565

โป่สุพลาทราบข่าวกองทัพไทยยกมาตีเมืองเชียงใหม่ ก็รีบเลิกทัพกลับจากผาขาวพันนา พาเอาพระยาจ่าบ้านกลับมาเมืองนครเชียงใหม่ตั้งทัพอยู่ณะประตูท่าแพ ให้เตรียมทัพบกแลทัพเรือจะยกลงไปตีกองทัพไทย ฝ่ายพระยาจ่าบ้านเห็นได้ท่วงทีที่จะคิดรบถอดจากอำนาจพม่า พระยาจ่าบ้านจึงใช้คนสนิทลอบไปบอกพระยากาวิละยังเมืองนครลำปาง พระยากาวิละก็ลงใจด้วย จึงตอบมาว่าให้พระยาจ่าบ้านคิดการไปชักนำกองทัพไทยขึ้นมาเถิด พระยากาวิละจะคิดการเมื่อภายหลัง ครั้นได้สัญญาอาณัติกันเช่นนั้นแล้ว พระยาจ่าบ้านจึงอุบายเข้าไปขอรับอาสาต่อโป่สุพลาว่า ทางน้ำที่จะยกทัพเรือลงไปเมืองใต้นั้น เปนแก่งหินผาประกอบไปด้วยสวะแลซุงสักหลักตอกีดขวางทางเรือไปไม่สดวก พระยาจ่าบ้านจะขออาสาเปนกองน่า ไปแผ้วถางทำทางให้เรียบร้อยก่อน โป่สุพลาเห็นชอบด้วยจึงเกณฑ์พม่าไทยใหญ่ ๗๐ คนกับชาวเมือง ๕๐ คน มอบให้พระยาจ่าบ้านล่วงน่าไปทำทาง พระยาจ่าบ้านกับพม่าเงี้ยวล่องเรือไปถึงเมืองฮอด หยุดพักนอนกลางคืนจะใกล้รุ่ง พระยาจ่าบ้านกับพรรคพวกร่วมใจกันก็พร้อมกันลอบแทงพม่าเงี้ยว ๗๐ คนตายสิ้น แล้วก็รีบล่องไปยังเมืองกำแพงเพชร เข้าหากองทัพเจ้าพระยาจักรีขอสวามิภักดิ์ เจ้าพระยาจักรีมีใบบอกกราบทูลพระเจ้าตาก โปรดให้พระยาจ่าบ้านนำทัพขึ้นไป กองทัพไทยแบ่งกองทัพเดินบกมาเมืองลี้กองหนึ่ง พระสุระเปนนายทัพถือพล ๕๐๐๐ พระยาจ่าบ้านนำกองทัพไทยมา

29/08/2565

ถึงท่าวังตาลพยกองทัพพม่า โป่หัวขาวยกไปต้อนรบ ทัพไทยไม่ทันพร้อมเพรียงกันก็แตกพ่าย ฝ่าเจ้าพระยาจักรีแลพระยาสุรสีห์เดินกองทัพกลับเมืองนครลำปาง พระยากาวิละกับพี่น้องทั้งเจ็ดปฤกษาพร้อมใจกันในการที่จะจัดพื้นพม่า จึงทำอุบายแต่งให้เจ้าคำสมเปนแมทัพคุมพลไทยเรียวพม่ายกลงไปต้อนรับกองทัพไทย เพื่อมิให้พม่ามีความสงไสย ยังแต่จักกายศิริจอสูกับพม่าเงี้ยวแต่น้อยคนอยู่รักษาเมืองนครลำปาง พระยากาวิละกับพวกร่วมใจ ก็ยกเข้าแทงพม่าจักกายศิริจอสูถึงแก่ความตาย พม่าที่หนีรอดได้ก็ไปแจ้งความแก่เจ้าคำสม ๆ จึงว่า เจ้ากาวิละหากเคยเปนข้า ลางคายดีลางคายร้าย คงจะไม่ตั้งใจเปนขบถ ถ้าเจ้ากาวิละหากเปนขบถต่อพม่า ข้าทั้งปวงผู้เปนน้องก็จะไม่เข้าด้วย พม่าทั้งหลายก็ไม่ปลงใจเชื่อฟังเจ้าคำสม ครั้นเวลากลางคืนพม่า ๓๐๐๐ คนพากันหนีไปยังเมืองเชียงใหม่ แจ้งข้อความแก่โป่มยุง่วนตามเหตุการที่เจ้ากาวิละกระทำนั้น โป่มยุง่วนจึงให้เอาตัวเจ้าฟ้าชายแก้วบิดาพระยากาวิละไปจำไว้ณะคุก ฝ่ายเจ้าคำสมกลับเข้ามาเมืองนครลำปางจึงแต่งบรรณาการแลหนังสือ ไปถึงโป่มยุง่วนยังเมืองเชียงใหม่ฉบับหนึ่งใจความว่า เจ้ากาวิละเสียจริตเกิดวิวาทฆ่าฟันกันขึ้นกับจักกายศิรินั้น ข้าทั้งหลายพี่น้องหกคนมิได้รู้เห็นเปนใจด้วย ขออย่าให้ฆ่าคิดกระทำร้ายแก่บิดาข้าทั้งหกนี้เลย โป่มยุง่วนได้รับหนังสือแลบรรณาการดังนั้นจึงมิได้ฆ่าฟ้าชายแก้ว แต่ให้จำคุกไว้จะพิจารณา

29/08/2565

เมื่อภายหลัง ฝ่ายพระยากาวิละก็แต่งให้เจ้าดวงทิพผู้น้องลงไปรับกองทัพไทย เจ้าพระยาจักรีก็ยกรี้พลกองทัพขึ้นมาตั้งอยู่ตำบลลำปางก่อน เจ้ากาวิละก็น้อมนำบรรณาการ แลเสบียงอาหารลงไปต้อนรับเจ้าพระยาจักรีที่ตำบลลำปาง แล้วก็นำทัพไปเมืองเชียงใหม่โดยทางดอยดินแดงดอยขา ฝ่ายพระยากำแพงเพ็ชรแลพระยาจ่าบ้านซึ่งแตกพม่าไปจากท่าวังตาลนั้น ครั้นรู้ว่าทัพใหญ่ยกมาทันแล้วก็ยกกลับขึ้นไปตีพม่ายังท่าวังตาลอีก กองทัพพม่าต่อรบต้านทานเปนสามารถ แม่ทัพไทยให้วางปืนตับยิงต้องพม่าล้มตายเปนอันมาก ทัพพม่าก็ล่าถอยเข้ามาเมืองเชียงใหม่ กองทัพไทยข้ามน้ำแม่พิงค์ได้โดยสดวก ฝ่ายเจ้ากาวิละรำพึงถึงพระบิดา เกรงว่าพม่าจะฆ่าเสียเจ้ากาวิละคุมรี้พลของตนเลยไล่ติดตามพม่าเข้าไปถึงเมืองเชียงใหม่ โป่มะยุง่วนก็แตกหนีออกประตูช้างเผือกไปทางทิศหนือ เจ้ากาวิละเข้าเมืองเชียงใหม่ได้ นายน้อยวิฑูรแลนายน้อยสมพมิตรชาวเมืองเชียงใหม่ซึ่งอยู่กับพม่า แจ้งความว่าเจ้าฟ้าชายแก้วยังมีชีวิตรอยู่ในคุก เจ้ากาวิละจึงถอดพระบิดาจากคุกแล้วพาไปเฝ้าพระเจ้าตากยังทัพหลวง กองทัพไทยได้เมืองเชียงใหม่ ในปีมะเมียฉศกจุลศักราช ๑๑๓๖ เดือนห้าเหนือคือเดือนสามเพ็ญวันอาทิตย์ แล้วพระมหากระษัตริย์เจ้าจึงทรงตั้งพระยาจ่าบ้านเปนพระยาเชียงใหม่ ตั้งนายก้อนแก้วผู้หลานเปนอุปราช ตั้งจักกายแคงเปนพระยาลำพูน ตั้งน้อยต่อมต้อผู้น้องเปนอุปราชลำพูน ตั้งนายน้อยโพธิ์ก้อนทองเปนพระยา

29/08/2565

สุรวงษ์รักษาขอบขัณฑสีมาเสร็จแล้ว ก็เสด็จยาตราทัพหลวงกลับโดยทางเมืองนครลำปาง แรมทัพอยู่ตำบลลำปาง ส่วนเจ้ากาวิละพาพระราชบิดามาถึงเมืองนครลำปางแล้วมีใจชื่นชมยิ่งนัก ก็พาเอาน้องทั้งหกองค์ลงไปเฝ้าพระเจ้าตากยังลำปางหลวง ก็ตรงโปรดตั้งให้เจ้ากาวิละเปนเจ้าเมืองนครลำปาง ตั้งเจ้าธรรมลังกาผู้น้องที่สามเปนอุปราชเสร็จแล้ว ก็เสด็จยาตราทัพหลวงจากเมืองนครลำปาง ไปโดยทางเมืองเถิน ฝ่ายเจ้าพระยาสุรสีห์มีใจปรติพัทธในนางสีอะโนชาผู้น้องเจ้ากาวิละ จึงใช้ขุนนางผู้ฉลาดมากล่าวขอต่อเจ้าฟ้าชายแก้ว แลเจ้าพี่น้องทั้งเจ็ดคนก็พร้อมใจกัน นำนางสีอโนชาไปยกให้แก่เจ้าพระยาสุรสีห์ ส่วนเจ้าพระยาสุรสีห์ก็ยกทัพกลับไปทางเมืองสวรรคโลก ฝ่ายข้างกรุงอังวะได้ทราบข่าวกองทัพไทยยกขึ้นไปตีเมืองนครเชียงใหม่ พระเจ้าอังวะจึงแต่งให้โป่หลังกำคุมรี้พลแสนหนึ่ง ยกไปตีกรุงเทพ ฯ ทางท่าดินแดงตั้งทัพอยู่ตำบลแม่สลิด ให้อแซวุ่นกี้ถือพล ๕๐๐๐๐ มาทางแม่มะเลิงเข้าตีเมืองระแหง กำแพงเพ็ชร สวรรคโลก ศุโขไทยแตก แล้วยกเข้าล้อมเมืองพระพิศณุโลกไว้ เจ้าพระยาจักรีแลเจ้าพระยาสุรสีห์สู้รบป้องกันเมืองอยู่ได้ถึงสี่เดือน ฝ่ายโป่หัวขาวซึ่งแตกหนีจากเมืองเชียงใหม่ไปได้เดือนกับสี่วัน โป่หัวขาวกลับยกรี้พลหมื่นหนึ่งมาล้อมเมืองเชียงใหม่ ณวันอังคารแรมสี่ค่ำเดือนเจ็ดปีมะแมสัปตศก จุลศักราช ๑๑๓๗ พระยาจ่าบ้านเจ้าเมืองเชียงใหม่มีกำลัง ๑๙๐๐ คนสู้รบป้องกันเมืองเปนสามารถ แลแต่งคนถือ

29/08/2565

หนังสือบอกข้อราชการทัพลงไปกรุงเทพ ฯ ส่วนเจ้ากาวิละเจ้าเมืองนครลำปางมีกำลังพันหนึ่ง ยกมาช่วยพระยาจ่าบ้านสู้รบพม่าเปนสามารถ กองทัพพม่าเข้าหักเอาหลายครั้งหาได้ไม่ก็ตั้งล้อมไว้ ไพร่พลฝ่ายพระยาจ่าบ้านพระยากาวิละหมดเสบียงอาหารก็คิดกันจับพม่ามาฆ่ากินเปนอาหาร พม่าตั้งล้อมอยู่ได้ ๘ เดือน ถึงวันเดือนยี่แรมสี่ค่ำ กองทัพไทยจึงไปถึง เข้าตีทัพพม่าแตกพ่ายไป ครั้นพม่าแตกหนีไปแล้วกองทัพไทยก็เลิกกลับมา ยามนั้นเมืองเชียงใหม่หมดเสบียงอาหารพลเมืองก็แตกฉานไปสู่ทิศต่าง ๆ ส่วนตัวพระยาจ่าบ้านกับอุปราชาน้าหลานพาครอบครัวไปอยู่เมืองนครลำปาง พอหายอิดโรยแล้วก็กลับมาตั้งอยู่ท่าวังพร้าว ภายหลังจึงกลับขึ้นมาตั้งเมืองเชียงใหม่ ยามนั้นเมืองใหม่รุร้างเปนป่ารุกข์อุกเต็มไปด้วยซุ้มไม้เครือเขาเถาวัล เปนที่อยู่แห่งหมู่สัตว์ป่า เพราะมีคนน้อยรายกันอยู่ พอว่างแต่ริมชายคาแลหนทางเที่ยวไปมาหากัน เหตุว่าไม่มีโอกาศจะแผ้วถางได้ ยามนั้นยังมีคนผู้หนึ่งได้ลูกเสือโคร่ง ๒ ตัว นำมาถวายพระยาจ่าบ้าน ๆ ให้ทำคอกขังไว้ ถึงยามเที่ยงคืนแม่เสือมาเราะร้องก้องกลางเวียง เปนคำคนว่าพระยาช้างอยู่ทางเหนือ พระยาเสืออยู่ทางใต้ ท่าวตนใดเอาลูกกูไปไว้ให้ปล่อยปันเสีย ครั้นบ่อปล่อยลูกรักแห่งกูบุตราจะกินลำดับลงมาเปนถ้อย จะกินให้หมดทั้งคุ้มหลวงคุ้มน้อย ทั้งหญิงชายใหญ่น้อย ทั้งนิ้วแม่นิ้วนางนิ้วกลางนิ้วก้อยฝ่ามือนวลนิ้วน้อย จะกินทั้งเครื่องสร้อยสังวาล

29/08/2565

บัณหานี้ได้แก่เจ้า ๗ พระองค์พี่น้อง คือเจ้ากาวิละเป็นพระยาช้าง พระยาเสือคือเจ้าพระยาสุรสีห์

ฝ่ายพระยาจ่าบ้านอยู่เมืองเชียงใหม่มีนานเท่าใด ก็เลิกถอยลงไปตั้งอยู่วังพร้าวดังเก่า

ตั้งแต่ปีมะเมียฉศก ศักราช ๑๑๓๖ จนถึงปีมะแมสัปตศก พระยาจ่าบ้านเตรียมการจะขึ้นไปตีเมืองเชียงแสน ได้ยกกองทัพขึ้นไปตั้งอยู่ตำบลแม่ขัวแดง พม่าแลทอไป้ถือพล ๙๙๐๐๐ ยกลงมาถึงเมืองเชียงใหม่ พระยาจ่าบ้านก็ถอยกลับไปต่อรบพม่า ยังตำบลสันตวาน พระยาจ่าบ้านมีกำลังน้อยมิอาจต้านทานได้ ก็ล่าถอยลงไปถึงเมืองระแหง โป่แลทอก็ยกกองทัพเลยไล่ไปเมืองนครลำปาง เจ้า ๗ องค์พี่น้องได้สู้รบพม่าเปนสามารถ ทัพน่าพม่าเจ็ดพันเจ็ดโป่เจ็ดกอง รี้พลลาวมี ๗๐๐ ได้สู้รบกันอยู่ถึงเจ็ดวันเหลือกำลังแล้วจึงได้ทิ้งเมืองพากันหนีลงไปเมืองสวรรคโลกย์ ครั้นกองทัพพม่าเลิกถอยไปแล้ว พระยาจ่าบ้านจึงแต่งให้เจ้าอุปราชาก้อนแก้วผู้หลานขึ้นไปตั้งวังพร้าวก่อน ให้รวบรวมเสบียงอาหารกับชาวลัวะชาวดอยไว้ท่า พระยาจ่าบ้านจึงตามมาเมื่อภายหลัง ครั้งนั้นเจ้าอุปราชาก้อนแก้ว เก็บเข้าเสบียงไว้ได้มากหาแบ่งปันเจือจานให้พระยาจ่าบ้านไม่ พระยาจ่าบ้านขัดใจจึงฆ่าอุปราชาก้อนแก้วเสียในปีวอกอัฐศกจุลศักราช ๑๑๓๘ แลในปีนั้นดาวพฤหัศบดีเข้าในดวงเดือน

29/08/2565

เมืองอังวะฝนแล้งเข้าแพงนัก เจ้าเจ็ดองค์พี่น้องกับเจ้าฟ้าชายแก้ว พระราชบิดาพากันยกจากเมืองสวรรคโลกย์ ขึ้นมาตั้งเมืองนครดังเก่าในปีระกานพศกศักราช ๑๑๓๙ แลในปีนั้นพระยาจ่าบ้านหนีจากวังพร้าวลงไปตั้งอยู่หนองหลวง ที่ตำบลหนองหลวงนั้นมีลานต้นหนึ่งแตกหน่อเปนเจ็ดหน่อล้อมกอภายบน พระยาจ่าบ้านจึงนิมนต์พระสงฆเจ้ามาเจริญพระพุทธมนต์แล้วให้โค่นลานต้นนั้นเสีย ถัดนั้นมาลุศักราช ๑๑๔๐ ปีจอสัมฤทธิศก พระยาจ่าบ้านย้ายจากหนองหลวงไปตั้งอยู่เมืองลำพูน แล้วล่องไปกรุงเทพฯ ถึงศักราช ๑๑๔๑ ปีกุนนางบุญโสมผู้ภรรยาล่องไปตามหาพระยาจ่าบ้านแล้ว พากันกลับขึ้นมาเมืองลำพูนดังเก่า ครั้งนั้นเสนาอำมาตย์ของพระยาจ่าบ้าน คือพระยาไชย พระยาพานพากันหนีขึ้นไปเมืองเหนือ ยังแต่พระยาสำราญพระยาอำมาตย์ กับไพร่เมืองกึ่งหนึ่ง พระยาจ่าบ้านขึ้นมาถึงเมืองลำพูนแล้วอยู่มีนานเท่าใด ก็ยกขึ้นไปตีเมืองเชียงแสนสบกก ได้แต่เมืองเปล่าก็เลิกทัพกลับคืนมา อยู่ไม่นานเท่าใดพระยาชายเชียงแสนเชียงรายยกกำลังมาหลอนตีเมืองลำพูนแตก จับได้ชะเลยเปนอันมาก ที่หนีข้าศึกไปก็มาก

ฝ่ายพระยาจ่าบ้านรวบรวมพลกำลังได้บ้างแล้วก็พากันลงไปตั้งอยู่ตำบลวังสะแคงปากน้ำแม่ลี้

อนึ่งในปีจอสัมฤทธิศกจุลศักราช ๑๑๔๐ นั้น พระเจ้าแผ่นดินกรุงธนบุรีให้เจ้าพระยาจักรีแลเจ้าพระยาสุรสีห์ เปนแม่ทัพถือพลเปนอัน

29/08/2565

มากยกไปปราบปรามมลาประเทศ กองทัพไทยตีได้เมืองหนองบัวหล่ม ภูแล้วเลยไปตีได้เมืองเวียงจันพันพร้าวในปีกุญศักราช ๑๑๔๓ แม่ทัพทั้งสองแต่งกองข้าหลวง ๓๐๐ คนมาตรวจราชการทางเมืองน่านเมืองแพร่ตลอดมาถึงเมืองนครลำปาง ข้าหลวงไทยหมู่นั้นเที่ยวฉุดคร่าบุตรภริยาชาวบ้านไปทำอนาจารแลแย่งชิงสิ่งสินต่าง ๆ ราษฎรได้ความเดือดร้อนพากันไปร้องต่อพระยากาวิละเจ้าเมืองนครลำปาง พระยากาวิละขัดใจก็ยกพวกไปไล่แทงข้าหลวงไทยหมู่นั้นยังตำบลวังเกิงล้มตายเปนอันมาก ที่หนีรอดได้ก็กลับไปเมืองใต้ อยู่มีนานเท่าใดพระเจ้าแผ่นดินกรุงธนบุรีให้มีตราหาตัวพระยากาวิละ ๆ ก็ขัดตราหาไปไม่ถึง ๓ ครั้ง คิดจะทำราชการแก้โทษที่ทำผิดจึงยกกองทัพไปตีเมืองลอเมืองเทิง ได้ผู้คนครอบครัวเปนอันมากแล้ว พระยากาวิละกับพระยาจ่าบ้านจึงลงไปเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทณกรุงธนบุรี แจ้งข้อราชการทัพแลถวายครัวชะเลยนั้น พระเจ้าแผ่นดินมีพระโองการพิพากษาโทษพระยากาวิละข้อที่ทำร้ายข้าหลวงแลขัดท้องตรา พิพากษาโทษพระยาจ่าบ้านข้อที่ฆ่าพระยาอุปราชากอนแก้วผู้หลาน ให้ลงพระราชอาญาเฆี่ยนหลังพระยาจ่าบ้านแลพระยากาวิละคนละ ๑๐๐ ทีเอาตัวจำไว้ณคุก แต่พระยากาวิละนั้นให้ตัดขอบหูเสียทั้งสองข้าง ข้อที่ขัดท้องตราเรียกหามาไม่นั้นภายหลังพระยากาวิละร้องขออาสาราชการตีเมืองเชียงแสนแก้โทษ พระเจ้าแผ่นดินทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานโทษ ถอดจากคุก

29/08/2565

ให้คงอยู่ในถานาศักดิ์กลับขึ้นไปทำราชการตามเดิม แต่พระยาจ่าบ้านนั้นยังไม่พ้นโทษ

ฝ่ายพระยากาวิละพ้นโทษแล้ว กลับขึ้นไปถึงเมืองนครลำปาง ก็เกณฑ์พลกำลังร่วมใจได้ ๓๐๐ คนยกขึ้นไปเมืองเชียงแสน ยามนั้นเปนเวลาขัดสนด้วยเสบียงอาหาร ไพร่พลได้เข้าเสบียงคนละ ๓ แคร่ง ต้มกินแต่น้ำมื้อละน้อย ๆ พอยังชีวิตรให้เปนไป แต่โดยความแกล้วกล้าสามารถอาจหาญของพระยากาวิละ ก็ตีได้เมืองเชียงแสนโดยสดวก ได้ครอบครัวชะเลยเปนอันมากก็เลิกทัพกลับคืนมาเมืองนครลำปาง

ฝ่ายพระยาจ่าบ้านอันต้องกักขังอยู่ณกรุงเทพ ฯ นั้นป่วยลงก็ถึงแก่กรรมในกรุงเทพมหานคร

ลุศักราช ๑๑๔๓ ปีฉลูตรีศก พระยากาวิละเจ้าเมืองนครลำปาง เมื่อเลิกทัพกลับจากเมืองเชียงแสนมาถึงเมืองนครลำปางแล้ว พักกำลังไพร่พลพอหายอิดโรยแล้ว ได้ทราบข่าวกรุงเทพ ฯ ว่าพระเจ้าตากเสียพระจริต ขุนนางหัวเมืองจับตัวออกเสียจากราชสมบัติแล้วอำมาตย์ราษฎรทั้งปวงพร้อมกันอัญเชิญเจ้าพระยามหากระษัตรศึกขึ้นเถลิงราชสมบัติปรายดาภิเศก เปนบรมกระษัตรผลัดพระวงษ์ใหม่ พระยากาวิละก็พาเจ้านายพี่น้องทั้งปวงลงไปกรุงเทพมหานคร เข้าเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทถวายสิ่งของแลครัวชะเลย อันตีได้มาจากเมืองเชียงแสน แลกราบบังคมทูลข้อราชการทั้งปวง พระเจ้าอยู่หัวทรง

29/08/2565

พระกรุณาโปรดเปนอันมาก จึงให้เลื่อนยศพระยากาวิละขึ้นเปนพระยาวชิรปราการเจ้าเมืองนครเชียงใหม่ พระราชทานพานทองคำเครื่องยศอย่างเจ้าประเทศราช ตั้งเจ้าธรรมลังกาผู้น้องที่ ๓ เปนพระยาอุปราชเมืองเชียงใหม่ ตั้งเจ้าคำสมผู้น้องที่สองเปนพระยานครลำปาง ตั้งเจ้าดวงทิพผู้น้องที่ ๔ เปนพระยาอุปราชเมืองนครลำปาง ตั้งเจ้าหมูหล้าผู้น้องที่ ๕ เปนพระยาราชวงษ์เมืองนครลำปาง ตั้งนายน้อยคำพันเปนพระยายุรีรัตนหัวเมืองแก้ว พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคโดยลำดับตามสมควรแก่ตำแหน่งผู้ใหญ่ผู้น้อย พระยาวชิรปราการกาวิละกับพี่น้องทั้งปวงพักอยู่กรุงเทพฯ พอสมควรแล้ว ถึงมืองามยามดีก็กราบถวายบังคมลาพากันกลับขึ้นไปบ้านเมือง

ลุศักราช ๑๑๔๔ ปีขาลจัตวาศก พระยากาวิละขึ้นมาถึงเมืองนครลำปาง แล้วก็รวบรวมสมกำลังข่าวไพร่ได้ ๓๐๐ คน ยกจากเมืองนครลำปางไปตั้งตำบลวังสะแคง สบน้ำแม่ลี้ที่พระยาจ่าบ้านเคยไปตั้งอยู่ก่อนนั้น รวบรวมได้พลกำลังในที่นั้นอีก ๒๐๐ คนรวมเข้ากันเปน ๕๐๐ คน ก็กวาดต้อนครัวอพยพราษฎรเข้าตั้งอยู่เวียงป่าซ้างกรวมลำน้ำแม่ทา ฝั่งหนึ่งเรียกป่าซ้างน้อย อีกฝั่งหนึ่งเรียกป่าซ้างหลวง

ยามนั้นลานนาไทยประเทศร่วงโรยโดยเหตุพม่าข้าศึกมาย่ำยีย่อยยับ บ้านกลายเปนป่านากลายเปนพงรกร้างเปนด่านช้างดงเสือหากำลังไพร่พลเมืองมิได้ จึงพระยาวชิรปราการกาวิละกับหมู่ญาติ

29/08/2565

พี่น้องช่องกันสืบเสาะช่องสุมพลกำลัง ทราบว่าหมู่โพกหัวแดงทหารพระยาก้อนแก้ว ซึ่งพระยาเชียงใหม่จ่าบ้านฆ่าเสียนั้น แตกหนีไปอยู่ทางเมืองปอนเมืองยวม ท่าตาฝั่งท่าสีทอสีแทบ้านแม่ปะผาภู่เมืองทลาง (ผาปูน) พระยาวชิรปราการจึงแต่งให้พระยาสามล้านกับไพร่ ๓๐ คนเอาถ้วยลายงาม ๔๐ ใบ ไปให้ยางก๊างหัวตาดนายด่านเกรี่ยง ๆ เปนใจด้วยแล้ว จึงพระยาสามล้านกับขุนมีชื่อ ลอบเข้าตีได้บ้านต้องโผะเปนปฐมในศักราช ๑๑๔๕ แล้วพระยาวชิรปราการแต่งหนังสือเปนคำเกลี้ยกล่อมพ่าน้อยหมวดเมืองทลาง แลจัดถ้วยลายงาม ๓๐ ใบ เสื้อแพรผืนหนึ่ง ใช้ขุนมีชื่อไปเกลี้ยกล่อมก๊างแสนหลวงยางหัวด่านเกรี่ยงฝ่ายฟากตวันตกแม่น้ำคง ยางก๊างแสนหลวงยอมสมัคจึงมีหนังสือไปถึงพ่าน้อยหมวด ๆ ยอมสามิภักดิ์ ขุนมีชื่อพาพ่าน้อยหมวดเข้ามาถึงพระยาวชิระปราการยังเมืองป่าซ้าง ครั้งหนึ่งในศักราชเดียวนั้นพระยาวชิระปราการ (กาวิละ) แต่งให้นายจันทรราชาผู้หลานกับขุนมีชื่อ คุมกำลังข่าวไพร่ไปตีบ้านท่าตาฝั่งฟากตวันตกแม่น้ำคง ได้ตัวพ่อเมืองทุ พ่อเมืองกิติ พ่อเมืองยานอาจารนันโท กวาดครัวอพยพราษฎรมาสู่บ้านเมือง แล้วพระยากาวิละแต่งให้แสนราชโกฐคุมรี้พลไปตีได้บ้านแม่ปะ ได้ตัวแสนขัติยะหมื่นชมภูกวาดครัวอพยพมาสู่เมือง ถัดนั้นพระยากาวิละให้น้อยชินาขาวน้อยชินาดำ หมอสุกถือหนังสือไปเกลี้ยกล่อมพระยามาลาเมืองขวด ๆ ก็สามิภักดิ์ แล้วคนทั้งสามก็พากันกลับมาแจ้งแก่พระยากาวิละ

29/08/2565

สุศักราช ๑๑๔๖ มะโรงนักษัตรเดือน ๔ เหนือเพ็ญวันพุฒ ปะคานแมงกีพม่าคุมรี้พล ๔๐๐๐๐ ยกมาล้อมเมืองนครลำปาง พระยากาวิละไว้เมืองป่าซ้างให้พ้าไชยแก้วผู้ยิดาอยู่รักษา ตนก็จัดได้พลกำลังพันหนึ่งไปรักษาเมืองนครลำปางต่อสู้พม่า แลใช้แสนสุลวะถือหนังสือลงไปขอกองทัพกรุงเทพ ฯ มาช่วย ฝ่ายกองทัพพม่าแยกกันไปตีได้เมืองแพร่ เมืองเถิน เมืองตาก จับได้พระยาแพร่ พระยาเถิน พระยาเชียงเงิน พม่ากวาดครัวอพยพไปเปนอันมาก พระยากาวิละต่อสู้พม่ารักษาเมืองนครอยู่ได้ ๒ เดือนกับ ๒๖ วัน กองทัพกรุงเทพ ฯ รี้พล ๓๐๐๐๐ ขึ้นไปถึงก็เข้าตีทัพพม่า ๆ แตกฉานไปจากเมืองนครลำปาง ในวันอังคารเดือนหกแรมหกค่ำ ครั้นพม่าแตกแล้ว พระยากาวิละเขียนหนังสือใช้ม้าเร็วไปถึงพระยาอุปราชผู้น้องยังเมืองป่าซ้างให้เร่งรีบไปตีเมืองจวด พระยาอุปราชแจ้งหนังสือแล้วก็จัดกำลังได้ ๕๐๐ คน ยกออกจากเมือง ณวันพฤหัศบดีเดือนเจ็ดเหนือแรมห้าค่ำ ยกไปถึงเมืองจวดแรมสิบสามค่ำ ขณะนั้นพระยาจวดเข้ากองทัพพม่ามาตีเมืองนครกลับไปยังไม่ทันถึงเมือง พระยาอุปราชเข้าตีเมืองจวดเมืองทาเมืองแหนนได้ กวาดครัวอพยพลงมาสิ้น ครั้นพระยาจวดกลับไปถึงเห็นแต่เมืองเปล่า ก็ติดตามลงมาหาบุตรภรรยาสามิภักดิ์ต่อพระยากาวิละณะเมืองป่าซ้าง พระยากาวิละก็พาตัวพระยามะลาเมืองจวด ลงไปเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ แล้วพระยากาวิละทูลขอลาวชาวเถิน ชาวระแหง

29/08/2565

ซึ่งหนีพม่าลงมาอยู่บ้านป้อมกรุงเก่านั้น โปรดเกล้า ฯ พระราชทานให้เอาขึ้นไปตั้งเมืองตาก ระแหง เชียงทอง เมืองเถินตามเดิม ครั้นพระยากาวิละกลับไปถึงเมืองป่าซ้างแล้ว จึงแต่งพระยาอุปราชนายคำมูลนายวรคุมไพร่ร้อยเศษขึ้นไปเกลี้ยกล่อมนาขวาเมืองเชียงแสน แลติดตามเอาตัวพระยาแพร่พระยาเถินที่พม่ากวาดไปนั้น ได้คืนมาทั้งครอบครัวส่งล่วงน่าลงมายังเมืองป่าซ้าง แล้วพระยาอุปราชให้นายคำมูลนายวรน้อยกาวิละเข้าไปเกลี้ยกล่อมพม่าเชียงตุง ๆ กลัวพม่าไม่ลงใจด้วย จึงพากันเลยไปเกลี้ยกล่อมเมืองยอง ๆ เป็นใจขบถพม่าซึ่งรักษาเมืองยอง ครั้นไม่ชะนะพม่าฟ้าเมืองยองกับนายคำมูลนายวรนายกาวิละน้อยก็พากันหนีมาทางเมืองโก เมืองไชย มาถึงเมืองหลวงภูคา ฝ่ายทางเมืองฝางพระยาสุรินทร์กับพระยาเมืองพร้าว มีสัญญาอาณัติถึงเมืองเชียงราย พระยาเมืองสาด พ่อเมืองปุ ท้าวหาวท่าแสนยอด พร้อมใจกันขบถต่อรบพม่าทุกบ้านทุกเมือง

ลุศักราช ๑๑๔๗ ปีมะเมียนพศก พม่าอะแซวุ่นกี้ยกรี้พลมาทางหัวเมืองฝ่ายเหนือ พระยาพร้าว พระยาสุรินทร์เมืองฝาง พระยาเมืองสาด พ่อเมืองปุ ท้าวหาวท่าแสนยอด พระยาเชียงราย พาครอบครัวหนีเข้ามาเมืองนครลำปาง กองทัพพม่าติดตามมาล้อมเมืองนครลำปางไว้ ฝ่ายทางเชียงใหม่ พม่าก็ยกกองทัพข้ามท่าตาฝั่งมาทางเมืองยวมสายหนึ่ง พระยากาวิละให้นายพุทธวงษ์คุมไพร่ ๑๕๐ ไปรักษาทางด่านเมืองยวม ทัพพม่าหนักแน่นรบไม่

29/08/2565

หวาดไหว ก็ลาดถอยลงมาตั้งรับตำบลข่อพระแวนพักหนึ่ง แตกจากข่อพระแวนถอยมาเข้าเวียงป่าซ้าง พระยาเชียงใหม่จัดให้พระยาอุปราช พระยาบุรีรัตน กับกองทัพหัวเมือง ๆ กำแพงเพ็ชร สวรรคโลก ออกรับทัพพม่าสู้กันอยู่ ๒ วันไม่ชนะล่าถอยมา ทัพพม่าติดตามเข้าล้อมเวียงป่าซ้างไว้ พระยาเชียงใหม่แต่งการป้องกันเมืองสู้รบพม่าเปนสามารถ แล้วให้ท้าวแก้วลงมาขอกองทัพกรุงเทพ ฯ ไปช่วย ครั้นทัพไทยขึ้นไปถึงก็เข้ารบพม่าแตกพ่ายไป ในวันจันทร์เดือนหกเหนือคือเดือน ๔ ใต้แรมหกค่ำ กองทัพไทยตั้งพักอยู่ ๗ วันก็เลิกทัพกลับลงไปณกรุง พม่าแตกแล้วนายคำมูลนายวรพระยากาวิละก็กลับเข้ามาถึงเมืองป่าซ้าง

ลุศักราช ๑๑๕๐ ปีมแมสัมฤทธิศก พระยาเชียงใหม่กาวิละให้พระยาบุรีรัตน นายพุทธวงษ์ นายจันทรราชา นายคำมูล นายนันท์เสนา นายน้อยกาวิละ คุมไพร่ลำฉกรรจ์สองร้อยเศษไปตีเมืองปั่นตองกายได้ฟ้าหน่อคำ แสนพ่อเมืองตองกายครอบครัวลงมาสู่บ้านเมืองแล้วพระยาเชียงใหม่พร้อมกับเมืองนคร เมืองแพร่ เมืองน่าน ไปรบพม่ายังเมืองเชียงแสนไม่ชนะก็ถอยทัพกลับมา แล้วพระยาเชียงใหม่กับพระยานครยกไปตีพม่าซึ่งตั้งอยู่บ้านลองเมืองฝาง พม่าแตกหนีไป

ลุศักราช ๑๑๕๒ ปีจอโทศก วันพฤหัศบดีเดือนเจ็ดคือเดือนห้าแรมสิบสามค่ำ พระยาอุปราช พระยาบุรีรัตน ยกรี้พลพันหนึ่งขึ้นไปตีพม่าซึ่งมาตั้งอยู่เมืองต่วน เดินทาง ๑๕ วันถึงวันศุกรแรม ๑๓ ค่ำเดือน ๘ ได้เข้าต่อรบกับกองทัพพม่ายานแกวงศรีไป๋ มีรี้พล ๓๐๐๐

29/08/2565

มารักษาอยู่เมืองต่วนหัวยอดเมืองจายแม่แกน รบกันอยู่ ๓ วัน ยานแกวงศรีโย้นแม่ทัพถูกปืนตาย กองทัพพม่าแตกกระจัดกระจายไป แล้วแต่งให้นายจันทราชา นายกาวิละน้อยคุมรี้พลร้อยเศษ ยกข้ามน้ำแม่คงไปตีได้บ้านชมชิดฝากตวันตกคง แล้วนายจันทราชา ท้าวสิทธิ ท้าวขุนมีชื่อคุมกำลัง ๓๕๐ ขึ้นไปตีได้บ้านสต๋อยสอยไร บ้านวังลุวังกาดได้ตัวแสนศรีแลครัวอพยพกวาดลงมาเมือง

ครั้นปรายปรามพม่าอันมาตั้งเมืองต่วน หัวยอด เมืองจายแม่แกนได้ไชยชนะแล้วก็เลิกทัพกลับมาเมือง ไม่นานเท่าใดพระยาเชียงใหม่กาวิละก็พาเอานายน้อยสุภา นายน้อยเชาวนะ บุตรพระยาตากลงไปเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณะกรุงเทพมหานคร กราบบังคมทูลข้อราชการทั้งปวง แล้วขอรับพระราชทานนายน้อยสุภา นายน้อยเชาวนะขึ้นมารับราชการเมืองตาก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งนายน้อยสุภาเปนพระยาวิชิตชลธีผู้ว่าราชการเมืองตาก นายน้อยเชาวนะเปนพระยาอินทะคีรีผู้ช่วยราชการเมืองตาก ตั้งท้าวชมภูเปนพระยาจันทบุรีผู้ว่าราชการเมืองเถิน พระยาเชียงใหม่กับท้าวพระยาหัวเมืองทั้งปวงกราบถวายบังคมลาพากันกลับไปรักษาราชการบ้านเมือง

ลุศักราช ๑๒๕๓ กุญนักษัตรตรีศก พระยาเชียงใหม่พาวงษาท้าวพระยาไพร่พลขึ้นไปตั้งเมืองนพบุรีศรีพิงค์ไชยเชียงใหม่เปนปู่จูมอยู่ได้เดือนเศษตั้งหาได้ไม่ เหตุด้วยคนน้อยเปนนครอันใหญ่ แลรู้ว่าเปนป่าช้างทางเสือเหลียกำลัง ก็พากันถอยลงมาอยู่เวียงป่าซางดังเก่า

29/08/2565

ในศักราช ๑๑๕๓ นั้น พม่าสุระจอแทงโบ้คุมรี้พลโยธาสามพัน เข้ามาตั้งเมืองฝาง พระยาเชียงใหม่กาวิละ กับพระยาบุรีรัตนผู้น้อง เกณฑ์พลกำลังรี้พลได้ ๒๕๐๐ ถึงศักราช ๑๑๕๔ ศกขวดวันพุฒ เดือนเก้าขึ้นสี่ค่ำก็ยกขึ้นไประยะทาง ๑๘ วัน ถึงวันเสาร์เดือนเก้า แรมหกค่ำ ได้รบกับพม่าสุระจอแทงโบ้ สู้กันอยู่หนึ่งเดือนกับ ๔ วัน ปล้นเมืองฝางไม่ได้ก็ล่าทัพกลับคืนมา

ลุศักราช ๑๑๕๕ ปีฉลูเบญจศก วันพฤหัศบดีเดือนสาม แรม ๑๑ ค่ำ พระยาวชิระปราการกาวิละรวบรวมรี้พลสกลโยธาได้ หมื่นหนึ่ง สรรพด้วยสาตราวุธทั้งปวงยกไปตีเมืองเชียงแสน เดินทาง ๑๙ วันจึงถึง ก็เข้าล้อมเมืองเชียงแสนในวันจันทร์เดือนสี่ขึ้น สิบห้าค่ำ เข้าปล้นเมืองเชียงแสนอยู่เดือนหนึ่งเข้าไม่ได้ ขาดเสบียง ลงก็ล่าทัพกลับมาในวันพฤหัศเพ็ญเดือนหกคือเดือนสี่ศักราชเดียวนั้น

ลุศักราช ๑๑๕๖ ศกขาลวันอังคารเดือนห้าเพ็ญ พระยาทั้งสาม พี่น้องสร้างพระวิหารวัดอินทขีล แลฐาปนาสวาธุเจ้าวัดผาขาวเปน พระสังฆราช แลได้ซ่อมแปลงปฏิสังขรณ์วัดอารามเก่าใหม่ แลมี การนักขัตฤกษมโหรศพสมโภชเมืองเปนการรื่นเริงแก่อาณาประชา ชนเปนอัน ลุศักราช ๑๑๕๘ มโรงนักษัตรวันอาทิตย์เดือนหกขึ้น แปดค่ำ ก็ยกกรีธาพลากรแลราษฎรชายหญิงทั้งปวงออกจากเมือง ป่าซ้างไปโดยมรรคาได้ ๗ วัน ถึงวันพฤหัศเดือนหกขึ้นสิบสองค่ำ

29/08/2565

ยามเช้าก็ถึงเมืองพิงค์เชียงใหม่ เดินกระบวนเลียบรอบเมืองแล้ว เวลาจวนเที่ยงก็เข้าประตูช้างเผือกไปพักอยู่น่าวัดเชียงมั่น ไพร่พลก็เข้าตั้งเคหฐานบ้านเรือน คงคืนเช่นบ้านเมืองดังแต่ก่อน พระยากาวิละตั้งอยู่เมืองป่าซ้างนานได้ ๑๔ ปี ๔ เดือน ๒๑ วัน จึงได้มาตั้งในเมืองพิงค์เชียงใหม่ สถิตย์สำราญอยู่ได้ ๑๐ เดือน ๕ วัน ลุศักราช ๑๑๕๙ มะเสงนักษัตรวันพุฒเดือนสี่แรมสองค่ำ พม่าอิ่งแซะโย่ ซิดซิงโย่ ยกพยุหโยธาทัพมีรี้พลเก้าหมื่นเก้าพันมาล้อมเมืองเชียงใหม่ไว้ พระยาเชียงใหม่แต่งเจ้านายบุตรหลานถือพลออกตีพม่าทุกทิศทุกด้าน พม่าแตกแล้วคืนมาเล่าหลายครั้งหลายคราว จึงพระยาเชียงใหม่ใช้แสนศรีอักษรเชิญศุภอักษรแลคุมเอาพม่าซะเลยลงไปทูลเกล้าฯ แถลงการณกรุงเทพพระมหานคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จยาตราพยุหโยธาทัพหลวงขึ้นมาช่วยเมืองนครเชียงใหม่ กองทัพหลวงเดินทางลำปางให้พระเจ้าลูกยาเธอลำดวนอินทะปัต ถือพล ๕๐๐๐ เดินทางเมืองลี้ ตีขนายทัพพม่าอิ่งแซะโย่แตกพ่ายไป จับได้อุปคองโย่แลไพร่พม่าเปนอันมาก พม่าล้อมเมืองอยู่ปางนั้นนานได้ ๒ เดือน ๒๗ วันจึงแตกไป

ลุศักราช ๑๑๖๐ ปีมะเมียสัมฤทธิศก แสนศรีพ่อเมืองปุพาครัวอพยพหนีพม่าลงมาสู่พระบรมโพธิสมภาร พระยาเชียงใหม่พาตัวแสนศรีลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ

29/08/2565

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งแสนศรีเปนพระยาศรีปุระดิศรีสุนทร พระราชทานให้กลับขึ้นไปรับราชการยังเมืองเชียงใหม่ ครั้นถึงเมืองเชียงใหม่แล้ว พระยาเชียงใหม่แต่งให้ท้าวศรีท้าวบุญเรืองคุมกำลัง ๓๐๐ ยกไปตีพม่าโป่ศรีหมอนทายังเมืองสาด ได้เมืองสาด กวาดเอาหมื่นหลวง หมื่นน้อย พ่อเมืองสาด แสนเมืองมา น้อยวงเมืองแจด แลครัวอพยพท่าอ้อเมืองกิ่ง เมืองกูน ลงมาสู่บ้านเมือง ได้ช้างพลายหนึ่งช้าง กับนางมิคองมาเปนบริจาริกาแล้ว เกณฑ์นายคำมูลเปนนายทัพถือพลสามร้อย ขึ้นไปตีฟ้าคำเครื่องอันมาตั้งอยู่เมืองปุ ฟ้าคำเครื่องถูกปืนตายได้เมืองปุแล้วยกรี้พลข้ามน้ำแม่คงไปฟากตวันตกเข้าตีบ้านสต๊อยสอยไรบ้านวัวลายท่าช้างนาทุ่งอ้อ ได้หมื่นขวาวัวลายกับภรรยาฟ้าคำเครื่องแล้วก็เลิกทัพกลับมาเมือง

ลุศักราช ๑๑๖๒ วอกโทศก พระยาเชียงใหม่ให้ท้าวมหายศคุมรี้พล ๒๐๐ ยกข้ามน้ำแม่คงไปตีบ้านสบแม่เทง ได้หมื่นพรหมกวาดครัวอพยบมาสู่บ้านเมืองในศักราชนั้น ได้ตั้งนามเมืองเชียงใหม่ว่าเมืองรัตนติงษาอภิณบุรี แลก่อรูปช้างเผือก รูปสิงห์ รูปกุมภัณฑ์เสือเมืองศรีเมืองขึ้นในปีนั้น ยามนั้นฝ่ายพม่าจัดให้ฟ้าเมืองเงี้ยวทั้งหลายแต่งผู้คนเข้ามาตั้งในเขตรแขวงเมือง ฝ่ายตวันออกที่รุร้างนั้น ความทราบถึงพระยาเชียงใหม่ ๆ แต่งให้ท้าวอินทศรีคุมพล ๕๐๐ เปนกองโจรยกขึ้นไปตีเมืองปุ ได้พระยาปุแลไพร่ไทยทั้งปวงกวาด

29/08/2565

ลงมาเมือง แล้วกองทัพเลยไปตีเมืองแจดเมืองกิ่ง เมืองกูนท่าอ้อ ท่าแจดได้มาเปนอาณาจักรเชียงใหม่ทุกตำบล

ลุศักราช ๑๑๖๔ ปีจอนักษัตรจัตวาศก ฝ่ายเมืองพม่าตั้งราชาจอมหงษ์มาอยู่เมืองสาด ประกาศตัวเปนเจ้าสุวรรณหงษ์จักรวัติราช เจ้าฟ้าหลวงหอคำเปนใหญ่แก่ลานนา ๕๗ เมือง พระยากาวิละผู้ครองเมืองเชียงใหม่จึงเกณฑ์พระยาอุปราชถือพล ๕๐๐ ยกจากเมืองเชียงใหม่ ณวันพฤหัศเดือนเจ็ดขึ้นสิบสามค่ำ ขึ้นไปทาง ๑๖ วัน ถึงวันศุกรเดือนเจ็ดแรมสิบสามค่ำ เวลาค่ำลอบเข้าปล้นจับเอาตัวราชาจอมหงษ์กับลูกผู้กลางได้ อยู่ห้าวันก็แต่งคนคุมตัวราชาจอมหงษ์กับบุตรลงมาส่งเมืองเชียงใหม่ กองทัพตั้งอยู่เมืองสาด ๑๙ วัน จึงยกขึ้นไปทาง ๗ วันถึงเมืองเขมรัฐตุงค์บุรี (เชียงตุง) ณวันพุฒเดือนแปดแรมสิบค่ำ เจ้าศรีไชยโชติสารัม เจ้าเมืองเชียงตุงพาครอบครัวอพยพหนีทิ้งเมืองเสีย กองทัพเข้าเมืองจับได้พม่าคนหนึ่งชื่อซวยหลิ่งมณี แล้วพระยาอุปราชให้พระยาบุรีรัตนยกกองทัพปรายปรามขึ้นไปถึงเมืองม้า เมืองลา เมืองกอก เมืองกา เมืองขาก เมืองนุง ถึงเขตรว้าซ่าก้อ ซ่ากุ้ย แล้วก็กลับลงมาถึงเมืองเชียงตุง พักอยู่เมืองเชียงตุง ๒๕ วัน ก็เลิกทัพกลับจากเชียงตุงวันอาทิตย์เดือนเก้าแรมห้าค่ำ ร้อนแรมมาเดือนถัด ๙ วันถึงเมืองเชียงใหม่ ณวันพุฒเดือนสิบแรมสิบสี่ค่ำ อยู่ได้ ๑๗ วันถึงวันอาทิตย์เดือนสิบเอ็จแรมสองค่ำพระยาวชิระปราการ (กาวิละ) แลพี่น้องบุตรหลาน

29/08/2565

ก็พาเอาตัวราชาจอมหงษ์พ่อลูกกับพม่าชวยหลิ่งมณี ล่องลงไปณกรุงเทพ ฯ

ครั้งนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ฐาปนาพระยากาวิละขึ้นเปนเจ้ามีนามศักดิ์ว่าพระบรมราชาธิบดีศรีสุริยะวงษ์ องค์อินทรสุรศักดิ์สมญา มหาขัติยะราชชาติราไชสวรรค์ เจ้าขัณฑสีมาพระนครเชียงใหม่ราชธานี เปนใหญ่ในลานนา ๕๗ เมือง อยู่เดือนกับ ๓ วัน ก็กราบถวายบังคมลาพากันกลับขึ้นไปบ้านเมือง

อยู่ได้สามเดือน ถึงเดือนห้าวันพฤหัศแรมสิบเอ็ดค่ำเจ้าเชียงใหม่จัดพลกำลังสามพันยกไปตีเมืองไชยแสนนพบุรี (เชียงแสน) เข้าล้อมเมืองวันเสาร์เดือนหกแรมสิบสามค่ำ ทำการปล้นเมืองเชียงแสนป้องกันเมืองเปนสามารถเข้าไม่ได้ ล้อมไว้สองเดือนแปดวัน ก็เลิกทัพกลับมาในวันศุกรเดือนอ้ายแรมแปดค่ำศักราช ๑๑๖๕ กุนเบญจศก

ในศักราชนั้น พระยาพยากพาครอบครัวไพร่ฟ้าข้าเมืองลงมาสู่พระบรมโพธิสมภาร เจ้านครเชียงใหม่ให้พระยาอุปราชพาตัวพระยาพยากลงมาเฝ้าทูลอง ฯ ณกรุงเทพ ฯ ออกจากเชียงใหม่มาณวันพฤหัศเดือนสิบสองขึ้นค่ำหนึ่งถึงกรุงเทพ ฯ วันอังคารเดือนสิบสองแรมห้าค่ำอยู่กรุงเทพ ฯ สองเดือน ๑๓ วันก็กราบถวายบังคมลากลับไปบ้านเมือง พักอยู่เมืองสองเดือน ๒๙ วัน ถึงณวันพฤหัศเดือนเจ็ดแรมสองค่ำ พระยาอุปราชก็ยกพลนิกายโยธาหาญ ๑๕๐๐

29/08/2565

ขึ้นไปตีเมืองเชียงแสนร้อนแรมทาง ๒๔ วัน ลุศักราช ๑๑๖๖ ศกชวด วันอาทิตย์เดือนแปดขึ้นสิบสามค่ำ ยกเข้าทางท่าเข้าเปลือกทิศตวันตก เมืองเชียงแสน ขณะนั้นพม่าเมี้ยวหวุ่นนาขวา แลบันดาเมือง ฝ่ายเหนือ คือเมืองยวง เชียงแขง บ้านยุ เมืองหลวย เมือง อะเชียงทง พากันขับรี้พลคนศึกมาช่วยเมืองเชียงแสนต่อรบก็ต้าน ทานมิได้พ่ายแพ้ไป กองทัพพระยาอุปราชเข้าเมืองเชียงแสนได้ณวัน อังคารเดือนสิบ คือเดือนแปดปฐมาสาธขึ้นห้าค่ำเวลารุ่งแล้ว เมี้ยว หวุ่นแลจักกายพม่าก็ตายในที่รบกลางเวียง ชาวเมืองแตกตื่น ประทะปะปน ที่หนีข้ามน้ำของไปแอบแฝงอยู่ป่าอยู่เถื่อนก็มี ที่กองทัพ จับได้แลยอมสามิภักดิ์ก็มาก ได้เชลยแลช้างม้าทรัพย์สิ่งของเปน อันมาก แต่ตัวนาขวาเจ้าเมืองหนีไปจับไม่ได้ พระยาอุปราชจัด กองทัพไปติดตามตัวนาขวา แล้วทัพหลวงก็กวาดครัวอพยพชาว เชียงแสนเลิกทัพกลับมาถึงเมืองนครเชียงใหม่ ในวันจันทร์เดือน แปดทุติยาสาธขึ้นสองค่ำ อยู่มาถึงวันพุฒเดือนเก้าขึ้นสิบค่ำ กอง ทัพซึ่งไปตามจับนาขวา ได้ตัวนาขวากับครอบครัวบุตรภรรยาลงมา ถึงเมืองนครเชียงใหม่ อยู่มาได้เดือนกับ ๒๒ วัน พระยาอุปราช ก็พาตัวเจ้าหอคำเมืองเชียงตุง กับนาขวาพ่อลูกล่องลงมาทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ ทรงพระกรุณาโปรด เกล้า ฯ พระราชทานบำเหน็จรางวัลเปนอันมาก แล้วโปรดให้เจ้าเมือง เชียงตุงแลนาขวากลับคืนไป แต่นาขวานั้นป่วยถึงแก่กรรมเสียที่

29/08/2565

กรุงเทพ ฯ พระยาอุปราชพักอยู่กรุงเทพ ฯ เดือนครึ่ง ก็กราบถวายบังคมลาพาเอาเจ้าเมืองเชียงตุงกับบุตรนาขวากลับขึ้นมาเมืองเชียงใหม่ อยู่มาถึงวันศุกรเดือนสามแรมแปดค่ำ เจ้าเชียงใหม่ให้พระยาบุรีรัตนผู้น้องถือพล ๑๐๐๐ ขึ้นไปตรวจตระเวนด่านทางฝ่ายเหนือ ถึงเมืองเชียงตุง เมืองยาง เมืองแรม ขณะนั้นพม่ามาตั้งอยู่เมืองงาปางช้าง พระยาบุรีรัตนยกเข้าตีทัพพม่าเมืองงาปางช้างเดือนหนึ่งทัพพม่าจึงแตกไป ได้เชลยแลทรัพย์สิ่งของทองเงินช้างม้าอาวุธเปนอันมาก

ฝ่ายพระยาอุปราชกลับจากกรุงเทพ ฯ ขึ้นมาพักเมืองเชียงใหม่ได้สองเดือนหกวัน ก็ยกพลนิกายเสนาโยธาหาญพันหนึ่งไปผาญเอาเมืองยวง แรมทางเดือนกับ ๒ วันถึงเมืองมหิยะกับรัฐบุรี (เมืองยวง) พระยายวงมิอาจต่อรบ ก็อ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์ถวายเมือง แลถวายเครื่องท้าวห้าประการ คือช้างพลายสารใหญ่ลัยคับเขนคำ (ช้างต้น) อัศดรเครื่องคำ (ม้าต้น) กับนางหน่อเกลี้ยงคำอันเปนกนิฐภคินีร่วมบิดาถวายเปนบาทบริจา แล้วแต่งรี้พลกองน้อยใหญ่ปราบขึ้นไปในอุตรทิศ บ้านยุ เมืองหลวย เมืองกาย เมืองแร เมืองขวง เมืองเชียงทง เมืองวะ เมืองลวง เมืองหุน เมืองแช เมืองราย เชียงเจิง ท่าล่อ เมืองพาน เมืองม้า เมืองลา เมืองวัง เมืองมาง เมืองถาด เมืองขาง เมืองสูง สิบสองพันนา เชียงรุ้งบันดาเปนอาณาจักรประเทศเขตรน้ำแนวดินแห่งเมืองพิงค์เชียงใหม่แต่ปฐม

29/08/2565

พระยาอุปราชพักอยู่เมืองยวงได้ ๑๓ วัน ลุศักราช ๑๑๖๗ ฉลูนักษัตรคุรุวารเดือนเจ็ดแรมสิบเอ็จค่ำ ก็ยกกรีธาพลาพลออกจากมหียักข์ขุรี ไปโดยวิถีบัพพตาอารัญประเทศสามวัน ก็บันลุเขตรเมืองเชียงขาง เข้าครอบงำเมืองเชียงขางได้ ครั้งนั้นได้พระปฏิมากรทองสำริดย่ากฎนามว่ามหาสุวรรณพินพามีวรรณรังษีรัศมีงามยิ่งนัก บันดาเมืองทั้งหลายในสิบสองพันนาแลข่าต่าง ๆ พากันมาอ่อนน้อมยอมเปนข้าโพธิสมภารถวายนางช้างม้าบรรณาการเปนอันมาก แต่พระยาเมืองระขัดแขงก็ได้แต่งรี้พลไย่กวาดต้อนเทครัวอพยพมาสิ้น พระยาอุปราชแต่งตั้งท้าวพระยารักษาเขตรแคว้นแดนดินสิ้นเสียนสัตรูแล้ว ถึงวันพฤหัศเดือนเก้าขึ้นเก้าค่ำ ก็เลิกรี้พลจากเมืองเชียงขางลงมาพักอยู่เมืองยวงได้ ๗ วัน ก็ยกจากเมืองยวงมาโดยลำดับมรรคาสถานนานได้เดือนกับ ๒๐ วัน บันลุยังเมืองนครเชียงใหม่ พักได้ ๒ เดือน ๑๖ วัน ถึงวันพฤหัศเดือนอ้ายแรมสองค่ำ จึงพระยาอุปราช พระยายุริรัตน เจ้าหอคำเชียงตุง นำท้าวพระพาหัวเมืองนอกทั้งปวง มีพระยาเมืองยวง เมืองวะ เมืองเชียงขาง เมืองกาย พระยานาฝากเมืองยาง ล่องลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานบำเหน็จรางวัลเพิ่มยศถาศักดิ์ขึ้นเปนเจ้า ให้พระยายุริรัตนกับนายศรีบุญมาเมืองนครลำปาง ไปครองเมืองหริภุญไชย (ลำพูน)

29/08/2565

ครั้นณวันพฤหัศเดือนสามแรมสิบยามค่ำ ก็พากันกราบถวายบังคมลากลับขึ้นไปรักษาบ้านเมือง ถึงแล้วเจ้าบุรีรัตน นายศรีบุญมาเมืองนคร พระยาหอคำเชียงตุง ๔ คนพี่น้อง แลท้าวพระยาข้าไพร่ไทยงานเมืองยวงทั้งปวง เข้าตั้งเมืองหริภุญไชยในศักราช ๑๑๖๗ นั้น แต่นั้นมาบ้านเมืองก็มั่งคั่งสมบูรณ์เว้นว่างการศึกสงครามมาได้ ๔ ปี

ลุศักราช ๑๑๗๑ พระเจ้าเชียงใหม่ให้พระยาอุปราชออกไปตรวจด่านทางเมืองยวมฝ่ายตวันตกเมืองเชียงใหม่ ถึงแม่น้ำคงที่เรียกว่าสละวินฟากตวันออก เห็นว่าเมืองยางแดงอยู่ฟากตวันตกแม่น้ำคงไม่ได้ขึ้นกับเมืองอังวะ เจ้าอุปราชจึงเกลี้ยกล่อมพาพ่อเจ้าเมืองยางแดงได้ตั้งพิธีสัตย์ตามจารีตเมืองยางแดงมีจฉาทิษฐิ ล้มควายลงตัวหนึ่งแก้มสุราที่ท่าสยา แล้วเอาเขาควายนั้นผ่าเปนสองซีก ๆ หนึ่งเมืองยางแดงซีกหนึ่งเมืองเชียงใหม่รักษาไว้คนละซีก ตั้งสัตย์ปัติญาณต่อกันไว้ว่า ตราบใดน้ำแม่คงไม่หายเขาควายไม่ซื่อ ถ้าช้างเผือกไม่ยุบ เมืองเชียงใหม่ เมืองยางแดงเปนไมตรีกันตราบนั้น แลในศกเดียวนั้นพระเจ้าเชียงใหม่เกณฑ์นายจันทราชา นายกาวิละน้อย นายหนานมหาวงษ นายน้อยมหาเทพ นายหนานมหายศ นายหนานศรีวิไชยเมืองลำพูนคุมกองทัพยกไปตีบ้านคะเตนตีกองหนึ่ง แล้วให้นายคำมูล นายนันทเสน นายหนานไชยวงษคุมกำลังเมืองลำพูน นายน้อยมหาพรหมคุมกำลังเมืองนครลำปาง นายคำลือคุมกำลังเมืองเชียงใหม่ยกไปตีเมืองสอก กองทัพทั้งนี้ตีได้เมืองสอก

29/08/2565

กวาดครัวชะเลยแลสิ่งของเครื่องสรรพาวุธต่าง ๆ มาเปนอันมาก แล้วพระเจ้าเชียงใหม่ให้นายคำมูลเปนแม่ทัพไปตีเมืองเชียงคำ ได้ครอบครัวฟ้าเชียงคำมาเปนอันมาก ถัดนั้นแต่งให้ท้าวอินทศิริคุมไพร่ร้อยเศษไปตีบ้านสายเมืองกวาดครัวเงี้ยวชะเลยมาสู่บ้านเมือง

อนึ่งในปีนั้นพม่ายกกองทัพมาตีมหาขนานเมืองยาง มหาขนานแตกหนีข้ามน้ำแม่ของมาอยู่เมืองสิง แล้วมีหนังสือบอกมาถึงพระเจ้าเชียงใหม่ ๆ ให้เกณฑ์ทัพหัวเมืองยกขึ้นไปก่อน แล้วจึงให้พระยาอุปราช นายจันทราชา นายพุทธวงษ์ นายน้อยกาวิละ นายหนานมหาวงษ์ นายคำเครื่อง นายบุญทา พระยาเชียงตุง นายเมืองเหล็ก พระยาสุริยวงษ์เมืองยวง นายทัพนายกองมีชื่อทั้งนี้คุมรี้พลกองทัพสรรพด้วยเครื่องสรรพยุทธยกขึ้นไปต่อยุทธนากับพม่าข้าศึก ฝ่ายข้างเมืองลำพูนก็แต่งพระยาอุปราชา นายพิมพิศาล นายน้อยมหาพรหม นายน้อยลังกา นายน้อยคำวงษ์ นายหนานนารถ คุมกองทัพยกหนุนไปอีกกองหนึ่ง ครั้นกองทัพทั้งนี้ถึงเมืองยางได้ต่อยุทธนากับพม่าข้าศึกเปนสามารถ พม่าหนุนหนักมามากกว่ามากกองทัพทั้งนี้ต้านทานมิได้ ก็พ่ายถอยลงมาอยู่เมืองยวง กองทัพพม่าตามมาถึงเมืองยวง กองทัพเชียงใหม่ก็กวาดครัวอพยพเมืองยวงล่าถอยลงมาตั้งอยู่เมืองเชียงแสน ครั้งนั้นมหาขนานกลับใจหนีไปเข้าหากองทัพพม่า แต่กองทัพพม่าหาตามมาถึงเมืองเชียง

29/08/2565

แสนไม่ กองทัพเชียงใหม่ส่งครัวชะเลยเมืองยวงลงมาเมืองนครพิงค์เชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่ก็ล่องลงมากรุงเทพ ฯ นำครัวชะเลยทูลเกล้า ฯ ถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพ ฯ ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทาน ให้ไว้แก่พระเจ้าเชียงใหม่ ๆ ก็กราบถวายบังคมลาพาครัวชะเลยนั้นกลับมาไว้เมืองเชียงใหม่ อยู่ไม่นานเท่าใดพระเจ้าเชียงใหม่กาวิละทรงประชวรก็ถึงแก่พิราไลย ชนมายุได้ ๗๔ ปี แต่ตั้งอยู่เมืองป่าซ้างได้ ๑๔ ปี ขึ้นมาตั้งเมืองนครเชียงใหม่ได้ ๑๙ ปี รวมเวลาที่ได้เปนเจ้าเมือง ๓๓ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระยาอุปราชขึ้นเปนพระยาเชียงใหม่ ครั้นพระยาอุปราชได้เปนพระยาเชียงใหม่แล้วไม่นานเท่าใด จึงแต่งให้พระยาพานกับท้าวศรีคุมไพร่พล ๑๐๐ เศษ ข้ามน้ำแม่คงไปตีบ้านเชียงเกือฝ่ายตวันตกมีไชยได้ชะเลยมาเปนอันมาก

แล้วพระยาเชียงใหม่ช้างเผือก เกณฑ์นายคำมูลนายแก้วเมืองมาคุมพล ๒๐๐ ไปตีพม่าสยปุจับได้พม่า ๔ คนส่งมา แล้วกองทัพข้ามน้ำแม่คงไปตีบ้านตวงกายงัวลายได้ เลยมาข้ามท่าผาแดงจับได้พม่าอีก ๕ คนส่งลงมาเมืองนครเชียงใหม่ครั้งหนึ่ง ถัดนั้นมาพระยาเชียงใหม่ช้างเผือกให้นายน้อยกาวิละ นายน้อยมหาพรหมคุมกำลังร้อยเศษไปตีกวาดครัวเกรี่ยงซวยกระบางได้มาเปนอันมาก พระยาเชียงใหม่ช้างเผือกครองเมืองได้ ๘ ปีชนมายุ ๗๖ ปี ถึงแก่พิราไลยในปีมเสงตรีศกศักราช ๑๑๙๓

29/08/2565

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระยาอุปราชาเมืองแก้วเปนพระยาเชียงใหม่ นายพุทธวงษ์เปนพระยาอุปราช นายคำมูลเปนพระยาราชวงษ์ รับราชการสืบไป

ลุศักราช ๑๑๘๔ มเมียจัตวาศก มหาขนานเมืองตุงใช้สมณะโคบุตรสามิแลสามเณรด้วง คฤหัฐมีชื่อกับพม่ามองเมียดโยลงมาณเมืองเชียงใหม่ ๆ ส่งลงมาณกรุงเทพ ฯ

อยู่มาถึงณวันอาทิตย์เดือนห้าแรมสิบเอ็จค่ำ พระยาเชียงใหม่เมืองแก้วเกณฑ์พระยาบุรีรัตน นายแก้วเมืองมา นายพรหม นายอุ่นเรือนคุมกำลังสามร้อยเศษยกไปบันจบ กองทัพพระยามหาโยธาไปรับครัวรามัญยังแม่สมิแล้วกลับมาถึงสพน้ำแม่มะเลิง กวาดอพยพครัวรามัญมาสู่เมือง พระยาเชียงใหม่คำพั้นครองเมืองได้ ๒ ปี ชนมายุ ๗๑ ปี ถึงแก่อนิจกรรมในศกศักราช ๑๑๘๗ รกาสัปตศก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งนายพุทธวงษ์ เปนพระยากาวรรณ์ธิปราชวิเชียรปราการครองเมืองเชียงใหม่ นายมหาวงษ์เปนพระยาอุปราช นายน้อยมหาพรหมเปนพระยาราชวงษ์ นายหนานไชยวงษ์เปนพระยาบุรีรัตน นายน้อยธนัญไชยเปนพระยาราชบุตรรับราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป

ลุศักราช ๑๑๘๙ จอนพศก พระยาเชียงใหม่แต่งให้นายแก้ว

29/08/2565

เมืองมา นายหนานสุริยะ นายอุ่นเรือนคุมกำลังสองร้อยยกไปตีเมืองเลง ได้ไชยชนะจับได้กุ้ยลงมาสู่บ้านเมืองครั้งหนึ่ง

อยู่มาลุศักราช ๑๒๐๐ จอสัมฤทธิศก เดือนเจ็ดแรมแปดค่ำ พระยาเชียงใหม่ทราบประพฤติเหตุอันฟ้าเงียะเมืองมาย ให้คนเข้ามาตั้งในแขวงเมืองสาดเมืองต่วน อันเปนดินแดนแว่นแคว้นเชียงใหม่ จึงเกณฑ์ให้พระยาอุปราช พระยาราชวงษ์ พระยาบุรีรัตน นายหนานไชยลังกา นายแก้วเมืองมา นายน้อยขัติยะ นายพรหม นายภูเกียง พระยาสุริยวงษ์เมืองยวง คุมกำลังเมืองเชียงใหม่ทัพหนึ่ง พระยาอุปราชเมืองลำพูนนายน้อยคำวงษา คุมกำลังเมืองลำพูนทัพหนึ่ง ยกขึ้นไปตีกวาดครัวอพยพเมืองปุ เมืองสาด เมืองต่วนลงมาสิ้น ครั้งนั้นได้แต่งเขตรแดนปักเสาไม้รักรูปดอกบัว ตามสันดอยแง้มแนวเสาศิลาแดนเดิม แลตั้งด่านที่ท่านาสมประสบกยไว้ฟ้าไชยแสนโอกาศ แสนเดชะชาวบ้านแม่อาวตั้งขึ้นเปนขุนด่านรักษาเขตรแดนสืบมา

ศักราช ๑๒๐๔ ปีขาลจัตวาศกเดือนหกขึ้นค่ำหนึ่ง ท้องฟ้าปรากฏเปนลำภู่กันเท่าลำตาลขึ้นทิศตวันตก เห็นตั้งแต่ตวันลับดอยถึงยามกองตีกคือเวลา ๙ ทุ่มจึงตก เห็นอยู่ถึงวันแรมแปดค่ำจึงหายอยู่มาถึงณวันเสาร์เดือนเจ็ดขึ้นเก้าค่ำ พม่าสะแคงโยกับข่าว ๒๑ คน ช้างพลาย ๒ ช้าง นางม้า ๑ ปืน ๑๕ บอกเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อเจ้าราชวงษ์ผู้รั้งด่านเมืองยอม ถึงศักราช ๑๒๐๕ ปีเถาะเบญจศก เจ้าราชวงษ์ก็นำเอาพม่าสะแคงโยกับพวกเข้ามาถึงเมืองนครเชียงใหม่ ในวัน

29/08/2565

เสาร์เดือนแปดแรมสิบสี่ค่ำ ครั้นถึงเดือนสิบเอ็จขึ้นสิบเอ็จค่ำจึงให้พระยาเช้าแสนศิริศุภอักษร ท้าวสิทธิกับไพร่มีชื่อเชิญศุภอักษรแลคุมตัวพม่าสะแงโยส่งลงไปณกรุงเทพมหานคร

พงษาวดารเมืองหลวงพระบาง
ตามฉบับที่มีอยู่ในศาลาลูกขุน

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานเรียงพงษาวดารเมืองหลวงพระบาง แต่ครั้งศักราช ๒๓๖ พระวัสสา มีพระอรหันต์องค์หนึ่งชื่อว่าพระจุลนาคเถรอยู่ในเมืองลังกาทวีป ประกอบด้วยพระไตรปิฎกคิดจะให้พระสาสนารุ่งเรืองไปตราบเท่าถ้วนถึง ๕๐๐๐ พระวัสสา พระองค์จึงพิเคราะห์ด้วยเหตุจะสร้างรูปพระปฏิมากร จึงให้คนไปป่าวร้องชาวเมืองลังกาทวีปให้มาพร้อมกันแล้ว ให้ช่างปั้นรูปพระพุทธเจ้ายกพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นห้าม เมื่อพระยากบิลพัสดุ์ พระยาโกลิยยกไพร่พลมารบกันริมน้ำโรหินี ครั้นปั้นเสร็จแล้ว คนทั้งหลายก็เอาเงินแลทองคำ, ทองแดง, ทองเหลืองมาให้พระจุลนาคเถรหล่อรูปพระปฏิมากร แล้วชาวเมืองลังกาก็พากันทำสักการบูชาต่าง ๆ พระจุลนาคเถร พระยาลังกาพร้อมกันยกเอารูปพระปฏิมากรขึ้นตั้งไว้ในปราสาท ขนานนามตั้งว่าพระบาง แล้วพระจุลนาคเถรจึงเชิญ

29/08/2565

พระบรมธาตุ ๕ พระองค์ ใส่ผอบแก้วขึ้นตั้งไว้บนอาศนทองตรงพระภักตร์พระบาง อธิฐานว่าพระบางองค์นี้จะได้เปนที่ไหว้ ที่บูชาแก่เทพยดามนุษย์ทั้งหลายถาวรสืบไปถึง ๕๐๐๐ พระวัสสา ก็ขอให้พระบรมธาตุ ๕ พระองค์เสด็จเข้าสถิตย์อยู่ในรูปพระบางนั้น แล้วพระบรมธาตุเสด็จเข้าอยู่ที่พระนลาตองค์ ๑ อยู่ที่พระหนุองค์ ๑ อยู่ที่พระอุระองค์ ๑ อยู่พระหัตถ์เบื้องขวาองค์ ๑ อยู่พระหัตถ์เบื้องซ้ายองค์ ๑ แล้วพระบางก็ทำปาฏิหารมหัศจรรย์ต่างๆ ได้มีการสมโภช ๗ วัน ๗ คืน

ครั้นพระสาสนาล่วงมาถึง ๔๑๘ พระวัสสา พระยาสุปินราชได้เปนพระเจ้าแผ่นดินเมืองลังกาทวีป พระยาศรีจุลราชได้เปนเจ้าแผ่นดินเมืองอินทปัตนคร มีความเสนหารักใคร่แก่กัน พระยาศรีจุลราชจึงแต่งราชทูตถือพระราชสาสนลงสำเภาไปยังเมืองลังกาทวีป ขอเชิญพระบางมาทำสักการบูชา พระยาสุปินราชจึงเชิญพระบางมอบให้ราชทูตไปยังเมืองอินทปัตนคร แล้วเจ้าเมืองอินทปัตนครแห่พระบางขึ้นไว้ในพระวิหารกลางเมือง มีการสมโภช ๗ วัน ๗ คืน พระบางนั้นสูงแต่ฝ่าพระบาทถึงยอดพระเมาฬีสองศอกเจ็ดนิ้ว ทองหนัก ๔๒ ชั่ง ๑ ตำลึง

เดิมเมืองหลวงพระบางเรียกว่าเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว เปนเมืองขึ้นกรุงปัตถึง มีเจ้าเมืองครอบครองบ้านเมืองต่อๆ กันมาครบ ๕ ปี ต้องจัดเครื่องราชบรรณาการไปถวายครั้งหนึ่ง

29/08/2565

ครั้นศักราช ๖๗๘ ปีเถาะนัฐศก พระยาสุวรรณคำผงได้เป็นเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อขุนยักษ์ฟ้า ๆ ทำชู้ด้วยภรรยาพระยาสุวรรณคำผง ๆ ขับไล่ขุนยักษ์ฟ้าไปเสียจากบ้านเมือง ขุนยักษ์ฟ้าพาภรรยากับบุตรคนหนึ่งชื่อท้าวฟ้างุ้มไปอยู่เมืองอินทปัตนคร ท้าวฟ้างุ้มได้นางคำยักษ์บุตรพระยาศรีจุลราชเจ้าเมืองอินทปัตนครเป็นภรรยา อยู่มาเจ้าเมืองอินทปัตนครเกณฑ์กองทัพให้ท้าวฟ้างุ้ม ยกขึ้นไปถึงเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว ครั้งนั้นท้าวคำย่อบุตรเจ้าเมืองพวนทำชู้ด้วยภรรยาของบิดา กลัวบิดาจะฆ่าเสีย หนีลงมาพึ่งท้าวฟ้างุ้มขอกองทัพยกขึ้นไปตีเมืองพวนได้แล้วจะยอมเป็นเมืองขึ้น ท้าวฟ้างุ้มจึงยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองพวน ยิงปืนใหญ่น้อยสู้รบโต้ตอบกันเป็นสามารถ พวกเมืองพวนคนฝีมือไม่ได้ก็แตกกระจัดกระจายไป กองทัพท้าวฟ้างุ้มเข้าหักเอาเมืองได้ จึงตั้งท้าวคำย่อเป็นเจ้าเมืองพวน เรียกว่าพระยาคำย่อ ท้าวฟ้างุ้มกับพระยาคำย่อยกกองทัพกลับลงมาเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว จึงแต่งคนถือหนังสือไปถึงพระยาสุวรรณคำผงผู้เป็นปู่ว่า จะขอเอาราชสมบัติในเมืองศรีสัตนาคนหุต พระยาสุวรรณคำผงจึงเกณฑ์กองทัพออกรบต้านทานสู้กองทัพท้าวฟ้างุ้มไม่ได้ พระยาสุวรรณคำผงผูกคอตายเสีย ท้าวฟ้างุ้มได้ครองเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว เรียกว่าพระยาฟ้างุ้ม หัวเมืองใดตั้งขัดแข็งก็ยกกองทัพไปตีได้มาเป็นเมืองขึ้น

29/08/2565

หลายเมือง แต่เมืองไผ่หนามปลูกก่อไผ่เปนระเนียด จะยิงปืนเท่าใดก็ไม่อาจทำลายได้ พระยาฟ้างุ้มจึงให้ทำกระสุนปืนด้วยทองคำยิงเข้าไปในเมืองแล้วเลิกทัพกลับไป ราษฎรในเมืองไผ่หนามก็พากันถางกอไผ่เอากระสุนปืนทองคำ แล้วพระยาฟ้างุ้มกลับยกกองทัพมาตีก็หาแพ้ชะนะกันไม่ เจ้าเมืองไผ่หนามกับพระยาฟ้างุ้มยอมเปนทางไมตรีแก่กัน จึงเปลี่ยนชื่อพระยาเภาเจ้าเมืองไผ่หนามเปนพระยาเวียงคำ ตามเหตุที่ได้เอากระสุนปืนทองคำยิง อยู่มาเจ้าเมืองอินทปัตนครให้หาพระยาฟ้างุ้มบุตรเขยลงไปเมืองอินทปัตนคร ให้โอวาทสั่งสอนไม่ให้ยกกองทัพไปเที่ยวตีนานาประเทศให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมรักศีลห้าในพระวิหารพระบาง แล้วยกเขตรแขวงเมืองอินทปัตนคร ตั้งแต่ลี่ผีขึ้นไปให้ขึ้นเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว แล้วพระยาฟ้างุ้มขอเชิญพระบางขึ้นไปเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาวด้วย ครั้นขึ้นไปถึงเมืองเวียงคำพระยาเวียงคำขอเชิญพระบางไว้ทำสักการบูชา พระยาฟ้างุ้มจึงพาไพร่พลขึ้นไปเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว พระยาฟ้างุ้มมีบุตรชายคนหนึ่งชื่อท้าวอุ่นเรือน อยู่มาพระยาฟ้างุ้มไม่ตั้งอยู่ในสัตย์ธรรม ข่มเหงเอาภรรยาท้าวพระยามาเปนภรรยาของตัว ท้าวพระยาจึงพร้อมกันขับไล่ พระยาฟ้างุ้มหนีไปพึ่งพระยาคำตันเมืองน่าน พระยาฟ้างุ้มครองเมืองได้ ๔๑ ปี รวมอายุได้ ๗๐ ปีถึงแก่กรรมที่เมืองน่าน

29/08/2565

ศักราช ๗๓๕ ปีชวดเบญจศก ท้าวพระยาพร้อมกันยกท้าวอุ่นเรือนบุตรพระยาฟ้างุ้มขึ้นครองเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว เรียกว่าพระยาสามแสนไทไตรภูวนารถธิบดีศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว ท้าวอุ่นเรือนมีบุตรชาย ท้าวล้านคำแดง ๑ ท้าวคำปาก ๑ ท้าวภาไชย ๑ ท้าวไชยสาร ๑ ท้าวฟ้ากริ่ม ๑ ท้าวหมื่นไชย ๑ ท้าวราชแสนไท ๑ เจ็ดคน ครั้งนั้นบ้านเมืองไม่มีทัพศึก พระยาสามแสนไทครองเมืองได้ ๔๓ ปี รวมอายุ ๖๐ ปี ถึงแก่กรรม

ศักราช ๗๗๘ ปีมแมอัฐศก ท้าวล้านคำแดงบุตรพระยาสามแสนไทที่ ๑ ได้ครองเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว ครั้งนั้นบ้านเมืองก็ไม่มีเหตุการสิ่งใด ท้าวล้านคำแดงมีบุตรชาย ท้าวยุขอน ๑ ท้าวพรหมทัต ๑ ท้าวล้านคำแดงครองเมืองได้ ๑๑ ปี รวมอายุได้ ๕๐ ปี ถึงแก่กรรม

ศักราช ๗๘๙ ปีมะเมียนพศก ท้าวพระยาพร้อมกันตั้งท้าวภาไชยบุตรพระยาสามแสนไทที่ ๓ เป่นพระไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้วเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาวต่อมา ท้าวภาไชยมีบุตรชาย ท้าวแท่งคำ ๑ ท้าวภูเพ ๑ สองคน แล้วพระไชยจักพรรดิแผ่นแผ้วให้ท้าวพระยาลงไปเชิญพระบางณเมืองเวียงคำ ใส่เรือขึ้นมาถึงแก่งจันใต้เมืองเชียงคานเรือล่มพระบางจมน้ำหายไป อยู่

29/08/2565

มาพระบางก็กลับไปประดิษฐานอยู่ในพระวิหารเมืองเวียงคำดังเก่า แล้วญวนซึ่องบัวขว้างซุนเนิก ยกกองทัพมาตีเมืองศรีสัตนาคนหุต ล้านช้างร่มขาว พระไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้วจัดกองทัพออกรบรับไม่ชนะ ต้องพาครอบครัวหนีลงมาเมืองเชียงคาน แล้วแต่งท้าวแต่งคำบุตรคุมกองทัพไปตีทัพองบัวขว้างซุนเนิกทนผีมือไม่ได้แตกกระจัดกระจายไป พระไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้วครองเมืองได้ ๔๒ ปี รวมอายุ ๖๕ ปีถึงแก่กรรมที่เมืองเชียงคาน

ครั้นศักราช ๘๓๑ ปีฉลูเอกศก ท้าวแต่งคำบุตรพระไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้วที่ ๑ ได้เป็นเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว เรียกว่าพระยาสุวรรณปาหลัง ครองเมืองได้ ๗ ปีไม่มีบุตร อายุได้ ๔๑ ปีถึงแก่กรรม

ศักราช ๘๓๘ ปีวอกอัฐศก ท้าวพระยาพร้อมกันยกท้าวราชแสนไทบุตรพระยาสามแสนไทที่ ๗ เป็นพระยาล่าน้ำแสนไทไตรภูวนารถเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว แล้วให้ท้าวพระยาไปเชิญพระบางที่เมืองเวียงคำ มาไว้วัดเชียงกลางเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว พระยาล่าน้ำแสนไทจึงสร้างพระวิหารหลังหนึ่งชื่อวัดมโนรมย์ เชิญพระบางมาประดิษฐานไว้ในวิหาร พระยาล่าน้ำมีบุตรชายคนหนึ่งชื่อท้าวชมภู พระยาล่าน้ำครองเมืองได้ ๑๕ ปี รวมอายุ ๓๓ ปีถึงแก่กรรม

29/08/2565

ศักราช ๘๕๓ ปีกุนตรีศก ท้าวชมภูบุตรพระยาล่าน้ำได้เปนเจ้าเมือง ๕ ปี ไม่มีบุตร อายุได้ ๑๕ ปีถึงแก่กรรม

ศักราช ๘๕๘ ปีมโรงอัฐศก ท้าวพระยาพร้อมกันยกท้าวภูเพบุตรพระไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้วที่ ๒ เปนเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว เรียกว่าพระยาวิชุลราชธิบดี ๆ สร้างพระอุโบสถหลังหนึ่ง เชิญพระบางประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถวัดวิชุลราช พระยาวิชุลราชมีบุตรชายคนหนึ่งชื่อท้าวโพธิสาระ พระยาวิชุลราชครองเมืองได้ ๒๐ ปี รวมอายุ ๕๓ ปีถึงแก่กรรม

ศักราช ๘๗๘ ปีชวดอัฐศก ท้าวโพธิสาระบุตรพระยาวิชุลราชได้เปนเจ้าเมือง เรียกว่าพระยาโพธิสาระล้านช้างร่มขาว อยู่มาพระแซกคำเดิมอยู่ในพระวิหารวัดเมืองเชียงใหม่ เสด็จมาประดิษฐานอยู่ร่วมแท่นใหญ่กับพระบางที่วัดวิชุลราชธาราม เมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว พระยาพรหมราชเจ้าเมืองเชียงใหม่รู้ว่าพระแซกคำหายไป จึงแต่งให้แสนท้าวคุมไพร่ ๒๐ คนไปเที่ยวหาตามหัวเมืองนานาประเทศ มาพบพระแซกคำอยู่ในพระอุโบสถวัดวิชุลราชธาราม ครั้นดึกประมาณ ๒ ยามเสศ คนเมืองเชียงใหม่พากันตัดน่าต่างเข้าไปยกเอาพระแซกคำ พวกซึ่งรักษาอุโบสถตื่นขึ้นจับพวกเมืองเชียงใหม่ได้ทั้ง ๒๐ คน พระยาโพธิสาระให้ยกโทษเสีย ปล่อยตัวกลับไปเมืองเชียงใหม่ พระยาพรหมราชเจ้าเชียงใหม่ทราบว่าเจ้าเมืองหลวงพระบางตั้งอยู่ในยุติธรรมเห็นแก่พระยาพรหมราช จึงปล่อยตัว

29/08/2565

พวกซึ่งทำความผิดมาดังนี้ก็มีบุญคุณมาก จึงแต่งให้ท้าวพระยาพานางยอดคำบุตรไปยกให้เปนภรรยาพระยาโพธิสาระ ๆ มีบุตรชายเจ้าเชษฐวงษา ๑ เจ้าทาเรือ ๑ เจ้าวรวังโส ๑ สามคน บุตรหญิงนางแก้วกุมรี ๑ นางคำเหลา ๑ นางคำไป ๑ สามคน รวม ๖ คน อยู่มาพระยาพรหมราชเจ้าเมืองเชียงใหม่ถึงแก่กรรม ท้าวพระยาเมืองเชียงใหม่นำความมาแจ้งแก่พระยาโพธิสาระ เจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว แลขอเจ้าเชษฐวงษาบุตรพระยาโพธิสาระที่ ๑ ขึ้นไปเปนเจ้าเมืองเชียงใหม่ เรียกว่าพระยาไชยเชษฐาธิราช พระยาโพธิสาระครองเมืองได้ ๒๘ ปี รวมอายุ ๔๒ ปีถึงแก่กรรม

ศักราช ๙๐๖ ปีมะโรงฉศก พระไชยเชษฐาธิราชจึงมอบเมืองเชียงใหม่ให้ท้าวพระยาอยู่รักษา พระไชยเชษฐาธิราชลงมาครองเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว แล้วเชิญพระแก้วมรกฎเมืองเชียงใหม่ลงมาไว้เมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว พระไชยเชษฐาธิราชครองเมืองได้ ๖ ปี ครั้นศักราช ๙๑๒ ปีจอโทศก พระไชยเชษฐาธิราชจึงแต่งท้าวพระยาถือพระราชสาสน คุมเครื่องราชบรรณาการลงมากรุงศรีอยุทธยา ขอพระราชธิดาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช พระเจ้าช้างเผือก ทรงนามว่าพระเทพกระษัตรีขึ้นไปเปนขึ้นสุรางค์กัลยาในเมืองศรีสัตนาคนหุต สมเด็จพระเจ้าช้างเผือกจึงมีพระราชสาสนตอบขึ้นไปว่า ซึ่งเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตมีพระไทยจะร่วมพระราชโลหิตเปนสัมพันธมิตรไมตรีนั้นก็อนุญาตให้

29/08/2565

ให้แต่งผู้คนสิ่งของลงมารับเถิด พระไชยเชษฐาธิราชจึงแต่งทูตานุทูตกับไพร่ ๕๐๐ ท้าวพระยานางเถ้าแก่ลงมารับ สมเด็จพระเจ้าช้างเผือกจึงส่งพระราชธิดาชื่อพระแก้วฟ้า ให้แก่ท้าวพระยาขึ้นไปเมืองศรีสัตนาคนหุต พระไชยเชษฐาธิราชรู้ว่าไม่ใช่องค์พระเทพกระษัตรีก็เสียใจ จึงมีราชสาสนคุมเครื่องราชบรรณาการให้ราชทูตท้าวพระยานำพระแก้วฟ้าลงมาส่งยังกรุงศรีอยุทธยา ในพระราชสาสนนั้นว่า เดิมพระองค์ประสาทพระเทพกระษัตรีให้ กิติศัพท์เล่าฎาทั้งประเทศเมืองศรีสัตนาคนหุต แล้วพระองค์ส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรีขึ้นมานั้น ครั้นจะรับไว้ก็เปนที่อัปรยศแก่ท้าวพระยาแลราษฎรชาวเมืองศรีสัตนาคนหุต ขอส่งพระแก้วฟ้าคืน จงพระราชทานพระเทพกระษัตรีตามอนุญาตแต่ก่อน

ในศักราช ๙๑๒ ปีจอโทศกนั้น พระไชยเชษฐาธิราชได้ขึ้นไปครองเมืองเชียงแสน ครั้นศักราช ๙๑๓ ปีกุนตรีศก สมเด็จพระเจ้าช้างเผือกจึงส่งพระเทพกระษัตรี ให้ราชทูตท้าวพระยานำขึ้นไปถึงนอกด่านเมืองเพชรบูรณ์ สมเด็จพระเจ้าหงษาวดีจึงแต่งให้นายทัพนายกองมาตีชิงเอาพระเทพกระษัตรีไปได้ พระไชยเชษฐาธิราชรู้ความแล้วก็โกรธ ว่าซึ่งพระเจ้าหงษาวดีแต่งรี้พลมาแย่งชิงเอาพระเทพกระษัตรีไปทั้งนี้ ก็เพราะเมืองพระพิศณุโลกเปนต้นคิด จำจะแก้แค้นให้จงได้ จึงเกณฑ์ช้างม้ารี้พลจะยกไปเอาเมืองพระพิศณุโลก สมเด็จพระเจ้าช้างเผือกทราบความก็ตรัสห้าม จึงมิได้ยกไป

29/08/2565

ผู้ จุลศักราช ๙๓๔ ปีชวดจัตวาศก พระมหินทราธิราชพระราชธิดรสมเด็จพระเจ้าช้างเผือก ได้ราชสมบัติในกรุงศรีอยุทธยา ส่งราวลับขึ้นไปถึงเมืองศรีสัตนาหุต ว่าให้ยกกองทัพลงมาช่วยกองทัพกรุงศรีอยุทธยาตีกระหนาบเอาเมืองพระพิศณุโลก พระไชยเชษฐาธิราช จึงเกณฑ์ช้างม้ารี้พลลงมาทางเมืองนครไทยถึงเมืองพระพิศณุโลกให้พระยาสุรินทร์คว่างพ้า พระยามือไฟ พระยามือเหล็กออกตั้งค่ายใกล้เมืองประมาณ ๔๐ เส้น ๕๐ เส้น ฝ่ายพระมหินทราธิราชกรุงศรีอยุทธยาก็ยกทัพเรือขึ้นไปตั้งอยู่ปากน้ำพิงค์ พระไชยเชษฐาธิราชจึงให้ไพร่พลทหารเข้าขึ้นเมือง เหลือกำลังไพร่พลหักเอาเมืองไม่ได้ จึงให้ข้ามคูเข้าไปขุดกำแพงเมืองพระพิศณุโลก ฝ่ายพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพระพิศณุโลก ให้ทหารออกทลวงฟันพลเมืองศรีสัตนาคนหุตต่อกำลังมิได้ก็ถอยออกไปตั้งมั่นอยู่ในค่าย แล้วพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพระพิศณุโลกจึงเกณฑ์ให้เอาไม้ไผ่ทำแพเอาไฟจุดลอยลงไป ถึงกองทัพเรือพระมหินทราธิราชมิทันรู้ตัว ไพร่พลแตกตื่นพากันลงเรือทันบ้านมิทันบ้าง เสียเรือแลไพร่พลเปนอันมาก ฝ่ายเจ้าเมืองหงษาวดีรู้ข่าวว่า เมืองพระพิศณุโลกเกิดศึก จึงเกณฑ์กองทัพให้ลงมาช่วยตีหักเอาค่ายพระยามือเหล็กได้ก็เข้าไปในเมืองพระพิศณุโลก แล้วกองทัพเรือสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุทธยาก็เลิกทัพกลับลงไป พระไชย

29/08/2565

เชษฐาธิราชรู้ว่ากองทัพกรุงศรีอยุทธยาเลิกไปแล้ว ก็ล่าทัพขึ้นไป ทางด่านชมภู ให้พระยาแสนสุรินทร์คว่างฟ้า พระยามือเหล่ พระยามือไฟอยู่รั้งหลัง ไปถึงวารีทางช่องแคบ จึงแต่งทหารซุ่ไว้สองข้างทาง แล้วยกพลทหารเข้าไปตั้งข้างในไกลกันประมาณ ๓ เส้น ๕๐ เส้น คอยตีทัพซึ่งจะติดตามไป ฝ่ายทัพเมืองหงษาวดีที่มาช่วยเมืองพระพิศณุโลกยกติดตามไปถึงวารีทางแคบก็ล่วงเข้าไปถึงทัพใหญ่ ฝ่ายทหารกองซุ่มได้ทีก็ตีกระหนาบสู้รบกันถึงอาวุธสั้น กองทัพเมืองหงษาวดีแตกฉานหนีไป ผู้คนล้มตาย เก็บได้ช้างม้าเครื่องสาตราวุธเปนอันมาก

ครั้นถึงศักราช ๙๑๗ ปีเถาะสัปตศก พระเจ้าหงษาวดียกกองทัพลงมาล้อมกรุงศรีอยุทธยา สมเด็จพระมหินทราธิราชจึงมีศุภอักษรขึ้นไปถึงกรุงศรีสัตนาคนหุต ขอกองทัพลงมาช่วย พระไชยเชษฐาธิราชทราบแล้ว จึงให้เกณฑ์กองทัพประมาณห้าหมื่นพร้อมด้วยช้างม้าเครื่องสาตราวุธยกลงมาถึงเมืองเพ็ชรบูรณ์ พระเจ้าหงษาวดีคิดอุบายมีศุภอักษรประทับตราพระราชสีห์ ให้คนถือขึ้นไปถึงพระไชยเชษฐาธิราชว่าให้รีบยกลงมาช่วย ด้วยกองทัพเมืองหงษาวดีกำลังอดเสบียงอาหาร พระไชยเชษฐาธิราชไม่รู้ในอุบายพระเจ้าหงษาวดี เข้าใจว่าเปนศุภอักษรกรุงศรีอยุทธยาจริง ก็รีบยกลองลงมาถึงเมืองสระบุรี พบกองทัพเมืองหงษาวดีตั้งสกัดอยู่ โจมเข้าตีกองทัพพระไชยเชษฐาธิราชมิทันรู้ตัวก็แตกกระจัดกระจายไป

29/08/2565

ผู้คนล้มตายเสียช้างม้าเครื่องสาตราวุธเป่นอันมาก พระไชยเชษฐาธิราชก็ขึ้นช้างพาไพร่พลที่เหลืออยู่กลับไปเมืองศรีสัตนาคนหุต ครั้งนั้นกรุงศรีอยุทธยาก็เสียแก่พระเจ้าหงษาวดี ๆ ให้พระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพระพิศณุโลกมาครองกรุงศรีอยุทธยา

จุลศักราช ๙๒๑ ปีมแมเอกศก พระเจ้าหงษาวดียกกองทัพขึ้นไปตีเมืองศรีสัตนาคนหุต ได้สู้รบกันเป่นสามารถ กองทัพพระเจ้าหงษาวดีเหลือกำลังหักเอาเมืองมิได้ก็เลิกทัพกลับไป พระไชยเชษฐาธิราชครองเมืองเชียงแสนได้ ๘ ปี ในศักราช ๙๒๑ ปีมแมเอกศก ให้ท้าวพระยาอยู่รักษาเมืองศรีสัตนาคนหุต, เมืองเชียงแสน พระไชยเชษฐาธิราชลงมาตั้งเมืองเวียงจันท์ มีนามว่าเมืองจันทบุรีศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว แต่พระบาง พระแก้วมรกฎ พระแซกคำอยู่วัดวิชุลราชธารามเมืองศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว จึงเปลี่ยนนามว่า เมืองหลวงพระบางราชธานีศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว พระไชยเชษฐาธิราชครองเมืองจันทบุรีศรีสัตนาคนหุต ได้สร้างพระเจดีย์ก่อครอบบรมธาตุพระยาศรีธรรมโสกราชองค์หนึ่ง อยู่มาเจ้าเมืองหงษาวดีให้อิมมะเรยุตร พระยาอังวะน้อง คุมกองทัพพม่ามาตีเมืองเชียงใหม่ พระยาสามล้าน, พระยาม้าผู้รักษาเมืองสู้ไม่ได้ กวาดครอบครัวลงมาพึ่งพระไชยเชษฐาธิราชเมืองเวียงจันทบุรี แล้วอิมมะเรพระยาอังวะยกกองทัพติดตามลงมาตีบ้านเล็กเมืองน้อยจนถึงเมืองจันทบุรี กองทัพอิมมะเรพระยาอังวะจับได้เจ้าอุปราช

29/08/2565

เมืองเวียงจันท์ ๑ น้องหญิงพระไชยเชษฐาธิราช ๒ นางแทนคำ ๑ มารดานางแทนคำ ๑ ห้าคนส่งไปเมืองหงษาวดี แล้วเลิกทัพกลับไป อยู่มาเจ้าเมืองหงษาวดีแต่งกองทัพลงมาตีเมืองเวียงจันท์อีก พระไชยเชษฐาธิราชพาครอบครัวลงมาตั้งค่ายอยู่ปากน้ำงึม ได้ต่อรบต้านทานกันเปนสามารถ กองทัพเมืองหงษาวดีเหลือกำลังที่จะรบชิงเอาค่ายไม่ได้ก็เลิกทัพกลับไป พระไชยเชษฐาธิราชครองเมืองเชียงใหม่, เชียงแสน, หลวงพระบาง, เวียงจันท์รวม ๒๔ ปี มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อพระหน่อแก้วแต่ยังเล็ก พระไชยเชษฐาธิราชอายุได้ ๓๙ ปีถึงแก่กรรม

ศักราช ๙๒๙ ปีเถาะนพศก พระยาแสนสุรินทร์ค่วางฟ้า พระยาจันทสิงหราชเมืองเวียงจันท์เกิดวิวาทรบกัน จะแย่งเอาพระหน่อแก้วบุตรพระไชยเชษฐาธิราชไปเลี้ยง พระยาสุรินทร์ค่วางฟ้าจับพระยาจันทสิงหราชได้ให้ฆ่าเสีย พระยาสุรินทร์ค่วางฟ้าได้เปนเจ้าเมืองเวียงจันท์เรียกว่าพระยาสุมังคลโพธิสัตวอวยการาชาย่ระเทศ มีบุตรชายคนหนึ่งเปนพระยานครน้อย พระยาสุมังคลโพธิสัตวครองเมืองได้ ๔ ปี

ศักราช ๙๓๓ ปีมแมตรีศก เจ้าเมืองหงษาวดีจัดกองทัพลงมาตีเมืองเวียงจันท์จับได้พระยาสุมังคลโพธิสัตว พระหน่อแก้ว ส่งขึ้นไปเมืองหงษาวดี แล้วตั้งอุปราชซึ่งจับไปครั้งก่อนเปนเจ้าเมืองเวียงจันท์ ครั้งนั้นเมืองเวียงจันท์เมืองหลวงพระบางต้องอ่อนน้อมขึ้น

29/08/2565

พม่าหงษาวดีต่อมา แล้วต้องไปบรรณาการกรุงปักกิ่งตามแบบอย่างแต่ก่อนด้วย แลเมืองเชียงแสนตั้งแต่กองทัพพระเจ้าหงษาวดีจับพระยาสุมังคลโพธิสัตวส่งไปเมืองหงษาวดีแล้ว ก็หาได้อ่อนน้อมต่อเมืองหลวงพระบางไม่ ไปพึ่งแก่เมืองเชียงใหม่ อยู่มามีผู้อวดอ้างตั้งตัวเปนพระไชยเชษฐาธิราช เกลี้ยกล่อมได้ผู้คนปลายเขตรปลายแดนยกกองทัพมาตีเมืองเวียงจันท์ เจ้าเมืองเวียงจันท์พาครอบครัวลงเรือหนีขึ้นไปถึงแก่งเรือล่ม เจ้าเมืองเวียงจันท์ถึงแก่กรรม

ศักราช ๙๓๕ ปีวกา บญจศก เจ้าเมืองหงษาวดีแต่งกองทัพลงมาปรายปรามพวกขบถเรียบร้อยแล้ว ตั้งพระยาสุมังคลโพธิสัตวให้เปนเจ้าเมืองเวียงจันท์ได้ปีหนึ่งถึงแก่กรรม ท้าวพระยาเมืองเวียงจันท์ยกพระยานครน้อยบุตรพระยาสุมังคลโพธิสัตวเปนเจ้าเมืองจันทบุรีได้ปี ๑ พระยานครน้อยไม่ตั้งอยู่ในยุติธรรม ท้าวพระยาพร้อมกันขึ้นไปฟ้องต่อเจ้าเมืองหงษาวดี ๆ ให้เอาตัวพระยานครน้อยไว้ แล้วให้ท้าวพระยากลับลงมารักษาบ้านเมือง ครั้นศักราช ๙๔๒ ปีมโรงโทศก ท้าวพระยาผู้ว่าราชการเมืองเวียงจันท์แต่งให้พระยาเมืองหลวงเมืองแสนเปนแม่ทัพยกขึ้นไปตีเมืองเชียงแสน ได้รบพุ่งกันเปนหลายครั้ง กองทัพเมืองเวียงจันท์จะหักเอาเมืองไม่ได้ก็ตั้งค่ายมั่นอยู่ ฝ่ายเจ้าเมืองเชียงแสนมีหนังสือลงมาขอกองทัพเมืองเชียงใหม่แลกองทัพกรุงศรีอยุทธยาขึ้นไปช่วย พระยาเมืองหลวง เมืองแสนทราบว่าสมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้ากรุงศรีอยุทธยา ให้กองทัพยกขึ้น

29/08/2565

ไปก็เกรงพระบารมี ได้ปฏิบัติการบ้านเมืองกันแล้ว ก็เลิกทัพกลับไปเมืองเวียงจันท์ ๆ ไม่มีเจ้าเมือง ว่างเปล่าอยู่ ๔ ปี

ศักราช ๙๑๕ ปีมแมเบญจศก ท้าวพระยาแลพระสงฆ์พร้อมกันขึ้นไปเมืองหงษาวดี ขอพระหน่อแก้วบุตรพระไชยเชษฐาธิราชลงมาครองเมืองเวียงจันท์ได้ ๒ ปี รวมอายุ ๒๖ ปีถึงแก่กรรม

ศักราช ๙๔๗ ปีรกาสัปตศก ท้าวพระยาจึงยกพระธรรมิกราชบุตรน้าพระหน่อแก้วขึ้นเปนเจ้าเมืองเวียงจันท์ มีบุตรชาย อุปยุวราชพระมอมแก้ว ๒ คน พระธรรมิกราชครองเมืองได้ ๗ ปีถึงแก่กรรม

ศักราช ๙๕๔ ปีมโรงจัตวาศก ท้าวพระยาเอาผู้มีตระกูลในวงษ์พระไชยเชษฐาธิราชครองเมืองต่อมาได้ ๔ ปี แลในศักราช ๙๕๕ ปีมเสงเบญจศกนั้น เจ้าเมืองเวียงจันท์แลท้าวพระยาพร้อมกันเห็นว่าในกรุงศรีอยุทธยาเปนแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า มีบุญญาธิการแผ่อาณาเขตรกว้างขวางออกไปมาก จึงแต่งราชทูตถือพระราชสาสนคุมเครื่องราชบรรณาการลงมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารณกรุงศรีอยุทธยาครั้งหนึ่ง

ศักราช ๙๕๘ ปีวอกอัฐศก อุปยุวราชบุตรพระธรรมิกราชที่ ๑ ได้เปนเจ้าเมืองเวียงจันท์ มีบุตรชาย เจ้าตวนคำ เจ้าวิไชย อุปยุวราชครองเมืองได้ ๑๒ ปีถึงแก่กรรม

ศักราช ๙๗๐ ปีวอกสัมฤทธิศก เจ้าตวนคำบุตรอุปยุวราชที่ ๑ ได้เปนเจ้าเมืองเวียงจันท์ มีบุตรชาย เจ้าชมภู ๓ เจ้าบุญชู ๑ เจ้า

29/08/2565

สุริยวงษ์ ๑ สามคน เจ้าวิไชยน้องเจ้าตวนคำมีบุตรชาย เจ้าปู่ ๑ เจ้าสอย ๑ เจ้าตวนคำครองเมืองได้ ๑๖ ปีก็ถึงแก่กรรม

ศักราช ๙๘๕ ปีกุนเบญจศก ท้าวพระยายกเจ้าสุริยวงษ์บุตรเจ้าตวนคำที่ ๓ เปนเจ้าเมืองเวียงจันท์ เรียกว่าพระยาสุริยวงษาธรรมิกราชบรมบพิตร แล้วกลัวเจ้าชมภู เจ้าบุญชู เจ้าปู่ผู้พี่จะชิงเอาราชสมบัติ จึงให้ขับไล่เจ้าชมภู เจ้าบุญชู เจ้าปู่ไปจากบ้านเมือง เจ้าชมภูพาภรรยากับแสนทิพนาบัวหนีไปเมืองญวน มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อพระไชยองแว้, เจ้าชมภูถึงแก่กรรมที่เมืองญวน แสนทิพนาบัวได้มารดาพระไชยองแว้เปนภรรยา มีบุตรชายชื่อท้าวน้อง ๑ ท้าวราชวงษา ๑ สองคน เจ้าบุญชูหนีไปบวชอยู่วัดภูหอภูโรง เจ้าปู่พาภรรยาไปอยู่เมืองนครพนม มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อเจ้านันทราช เจ้าปู่ถึงแก่กรรมที่เมืองนครพนม พระยาสุริยวงษาครองเมืองเวียงจันท์ ได้ว่ากล่าวเขตรแขวงข้างใต้ตั้งแต่ลี้ผีขึ้นไป, ข้างเหนือแต่ผากะไดลงมาข้างซ้ายต่อแดนกรุงศรีอยุทธยา กำหนดไม้ประดู่ ๓ ต้นอ้น ๒ ขุย ข้างขวาต่อแขวงเมืองญวน กำหนดต้นซาน ๓ กิ่ง มีลำน้ำสามคลองเปนอาณาเขตร พระยาสุริยวงษามีบุตรชาย เจ้าราชบุตร ๑ บุตรหญิงนางกุมารี ๑ นางสุมัง ๑ สามคน อยู่มาช่อยกกองทัพมาตีเมืองเชียงรุ้งแสนหัวพ้า เจ้าอินทกุมารเมืองเชียงรุ้งแสนหัวพ้าจึงพานางจันทกุมารีผู้น้องลงมาพึ่งพระยาสุริยวงษาเจ้าเมืองเวียงจันท์ เจ้าราชบุตรได้นางจันทกุมารีเปนภรรยา มีบุตรชาย

29/08/2565

เจ้ากิงกิสะ เจ้าอินทโสม อยู่มาเจ้าราชบุตรทำชู้ด้วยภรรยาท้าวโกขุนนาง พระสุริยวงษาให้ฆ่าเจ้าราชบุตรเสีย เจ้าอินทกุมารเมืองเชียงรุ้งแสนหวีฟ้าได้ลาวเมืองเวียงจันท์เปนภรรยามีบุตรชายเจ้าองค์นก พระยาสุริยวงษาครองเมืองได้ ๕๘ ปี รวมอายุ ๘๓ ปีถึงแก่กรรม

ศักราช ๑๐๔๓ ปีรกาตรีศก พระยาเมืองจันได้เปนเจ้าเมืองเวียงจันท์ เจ้านันทราชบุตรเจ้าปุ่ที่หนีไปอยู่เมืองนครพนมได้เปนเจ้าเมืองนครพนม เกณฑ์กองทัพยกมาตีเมืองเวียงจันท์ จับพระยาเมืองจันฆ่าเสีย เจ้านันทราชได้เปนเจ้าเมืองเวียงจันท์ แล้วพระไชยองแว้บุตรเจ้าชมภูที่หนีขึ้นไปอยู่เมืองเวียดนาม ขอกองทัพญวนยกมาตีเมืองเวียงจันท์จับเจ้านันทราชได้ฆ่าเสีย พระไชยองแว้บุตรเจ้าชมภูได้เปนเจ้าเมืองเวียงจันท์ แล้วให้ท้าวนองผู้น้องต่างบิดากันขึ้นไปรักษาเมืองหลวงพระบาง เจ้ากิงกิสะ เจ้าอินทโสมบุตรเจ้าราชบุตร เจ้าองค์นกบุตรเจ้าอินทโสมเมืองเชียงรุ้งแสนหวีฟ้าก็ลัวพระไชยองแว้จะมีความพยาบาท แต่ครั้งปู่ขัยไล่บิดาพระไชยองแว้ไปเมืองญวนก็พากันหนีไป เจ้ากิงกิสะเจ้าองค์นกไปอยู่เมืองล่าเมืองพง เจ้าอินทโสมอยู่เมืองแพร่ ครั้งนั้นเมืองเวียดนามกับเมืองเวียงจันท์เมืองหลวงพระบางเปนบ้านพี่เมืองน้องไปมาหากัน แต่ไม่มีเครื่องบรรณาการส่วยอากรสิ่งใด อยู่มาเจ้ากิงกิสะ เจ้าองค์นกเกลี้ยกล่อมคนเมืองล่าเมืองพงได้ ยกเปนกองทัพลงมาตั้งอยู่กลางทาง ท้าวนองซึ่งอยู่รักษาเมืองหลวงพระบางรู้ว่ากองทัพเจ้ากิงกิสะยกลงมา ก็

29/08/2565

เชิญเอาพระบาง พระแก้วมรกฎ พระแซกคำหนีลงมาเมืองเวียงจันทบุรีศรีสัตนาคนหุต เจ้ากิงกิสะก็ยกกองทัพเข้าเมืองหลวงพระบาง เจ้ากิงกิสะบุตรเจ้าราชบุตรได้เปนเจ้าเมืองหลวงพระบาง มีนามว่าพระยากิงกิสะ เจ้าองค์นกบุตรเจ้าอินทกุมารเปนอุปราช จุลศักราช ๑๐๕๗ ปีกุนสัปตศก พระยากิงกิสะเจ้าเมืองหลวงพระบางราชธานีศรีสัตนาคนหุต เกณฑ์กองทัพยกไปตีเมืองเวียงจันทบุรีศรีสัตนาคนหุต เจ้าเมืองเวียงจันทบุรีศรีสัตนาคนหุตมีศุภอักษรลงมายังกรุงศรีอยุทธยาขอกองทัพขึ้นไปช่วย สะเด็จพระเพทราชาธิราชพระเจ้าอยู่หัวกรุงศรีอยุทธยา จึงให้นายทัพนายกองคุมไพร่ช้างม้ารี้พลยกขึ้นไปช่วยเมืองเวียงจันทบุรีศรีสัตนาคนหุต ครั้นนายทัพนายกองกรุงศรีอยุทธยายกขึ้นไปถึงเมืองจันทบุรี จึงมีหนังสือไปถึงนายทัพนายกองเมืองหลวงพระบางว่า ให้เปนทางไมตรีประนีประนอมกับเมืองจันทบุรีศรีสัตนาคนหุตดังแต่ก่อนมา ครั้นนายทัพนายกองเมืองหลวงพระบางแจ้งในหนังสือนายทัพนายกองกรุงศรีอยุทธยาแล้ว ก็มีความครั่นคร้ามเกรงพระเดชานุภาพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงศรีอยุทธยา จึงยอมเปนทางไมตรีกับเมืองจันทบุรีศรีสัตนาคนหุตสืบไป ไม่มีความอาฆาฎซึ่งกันแลกัน ฝ่ายกองทัพกรุงศรีอยุทธยาแลกองทัพเมืองหลวงพระบางต่างคนต่างเลิกทัพกลับไปบ้านเมือง พระยากิงกิสะเจ้าเมืองหลวงพระบาง พระไชยองแว้เจ้าเมืองจันทบุรี พร้อมกัน

29/08/2565

แบ่งขึ้นเขตรแดนบ้านเมือง (ตรงนี้ต้นฉบับขาดหายไปอ่านไม่ได้ความ) พ้นจากปากน้ำเหืองเหนือเมืองเชียงคาน ฝ่ายตวันออกปากน้ำมิใต้เมืองเชียงคานไปถึงลี่ผีเปนเขตรแขวงเมืองเวียงจันท์ ตั้งแต่น้ำของฝ่ายตวันออกปากน้ำมี ฝ่ายตวันตกปากน้ำเหืองขึ้นไปถึงผากะได ข้างซ้ายต่อแดนกรุงศรีอยุทธยากำหนดไม้ประดู่สามต้น ข้างขวาต่อแดนเมืองญวนกำหนดต้นซานสามกิ่ง หัวพันทั้ง ๖ สิบสองน่าด่านเปนแขวงเมืองหลวงพระบาง พระยากิงกิสะเจ้าเมืองหลวงพระบางมีบุตรชื่อเจ้าแทนสาว เจ้าแทนคำ อักไชรคำ ๓ คน พระยากิงกิสะครองเมืองได้ ๒๒ ปีก็ถึงแก่กรรม

ศักราช ๑๐๗๕ ปีมเสงเบญจศก ท้าวพระยายกเจ้าองค์นกอุปราชขึ้นเปนเจ้าเมือง มีนามว่าสมเด็จบรมเชษฐขัตยสุริยวงษาเจ้าเมืองหลวงพระบางครองเมืองได้ ๑๐ ปี เจ้าอินทโสมบุตรเจ้าราชบุตรที่ ๒ น้องพระยากิงกิสะเกลี้ยกล่อมได้ไพร่พลเมือง ๆ ล่าเมืองพง ยกกองทัพลงมาตั้งอยู่เมืองงอยในลำอู เจ้าองค์นกจึงปฤกษาท้าวพระยาว่าจะยกกองทัพขึ้นไปสู้รบป้องกันรักษาเขตรแดนก็ได้ แต่เห็นว่าไพร่พลจะยับย่อยทั้งสองฝ่าย แล้วก็จะขาดพระญาติแลพระราชไมตรีกัน จึงให้นิมนต์พระสงฆ์แลข้าราชการมาประชุมพร้อมแล้ว เจ้าองค์นกตั้งความสาบาลว่าจะไม่คิดประทุษร้ายแก่กัน แล้วจึงเชิญเจ้าอินทโสมลงมาให้ว่าราชการเมืองด้วย ภายหลังเจ้าองค์นกกับมหาดเล็กไปต่อนกเขา พระยาเมืองซ้ายกับเจ้าอินทโสม

29/08/2565

ร่วมคิดกันปิดประตูเมืองเสีย ยกเจ้าอินทโสมขึ้นครองเมืองหลวงพระบางในศักราช ๑๐๘๕ ปีเถาะเบญจศก เจ้าองค์นกกลับมาเห็นประตูเมืองปิดมีผู้คนรักษาน่าที่ จะเข้าเมืองไม่ได้ ก็พาบุตร ๗ คน กับหาดเล็กไปถึงเมืองเลือก จึงตั้งความอธิฐานว่า ถ้าจะได้ครองบ้านเมืองต่อไปจะข้ามสพานไปขอให้สพานหัก ครั้นอธิฐานแล้วก็ข้ามสพานไปสพานก็หัก เจ้าองค์นกจึงบวชเป็นพระภิกขุที่วัดเลือก แล้วไปอยู่วัดช้างเผือกเมืองเชียงใหม่ อยู่มาเจ้าเมืองเชียงใหม่ถึงแก่กรรม มีบุตรอยู่ ๒ องค์ เจ้าวังวะแต่งกองทัพประมาณ ๑๗๐๐๐๐ ยกมาล้อมเมืองเชียงใหม่ ท้าวพระยาเมืองเชียงใหม่คุมกองทัพออกรบพม่าหลายครั้งก็สู้ไม่ได้ จึงปฤกษาพร้อมกันว่า เจ้าองค์นกเมืองหลวงพระบางหนีมาบวชอยู่วัดช้างเผือก จึงเอาขันทองคำ ๓ ขันจารึกนามบุตรเจ้าเมืองเชียงใหม่ ๒ องค์ ๆ ละขัน จารึกนามเจ้าองค์นกขัน ๑ แล้วลงไปพร้อมกันที่แม่น้ำปิงอธิฐานว่าถ้าเจ้าองค์ใดจะมีบุญครอบครองเมืองเชียงใหม่ แลปราบข้าศึกพม่าได้ ขอให้ขันพระนามองค์นั้นลอยทวนขึ้นเหนือน้ำ ขันทองมีนามบุตรเจ้าเชียงใหม่ทั้ง ๒ องค์นั้นลอยตามน้ำไป แต่ขันทองมีนามเจ้าองค์นกลอยทวนขึ้นเหนือน้ำ ท้าวพระยามีความยินดีพร้อมกัน เชิญเจ้าองค์นกลาผนวชขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ได้ ๗ วัน จึงเกณฑ์กองทัพออกไปรบพม่า ๆ แตกหนีไป เจ้าองค์นกครองเมืองเชียงใหม่ มีบุตรชายกับนางของคนเมืองเชียงใหม่ชื่อเจ้าตัน เจ้า

29/08/2565

วงษ์ เจ้าติศะ บุตรเจ้าองค์นกตามไปแต่เมืองหลวงพระบาง ๗ คน รวม ๑๐ คนก็ได้ครองเมืองเชียงใหม่สืบ ๆ กันมา เจ้าอินทโสม ครองเมืองหลวงพระบางได้ ๑๓ ปี เจ้าโนซา เจ้าไชยสารบุตรเจ้าองค์นกซึ่งอยู่เมืองหลวงพระบางกับพระยาเชียงใต้ ท้าวอินน้ำงาทิดสุวรรณเกลี้ยกล่อมผู้คนได้ ๘๐๐ เสศจะเข้าตีเอาเมืองหลวงพระบาง เจ้าอินทโสมเจ้าเมืองหลวงพระบางให้เกณฑ์คนจับเจ้าโน เจ้าไชยสารพระยาเชียงใต้ได้ฆ่าเสีย เจ้าอินทโสมมีบุตรชาย เจ้าโชติกะ ๑ เจ้าอนุรุธ ๑ เจ้านาค ๓ เจ้านารทะ ๑ เจ้าเชษฐวังโส ๑ เจ้าองค์เอก ๓ เจ้าสุริยวงษ์ ๑ เจ้าสุรวงษา ๓ เจ้าอินทพรหม ๑ เก้าคน มีบุตรหญิงนางแก้วรัตนพิมพา ๑ นางศรีคำกอง ๑ นางสุชาดา ๑ นางสุธรรมา ๑ นางมาศ ๑ นางแว่นแก้ว ๑ หกคน รวม ๑๕ คน เจ้าอินทโสมครองเมืองได้ ๒๖ ปีถึงแก่กรรมในศักราช ๑๑๑๑ ปีมะเสงเอกศก เมื่อเจ้าอินทโสมครองเมืองหลวงพระบางหาได้อ่อนน้อมต่อเมืองญวนไม่ เจ้าเวียดนามจึงแต่งให้องเดียวเทียมตาเทียมเจ็กคุมกองทัพยกมาตีเมืองหลวงพระบาง ท้าวพระยาพร้อมกันให้เจ้าอินทพรหมบุตรเจ้าอินทโสมที่ ๙ เปนแม่ทัพคุมกองทัพออกไปรบญวนทนฝีมือไม่ได้แตกหนีไป ท้าวพระยาจึงยกเจ้าอินทพรหมเปนเจ้าเมืองหลวงพระบางได้ ๘ เดือน จุลศักราช ๑๑๑๒ ปีมะเมียโทศก เจ้าอินทพรหมจึงมอบให้เจ้าโชติกะบุตรเจ้าอินทโสมที่ ๓ ผู้พี่เปนเจ้าเมืองหลวงพระบาง แล้วเมืองเวียงจันท์มีหนังสือบุยงขึ้นไปเมืองอังวะ ขอกองทัพลงมาตี

29/08/2565

เมืองหลวงพระบาง เจ้าอังวะแต่งให้โปนานวคุมกองทัพลงมาตีเมืองหลวงพระบาง จับได้เจ้าสุริยวงษ์บุตรเจ้าอินทโสมที่ ๗ กับไพร่ ๖๐๐ คน แล้วเลิกทัพกลับไปเมืองอังวะ เจ้าโชติกะครองเมืองหลวงพระบางได้ ๑๕ ปี เจ้าอังวะแต่งให้เจ้าสุริยวงษ์เปนแม่ทัพคุมกองทัพพม่ากับไพร่ลาวเมืองหลวงพระบาง ๖๐๐ คนไปตีเมืองล่า เมืองแมน เจ้าสุริยวงษ์กับไพร่ลาว ๖๐๐ คนพากันหนีลงมาเมืองแถง ศักราช ๑๑๒๖ ปีวอกฉศก จึงมีหนังสือลงมาถึงเมืองหลวงพระบางว่าจะขอเข้ามาช่วยทำนุบำรุงบ้านเมือง เจ้าโชติกะเจ้าเมืองหลวงพระบางไม่ให้เข้ามา เจ้าสุริยวงษ์จึงเกณฑ์กองทัพตามหัวเมืองยกมาประมาณ ๓ ยามเสศ เข้าตีปล้นเอาเมืองหลวงพระบางได้ เจ้าโชติกะเจ้าเมืองหลวงพระบาง ท้าวพระยาแลญาติพี่น้องพากันหนีลงมาอยู่บ้านน้ำรุง นางศรีคำกองพี่เจ้าสุริยวงษ์ถามว่ายกกองทัพมาทั้งนี้หมายจะฆ่าญาติพี่น้องหรือ เจ้าสุริยวงษ์ว่าคิดถึงญาติพี่น้องหนีพม่าลงมาก็ไม่ให้เข้าบ้านเมือง จึงได้เกณฑ์กองทัพตีเข้ามาจะได้เห็นหน้าญาติพี่น้อง นางศรีคำกองจึงให้นิมนต์พระสงฆ์ราชาคณะมาพร้อมกัน ให้เจ้าสุริยวงษ์สาบาลตัวว่าไม่คิดทำร้ายแก่พี่น้องแล้ว จึงให้พระราชาคณะลงไปเชิญเจ้าเมืองหลวงพระบางกับญาติพี่น้องขึ้นมา เจ้าเมืองหลวงพระบางก็มอบบ้านเมืองให้เจ้าสุริยวงษ์ผู้น้องครองเมืองหลวงพระบาง ศักราช ๑๑๙๓ ปีเถาะตรีศก ครั้งนั้นเมืองญวนกับเมืองหลวงพระบางต่างคนต่างมีบรรณาการไปมาหากันสืบมา เจ้าสุริยวงษ์เจ้าเมืองหลวงพระบาง

29/08/2565

จึงเกณฑ์กองทัพไปแก้แค้นทดแทนตีเมืองเวียงจันท์ ได้รบพุ่งกันอยู่ ๒ เดือน เจ้าบุญสาระเจ้าเมืองเวียงจันท์มีหนังสือขึ้นไปขอกองทัพพม่าลงมาช่วย เจ้าเมืองอังวะแต่งให้ซิกซิงโป, โปสุพลาคุมกองทัพประมาณ ๕๐๐๐ ยกลงมาตีเมืองหลวงพระบาง เจ้าสุริยวงษ์เจ้าเมืองหลวงพระบางยกกองทัพขึ้นไปต่อรบพม่าประมาณ ๑๕ วัน กองทัพพม่าตีได้เมืองหลวงพระบาง เจ้าสุริยวงษ์ก็ยอมเปนเมืองขึ้นแก่กรุงอังวะตามเดิม

ศักราช ๑๑๓๖ ปีมเมียฉศก กรุงเทพ ฯ ครั้งนั้นเปนแผ่นดินพระเจ้าตาก มีพระราชสาสนกับเครื่องบรรณาการไปเมืองหลวงพระบาง ขอเปนทางไมตรีไปมาหากัน เจ้าเมืองหลวงพระบางมีความโสมนัศยินดี ครั้นณปีวอกอัฐศก เจ้าเมืองหลวงพระบางมีศุภอักษรกับเครื่องราชบรรณาการแต่งท้าวพระยาคุมลงมากรุงเทพ ฯ แล้วโปรดพระราชทานทรัพย์สิ่งของ ให้แก่ท้าวพระยาคุมขึ้นไปให้เจ้าเมืองหลวงพระบางตามสมควร

ศักราช ๑๑๔๐ ปีจอสัมฤทธิศก เจ้าบุญสารเจ้าเมืองเวียงจันท์แต่งให้พระยาสุโภคุมกองทัพลงไปตีเมืองดอนมดแดง ซึ่งเปนข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพ ฯ แล้วจับพระวอเจ้าเมืองฆ่าเสีย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงเทพ ฯ ทรงพระพิโรธ โปรดให้สมเด็จเจ้าพระยามหากระษัตริย์ศึก เจ้าพระยาสุรสีห์ คุมไพร่พลในกรุงนอกกรุงขึ้นไปตีเมืองเวียงจันท์ สมเด็จเจ้าพระยามหากระษัตริย์ศึกมีหนังสือ

29/08/2565

ไปถึงเมืองหลวงพระบาง ขอกองทัพไปตีเมืองเวียงจันท์ เจ้าเมืองหลวงพระบางแต่งท้าวพระยาคุมไพร่สามพัน ยกลงไปช่วยตีเมืองเวียงจันท์เหนือเมืองข้างทิศอีสาน ครั้นตีเมืองเวียงจันท์สิ้นศึกแล้ว เมืองหลวงพระบางก็ยอมเปนเมืองขึ้นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพ ฯ

ครั้งนั้นเมืองอังวะกับเมืองหลวงพระบางก็ขาดทางไมตรี หาได้ไปมาไม่ เมืองหลวงพระบางยังต้องไปบรรณาการแก่กรุงปักกิ่ง ๕ ปีไปครั้งหนึ่ง กับที่กรุงเทพ ฯ ถึงปีก็มีดอกไม้เงินทองลงมาทูลเกล้า ฯ ถวาย แต่เมืองเวียดนามกับเมืองหลวงพระบางก็ยังไปมาหากันอยู่ เจ้าสุริยวงษ์เจ้าเมืองหลวงพระบางเห็นว่าทางเมืองหลวงพระบางจะไปบรรณาการเมืองปักกิ่งไกล ทางไปทางมาถึง ๓ ปี จึงแต่งให้พระยาเมืองแสนคุมเครื่องราชบรรณาการไปเมืองปักกิ่ง แล้วขอ ๑๐ ปีไปครั้งหนึ่ง เพิ่มเครื่องราชบรรณาการขึ้นอีกสิ่งละส่วน แต่นั้นมาเมืองหลวงพระบางไปบรรณาการเมืองปักกิ่ง ๑๐ ปีครั้งหนึ่งต่อ ๆ มา

ครั้นศักราช ๑๑๔๔ ปีขาลจัตวาศก ที่กรุงเทพ ฯ นั้นพระยาสรรค์จับพระเจ้าตากสำเร็จโทษเสีย สมเด็จเจ้าพระยามหากระษัตริย์ศึกได้ปราบดาภิเศกถวัลยราชสมบัติกรุงเทพ ฯ ทรงพระนามว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เมืองหลวงพระบางก็คงเปนข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพ ฯ ตามเดิม เจ้าสุริยวงษ์เจ้าเมืองหลวงพระบางครองเมืองได้ ๒๖ ปีก็ถึงแก่กรรม

29/08/2565

ศักราช ๑๑๕๓ ปีกุญตรีศก ในกรุงเทพ ฯ เปนแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ท้าวพระยาพร้อมกันขอเจ้าอนุรุธบุตรเจ้าอินทโสมที่ ๒ ผู้พี่เจ้าสุริยวงษ์ขึ้นเปนเจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้านาถบุตรบุตรเจ้าอินทโสมที่ ๓ เปนอุปราช เจ้ามังธาตุราชบุตรเจ้าอนุรุธที่ ๑ เปนราชวงษ์ ครองเมืองได้ปีหนึ่ง ศักราช ๑๑๕๔ ปีชวดจัตวาศก เจ้านันทเสนเจ้าเมืองเวียงจันท์มีความพยาบาทกับเมืองหลวงพระบาง จึงเกณฑ์กองทัพยกขึ้นไปตีเมืองหลวงพระบาง ได้สู้รบกันประมาณสิบสี่สิบห้าวัน เจ้าอุปราชเมืองเวียงจันท์ถูกปืนพวกเมืองหลวงพระบางตายในที่รบ เจ้าเมืองเวียงจันท์เห็นเหลือกำลัง จึงคิดอุบายมีหนังสือลับเข้าไปถึงนางแทนคำภรรยาเจ้าสุริยวงษ์เจ้าเมืองหลวงพระบางที่ถึงแก่กรรม ว่าให้นางแทนคำช่วยคิดอ่านเอาเปนธุระในการสงครามครั้งนี้ ถ้าสำเร็จความปรารถนาแล้วจะยกนางแทนคำขึ้นเปนมเหษี แล้วจะมอบราชสมบัติให้ นางแทนคำหลงด้วยกลมารยาข้าศึก จึงให้หัวพันเมืองวาคนสนิทเกณฑ์พรรคพวกไปรักษาน่าที่แลประตูด้านทิศอาคเณย์ ถ้ากองทัพพวกเมืองเวียงจันท์ยกมาก็อย่าให้ป้องกัน ให้เปิดประตูเมืองปล่อยเข้ามาโดยสดวก แล้วนางแทนคำมีหนังสือนัดหมายไปถึงเจ้าเมืองเวียงจันท์ ๆ ทราบแล้วถึงวันนัดก็คุมพลทหารยกเข้าไปในเมืองหลวงพระบาง ฆ่าฟันราษฎรล้มตายเปนอันมาก จับได้เจ้าอนุรุธเจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์ ญาติพี่น้อง แลกวาดครอบครัว

29/08/2565

เมืองหลวงพระบางลงมาเมืองเวียงจันท์ แล้วตั้งพระยาหลวงแสนอยู่รักษาเมืองหลวงพระบาง แล้วเจ้าเมืองเวียงจันท์แต่งให้ท้าวพระยาคุมเอาตัวเจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์กับญาติพี่น้องงมาส่งณกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์โปรดให้เอาตัวเจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์ญาติพี่น้องจาไว้ณกรุงเทพ ฯ ในศักราช ๑๑๕๔ ปีชวดจัตวาศกนั้น อยู่มาเมืองแถง เมืองพวนตั้งขัดแขงต่อเมืองเวียงจันท์ เจ้าเมืองเวียงจันท์จึงแต่งกองทัพขึ้นไปตีเมืองแถง เมืองพวน ได้พวกลาวทรงดำลาวพวนส่งลงมาณกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์โปรดให้ส่งลาวทรงดำออกไปตั้งอยู่เมืองเพชรบุรี ลาวพวนให้ตั้งอยู่กรุงเทพ ฯ พระยาหลวงแสนรักษาเมืองหลวงพระบางได้ ๔ ปี

ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะสัปตศก อุปราชาเจ้าเมืองไซซึ่งขึ้นแก่เมืองหลวงพระบางนำเครื่องบรรณาการขึ้นไปเมืองปักกิ่ง แล้วทูลเจ้าปักกิ่งให้ช่วยขอเจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์กับญาติพี่น้องต่อกรุงเทพ ฯ กลับขึ้นไปรักษาบ้านเมืองตามเดิม เจ้าปักกิ่งจึงให้เพียศรีย่องอ้องกับพระยาสินพรหมเมืองเชียงรุ้งถือศุภอักษรกับเครื่องราชบรรณาการมาทางเมืองพิไชยลงมาณกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์จึงโปรดเกล้าฯ ยกโทษเจ้าอนุรุธเจ้าเมืองหลวงพระบาง, เจ้านากอุปราช, เจ้ามังราตุราชราชวงษ์, กับ

29/08/2565

ญาติพี่น้องให้กลับขึ้นไปเมืองหลวงพระบางว่าราชการบ้านเมืองตามเจ้าปักกิ่งขอต่อไป จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าอภัยบุตรเจ้าอุปราชนากที่ ๑ เปนเจ้าหอน่าขึ้นไปช่วยว่าราชการบ้านเมือง แล้วโปรดให้มีศุภอักษรขึ้นไปเมืองเวียงจันท์ ให้ส่งครอบครัวเมืองหลวงพระบางไปอยู่ตามภูมลำเนาเดิม เจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์ เจ้าหอน่าแลญาติพี่น้อง กราบถวายบังคมลาขึ้นไปรักษาบ้านเมืองสืบไป

เจ้าเมืองหลวงพระบางอนุรุธมีบุตรชาย เจ้ามังธาตุราชราชวงษ์ ๑ เจ้าสุทธราช ๑ เจ้าไชยราช ๑ เจ้าราชไภย ๑ เจ้าอุ่นแก้ว ๑ เจ้าช้าง ๑ หกคน บุตรหญิง นางทุมา ๑ เจ้าหลา ๑ เจ้าวัยกา ๑ สามคน รวม ๙ คน

เจ้าอุปราชนากมีบุตรชาย เจ้าอภัยเปนที่หอน่า ๑ เจ้าสุทธ ๑ เจ้าอินท ๑ เจ้าพรหม ๑ เจ้าม้ง ๑ เจ้าลาน ๑ เจ้าสญไชย ๑ เจ็ดคน

เจ้าอภัยหอน่ามีบุตรชาย เจ้างอนคำ ๑ เจ้าแก่นคำ ๑ เจ้าฮอดคำ ๑ สามคน

เจ้าสุทธบุตรเจ้าอุปราชที่ ๒ มีบุตรชาย เจ้าคำบัว ๑ บุตรหญิง เจ้าคำตัน ๑ สองคน

เจ้าอินทร์บุตรเจ้าอุปราชที่ ๓ มีบุตรชาย เจ้าคำโป ๑ บุตรหญิง เจ้าคำตือ ๑ เจ้าคำอ้น ๑ สามคน

เจ้าม้งบุตรเจ้าอุปราชที่ ๕ มีบุตรชาย เจ้าคำบ่าน ๑ บุตรหญิง เจ้าคำปอง ๑ เจ้าคำกอง ๑ สามคน

29/08/2565

เจ้าสญไชยบุตรเจ้าอุปราชที่ ๗ มีบุตรชาย เจ้าคำเง่า ๑ เจ้าคำแสน ๑ เจ้าคำเมิด ๑ เจ้าคำปะ ๑ เจ้าคำยิ่ง ๑ เจ้าคำอ่อน ๑ บุตรหญิง เจ้าคำตัน ๑ เจ้าคำสุทธิ ๑ เจ้าคำทิพ ๑ เจ้าคำแจง ๑ สิบคน

เจ้าเมืองหลวงพระบางอนุรุธครองเมืองได้ ๒๕ ปี รวมอายุ ๘๒ ปีถึงแก่กรรม เจ้าอุปราชนากก็ถึงแก่กรรมต่อ ๆ กันมา

ศักราช ๑๑๗๘ ปีชวดอัฐศก ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้ามังธาตุราชราชวงษ์บุตรเจ้าเมืองหลวงพระบางอนุรุธที่ ๑ เปนเจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าสุทธราชบุตรเจ้าเมืองหลวงพระบางอนุรุธที่ ๒ เปนอุปราช เจ้าอภัยบุตรเจ้าเมืองหลวงพระบางอนุรุธที่ ๔ เปนราชวงษ์ ขึ้นไปปกครองบ้านเมือง

เจ้าเมืองหลวงพระบางมังธาตุราชมีบุตรชาย เจ้าศุขเสิม ๑ เจ้าจันทราช ๑ เจ้าโพเนือทอง ๑ เจ้าอุ่นคำ ๑ เจ้าคำบัว ๑ เจ้าบวรพันธุ์ ๑ เจ้าสุทธิสาร ๑ เจ้าโพธิสาร ๑ เจ้าสุพรรณ ๑ บุตรหญิง เจ้ายอดคำ ๑ เจ้าฉิมมา ๑ เจ้าทองทิพ ๑ เจ้าเบงคำ ๑ เจ้าฉิมพลี ๑ เจ้าทองสุก ๑ สิบห้าคน

เจ้าสุทธราชอุปราชมีบุตรชาย เจ้าราชไภย ๑ เจ้าบุตรไตร ๑ เจ้าคำเม้า ๑ เจ้าศิริวิไชย ๑ เจ้าคำแก่น ๑ เจ้าคำสิง ๑ เจ้าคำบัว ๑ เจ็ดคน

เจ้าอภัยราชวงษ์มีบุตรชาย เจ้าสุริวงษ์ ๑ เจ้าคำปาน ๑

29/08/2565

เจ้าคำสุก ๑ เจ้าไชย ๑ บุตรหญิง เจ้าคำปอง ๑ เจ้าคำแว่น ๑ เจ้าคำผิว ๑ เจ้าบัวแก้ว ๑ แปดคน

เจ้าไชยราชบุตรเจ้าเมืองหลวงพระบางอนุรุธที่ ๓ มีบุตรชาย เจ้าคำองค์คน ๑

เจ้าช้างบุตรเจ้าเมืองหลวงพระบางอนุรุธที่ ๖ มีบุตรชาย เจ้าคำพั่น ๑ เจ้าคำตัน ๑ สองคน

ศักราช ๑๑๙๒ ปีมโรงโทศก เจ้ามหาน้อยกับเจ้ามหาวังเมืองเชียงรุ้งแสนหวีฟ้าเกิดวิวาทกัน เจ้ามหาน้อยหนีมาพึ่งเมืองหลวงพระบาง เจ้าเมืองหลวงพระบางมังธาตุราชแต่งให้เจ้าอุปราช เจ้าอุ่นแก้วคุมกองทัพยกขึ้นไปตั้งอยู่เมืองบูรณ์เหนือ แล้วเจ้าอุปราชแต่งให้พระยาเชียงใต้ พระยาเชียงเงินคุมกองทัพยกขึ้นไปตีเมืองล่า เมืองพง เมืองขาน เมืองของ เมืองนุ่น เมืองเชียงฟ้าได้หลายหัวเมือง มหาวังเมืองเชียงรุ้งแสนหวีฟ้าเกณฑ์คนยกลงมาต่อรบจับพระยาเชียงใต้พระยาเชียงเงินขึ้นไปเมืองเชียงรุ้งแสนหวีฟ้า พวกกองทัพเมืองหลวงพระบางก็แตกหนีมาตั้งอยู่เมืองบูรณ์เหนือ แล้วเจ้าสุทธราชอุปราชส่งตัวมหาน้อยไปยังเมืองปักกิ่ง แล้วเลิกทัพกลับมาเมืองหลวงพระบาง เจ้าเมืองหลวงพระบางมังธาตุราชทำราชการอยู่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยอีก ๘ ปี

ศักราช ๑๑๙๖ ปีวอกฉศก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

29/08/2565

เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เจ้ามังธาตุราชเจ้าเมืองหลวงพระบาง จึงมอบบ้านเมืองให้ท้าวพระยาอยู่รักษา แล้วเจ้าเมืองหลวงพระบาง มังธาตุราช คุมเอาดอกไม้เงินทองเครื่องราชบรรณาการกับสิ่งของลงมาทำบุญในการพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพุทธเลิศหล้านภาไลย กราบบังคมทูลพระกรุณาแดพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า คิดถึงพระบารมีพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย ได้ทรงชุบเลี้ยงต่อๆ มา จะขอบวชเปนพระภิกษุสงฆ์ ถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชโองการดำรัสสั่งให้เจ้าพนักงานเผดียงพระสงฆ์ราชาคณะ, อันดับ มาณวัดพระศรีรัตนศาสดาราม บวชเจ้ามังธาตุราชเจ้าเมืองหลวงพระบางเปนพระภิกขุ แล้วโปรดให้ไปจำพรรษาอยู่วัดมหาธาตุ ภายหลังเมืองหลวงพระบางเกิดความไข้ป่วงใหญ่ผู้คนล้มตายเปนอันมาก ในปีวอกฉศกนั้นครั้นถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลยเสร็จแล้ว เจ้ามังธาตุราชผนวชได้พรรษาหนึ่ง ก็ลาผนวชไปอยู่บ้านหลวงบางขุนพรหมทำราชการในกรุงเทพฯ

ครั้นศักราช ๑๑๘๘ ปีจอฉัฐศก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ว่า เจ้ามังธาตุราชเปน

29/08/2565

คนกตัญญูคิดถึงพระเดชพระคุณในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงชุบเลี้ยงมา จึงสละทิ้งบ้านเมืองลงมาบวชถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาไลย แล้วอุสาหะทำราชการอยู่ในกรุงเทพฯ ช้านาน เปนคนสัตย์ซื่อมั่นคง จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องยศกกุธภัณฑ์ ๕ ประการให้เจ้ามังธาตุราชเพิ่มเติมขึ้นอีก แล้วโปรดให้เจ้ามังธาตุราชเจ้าเมืองหลวงพระบางกลับขึ้นไปว่าราชการบ้านเมือง เจ้ามังธาตุราชจึงเอาเจ้าโพเนือทองบุตรที่ ๓ เจ้าอุ่นคำเปนอุปราชเดียวนี้ ถวายเปนมหาดเล็กให้ทำราชการอยู่กรุงเทพฯ แล้วกราบถวายบังคมลาขึ้นไปเมืองหลวงพระบางในปีจอฐศกนั้น

ศักราช ๑๑๘๙ ปีกุนนพศก เจ้าอนุเวียงจันท์คิดขบถต่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพฯ เจ้าอนุแต่งให้นักภูมินทร์ไพร่ ๕๐ ถือหนังสือขึ้นไปถึงเมืองหลวงพระบางว่า ขอกองทัพมาช่วยตีกรุงเทพฯ เจ้าเมืองหลวงพระบางมังธาตุราชไม่เข้าด้วย จึงปฤกษาเจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์ ท้าวพระยาเห็นพร้อมกันว่า ถ้าจะไม่คิดอุบายแต่งให้ท้าวพระยาลงไปพูดจาล่อลวงไว้ เจ้าอนุเวียงจันท์ก็จะยกกองทัพขึ้นมาตีบ้านเมืองหลวงพระบาง จึงแต่งให้พระยาเมืองแพนกับไพร่ ๒๐ เศษลงไปพร้อมกับนักภูมินทร์ พูดจาล่อลวงเจ้าอนุเวียงจันท์ให้ช้าไว้ แล้วเจ้าเมืองหลวงพระบางมังธาตุราชเร่งมีศุภอักษรบอกข้อราชการให้เจ้าศุขเสมบุตรที่ ๑ ถือลงมาณกรุงเทพฯ

29/08/2565

แล้วเกณฑ์กองทัพให้เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์ เจ้าอุ่นแก้ว เจ้าแก่นคำ เจ้ามาก พระยาเชียงเหนือ พระยานาเหนือ พระยาคันแทน คุมไพร่ ๕๐๐๐ เศษเตรียมไว้คอยฟังราชการทางกรุงเทพ ฯ

ฝ่ายเจ้าโพเนือทองบุตรเจ้ามังธาตุราชที่ ๓ ซึ่งถวายเปนมหาดเล็กทำราชการอยู่กรุงเทพ ฯ นั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้บวชเปนภิกขุแล้วขึ้นไปนมัสการพระพุทธบาท กองทัพเมืองเวียงจันท์จับเจ้าโพเนือทองขึ้นไปพบกับพระยาเมืองแพนณเมืองเวียงจันท์ พระยาเมืองแพนพูดจาล่อลวงเจ้าอนุเวียงจันท์ ขอเจ้าโพเนือทองพากันกลับไปเมืองหลวงพระบาง เจ้าเมืองหลวงพระบางจึงทราบว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระยาราชสุภาวดีเปนแม่ทัพยกพลทหารขึ้นไปตีเมืองเวียงจันท์ แล้วให้เจ้าอุปราชนายทัพนายกองรีบคุมไพร่พลยกลงมาช่วยกองทัพกรุงเทพ ฯ ตีกระหนาบเมืองเวียงจันท์ ภายหลังแต่งให้เจ้าสุทธ เจ้าจันทราช เจ้าคำเม้า เจ้าคำปานคุมเสบียงอาหารลงไปกราบเรียนพระยาราชสุภาวดีจ่ายไพร่พลกองทัพ แลเมื่อเจ้าศุขเสมถือศุภอักษรลงมาแจ้งราชการณกรุงเทพ ฯ นั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัศยินดีดำรัสสรรเสริญเจ้ามังธาตุราชว่าเปนคนซื่อสัตย์ต่อกรุงเทพ ฯ จึงให้เจ้าศุขเสมบุตรถือศุภอักษรเล็ดลอดข้าศึกลงมาได้ จึงโปรดตั้งเจ้าศุขเสมบุตรเจ้ามังธาตุราชที่ ๑ เปนราชบุตร แล้วให้รีบกลับขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง

29/08/2565

ถึงศักราช ๑๑๙๐ ปีชวดสัมฤทธิศก พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการโปรดให้พระยาพิไชยขึ้นไปเอาตัวเจ้าสุทธอุปราชลงมาณกรุงเทพ ฯ ว่าเจ้าอุปราชยึดบังครอบครัวเมืองเวียงจันท์ไว้ เจ้าราชไภยราชวงษ์ เจ้าศุขเสิมราชบุตร เจ้าจันทราชน้องเจ้าศุขเสิมก็ลงมาด้วย เจ้าอุปราชถึงแก่กรรมในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าราชไภยราชวงษ์เปนอุปราช เจ้าศุขเสิมราชบุตรเปนราชวงษ์ เจ้าจันทราชบุตรเจ้ามังธาตุราชที่ ๒ เปนราชบุตรกลับขึ้นไปรักษาราชการบ้านเมือง

ศักราช ๑๑๙๑ ปีฉลูเอกศก มหาวังเมืองเชียงรุ้งแสนหวีฟ้ามีความพยาบาทเกณฑ์กองทัพลงมาตีเมืองหลวงพระบาง เจ้ามังธาตุราชเจ้าเมืองหลวงพระบางแต่งให้เจ้าราชไภยอุปราช เจ้าอุ่นแก้วน้องเจ้าราชไภยคุมกองทัพขึ้นไปสู้รบ กองทัพมหาวังสู้ไม่ได้แตกหนีไป

ศักราช ๑๑๙๕ ปีมะเสงเบญจศก เจ้าพระยาบดินทรเดชาเปนแม่ทัพคุมพลทหารกรุงเทพ ฯ ยกไปรบญวนที่เมืองพนมเปน แต่นั้นมาเมืองญวนกับเมืองหลวงพระบางก็ขาดทางไมตรี ไม่ได้ไปมาหากัน

ครั้นศักราช ๑๑๙๗ ปีมะแมสัปตศก เจ้าพระยาธรรมาเปนแม่ทัพคุมพลทหารยกขึ้นไปตั้งอยู่เมืองหลวงพระบาง แล้วแต่งให้เจ้าราชไภยอุปราชท้าวพระยาคุมกองทัพขึ้นไปตีเมืองพวน แต่งให้เจ้าอุ่นแก้วน้องเจ้าอุปราช เจ้าสญไชยบุตรเจ้าอุปราชนากที่ ๗ เจ้าแก่นคำบุตรเจ้าหอน่ายภัยที่ ๒ เจ้าคำปานบุตรเจ้ามังที่ ๑ ท้าวพระยา

29/08/2565

คุมกองทัพยกขึ้นไปตีเมืองแถง จับได้ลาวพวนลาวทรงดำส่งลงมาณกรุงเทพ ฯ เสร็จราชการแล้วเจ้าพระยาธรรมาแม่ทัพเลิกทัพกลับลงมากรุงเทพ ฯ เจ้ามังธาตุราชเจ้าเมืองหลวงพระบางครองเมืองได้ ๒๐ ปี รวมอายุ ๖๕ ปีก็ถึงแก่กรรม

ศักราช ๑๑๙๙ ปีวอกอัฐศก เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์ มีศุภอักษรแต่งให้เจ้าอุ่นแก้วคุมดอกไม้เงินทองลงมาณกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า เจ้าอุปราชหรือเจ้าราชวงษ์คงจะตั้งเปนเจ้าเมืองหลวงพระบางคนหนึ่ง จึงโปรดตั้งเจ้าอุ่นแก้วบุตรเจ้าเมืองหลวงพระบางอนุรุธที่ ๕ เปนน้องเจ้าอุปราชราชไภยเปนที่ราชวงษ์ขึ้นไปรักษาบ้านเมือง ครั้นเจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์ปลงศพเจ้าเมืองหลวงพระบางเสร็จแล้ว พวกเมืองหิม เมืองคอยเมืองควรตั้งขัดแขงต่อเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์แต่งให้ท้าวพระยาคุมกองทัพขึ้นไปตีจับได้ลาวทรงดำ แต่งให้พระยาศรีมหานามคุมลงมาณกรุงเทพ ฯ ครั้งหนึ่ง

ศักราช ๑๒๐๐ ปีจอสัมฤทธิศก เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์มีความวิวาทกันลงมาณกรุงเทพ ฯ เจ้าราชวงษ์ก็คุมลาวทรงดำลงมาณกรุงเทพ ฯ อีกครั้งหนึ่ง เจ้าราชวงษ์ฟ้องเจ้าอุปราชว่าแต่งท้าวคำพั่นไปพูดจากับญวน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยจึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าราชวงษ์ศุขเสมบุตรเจ้ามังธาตุราชที่ ๑ เปน

29/08/2565

เจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราชราชไภยบุตรเจ้าอนุรุธที่ ๔ เปนที่เจ้าอภัยสุริยวงษาผู้ช่วยว่าราชการ เจ้าอุ่นแก้วราชวงษ์บุตรเจ้าอนุรุธที่ ๕ เปนอุปราช เจ้าจันทราชราชบุตร ๆ เจ้ามังธาตุราชที่ ๒ เปนราชวงษ์ เจ้าแก่นคำบุตรเจ้าอภัยหอน่าที่ ๒ เปนราชบุตร ครั้นเจ้าอภัยสุริยวงษาผู้ช่วยราชการขึ้นไปถึงท่าปากลายก็หนีไปเมืองเชียงคาน เจ้าเมืองหลวงพระบางแต่งให้ท้าวพระยาตามจับ ได้ตัวเจ้าอภัยสุริยวงษาส่งลงมาณกรุงเทพ ฯ เจ้าอภัยสุริยวงษาถึงแก่กรรมที่กรุงเทพ ฯ

เจ้าเมืองหลวงพระบางศุขเสิมมีบุตรชาย เจ้าคำเง่า ๑ เจ้าบุญเพ็ชร ๑ เจ้าพรหมจักร ๑ เจ้าคำแสง ๑ เจ้าพรหมา ๑ เจ้าอินทจักร ๑ บุตรหญิง เจ้ากัญญา ๑ เจ้าคำอ้น ๑ เจ้าบุดดี ๑ เจ้าบับภา ๑ เจ้าคำสอน ๑ เจ้าอุ่นคำ ๑ เจ้าคำปล้อง ๑ รวม ๑๓ คน

เจ้าอุปราชอุ่นแก้วมีบุตรชายเจ้าคิริษา ๑ เจ้าสุวรรณพรหมา ๑ เจ้าทองคำ ๑ เจ้าคำมา ๑ บุตรหญิง เจ้าสุพรรณ ๑ เจ้าคำปั้น ๑ เจ้าคำซาว ๑ รวม ๗ คน

เจ้าราชบุตรแก่นคำมีบุตรชาย เจ้าคำเพ็ง ๑ เจ้าคำเล็ก ๑ เจ้าพรหมา ๑ เจ้าคำโสม ๑ เจ้าคำย่น ๑ เจ้าดอกแก้ว ๑ บุตรหญิง เจ้าทองดี ๑ เจ้าคำกอง ๑ เจ้าคำล่า ๑ เจ้าคำตือ ๑ เจ้าคำซาว ๑ เจ้าหุ่นจิ่น ๑ รวม ๑๒ คน

เจ้าเมืองหลวงพระบางศุขเสิมครองเมืองได้๑๐ ปีถึงศักราช๑๒๑๐ ปีวอกสัมฤทธิศก เจ้าหน่อคำบุตรหม่อมมหาวัง เจ้ามหาไชยงาคำ

29/08/2565

บุตรมหาน้อยเมืองอำยกกองทัพมาตีเจ้าอุปราชาเมืองเชียงรุ้งกับมหาไชยเมืองพงได้ต่อรบกันเปนสามารถ ขณะนั้นเจ้าเมืองหลวงพระบางลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ กราบถวายบังคมลาขึ้นไปถึงท่าย่ากลาย จึงแต่งให้พระยาเมืองขวาถือหนังสือขึ้นไปเมืองหลวงพระบางว่า ให้เจ้าอุปราชเปนแม่ทัพคุมไพร่ ๕๐๐๐ คนรีบยกขึ้นไปคิดราชการ แล้วให้แต่งท้าวพระยาขึ้นไปเกลี้ยกล่อมมหาไชยท้าวพระยาเมืองล่า เมืองพง

ณวันเดือนยี่แรมแปดค่ำปีวอกสัมฤทธิศก เจ้าอุปราชคุมไพร่ ๕๐๐๐ คนยกจากเมืองหลวงพระบาง ขึ้นไปตั้งอยู่เมืองไชทางไกลเมืองหลวงพระบาง ๗ คืน เจ้าอุปราชแต่งให้เจ้าอุ่นคำคุมไพร่ ๑๐๐๐ คนขึ้นไปตั้งอยู่บางแพงโพทอง ๑ ให้เจ้ายาคุมไพร่ ๑๐๐๐ คนขึ้นไปตั้งอยู่เมืองเงิน ๑ ให้พระยาศรีนครโลก พระยานาเหนือคุมไพร่ ๘๐๐ คนให้ตั้งอยู่เมืองบูรณ์ใต้ ๑ ให้เจ้าพรหมา เจ้าสุก พระยาจ่าบ้านคุมไพร่ ๘๐๐ คนให้ตั้งอยู่เมืองวาอาฮิน ๑ คอยเกลี้ยกล่อมได้ครอบครัวพวกอุปราชา มหาไชย เจ้าเมืองหลวงพระบางจึงแต่งให้เจ้าสญไชยเจ้าคำปานขึ้นไปตั้งอยู่เมืองซือ เมืองงอย รับส่งครอบครัวลงมาเมืองหลวงพระบาง ครั้นณเดือนสี่ข้างแรม เจ้าอุปราชาเมืองเชียงรุ้งพาครอบครัวหนีเข้ามาเมืองบูรณ์เหนือ พระยาศรีนครโลกให้พระยานาเหนือพาเจ้าอุปราชาแลครอบครัวลงมาเมืองไช ครั้นณเดือนห้าข้างขึ้น เจ้าอุปราชแต่งให้นายทัพนายกองอยู่รักษาเขตรแดน แล้ว

29/08/2565

พาเจ้าอุปราชาครอบครัวลงมาเมืองหลวงพระบาง ครั้นณเดือนหก ข้างขึ้นปีรกาเอกศก มารดา, น้องหญิง, ภรรยาเจ้าอุปราชาหนีเข้ามาอยู่เก่วกายแขวงเมืองหลวงพระบาง เจ้าพรหมา เจ้าสุกแต่งให้ท้าวพระยาไปเกลี้ยกล่อมพาเข้ามาเมืองวาอาธิน ณเดือนหกแรมเก้าค่ำ เจ้าพรหมา เจ้าสุกพามารดา, น้องหญิง, ภรรยาเจ้าอุปราชาลงมาถึงเมืองหลวงพระบางณวันเดือนเจ็ดขึ้นค่ำหนึ่งปีรกาเอกศก ครั้นณเดือนเก้าขึ้นเจ็ดค่ำ เจ้าเมืองหลวงพระบางแต่งให้เจ้าอุปราช เจ้าอุ่นคำ เจ้าษา เจ้าพรหมา เจ้าสุก เจ้าสิง พระยาเชียงใต้ ถือศุภอักษรดอกไม้เงินทองเครื่องราชบรรณาการ พาตัวเจ้าอุปราชาลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพฯ เจ้าเมืองหลวงพระบางศุขเสิมครองเมืองได้ ๑๒ ปี รวมอายุ ๕๓ ปี ถึงแก่กรรมในเดือนสิบแรมสิบค่ำศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก ที่เมืองหลวงพระบางก็เกิดความไข้ป่วงใหญ่ผู้คนตายมาก ฝ่ายเจ้าอุปราชอุ่นแก้วลงมาอยู่ณกรุงเทพฯ ก็ถึงแก่กรรมในเดือนอ้ายแรมสามค่ำปีจอโทศก ครั้นณเดือนห้าขึ้นค่ำหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ศักราช ๑๒๑๓ ปีกุญตรีศก ครั้นณเดือนห้าแรมสามค่ำ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เจ้าพนักงานชักศพเจ้าอุปราชอุ่นแก้วไปเข้าสู่เมรุวัดทอง แล้วพระราชทานผ้าไตร ๑๕ ไตร เงินสองชั่งให้ทำบุญให้ทานในการศพ

29/08/2565

แล้วได้พระราชทานเงินตราถวายพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมคืนละสอง ตำลึง๔ เดือนเปนเงิน ๑๒ ชั่ง ครั้นณเดือนสิบปีกุญตรีศก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าอุ่นคำ เจ้าฮา เจ้าพรหมา เจ้าสิง เจ้าสุก ท้าวพระยาแลเจ้าอุปราชขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง โปรดพระราชทานสิ่งของขึ้นไปทำบุญให้ทานในการศพเจ้าเมืองหลวงพระบางศุขเสิม แล้วโปรดให้หลวงเทเพนทร์ ขุนวิเสศเปนข้าหลวงคุมหีบศิลาน่าเพลิงขึ้นไปเผาศพเจ้าเมืองหลวงพระบางศุขเสิมเสร็จแล้ว เจ้าราชวงษ์จันทราช แลเจ้านายบุตรหลานท้าวพระยาจึงพาเจ้าอุปราชาเมืองเชียงรุ้ง กับคุมดอกไม้ทองเงินลงมาณกรุงเทพ ฯ

ศักราช ๑๒๑๔ ปีชวดจัตวาศก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าราชวงษ์จันทราชบุตรเจ้ามังธาตุราชที่ ๒ เปนเจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุ่นคำบุตรเจ้ามังธาตุราชที่ ๔ เปนอุปราช เจ้าคำบัวบุตรเจ้ามังธาตุราชที่ ๕ เปนราชวงษ์ พาอุปราชากลับขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง ในเดือนอ้ายปีชวดจัตวาศก เจ้าเมืองหลวงพระบาง ได้แต่งให้ท้าวพระยาคุมเครื่องราชบรรณาการจำนวนปีชวดจัตวาศก ไปเมืองปักกิ่งครั้งหนึ่งไปถึงเมืองแสหลวง บ้านเมืองเมืองปักกิ่งเกิดทัพศึกวิวาทรบพุ่งกัน เจ้าเมืองแสหลวง ให้ท้าวพระยาเมืองหลวงพระบางส่งเครื่องบรรณาการไว้ แล้วให้กลับลงมาเมืองหลวงพระบาง

ศักราช ๑๒๑๕ ปีฉลูเบญจศก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

29/08/2565

เจ้าอยู่หัวโปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทเป็นแม่ทัพคุมไพร่พลทหารยกขึ้นไปตีเมืองเชียงตุง เจ้าเมืองหลวงพระบางแต่งให้เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์ เจ้าคำเม้า เจ้ากำ เจ้าษาคุมไพร่ ๓๐๐๐ คน ยกขึ้นไปช่วยพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทระดมตีเมืองเชียงตุง เจ้าษาถึงแก่กรรมในที่รบ แต่เจ้าคำเม้าหายไป ครั้นเลิกทัพกลับมา เจ้าอุปราชาเมืองเชียงรุ้งก็ตามเสด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิทลงมาณกรุงเทพ ฯ

ครั้นศักราช ๑๒๑๖ ปีขาลฉศก นายเชียงจำปาคนเมืองหลวงพระบาง ท้าวอิน ท้าวบุญคงคนเมืองน่าน ซึ่งพวกเมืองเชียงตุงจับไว้หนีลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ว่าพม่าเกณฑ์คนสามแสนจะยกลงมาตีเมืองเชียงใหม่สองแสน เมืองหลวงพระบางแสนหนึ่ง ท่านเสนาบดีทั้งปวงจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทราบฝ่าลอองธุลีพระบาทแล้ว จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาสีหราชเดโชไชย พระยาราชวรานุกูลคุมพลทหารพาอุปราชาขึ้นไปถึงเมืองหลวงพระบาง ในเดือนสามข้างขึ้นปีขาลฉศก จัดการรักษาบ้านเมืองแลค่ายกำแพงหอรบเสร็จแล้วตั้งพึ่งราชการอยู่ ก็ไม่มีเหตุการแลทัพศึกสิ่งใด พระยาสีหราชเดโชไชย พระยาราชวรานุกูลคุมไพร่พลแลพาอุปราชากลับลงมาณกรุงเทพ ฯ

ครั้นศักราช ๑๒๑๗ ในเดือนห้าปีมโรงยังเป็นสัปตศก พระยาราชพินิจจัยเชิญศุภอักษรแลพามหาอุปราชาขึ้นไปเมืองหลวงพระบาง

29/08/2565

ให้เจ้าเมืองหลวงพระบางแต่งท้าวพระยาพาเจ้ามหาอุปราชาขึ้นไปส่งบ้านเมือง ครั้นณเดือนหกแรมแปดค่ำปีมโรงอัฐศก เจ้าเมืองหลวงพระบางแต่งให้พระยาศรีมหานาม พระยากวานเล็กน้อยพาเจ้ามหาอุปราชาแลมารดาน้องหญิงภรรยาครอบครัวขึ้นไปถึงเมืองบูรณ์เหนือแขวงเมืองหลวงพระบางพรมแดนต่อแขวงเมืองเชียงรุ้ง เจ้ามหาอุปราชาให้พระยาศรีมหานาม พระยากวานเล็กน้อยพักครอบครัวรออยู่ที่เมืองบูรณ์เหนือก่อน ด้วยเมืองเชียงรุ้งยังไม่เปนปรกติ เจ้ามหาอุปราชาจะขึ้นไปฟังเหตุการร้ายดีประการใดจึงจะแต่งคนถือหนังสือลงมารับครอบครัวครั้งหลัง เจ้ามหาอุปราชาขึ้นไปถึงเมืองพง คิดอุบายให้มหาไชยเมืองพงขึ้นไปส่ง ครั้นไปถึงเมืองฮำ เจ้ามหาอุปราชาพักอยู่เมืองฮำ มหาไชยตั้งอยู่ท่าตัวเหนือเมืองฮำทางใกล้กันวันหนึ่งแล้วเจ้ามหาอุปราชาจึงแต่งหนังสือขึ้นไปถึงเจ้าราชบุตรเมืองเชียงรุ้งๆ แต่งให้อาญาน้อยเมืองฮำคุมไพร่พลยกไปตีพวกมหาไชยแตกหนีลงมาเมืองพง ครั้นเดือนแปดปีมโรงอัฐศก มหาไชยเมืองพง จึงเกณฑ์กองทัพยกขึ้นไปตีเมืองรา เมืองลองแตก มหาไชยจับได้เจ้ามหาอุปราชาที่วัดใหม่เมืองลอง เมื่อเดือนสิบสองขึ้นหกค่ำปีมเสงนพศก พามาถึงเมืองฮำก็ฆ่ามหาอุปราชาเสียในวันเดือนสิบสองขึ้นแปดค่ำ แล้วมหาไชยยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองแจ เจ้าราชบุตรเมืองเชียงรุ้ง อาญาน้อยเมืองฮำแลพวกเมืองโรง เมืองแจงหกพันนาฝ่ายตวันตกพร้อมกันยกเข้าตีกองทัพมหาไชย เจ้าเมืองล่า เจ้าเมือง

29/08/2565

พงได้สู้รบกันเปนสามรถ ผู้คนล้มตายเปนอันมาก เจ้าเมืองล่าตายในที่รบ มหาไชยเจ้าเมืองพงทนฝีมือไม่ได้พาครอบครัวหนีลงมาพักอยู่ลองเชียดแขวงเมืองหลวงพระบาง

ศักราช ๑๒๑๙ ปีมเสงนพศกในเดือนสี่ข้างขึ้น มหาไชยกลับยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองโรงได้สู้รบกันเปนสามารถ มหาไชยถูกปืนตายในที่รบ แล้วนายยงบุตรมหาไชยกับนายทัพนายกองพากันแตกหนีลงมาตั้งอยู่ลองเชียด แล้วส่งครอบครัวเข้ามาพักอยู่นาหินเมืองไซ เจ้าเมืองหลวงพระบางแต่งให้พระยาเมืองซ้ายคุมไพร่ขึ้นไปตั้งอยู่เมืองไซ พระยาเชียงใต้คุมไพร่ไปตั้งอยู่บ้านแพงโพทอง พระยาหมื่นน่าคุมไพร่ไปตั้งอยู่เมืองอวย พระยาศรีนครโลก เพี้ยจ่าหมื่นคุมไพรไปตั้งอยู่เมืองบูรณ์ได้ คอยฟังราชการแลรักษาป้องกันเขตรแดน

ครั้นศักราช ๑๒๒๒ ปีวอกโทศก ในเดือนหกขึ้นสิบห้าค่ำ นายยงบุตรมหาไชยท้าวพระยาเมืองพงยกกองทัพเข้ามาตีทัพพระยาเมืองซ้าย พระยาเมืองซ้ายนายทัพนายกองทั้ง ๔ ทัพช่วยกันรบพุ่งพวกลื้อพวกลาวตายบ้าง กองทัพพระยาเมืองซ้ายแลนายทัพนายกองทั้งปวงเสียท่วงทีแตกหนีลงมาน้ำปาดน้ำอู เจ้าเมืองหลวงพระบางจึงแต่งให้เจ้าราชวงษ์เปนแม่ทัพ เจ้าคำปาน เจ้าสาร เจ้าก่ำ เจ้ายอดท้าวพระยาคุมไพร่พลยกขึ้นไปตั้งอยู่น้ำปาด เมืองงอย น้ำอูทัพหนึ่ง เจ้าราชบุตรเปนแม่ทัพ เจ้าก่ำ เจ้าฮวด เจ้าเขียว เจ้าคำเพ็งท้าวพระยาคุมไพร่พลขึ้นไปอยู่บ้านเทียวใต้เมืองไซทัพหนึ่ง แล้ว

29/08/2565

เจ้าราชวงษ์ เจ้าราชบุตรแต่งให้นายทัพนายกองยกขึ้นไปตามนายยง ถึงเมืองไซหาทันนายยงไม่ จับได้แต่ช้างพัง ๑ โคต่าง ๓๘ หลัง แล้วนายยงพาครอบครัวหนีไปพักอยู่เมืองแวน ครั้นณเดือนแปด ปีวอกโทศก เจ้าราชวงษ์ เจ้าราชบุตรให้นายทัพนายกองอยู่ประจำรักษาแล้วเลิกทัพกลับลงมาเมืองหลวงพระบาง

ศักราช ๑๒๒๓ ปีในเดือนยี่ขึ้นสิบเอ็จค่ำปีรกาตรีศก นายยง ท้าวพระยาเมืองล่าเมืองพงยกกองทัพมาตีเมืองบูรณ์เหนือ เมืองยั้ว เมืองบูรณ์ใต้ เมืองเงิน เมืองรวงใน เมืองอาย บ้านแพงโพทอง เมืองล่า เมืองไซซึ่งขึ้นแก่เมืองหลวงพระบาง บรรดาเจ้าเมืองท้าวพระยานายทัพนายกองซึ่งอยู่ประจำรักษาได้ออกสู้รบป้องกันเหลือกำลังทนฝีมือกองทัพนายยงไม่ได้ แตกหนีมาทางน้ำอูบ้างน้ำของบ้าง นายยงคุมกองทัพยกเข้ามาตั้งอยู่นาหินเมืองไซทัพ๑ นาแลทัพ๑ นาสาวทัพ๑ เมืองแป่งบ้านพระยาพิศวงลือเมืองล่าทัพ๑ สี่ทัพ ครั้งนั้นเจ้าเมืองหลวงพระบางลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทณกรุงเทพ ฯ เจ้าอุปราชแต่งให้เจ้าราชวงษ์เปนแม่ทัพ เจ้าคำปาน เจ้าพรหมา พระยาเมืองขวา พระยาหมื่นน่า พระยาเมืองแพนคุมไพร่พลยกขึ้นไปทางลาดหารเมืองงานาโคกทัพ ๑ เจ้าราชบุตรเปนแม่ทัพ พระยาคำมหาโนก พระยาเชียงเหนือคุมไพร่ยกไปทางน้ำปาดทัพ ๑ แล้วนัดให้ยกไปบรรจบกันที่เมืองไซ ครั้นณเดือนยี่แรมหกค่ำ พระยาเมืองขวา

29/08/2565

พระยาหมื่นน่า พระยาเมืองแพนยกขึ้นไปตั้งอยู่นาโกก แรมสิบเอ็จ สิบสองค่ำ เจ้าคำปาน เจ้าพรหมายกไปตั้งอยู่เมืองงา แรมสิบสี่ค่ำ เจ้าราชวงษ์เปนแม่ทัพยกไปตั้งอยู่ลาดหาร เจ้าราชบุตรยกขึ้นไปตั้งอยู่ปากน้ำเมืองงอย ครั้นณเดือนสามขึ้นสิบสองค่ำเจ้าคำปาน เจ้าพรหมายกไปตั้งอยู่นาโกก ให้พระยาเมืองขวา พระยาหมื่นน่า พระยาเมืองแพน เลื่อนทัพขึ้นไปตั้งอยู่เมืองแปงปากทาง แล้วนัดทัพพร้อมกันเข้าระดมตีทัพนายยง ยังหาถึงวันนัดไม่ พวกกองทัพพระยาเมืองขวา พระยาหมื่นน่า พระยาเมืองแพนยกเข้าตีชิงได้ค่ายนายยงลูกหนึ่ง สู้รบกันอยู่วันหนึ่ง กองทัพพระยาเมืองขวาสิ้นลูกกระสุนดินดำ ก็ถอยทัพลงมาทางโมกกกลากลิ่งเชียงคานน้ำงา ครั้นณเดือนสามแรมสิบเอ็จค่ำ เจ้าราชบุตรให้พระยาศรีมหาโนเพียจ่าหมื่นยกเข้าตีทัพนายยง ๆ แต่งทัพออกสกัดหลัง พระยาศรีมหาโนเพียจ่าหมื่นเสียท่วงทีแตกหนีไป เจ้าคำปาน เจ้าพรหมาแต่งให้พระยาคำชมภู พระยาวรวงษาคุมไพร่ ๘๐๐ คนยกขึ้นไป เจ้าคำปาน เจ้าพรหมาก็ยกหนุนตามขึ้นไปทางเมืองไซ นายยงรู้ว่ากองทัพยกขึ้นไปมากก็เลิกทัพหนีไป เจ้าคำปาน เจ้าพรหมาให้พระยาคำชมภู พระยาวรวงษายกติดตามขึ้นไปถึงเมืองบูรณ์เหนือหาทันทัพนายยงไม่ แล้วน้องเขยเจ้าเมืองอูเหนือ เจ้าเมืองสม เจ้าเมืองงาย พระยาสิงคำลื้อยกกองทัพเข้าล้อมตีกองทัพพระยาคำชมภู พระยาวรวงษาในเวลากลางคืน ได้สู้รบกันเปนสามารถ พระยา

29/08/2565

วรวงษาถึงแก่กรรมในที่รบ พระยาคำชมภูจึงถอยทัพเข้าภูน้อยงวงกลาง เจ้าราชบุตรรู้ว่าทัพพระยาคำชมภูเสียที จึงให้พระยาเชียงเหนือคุมไพร่ ๑๓๐๐ คนยกไปสกัดหลังทัพลื้อ ได้รบพุ่งกันเปนสามารถ เจ้าเมืองสมเจ้าเมืองงายกับน้องเขยเจ้าเมืองอูเหนือ ถูกปืนพวกเมืองหลวงพระบางตายในที่รบ ไพร่พลกองทัพแตกกระจัดกระจายหนีไป เจ้าราชวงษ์ เจ้าราชบุตรนายทัพนายกองเห็นราชการสงบอยู่จึงแต่งให้นายทัพนายกองอยู่ประจำรักษาเขตรแดน แล้วเลิกทัพกลับมาเมืองหลวงพระบาง

ศักราช ๑๒๒๔ เดือนอ้ายปีจอจัตวาศก ฮ่อซางเตอะยกกองทัพมาตีพระยาหลวงข้าต่อเปนหัวอยู่แขวงเมืองหลวงพระบาง ได้สู้รบกันประมาณสี่ห้าวัน พระยาหลวงข้าต่อทนฝีมือฮ่อซางเตอะไม่ได้ แตกหนีลงมาเมืองวา เมืองงาย เจ้าเมืองหลวงพระบางแต่งให้พระยาเชียงเหนือ ท้าวคำพั้นคุมไพร่ ๑๐๐๐ เสศยกขึ้นไปตีฮ่อซางเตอะทนฝีมือไม่ได้แตกหนีไป

ตั้งแต่ศักราช ๑๒๒๔ ปีชวดจัตวาศกเจ้าเมืองหลวงพระบางแต่งบรรณาการไปเมืองปักกิ่งครั้งหนึ่ง มาถึงศักราช ๑๒๒๖ ปีชวดฉศกนับได้ ๑๓ ปี ยังหาได้ไปบรรณาการไม่

ในศักราช ๑๒๒๖ ปีชวดฉศก ท้าวพระยาเมืองเชียงรุ้งบอกมาถึงเมืองหลวงพระบาง ว่าวันอาทิตย์เดือนหกขึ้นหกค่ำปีชวดฉศก เจ้าราชบุตรเจ้าเมืองเชียงรุ้งถึงแก่กรรม เจ้าอังวะแต่งให้อมุขิมังษา ๑

29/08/2565

ไพร่ ๒๐๐ คนลงมาเมืองเชียงรุ้ง ฝ่ายเจ้าปักกิ่งก็แต่งให้ฮ่อตัวนาย ๑ ไพร่ ๒๐๐ คนลงมาพร้อมกันณเมืองเชียงรุ้ง ครั้นวันศุกรเดือนแปดขึ้นสิบสี่ค่ำปีชวดฉศก พม่าฮ่อพร้อมกันตั้งบุตรเจ้ามหาอุปราชาเปนเจ้าเมืองเชียงรุ้ง บุตรเจ้ามหาอุปราชานี้เกิดเมื่อศักราช ๑๒๑๐ ปีวอกสัมฤทธิศก อายุได้ ๑๗ ปี ได้เปนเจ้าเมืองเชียงรุ้ง

ครั้นศักราช ๑๒๒๘ เดือนเก้าปีขาลอัฐศก เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์เมืองหลวงพระบางลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทณกรุงเทพ ฯ กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบางขึ้นไปเมืองหลวงพระบางตามเดิม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานพระบางให้เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์นำขึ้นไปไว้เมืองหลวงพระบาง เมื่อโปรดพระราชทานพระบางให้เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์นั้นก็เปนมหัศจรรย์เห็นพระฉายรูปพระปฏิมากรขึ้นไปติดอยู่ที่ซุ้มพระปรางวัดจักรวรรดิราชาวาศริมกับหอที่พระบางอยู่ ขุนนางแลราษฎรแตกตื่นกันไปทำสักการบูชา มีพิณพาทย์กลองแขกแตรสังข์เวียนเทียนสมโภชรอบพระปรางเปนอันมาก แต่สมโภชอยู่นั้นประมาณสี่ห้าเดือน แต่ขุนนางราษฎรทั้งปวงที่มาดูเห็นพระฉายไม่ต้องกัน บางคนเห็นเปนสีทองบ้างสีนวนบ้างสีแดงบ้าง ดูใกล้ริมฐานพระปรางไม่เห็นเปนรูปพระฉาย ดูไกลจึงเห็น ครั้นณวันอาทิตย์เดือนห้าแรมสองค่ำศักราช ๑๒๒๙ ปีเถาะนพศก ได้เชิญพระบางลงเรือตั้งกระบวนแห่ไปจากกรุงเทพ ฯ เจ้าอุปราชเจ้าราชวงษ์นำพระบางขึ้นไปถึงเมืองพิไชยณวันเดือนแปดขึ้น

29/08/2565

ค่ำหนึ่ง ไปจากเมืองพิไชยวันเสาร์เดือนแปดขึ้นห้าค่ำ ถึงเมืองหลวงพระบางวันพุฒเดือนสิบขึ้นหกค่ำปีเถาะนพศก ครั้นณวันเสาร์เดือนสามขึ้นค่ำหนึ่งปีเถาะนพศก กรมการเมืองพิไชยบอกส่งใบบอกเจ้าเมืองหลวงพระบางลงมา มีความในใบบอกว่า เจ้าเมืองหลวงพระบางให้เสนาบดีมีหนังสือมาถึงหลวงพิไชยชุมพลมหาดไทยเมืองพิไชยว่า เจ้าอุปราชเจ้าราชวงษ์เชิญพระบางไปถึงบ้านตาแสงแขวงเมืองหลวงพระบาง ณวันอังคารเดือนเก้าแรมห้าค่ำ พระครู พระสงฆ์เจ้าเมืองหลวงพระบาง เสนาบดี ไพร่บ้านพลเมืองพร้อมกันมารับพระบางไปพักอยู่ที่ท่าเชียงแมน มีการสมโภช ๑๕ วัน ณวันพุฒเดือนสิบขึ้นหกค่ำ เจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์เสนาบดี พระสงฆ์สามเณร แลไพร่พลเมืองทั้งปวง เชิญพระบางลงเรือตั้งกระบวนแห่มีพิณพาทย์แตรสังข์มโหรทึก ข้ามน้ำไปขึ้นท่าวัดช้างสรงน้ำพระบางเสร็จแล้วตั้งกระบวนแห่ช้างม้ามีพิณพาทย์เครื่องเล่นต่าง ๆ แห่พระบางไปไว้ในหอนั่งเจ้าเมืองหลวงพระบาง แล้วนิมนต์พระสงฆ์สวดพระพุทธมนต์เลี้ยงพระ มีเทศนามีลครสมโภช ๕ วัน ๕ คืน แล้วเกณฑ์คนผลัดเปลี่ยนกันรักษาพระบางอยู่ทุกวัน เจ้าเมืองหลวงพระบาง เจ้าอุปราช เจ้าราชวงษ์ เจ้าราชบุตร เสนาบดีทั้งปวง ให้ช่างสร้างวิหารไว้พระบางในวังเจ้าเมืองหลวงพระบาง ก่อแต่ดินขึ้นไปถึงพื้นสูง ๔ ศอกคืบ แต่พื้นไปถึงหัวเทียนสูง ๙ ศอกคืบ ขื่อกว้าง ๓ วา ยาว ๖ ห้อง มีเฉลียงรอบ ให้ช่างทำเปน

29/08/2565

มณฑป ๓ ชั้น ช่างยังทำอยู่ทุกวัน ทำเสร็จแล้วจะได้เชิญพระบางขึ้นสถิตย์อยู่ให้สมควร อนึ่งราชการทางเมืองไซก็ได้แต่งให้พระยาเมืองขวา เพียล่ามขึ้นไปตั้งเมืองล่า เมืองไซ เมืองอาย เมืองเงิน เมืองยอ เมืองบูรณ์เหนือ เมืองบูรณ์ใต้ พระยาเมืองขวา เพียล่ามมาแจ้งว่า ราชการทางเมืองวา เมืองอาชิน เมืองไลสงบอยู่ ฝ่ายเมืองแถงแลหัวพันทั้งหก ก็มาคำนับทุกปีมิได้ขาด ถ้ามีราชการประการใด จะบอกลงมาให้ทราบครั้งหลัง ขอกมาณวันเสาร์เดือนสิบเอ็ดขึ้นสิบสี่ค่ำปีเถาะนพศก ฯ

29/08/2565